

74. 267. 5

124

**Ігор Випасняк, Галина Ковальчук, Ганна Презлята,
Олександр Фотуйма**

**ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ
УЧИТЕЛЯ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ**

Ігор Випасняк, Галина Ковальчук, Ганна Презлята,
Олександр Фотуйма

**ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ
УЧИТЕЛЯ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ**

НБ ПНУС

793014

Івано-Франківськ
2011

79 30 147.2.

ББК 75.1

В 51

Друкується згідно з ухвалою Вченої ради Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 2 від 02.03.2010 р.)

Випасняк І. П., Ковальчук Г. А., Презлята Г. В., Фогуйма О. Я. Педагогічна майстерність учителя фізичної культури. Навчальний посібник./За заг. ред. Г. В. Презлятої. – Івано-Франківськ: Підприємство «ЦСТПРІ «ІНІН» ВОІ «СОІУ», 2011. – 314 с., т. – 300 пр.

Рецензенти:

Цьось А. В. – завідувач кафедри теорії та методики фізичного виховання, доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор Волинського національного університету імені Лесі Українки

Шиян Б. М. – завідувач кафедри теоретичних основ і методики фізичного виховання, доктор педагогічних наук, професор Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Завгородня Т. К. – завідувач кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика, доктор педагогічних наук, професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Автори розкривають теоретико-методичні основи педагогічної майстерності вчителя фізичної культури з урахуванням специфіки його професійної діяльності.

Навчальний посібник підготовлений відповідно до вимог кредитно-модульної системи організації навчальної діяльності студентів із курсу «Педагогічна майстерність учителя фізичної культури».

Запропоновані в посібнику таблиці, рисунки, запитання і завдання, списки рекомендованої літератури, тести, анкети, додатки допоможуть студентам наблизитися до професійної діяльності у роки навчання в університеті.

Посібник призначений для вищих навчальних закладів, які готують майбутніх учителів фізичної культури, а також може прислужитися викладачам, методистам системи професійної освіти у процесі підвищення кваліфікації учителів фізичної культури.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

Інв. №

79 30 14

ЗМІСТ

Вступ	5
Модульна навчальна програма курсу «Педагогічна майстерність учителя фізичної культури»	7
Вимоги до підсумкового модульного контролю	18
Змістовий модуль 1. Теоретичні основи педагогічної майстерності вчителя фізичної культури	20
Тема 1. Соціальна роль учителя фізичної культури	21
Тема 2. Педагогічна культура вчителя	35
Тема 3. Педагогічна майстерність вчителя фізичної культури	45
Тема 4. Педагогічна техніка, її компоненти	56
Тема 5. Культура педагогічного спілкування	79
Тема 6. Педагогічний конфлікт у професійній діяльності вчителя	93
Тема 7. Розв'язання та усунення педагогічного конфлікту	104
Тема 8. Педагогічна творчість учителя фізичної культури	116
Змістовий модуль 2. Педагогічна майстерність учителя фізичної культури у професійній діяльності	131
Тема 9. Адаптація молодого вчителя фізичної культури до навчального закладу	132
Тема 10. Педагогічна майстерність учителя фізичної культури в умовах реформування освіти	153
Тема 11. Інноваційна спрямованість професійної діяльності вчителя фізичної культури	168
Тема 12. Учитель фізичної культури як дослідник	191
Тема 13. Співпраця вчителя фізичної культури з педагогічним колективом у фізичному вихованні школярів	206
Тема 14. Творчість учителя фізичної культури у співпраці з батьківською громадськістю	218
Тема 15. Підвищення кваліфікації та атестація вчителя фізичної культури	226

Тема 16. Самоосвіта вчителя фізичної культури як засіб підвищення його педагогічної майстерності	238
Список використаних джерел	252
Додатки	
Додаток 1. Розширений термінологічний словник	262
Додаток 2. Педагогічні ситуації	284
Додаток 3. Альтернативна програма третього уроку фізичної культури. Народні рухливі ігри (початкові класи)	293
Додаток 4. План-конспект інноваційного уроку фізичної культури	302
Додаток 5. Комплексно-цільова програма «Педагогічна підтримка учнів у формуванні здорового способу життя»	312

*Учитель для школи – те саме,
що сонце для Всесвіту.*

А. Дістервег

Вступ

Пріоритетним завданням сучасної системи освіти є виховання людини в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної і суспільної цінності.

Провідна роль у цій справі належить учителю фізичної культури. Він повинен вміти створити такі освітньо-виховні умови, де кожний учень зміг би набути необхідні науково обґрунтовані знання про здоров'я і засоби його зміцнення, про шляхи і методи протидії хворобам, про методики досягнення високої працездатності та тривалої творчої активності.

А це значить, що особливості сучасного стану розвитку освіти обумовлюють необхідність докорінного покращення підготовки майбутніх фахівців фізичної культури, яким повинні бути притаманні: педагогічна спрямованість; професійна компетентність; гармонія розвинутого інтелекту; висока мораль та естетична зрілість; науковий потенціал; постійне самовдосконалення. Саме такі професійні якості фахівців покликана формувати навчальна дисципліна «Педагогічна майстерність учителя фізичної культури».

Тому викладачами кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника підготовлено цей посібник, який інтегрує й актуалізує знання, набуті студентами під час вивчення спеціальних та психолого-педагогічних дисциплін.

Посібник складається із вступу, початкової програми, двох розділів і додатків.

У першому розділі – «Теоретичні основи педагогічної майстерності вчителя фізичної культури» вдало розкрито соціальну роль фахівців фізичної культури; сутність основних компонентів педагогічної майстерності,

висвітлено структуру педагогічної творчості; проаналізовано педагогічні комунікації з учнями, що дозволяють адекватно впливати на них у різних педагогічних ситуаціях.

У другому розділі – «Педагогічна майстерність учителя фізичної культури у професійній діяльності» авторський колектив висвітлює особливості роботи педагога в навчальному закладі. Подано інформацію про шляхи адаптації молодого вчителя в умовах навчального закладу, запропоновані орієнтири щодо організації навчальної діяльності на інноваційних засадах, проведення досліджень; шляхи співпраці з батьківською громадськістю, педагогічним та учнівським колективами; умови підвищення кваліфікації та атестації фахівців; розкриті етапи самоосвітньої діяльності.

Розроблені у навчальному посібнику структурні схеми і таблиці, наведені цитати видатних педагогів дадуть можливість студентам краще зрозуміти теоретичний матеріал, переосмислити його під час семінарських, практичних та самостійних занять.

Автори сподіваються, що поглибити орієнтацію майбутніх учителів фізичної культури на педагогічну професію допоможуть додатки, у яких пропонується розширений термінологічний словник, побудований в алфавітному порядку, 30 розроблених педагогічних ситуацій; окремі дидактичні моделі професійної діяльності передових учителів фізичної культури України (Альтернативна програма третього уроку фізичної культури, народні рухливі ігри).

Навчальний посібник буде корисним викладачам і студентам закладів освіти, які займаються підготовкою майбутніх учителів фізичної культури, а також методистам системи післядипломної освіти, які працюють над проблемою підвищення професійної компетентності фахівців.

Автори

МОДУЛЬНА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМАМ КУРСУ «ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ»

(пояснювальна записка)

Програма навчальної дисципліни «Педагогічна майстерність учителя фізичної культури» розроблена відповідно до навчального плану з врахуванням основних положень освітньо-кваліфікаційної характеристики (ОКХ) та освітньо-професійних програм (ОПП) підготовки фахівців фізичної культури за спеціальністю 6.01.01.03. – «Педагогіка і методика середньої освіти. Фізична культура». При цьому бралися до уваги вимоги Законів України «Про освіту», «Про фізичну культуру і спорт», «Про вищу освіту», «Національної доктрини розвитку освіти»; «Національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту» щодо підвищення якості підготовки педагогічних кадрів, пошуку дієвих форм і методів активізації інтересу студентів до оволодіння знань, умінь і навичок оволодіння професійною майстерністю.

Педагогічна майстерність учителя фізичної культури – одна з фундаментальних дисциплін. Вона складається із двох тематичних модулів: «Теоретичні основи педагогічної майстерності вчителя фізичної культури»; «Педагогічна майстерність учителя фізичної культури у професійній діяльності». Її *мета* – сформувати у студентів уявлення про цілісну структуру професійної діяльності вчителя, його особистості, формувати педагогічну спрямованість і мислення, допомагати студентам усвідомити себе в ролі майбутнього вчителя фізичної культури, виявити свої здібності і ступінь готовності до педагогічної діяльності, сприяти формуванню індивідуального стилю педагогічного спілкування, стимулювати творче розв'язання практичних завдань, професійне самовиховання, формувати потребу в неперервному педагогічному самовдосконаленні, створювати реальне уявлення про суперечності, проблеми, труднощі, з якими пов'язана праця вчителя, ознайомити з шляхами виходу з професійних ситуацій.

Основні завдання програми – розвивати у майбутніх учителів фізичної культури уявлення про педагогічну діяльність як рефлексивне керування діяльністю учнів; формувати знання, уміння, навички щодо педагогічної діяльності в умовах сучасної школи на соціальному, теоретико-методичному, психологічному, практико-діяльнісному рівнях.

Соціальний рівень спрямований на усвідомлення студентом себе суб'єктом педагогічної діяльності, здатного до формування особистості дитини в соціумі, в діалектичному взаємозв'язку її фізичних і духовних якостей; створити умови для формування у студентів гуманної позиції щодо розуміння мети і завдань власної педагогічної діяльності.

Психологічний рівень проявляється в переконаннях студента щодо потреби входження у внутрішній світ особистості дитини; ідентифікації себе з іншими; в емоційних переживаннях, пов'язаних із результативністю власної праці у потребі постійного самовдосконалення.

Теоретико-методичний рівень передбачає формування знань, практичних умінь, що забезпечують передачу школярам загально-культурних цінностей у життєдіяльності учнів; орієнтацію майбутніх вчителів на сучасний рівень педагогічної науки, передові технології фізичного виховання і розвитку особистості дитини; допомогу майбутнім педагогам в опануванні механізмами використання особистісного потенціалу для вирішення навчальних і виховних завдань, оволодіння елементами педагогічної техніки.

Практично-діяльнісний рівень спрямований на формування у студентів практичних навичок діагностування та прогнозування розвитку дитини в соціумі; уміння добирати адекватні засоби, методи, які сприяють підвищенню стану фізичного розвитку й підготовленості учнів, формування потреби до безперервної самоосвіти й самовдосконалення.

Під час вивчення навчальної дисципліни «Педагогічна майстерність учителя фізичної культури» студент повинен знати:

– основні поняття педагогічної культури, педагогічної майстерності, педагогічної творчості та їхні складники;

– зміст, завдання, мету, потреби професійного зростання, сутність педагогічних здібностей;

– сутність, функції, структуру, стилі педагогічного спілкування;

– причини конфліктів між педагогами й учнями та шляхи їхнього розв'язання;

– основні компоненти педагогічного авторитету;

– сучасні інноваційні технології фізичного виховання, об'єкти передового педагогічного досвіду та шляхи їх використання;

– основні форми й засоби підвищення професійної кваліфікації в системі післядипломної освіти;

– вимоги до атестації та кваліфікаційні рівні;

– структуру і головні напрями професійно-педагогічного самовдосконалення.

Студент повинен вміти:

– обґрунтувати сутність та спільні й відмінні риси у поняттях «педагогічна культура», «педагогічна майстерність», «педагогічна творчість», «педагогічні здібності»;

– охарактеризувати власний рівень сформованості комунікативності;

– проілюструвати форми вияву функціональних особливостей педагогічної комунікації;

– долати психологічні бар'єри у спілкуванні з учнями, педколективом, батьками;

– розвивати техніку усного мовлення (інтонація, дикція, темп, ритм);

– конструювати власне педагогічне спілкування, керуючись знаннями особливостей цього процесу, його правил, шляхів долання труднощів, уникнення бар'єрів спілкування, використовуючи різні елементи педагогічних стилів у залежності від цілей спілкування;

– організувати педагогічну взаємодію у процесі бесіди з учителями, батьками, учнями з дотриманням вимог педагогічного такту;

– моделювати педагогічно доцільне розв'язання конфліктної ситуації;

- знаходити оптимальну стратегію взаємодії у конфліктній ситуації;
- запобігати педагогічним конфліктам та виходити з них;
- використовувати інноваційні технології, елементи передового педагогічного досвіду в системі фізичного виховання школярів;
- планувати й займатися професійним самовдосконаленням;
- проводити педагогічне дослідження;
- оцінювати власний рівень готовності до педагогічної майстерності.

Винесені у програмі навчальні теми для самостійного опрацювання передбачають:

- виконання письмових робіт: написання рефератів; наукових доповідей і повідомлень, розгорнутих чи коротких анотацій, статей;
- конспектування першоджерел: складання тез; оформлення витягів з окремих питань, цитування;
- складання дидактичних завдань; інструктивних карток, схем, таблиць;
- проведення наукових досліджень.

Навчальний матеріал, що винесений для самостійного опрацювання студентів, включається в контроль разом із питаннями, які розглядалися під час проведення практичних занять.

Навчальні досягнення студентів оцінюються за відповідними критеріями і нормами.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ

Тема 1. Соціальна роль учителя фізичної культури

Сутність поняття «учитель фізичної культури», його соціальна роль. Основні завдання сучасного вчителя фізичної культури, які випливають із вимог нормативно-директивних документів освітньої галузі. Характеристика особистих якостей учителя.

Сутність поняття «педагогічні функції». Характеристика функцій: дидактична, розвивальна, виховна, оздоровча, конструктивна, організаційна, комунікативна. Вимоги та професіограма вчителя фізичної культури.

Учитель фізичної культури як організатор процесу фізичного виховання у співпраці з батьками і шефами, службами охорони здоров'я, педагогічним колективом, державними і громадськими спортивними організаціями, дитячими громадськими організаціями, учнівським колективом, з ДЮСШ, клубами тощо.

Тема 2. Педагогічна культура учителя фізичної культури

Сутність поняття «педагогічна культура».

Основні складники педагогічної культури: наукова і загальна ерудиція, педагогічна майстерність, прагнення до самовдосконалення, культура спілкування, культура мовлення, педагогічна етика, духовне багатство.

Шляхи формування педагогічної культури вчителя: постійна спрямованість до самовдосконалення (педагогічного, методичного, морального, духовного); грані педагогічної культури (культура спілкування, духовне багатство, педагогічна етика, любов до дітей, педагогічний такт, професійна підготовленість, культура мовлення, світогляд, наукова ерудиція); єдність знань, методичних умінь, мовної культури, особистих якостей, педагогічної техніки, такту й оптимізму.

Тема 3. Педагогічна майстерність учителя фізичної культури

Сутність поняття «педагогічна майстерність», складові педагогічної майстерності: знання, педагогічні здібності, педагогічний такт, педагогічна техніка, культура мовлення, методична майстерність, особисті якості, педагогічний оптимізм, їхня характеристика. Критерії та рівні педагогічної майстерності: елементарний, базовий, досконалий, творчий.

Педагогічні здібності, їхня характеристика: дидактичні, організаторські, комунікативні, перцептивні, науково-пізнавальні, емоційна стійкість, спостережливість, педагогічний оптимізм.

Тема 4. Педагогічна техніка, її компоненти

Сутність поняття «педагогічна техніка», її основні компоненти: культура зовнішнього вигляду, постава, одяг, зачіска, міміка, пантоміміка, емоційна виразність, культура педагогічного спілкування, вміння слухати, ставити запитання, аналізувати, розуміти інших, встановлювати контакти, зацікавлювати, саморегуляція.

Сутність поняття «педагогічна комунікація». Педагогічні функції комунікації: інформаційна, пізнавальна, експресивна, управлінська.

Компоненти професійно-педагогічної комунікативності вчителя: наявність стійкої потреби в систематичному спілкуванні з дітьми в найрізноманітніших сферах; взаємодія загальнолюдських та професійних показників комунікативності; емоційне задоволення на всіх етапах спілкування; наявність здібностей до педагогічної комунікації, набуття комунікативних навичок та вмінь.

Спеціальні якості комунікативності вчителя: знання, навички, вміння, комунікативний характер.

Складові невербальної та вербальної комунікацій, їхня характеристика.

Імідж учителя фізичної культури.

Тема 5. Культура педагогічного спілкування

Сутність поняття «педагогічне спілкування». Завдання педагогічного спілкування: психологічний контакт з учнями; пізнавальний пошук; виховне й педагогічне спілкування; міжособистісні стосунки в колективі; подолання скутості, сором'язливості; виявлення і врахування індивідуальних рис учня; розвиток особистих якостей.

Функції педагогічного спілкування: пізнання людьми одне одного; обмін інформацією; організація діяльності; обмін ролями, співчуття, самоутвердження. Структура педагогічного спілкування: моделювання майбутнього спілкування, безпосередня організація спілкування, керівництво спілкуванням, аналіз ситуації педагогічного спілкування.

Поняття про «бар'єри спілкування», ускладнення, які виникають у процесі спілкування, їхня характеристика.

Правила педагогічного спілкування.

Тема 6. Педагогічний конфлікт у професійній діяльності

Сутність поняття «конфлікт», його риси. Структура, сфера, динаміка педагогічного конфлікту. Види шкільних конфліктів. Міжособистісні конфлікти у педагогічному колективі та їхні різновиди: фахові конфлікти; конфлікти сподівань; конфлікти особистісної несумісності.

Причини конфліктів: матеріально-технічні, ціннісно-орієнтаційні, фінансово-організаційні, управлінсько-особистісні, соціально-демографічні, соціально-психологічні.

Класифікація конфліктів.

Тема 7. Розв'язання та усунення педагогічних конфліктів

Стили поведінки вчителя в конфліктній ситуації: суперництво, уникнення, пристосування, співробітництво, компроміс.

Запобігання конфліктам. Основні методи вирішення конфліктів: метод інтроспекції; метод логічного аналізу; метод посередництва; «урегулювання», «затухання», «подолання» конфлікту.

Поради вчителю щодо розв'язання та попередження конфліктної ситуації (за М. М. Рибаквою).

Тема 8. Педагогічна творчість учителя фізичної культури

Сутність поняття «педагогічна творчість». Основні компоненти педагогічної творчості та їхня характеристика. Передумови педагогічної творчості учителя фізичної культури. Основні аспекти творчості: процесуально-результативний, соціальний, особистісний.

Етапи, закони, принципи формування педагогічної творчості вчителя.

Творчість як передумова авторитету, його різновиди. Характеристика справжнього авторитету та псевдоавторитету.

Тема 9. Адаптація молодого вчителя фізичної культури до навчального закладу

Сутність поняття «адаптація», її структура. Чинники, які поглиблюють адаптаційні труднощі. Сутність понять «переадаптація», «деадаптація», «реадаптація», «дисадаптація», їхні характерні ознаки.

Особливості адаптації молодого вчителя фізичної культури до педагогічного та учнівського колективу.

Тема 10. Педагогічна майстерність учителя фізичної культури в умовах реформування освіти

Особливості професійної діяльності вчителя фізичної культури в умовах модульного навчання, вимоги до вчителя.

Шляхи реалізації національної ідеї у професійній діяльності з опорою на народні засоби фізичного виховання.

Професійна майстерність учителя у формуванні в учнів потреби фізичного самовдосконалення через спонукально-управлінський вплив: мотиваційний компонент, освітній компонент, практично-діяльнісний компонент.

Тема 11. Інноваційна спрямованість педагогічної діяльності учителя фізичної культури

Сутність поняття «інновації», «інноваційний потенціал педагога». Основні критерії педагогічних інновацій: новизна, оптимальність, результативність та ефективність, можливість творчого застосування в масовому досвіді.

Мета, завдання, порядок проведення Всеукраїнського конкурсу на кращий інноваційний урок із фізичної культури.

Передовий педагогічний досвід і впровадження досягнень педагогічної науки. Адреси передового педагогічного досвіду учителів фізичної культури України, області.

Тема 12. Учитель фізичної культури як дослідник

Методологія педагогічного дослідження, методика та методи дослідження. Технологія педагогічного дослідження: вибір дослідної проблеми; формування мети, завдань дослідження, гіпотези; вибір методів та опрацювання техніки дослідження; проведення дослідження; опис матеріалів дослідження; впровадження результатів дослідження у практику; формування висновків.

Методи педагогічного дослідження. Педагогічне спостереження та способи його ведення. Експеримент, його різновиди: лабораторний, природний. Метод запитань: бесіда, інтерв'ю, анкетування. Тестування, методика його проведення. Аналіз і узагальнення матеріалів дослідження.

Професійні якості учителя фізичної культури-дослідника.

Тема 13. Співпраця учителя фізичної культури з педагогічним колективом у фізичному вихованні дітей

Співпраця вчителя фізичної культури з дирекцією школи у плануванні фізкультурно-масової й оздоровчої роботи в школі. Надання методичної допомоги класним керівникам з організаційного забезпечення гімнастики перед уроками, фізкультхвилин на уроках, рухливих перерв; залучення дітей до фізичного самовдосконалення; проведення внутрікласних змагань.

Об'єднання зусиль учителя фізичної культури з педагогами людинознавчих предметів на формування у школярів навичок здорового способу життя.

Досвід фізичного виховання педагогічних колективів України.

Тема 14. Творчість учителя фізичної культури у співпраці з батьківською громадськістю

Форми батьківського всеобучу: педагогічний лекторій; університет педагогічних знань, виступи вчителя фізичної культури на батьківських зборах; науково-практична батьківська конференція; день відчинених дверей для батьків; відвідання батьків удома; листування з батьками; залучення батьків до спортивного життя школи; консультації для батьків; тематичні вечори запитань і відповідей; виставка літератури з питань фізичного виховання для батьків; залучення батьків до зміцнення матеріально-спортивної бази школи.

Тема 15. Підвищення кваліфікації та атестація вчителя фізичної культури

Професійний розвиток учителя фізичної культури в системі післядипломної освіти. Методична робота у підвищенні рівня професійної підготовки вчителя. Основні форми методичної роботи в школі: індивідуальні форми та колективні форми методичної роботи, їхня характеристика. Сутність поняття «атестація педагогів». Різновиди атестацій: чергова і позачергова

атестації, особливості проведення атестацій. Професійні рівні вчителя фізичної культури, їхні особливості.

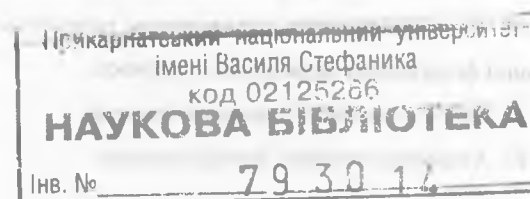
Вимоги до присвоєння кваліфікаційних категорій та педагогічних звань.

Тема 16. Самоосвіта учителя фізичної культури як засіб підвищення його педагогічної майстерності

Сутність поняття «самоосвіта», її основні принципи: цілісності, діяльності, мобільності, самореалізації, самоорганізації. Професійна рефлексія у самовдосконаленні педагога. Сутність поняття «професійна рефлексія», її типи.

Основні компоненти самостійної діяльності: стартовий інтелектуальний потенціал; мотиви формування безперервної освіти; навички самостійного оволодіння знаннями; уміння розумової діяльності; уміння самоорганізації пізнавальної діяльності. Основні концептуальні положення самоосвітньої діяльності вчителя. Вимоги та етапи професійного самовдосконалення вчителя.

(Програма затверджена на засіданні кафедри терії та методики фізичної культури і спорту 31.08.2009 р., протокол № 1).

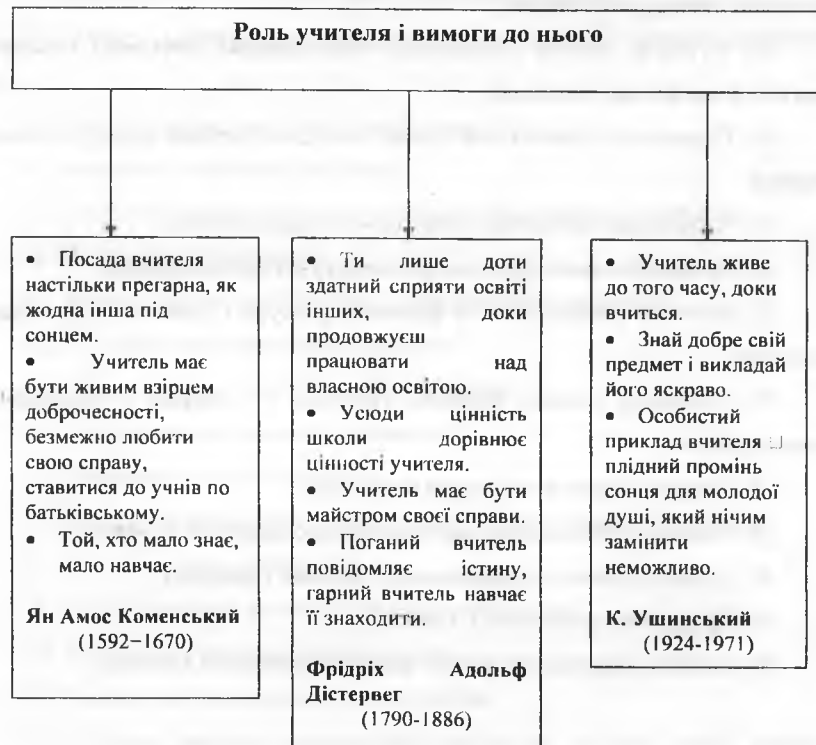
Вимоги до підсумкової модульної контрольної роботи з навчальної дисципліни «Педагогічна майстерність учителя фізичної культури»

1. Соціальна роль учителя фізичної культури, його основні завдання та особистісні якості та вміння.
2. Функції вчителя фізичної культури, їхня характеристика.
3. Педагогічна культура вчителя, сутність поняття.
4. Складові педагогічної культури вчителя, їхня характеристика.
5. Шляхи підвищення педагогічної культури вчителя.
6. Сутність поняття «педагогічна майстерність», її складові, критерії, рівні.
7. Поняття і структура педагогічної діяльності.
8. Педагогічні здібності, їхні види.
9. Сутність поняття «педагогічна техніка», її основні компоненти.
10. Педагогічні комунікації.
11. Характеристика вербальних і невербальних комунікацій.
12. Сутність педагогічного спілкування.
13. Основні стилі педагогічного спілкування.
14. Бар'єри педагогічного спілкування.
15. Поняття «педагогічний такт».
16. Педагогічний конфлікт, його сутність, класифікація конфліктів.
17. Види шкільних конфліктів.
18. Стилі поведінки вчителя в конфліктній ситуації.
19. Запобігання конфліктним ситуаціям.
20. Основні методи вирішення конфліктів.
21. Сутність поняття «педагогічна творчість», основні етапи, закони, принципи формування педагогічної творчості.
22. Особистісні якості творчого вчителя.
23. Авторитет учителя, його різновиди.

24. Сутність поняття «адаптація», її структура та чинники, що поглиблюють адаптаційні труднощі.
25. Адаптація вчителя до педагогічного й учнівського колективу.
26. Вимоги до професійної діяльності вчителя фізичної культури в умовах модульного навчання.
27. Шляхи реалізації національної ідеї в професійній діяльності учителя фізичної культури.
28. Професійна діяльність учителя у формуванні в учнів потреби фізичного самовдосконалення.
29. Сутність поняття «інновації», «інноваційний потенціал педагога», критерії педагогічних інновацій.
30. Передовий педагогічний досвід учителів фізичної культури області, України.
31. Характеристика методів педагогічного дослідження.
32. Професійні якості учителя фізичної культури-дослідника.
33. Шляхи співпраці учителя фізичної культури з членами педагогічного колективу.
34. Творчість учителя фізичної культури у співпраці з батьківською громадськістю.
35. Сутність поняття «атестація педагогів».
36. Вимоги до присвоєння кваліфікаційних категорій та звань.
37. Сутність поняття «самоосвіта», її основні принципи.
38. Професійна рефлексія, її типи.
39. Основні етапи професійного самовдосконалення учителя.

МОДУЛЬ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Сила виховного впливу вчителя фізичної культури на учнів насамперед зумовлюється його особистісними якостями: моральністю, педагогічним тактом, компетентністю, доброзичливістю, справедливістю.
Володимир Новосельський

Тема 1. Соціальна роль учителя фізичної культури

1. Сутність поняття «учитель фізичної культури», його соціальна роль, завдання.

2. Основні функції та вимоги до учителя фізичної культури.

3. Учитель фізичної культури – організатор процесу фізичного виховання.

4. Педагогічні вміння вчителя та їхня класифікація.

Ключові слова: учитель фізичної культури, педагогічна діяльність, педагогічні вміння, функції.

1. Сутність поняття «учитель фізичної культури», його соціальна роль, завдання.

Учитель фізичної культури – це педагогічний працівник високої культури, великої душі і доброго серця, провідник ідей державотворення, який має спеціальну підготовку і професійно проводить навчально-виховну роботу в освітньо-виховних закладах середньої освіти, спрямовану на формування у дітей і молоді фізичного та морального здоров'я, підготовку до ведення активного способу життя.

Відомо, що успіхи фізичного виховання школярів залежать від багатьох чинників: стану здоров'я, рівня фізичного розвитку, фізичної підготовленості, матеріально-спортивного забезпечення, методики навчально-виховного процесу, відношення педагогічного колективу, батьківської громадськості до засобів фізичної культури. Проте найважливішим чинником є професійна готовність учителя фізичної культури.

Українське шкільництво в умовах сьогодення ставить перед учителем фізичної культури вимогу «забезпечити виховання в дітей бережливого ставлення до власного здоров'я і здоров'я ближнього» [6, с. 98]. Це повинно проходити шляхом вирішення таких завдань:

- формування поняття про те, що піклування людини про своє здоров'я, фізичний розвиток є не тільки її особистою справою, а й суспільним

обов'язком;

- сприяння правильному фізичному розвитку і зміцненню здоров'я;
- розвиток основних видів рухових дій, формування рухових умінь і навичок;
- виховання стійкого інтересу і потреби в систематичних заняттях фізичною культурою;
- формування в учнів правильної постави, підтягнутості й охайності;
- привиття навичок фізичного самовдосконалення і ведення здорового способу життя;
- удосконалення фізичної та психологічної підготовки до активного життя і професійної діяльності на принципах, які забезпечують оздоровчу спрямованість та індивідуальність підходів;
- використання різних форм рухової активності та інших засобів фізичного удосконалення.

Отже, соціальна роль учителя фізичної культури полягає у передачі молодому поколінню необхідних науково обґрунтованих знань про здоров'я і засоби його зміцнення, про шляхи і методи протидії хворобам у формуванні вмінь і навичок зміцнення здоров'я, запобігання його порушення, про методики досягнення високої працездатності та тривалої творчої й активної життєдіяльності.

Сьогодні не можуть залишитися поза увагою фахівців шкільного курсу «Основи здоров'я, фізична культура» вимоги, які ставляться до педагогів у Законі України «Про загальну середню освіту» [3, с. 103], а саме: «педагогічним працівником повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має відповідну педагогічну освіту, належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи, фізичний та психічний стан здоров'я, якої дозволяє виконувати професійні обов'язки в навчальних закладах середньої освіти».

Особливо вагомою визначена роль учителя в Державній програмі «Вчитель», розробленій на період до 2012 року (Постанова Кабінету Міністрів України від 28.03.2002 р.), де говориться що «саме від учителя залежить розвиток особистості, створення інтелектуального, духовного потенціалу нації, розвиток вітчизняної науки і техніки, збереження і примноження національної культурної спадщини». Не менш високі вимоги до вчителя визначає Національна доктрина розвитку освіти України (Указ Президента України від 17.04.2004 р. № 347 (2002)).

Учитель повинен бути «готовим до виховання покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися впродовж життя; оберігати і примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціально-правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти». Як бачимо, у сучасному суспільстві педагог є фігурою, від якої залежить майбутнє нації [6, с. 95].

Слова «учитель фізичної культури» для кожної людини асоціюються зі спогадами про свого шкільного вчителя; найчастіше у пам'яті відтворюються не стільки окремі професійні якості, скільки особистість наставника. Тому учителем може бути лише та особистість, яка володіє такими особистісними якостями:

- любити дітей, що проявляється в гуманності, доброті, милосерді. Педагог без любові до дитини – писав В. Сухомлинський – «це все одно, що співак без голосу, музикант без слуху, живописець без відчуття кольору» [8, с. 5]. Йдеться про мудру, добру й вимогливу любов, що вчить жити. Учителю слід свято пам'ятати, що перед ним не просто діти, яких потрібно виховувати та навчати, а яскраві неповторні особистості, індивідуальності, які він повинен поважати, цінувати, з повагою ставитися до дітей різних національностей, віросповідань, культурних традицій та допомогти їм стати досконалішими, здоровішими;
- мати стабільний позитивний настрій, володіти почуттям гумору;

мати здатність розуміти природу людських стосунків;

- оптимістично підходити до учня з упевненістю, що він завжди може бути кращим, фізично й духовно досконалішим;
- уміти знаходити спільну мову із школярами, батьками, педколективом та соціальним оточенням, причетним до проблем збереження і зміцнення здоров'я молодого покоління.
- професіоналізм, бездоганне володіння теорією і методикою фізичного виховання, яку викладає вчитель, глибока й оптимістична переконаність у правильності власних професійних дій;
- бути творчою конкурентноспроможною особистістю, постійно вдосконалювати свою майстерність; вивчати провідний педагогічний досвід, творчо застосовувати й розвивати його, постійно стежити за новинками педагогічної, методичної, психологічної літератури, фахових видань, володіти різноманітними методиками фізичного виховання дітей;
- бути інтелігентною особистістю, яку характеризує ерудиція, високий рівень культури, здатність до глибокого самоаналізу та рефлексії, постійний інтерес до всього нового, прогресивного.

Якщо учитель – не професіонал, то передусім страждають діти, причому процес втрати необхідних знань, переконань щодо необхідності систематичних занять руховою активністю особистості часто буває незворотним процесом фізичного розвитку. Тому вимоги до особистості майбутнього педагога серйозні. Передусім необхідно цілісно підходити до вивчення особистості вчителя фізичної культури, що не суперечить виокремленню в кожного педагога чогось оригінального та неповторного. Це знаходить відображення в професіограмі [10, с. 21].

Професіограма – це кваліфікаційна характеристика, що містить сукупність професійно значущих якостей, здібностей, знань, умінь і навичок.

2. Основні функції та вимоги до учителя фізичної культури

Функція – це обов'язок, коло діяльності, призначення, роль.

Функції фахівця фізичної культури:

- **дидактична** – учитель як носій знань формує у школярів уявлення про фізичну культуру, власне здоров'я як важливий компонент загальнолюдської культури, а також уміння і рухові навички у контексті підготовки їх до фізичного самовдосконалення, впровадження рухової активності у щоденний побут учнів, утвердження пріоритетів здорового способу життя, формує елементарні знання про рухливі народні спортивні ігри, акробатику, легку атлетику, художню ритмічну гімнастику, плавання, лижний спорт тощо;
- **розвивальна** – створення сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу дитини, її саморозвитку, самореалізації через методичну гнучкість вчителя: поєднання гуманітарно-особистісного, емпіричного, науково-теоретичного типів знань;
- **виховна функція** – уміння вчителя трансформувати поставлені суспільством перед школою цілі у конкретні педагогічні завдання – формування необхідних особистісних якостей у кожного школяра; виховання в учнів інтересу і звички до занять фізичними вправами; цікавості до українських народних ігор, національних і олімпійських видів спорту; бережливого ставлення до власного здоров'я; формування стійких мотиваційних установок на здоровий спосіб життя, як одну з основних умов зміцнення власного здоров'я та переконань у необхідності розвивати свої фізичні якості й рухові здібності, виховання морально-вольових і психологічних якостей особистості;
- **оздоровча** – набуття елементарних уявлень про рухову активність як основу розвитку людського організму, його органів і систем; умінь і навичок правильного дихання, використання фізичних вправ для запобігання порушенню постави, зняття втоми й розвантаження, способи контролю й самоконтролю за станом здоров'я та динамікою показників фізичної підготовленості учнів;
- **конструктивна** – планування, відбір навчально-виховного процесу

із урахуванням індивідуальних особливостей школярів, проектування адекватних стану здоров'я, досягнень, зміцнення та поповнення матеріально-спортивної бази, що сприяє підвищенню рухової активності;

- організаційна – включення учнів у різноманітні види занять фізичною культурою: шкільні та позашкільні форми занять;
- комунікативна – встановлення взаємин учителя фізичної культури з учнями, колегами, батьками, громадськими та спортивними організаціями, службами охорони здоров'я.

Вимоги до учителя фізичної культури [4, с.405-406]:

- несе відповідальність за виконання навчальної програми з предмета в тих класах, де викладає;
- спрямовує свою діяльність на виховання в учнів свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я оточуючих як до найвищої соціальної цінності; формування звичок здорового способу життя; збереження та зміцнення фізичного, психічного та соціального здоров'я школярів;
- створює умови для об'єктивної самооцінки і самовдосконалення учнів;
- забезпечує дотримання санітарно-гігієнічних вимог та вимог техніки безпеки під час проведення урочних та позаурочних форм фізичного виховання;
- систематично здійснює моніторинг фізичного розвитку учнів у тих класах, де викладає, та подає матеріали голові методичних об'єднань;
- використовує в своїй роботі сучасні методи навчання та виховання;
- організовує та проводить позакласну спортивну та фізкультурно-оздоровчу роботу з учнями класів, у яких викладає, відповідно до загальношкільного плану;
- здійснює підготовку та організовує участь команд класів, у яких викладає, у позашкільних фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходах;

• бере участь у роботі шкільного клубу (осередку) Спортивної спілки учнівської молоді;

• здійснює облік учнів, що не вміють плавати, та при сприянні адміністрації організовує їхнє навчання;

• проводить заняття з учнями, віднесеними за станом здоров'я до спеціальної медичної групи (за наказом керівника навчального закладу);

• надає методичну допомогу вчителям початкових класів, вчителям-предметникам, вихователям груп продовженого дня щодо проведення фізкультурно-оздоровчих заходів у режимі навчального дня;

• проводить роботу з підготовки із числа учнів суддів із видів спорту;

• підтримує зв'язки з батьками та тренерами учнів.

3. Учитель фізичної культури – організатор процесу фізичного

виховання

Формування національної системи фізичного виховання школярів вимагає нового змісту та пошуку ефективних форм, засобів і методів, високо професійної підготовки шкільного вчителя, створення відповідного навчально-методичного забезпечення.

У свій час П. Лесгафт писав: «Учитель повинен бути освіченою людиною, повинен добре розуміти свій предмет, а також значення форми і функцій організму молодої людини, а головне повинен сам бути цілком дисциплінованою і стриманою людиною, яка витончено володіє своїми діями». Нині перед учителем фізичної культури стоїть проблема зробити фізичне виховання процесом безперервної дії (заняттям впродовж усього життя). Це означає, що вчитель не має права обмежувати свою діяльність епізодичними заходами з фізичного виховання або лише час від часу залучати до цього процесу інших осіб.

Сьогодні на порядок денний роботи фахівця час висуває питання про фізичне виховання школярів як систему всезагального обов'язкового навчання

основ здоров'я і гігієнічного виховання. Виходячи із цього, він повинен знати і вміти:

- Як організувати заняття з дітьми з різним станом здоров'я та рівнем фізичної підготовленості?

- Як зробити заняття привабливими, щоб викликати інтерес і стимулювати бажання до фізичного самовдосконалення учнів ?

- Як пов'язати інтереси батьків і дітей із питань фізичного виховання?

- Які форми позаурочних занять і коли бажано використовувати, щоб вони з одного боку, стали продовженням уроку, а з іншого – підготовкою до наступних?

- Як підготувати малят до шкільного режиму ще у стінах дошкільних закладів?

- Як організувати роботу за місцем проживання?

- Що робити з обдарованими дітьми, які прагнуть до спортивної досконалості?

- Як створити належну матеріальну базу ? Як залучити до фізичного виховання весь педагогічний колектив, медичних працівників і громадські організації, актив школи?

Як бачимо, на сучасному етапі шкільна фізична культура чекає високопрофесійного учителя, який умів би організувати навчально-виховний процес так, щоб забезпечувати формування особистості школяра, розвиток у діалектичному взаємозв'язку його фізичних, духовних, морально-вольових якостей.

Та сьогодні рівень професіоналізму вчителів фізичної культури, як засвідчують наші спостереження, проведені в системі післядипломної освіти фахівців, ще не відповідає, на жаль, вимогам освіти. Це зумовлено слабким знанням теоретичних засад спеціальності, методики викладання; несформованою здатністю розуміти мотиви поведінки учнів; невмінням співпрацювати з учнями, стимулювати їхню ініціативу; недостатньою

орієнтацією у психологічних особливостях дітей різного віку; невмінням організувати робочу дисципліну під час занять, займатися самостійною професійною діяльністю та ін.

Рис.1. Співпраця учителя фізичної культури у процесі професійної діяльності.

Специфіка роботи вчителя фізкультури полягає у тому, що, з одного боку, він виступає як «чистий» учитель (предметник), який проводить уроки, а з іншого – як організатор процесу фізичного виховання школярів, що спрямовує зусилля на залучення всіх учасників навчально-виховного процесу до систематичних занять руховою активністю [11, с. 204]. Це можливо за умови залучення до цієї проблеми всього дорослого оточення дитини (батьків, педагогів, громадськості), об'єднання зусиль державних, громадських організацій, що займаються питаннями виховання, охорони і зміцнення здоров'я дітей (рис. 1).

1.4. Педагогічні уміння та їхня класифікація

В основі професійної діяльності вчителя фізичної культури лежать теоретичні знання та практичні уміння.

Уміння – готовність свідомо самостійно виконувати практичні та теоретичні дії на основі засвоєних знань, життєвого досвіду, набутих навичок.

Педагогічні уміння – сукупність різноманітних дій учителя, що виявляють індивідуальні особливості вчителя і свідчать про його предметно-професійну компетенцію.

Б. М. Шиян пропонує об'єднати різноманітність педагогічних умінь учителя фізичної культури в дев'ять груп [11, с. 210-215].

Перша група вмінь передбачає:

- здатність педагога формувати педагогічні завдання;
- орієнтуватися на учня, як на активного співучасника навчально-виховного процесу, що розвивається, має власні мотиви і цілі;
- передбачати і при потребі гнучко змінювати педагогічні завдання відповідно до змін педагогічної ситуації;
- з гідністю виходити із складних педагогічних ситуацій;
- передбачати близькі і віддалені результати вирішення педагогічних завдань.

Друга група педагогічних умінь включає три підгрупи:

а) «чого навчати»

- уміння формувати навчальну програму, виділяти в ній ключові ідеї навчального предмета, оновлювати його зміст;
- здатність формувати в учнів спеціальні вміння і навички, здійснювати міжпредметні зв'язки;

б) «кого навчати»

- вивчати індивідуальні можливості учнів;
- виявляти зону можливого розвитку учнів, умови їх переходу з одного рівня розвитку на інший;

- плануючи й організовуючи навчально-виховний процес, виходити із мотивації учнів;

- створити умови для самореалізації учнів;
- працювати з учнями, які мають різні здібності, формувати для них індивідуальні програми

в) підгрупа «як навчати» включає:

- підбирати і застосовувати комплекси прийомів і форм навчання та виховання, враховувати при цьому затрату сил і часу як учнів, так і вчителя;
- порівнювати й узагальнювати педагогічні ситуації та комбінувати їх;
- здійснювати індивідуальний підхід до учнів;
- формувати навички самостійних занять;
- варіативно вирішувати педагогічні завдання.

Третя група включає педагогічні уміння:

- використовувати набуті знання, досягнення сучасної науки та передовий педагогічний досвід у професійній діяльності;
- хронометрувати та фіксувати процес і результати своєї праці;
- зіставляти труднощі учнів і якість своєї праці;
- бачити сильну і слабку сторони своєї професійної діяльності, оцінювати свій стиль, аналізувати власний досвід, порівнювати його з досвідом інших вчителів.

Четверта група включає вміння вчителя створювати умови психологічної безпеки у спілкуванні і реалізації внутрішніх резервів учнів.

П'ята група включає вміння:

- зрозуміти позицію учня, «читати» його внутрішній стан, проявляти інтерес до його особи та орієнтуватися на його розвиток;
- володіти засобами невербального спілкування (міміка, жести, тощо);
- стати на позицію учня;
- створити обстановку довіри і терпеливості;
- віддавати перевагу організаційному, а не дисциплінарному впливу;
- користуватися демократичним стилем керівництва;

- подякувати учневі, а за необхідністю попросити вибачення в нього;
- однаково ставитися до всіх учнів;
- відмовитися від корпоративного стереотипу «вчитель завжди правий»;
- з гумором ставитися до окремих моментів педагогічних ситуацій, володіти тонами і півтонами голосу, слухати й чути учнів, посміхатись, уміти вислухати школярів.

Шоста група умінь:

- утримувати стійку позицію педагога, який розуміє значущість своєї професії, може долати труднощі заради її соціальної цінності;
- реалізувати і розвивати свої педагогічні здібності;
- керувати своїм емоційним станом;
- здійснювати творчий пошук.

Сьома група вмінь:

- створювати перспективу свого професійного розвитку, визначати особливості свого індивідуального стилю, використовувати все позитивне із своїх природних даних;
- удосконалювати свої сильні сторони й усувати слабкі, бути відкритим у пошуку нового, переходити з рівня майстерності на рівень творчості, новаторства.

Восьма група умінь:

- виявляти знання, вміння і навички учнів на початку і вкінці навчального року та оцінювати їх;
- оцінювати навчальну діяльність учнів та їхню здатність до самооцінки і самоконтролю;
- виявляти педагогічні відставання й усувати їх;
- стимулювати готовність учнів до самонавчання і безперервного самовдосконалення;

Дев'ята група – це уміння:

- побачити особистість учня загалом у взаємозв'язку того, про що він говорить, думає і які його вчинки;
- створювати умови для вдосконалення недорозвинених рис особистості окремих школярів;

Названі уміння піддаються свідомому вихованню і самовихованню, тобто формуванню власного, індивідуального стилю педагогічної діяльності учителя.

Педагогічна діяльність – це діяльність педагога у навчально-виховному процесі, спрямована на формування і розвиток особистості вихованців.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. Охарактеризуйте вимоги нормативно-директивних документів щодо професійної готовності сучасного вчителя.
2. Які соціальні вимоги ставить українське шкільництво перед учителем фізичної культури?
3. Яким чином учитель фізичної культури повинен забезпечити виховання у школярів дбайливого ставлення до власного здоров'я?
4. Розкрийте основні напрями у професійній діяльності вчителя фізичної культури.
5. Які особистісні якості є необхідними для професійної діяльності учителя фізичної культури?
6. Якими організаційними знаннями і вміннями повинен володіти педагог, щоб зробити фізичне виховання безперервним процесом?
7. Які недоліки часто трапляються у професійній готовності сучасного вчителя фізичної культури?
8. З ким повинен вміти співпрацювати вчитель фізичної культури у професійній діяльності?
9. Охарактеризуйте педагогічні вміння вчителя фізичної культури.

10. Розробіть на основі набутих знань професіограму сучасного вчителя фізичної культури. При цьому виділіть головні якості (вимоги), без яких неможливо стати висококваліфікованим педагогом, та другорядні (додаткові), наявність яких не є обов'язковою, але їхнє існування збагачує особистість.

Література

1. Волкова Н. Г. Педагогіка /Н. Г. Волкова. – К., 2001. – С.123–124.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник /С. У. Гончаренко. – К., 1997.
3. Закон України «Про загальну середню освіту» //Освіта України. Нормативно-правові документи. – К., 2001. – С. 103–105.
4. Книга вчителя фізичної культури. Довідково-методичне видання /[упорядник С. І. Операйло, В. В. Єрмолова, Л. І. Іванова]. Вид. 2-ге. доповн. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – С. 66–100; 405-406.
5. Кремінь В. Г. Освіта України: стан і перспективи розвитку /В. Г. Кремінь //Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Зб. наук. праць. – К., 2001.– Ч. 1. – С. 5-14.
6. Національна доктрина розвитку освіти. Указ Президента України від 17.04. 2002. – № 347.
7. Книга вчителя фізичної культури. – К., 2006. – 93 с.
8. Новосельський В. Ф. Професія: вчитель фізичної культури /В. Ф. Новосельський. – К., 1991. – С. 5–7.
9. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю /В. О. Сухомлинський.– К., 1988. – С. 5–7.
10. Ягупов В. В. Педагогіка /В. В. Ягупов. – К., 2002. – 160 с.
11. Якса Н. В. Основи педагогічних знань /Н. В. Якса. – К., 2007. – 21 с.
12. Шиян Б. М Теорія і методика фізичного виховання /Б. М Шиян. – Ч.2. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. – С. 204, 210–215.

Педагогічне без культур'я й невігластво починається там, де вчитель не розуміючи духовного світу дитини, намагається перетворити дитячу беззахисність на клітку

Василь Сухомлинський

Тема 2. Педагогічна культура вчителя

1. Сутність поняття «педагогічна культура», її основні складові.
2. Підвищення педагогічної культури вчителя – потреба сучасної школи.
3. Чинники, які зумовлюють підвищення професійної культури вчителя.

Ключові слова: педагогічна культура, педагогічна майстерність.

1. Сутність поняття «педагогічна культура», її основні складові.

Педагогічна культура – це оволодіння педагогічним досвідом людства, ступінь професійної досконалості вчителя, рівень розвитку його особистісних якостей, які проявляються в педагогічній діяльності.

Педагогічна культура вчителя у визначенні довідникових джерел – це:

- 1) сутнісна характеристика особи вчителя, яка відображає динамічну систему професійних цінностей, діяльності та поведінки вчителя;
- 2) предметно-ціннісна форма освоювально-перетворюючої діяльності, в якій відображається історично визначний рівень розвитку суспільства і людини, породжується й утверджується людський сенс буття.

Отже, педагогічна культура є педагогічною системою і водночас її елементом, особистісним утворенням, діалектичною інтегрованою єдністю педагогічних цінностей, між якими існують певні зв'язки і відношення, що формуються, розвиваються і вдосконалюються в різноманітних видах професійно-педагогічної діяльності й у спілкуванні, визначаючи характер і рівень останніх. Ця система є відкритою. Її ідеал – учитель-інтелігент з досконалим рівнем сформованості педагогічної культури, нескінченним процесом самовдосконалення неповторної творчої індивідуальності, що передбачає:

– усвідомлення своєї неповторності, унікальності у порівнянні з іншими індивідуальностями;

– чіткі цілі і мотиви власного саморозвитку;

– самоствердження й усвідомлення своєї компетентності, яку забезпечує система професійних знань, умінь, переконань, самореалізація у певних видах діяльності;

– цілісність і гармонійна єдність як індивідуальних, так і креативних властивостей;

– динамічність і неперервність саморозвитку, постійна робота над собою з метою зростання як загальної, так і професійної культури;

– усвідомлення власної значущості в особистому, професійному і соціальному аспектах з метою самовдосконалення в суспільстві.

Педагогічна культура вчителя фізичної культури діалектично пов'язана з усіма елементами особистісної культури: моральною, естетичною, розумовою, правовою, політичною, екологічною та ін., оскільки вона є інтегральним показником інших видів культури, їхньою складовою і в той же час включає їх у себе.

Педагогічна культура має дві форми прояву – статичну і динамічну [6, с. 19].

Статистична – відбиває її подальший розвиток.

Динамічна – виявляється у розвитку вміння реагувати на зміни, що відбуваються в навколишній дійсності й оточенні, удосконалювати себе відповідно до умов навколишнього середовища, використовуючи набуту систему педагогічних цінностей, що відповідає вищим (конструктивному, творчому) рівням культури. Завдяки динамічній формі у процесі педагогічної діяльності створюються умови для розвитку особистості та її педагогічної культури.

Педагогічна культура вчителя фізичної культури розглядається як діалектична інтегрована єдність педагогічних цінностей: цінностей цілей, цінностей мотивів, цінностей знань, технологічних цінностей, цінностей

властивостей, цінностей відношень. Вони є своєрідними осями координат, на основі яких й окреслюється модель педагогічної культури, які спрямовують і коригують діяльність учителя у соціальному, духовному, професійному, особистісному просторі.

Вказані цінності є структурними компонентами, які гармонійно пов'язані з функціональними (процесуальними) компонентами [6, с. 20].

Виховання на основі засвоєння певних цінностей – головний напрям у формуванні особистості, її духовного світу і духовної культури взагалі та педагогічної культури зокрема.

Характеристика системи педагогічних цінностей уможливує розкриття змісту педагогічної культури, тобто її структурних компонентів. Багато у чому зміст педагогічної культури залежить від власної педагогічної діяльності, розвиненого педагогічного мислення, способів діяльності вчителя, а також від тих цінностей, відношень, які панують у суспільстві, характеризують педагогічну культуру не тільки на суспільно-соціальному, а й на особистісному рівні, і визначаються діалектичною єдністю духовної і педагогічної культур. Вище згадані цінності формують модель педагогічної культури вчителя (рис. 2). У даному випадку ця модель є своєрідним професійним ідеалом учителя фізичної культури, що виконує дві функції: сприяє створенню системи професійних спрямувань і є критерієм професійних утисків особистості. Цей ідеал спонукає до професійного самовдосконалення, вираження свого професійного «Я».

Стрижневим компонентом педагогічної культури є педагогічна майстерність, яка передбачає синтез розвинутого психолого-педагогічного мислення, професійно-педагогічних знань, умінь і навичок, емоційно-вольових засобів виразності, що дають змогу педагогові успішно вирішувати навчально-виховні завдання.

Педагогічна майстерність – комплекс властивостей особистості вчителя, що забезпечує високий рівень самоорганізації професійної педагогічної діяльності, її високу якість.

Рис. 2. Складові педагогічної культури вчителя (за П. М. Щербань).

Щоденна педагогічна практика свідчить: плідних результатів у фізичному вихованні досягають лише ті педагоги, які мають високу педагогічну культуру, і навпаки – негативні приклади брутальності, на жаль, ще присутні у практиці, що свідчить про відсутність культури вчителів. Тому педагогічну культуру слід цілеспрямовано формувати і постійно розвивати. Вона повинна бути підвалиною діяльності вчителя фізичної культури і забезпечувати як удосконалення навчально-виховного процесу, так і самовдосконалення кожного вчителя.

Актуальною є думка К. Д. Ушинського: «У вихованні повинно все ґрунтуватись на особистості педагога, тому що виховна сила, яка впливає із джерела людської особистості...велика. Тільки особистість може впливати на розвиток і визначення особистості, тільки характер може формувати характер» [9. с. 63-64].

2. Підвищення педагогічної культури вчителя – потреба сучасної школи

Підвищення рівня загальної та професійної культури завжди було актуальною проблемою педагогічної науки і практики. Але в умовах розбудови національної школи ця проблема набула особливої гостроти.

На жаль, як засвідчують наукові дослідження, спостереження методистів управлінь освіти, спілкування з учителями фізичної культури в системі післядипломної освіти, рівень загальної та професійної культури значної частини фахівців залишається відносно низьким. А національна школа – це, передусім, соціальний інститут високої духовної та інтелектуальної культури, гуманних і доброзичливих стосунків між людьми; це установка, де панує культ інтелігентності та атмосфера педагогічної співпраці вчителів, учнів, їхніх батьків, представників науки, культури, духовенства, широкої громадськості. Вона потребує від фахівців фізичної культури високої духовно-моральної професійної та інтелектуальної культури.

У підвищенні загальної та професійної культури вчителя слід вбачати головну умову поліпшення стосунків між усіма учасниками педагогічного процесу, подолання причин несприятливої психологічної атмосфери, в якій він перебігає, численних конфліктних ситуацій, емоційного дискомфорту, що згубно впливає на навчально-виховний процес школи.

Об'єктивна потреба вчителя національної школи у підвищенні загальної та професійної культури зумовлена багатьма чинниками.

1. Пріоритетним напрямком державної політики щодо розвитку освіти є орієнтація на школяра. Це значить, що навчально-виховний процес повинен проводитися з урахуванням стану здоров'я, рівня фізичної підготовленості, інтересів і нахилів учнів, їхніх реальних можливостей, здібностей тощо.

Він вимагає від учителя високої діагностико-педагогічної культури, вміння вивчити індивідуальні особливості школярів, володіння варіативними навчальними програмами та змістом освіти в межах шкільного курсу «Фізична культура».

2. В умовах національної школи істотно змінюються пріоритетні освітньо-виховні завдання. Вони стосуються передусім загальнолюдських цінностей, духовно-моральних, інтелектуальних якостей, фізичної досконалості. Теперішній вчитель недостатньо підготовлений до розв'язання цих завдань. Отже, виникає потреба в оволодінні новими педагогічними засобами та методами впливу на формування в учнів дбайливого ставлення до власного здоров'я і здоров'я ближніх.

3. Українська національна школа – це школа народна. Це означає, що її виховні ідеали та завдання збігаються з виховними ідеалами народу, передусім, сімейного виховання. Завдяки цьому істотно поліпшуються умови для плідної співпраці вчителів з батьками, організація якої будується на принципово новій основі, з опорою не тільки на здобутки сучасної науки, а й народної етнопедогогіки, де нагромаджений багатий досвід тіловиховної роботи з дітьми і молоддю.

4. Зміст шкільної освіти постійно змінюється. У зв'язку з цим учителю доводиться весь час поновлювати і розширювати предметні свої знання, якими він володіє, запроваджувати освітні інноваційні технології.

5. Учитель повинен бути готовим до формування у дітей і молоді сучасного світогляду, розвитку творчих здібностей, навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти, самореалізації та фізичного самовдосконалення особистості.

Потреба у підвищенні рівня загальної та професійної культури вчителів національної школи зумовлена й новими підходами до атестації педагогічних кадрів. У відомих тепер проектах концепцій організації національної школи ставиться питання про необхідність розгляду рівня професійної культури в ролі найголовнішого критерію при атестації педагогів.

Фізичне виховання як невід'ємна складова освіти покликана забезпечити набуття кожним учнем необхідних науково обґрунтованих знань про здоров'я і засоби його зміцнення, про шляхи і методи протидії хворобам, про методики досягнення працездатності та тривалої творчої активності.

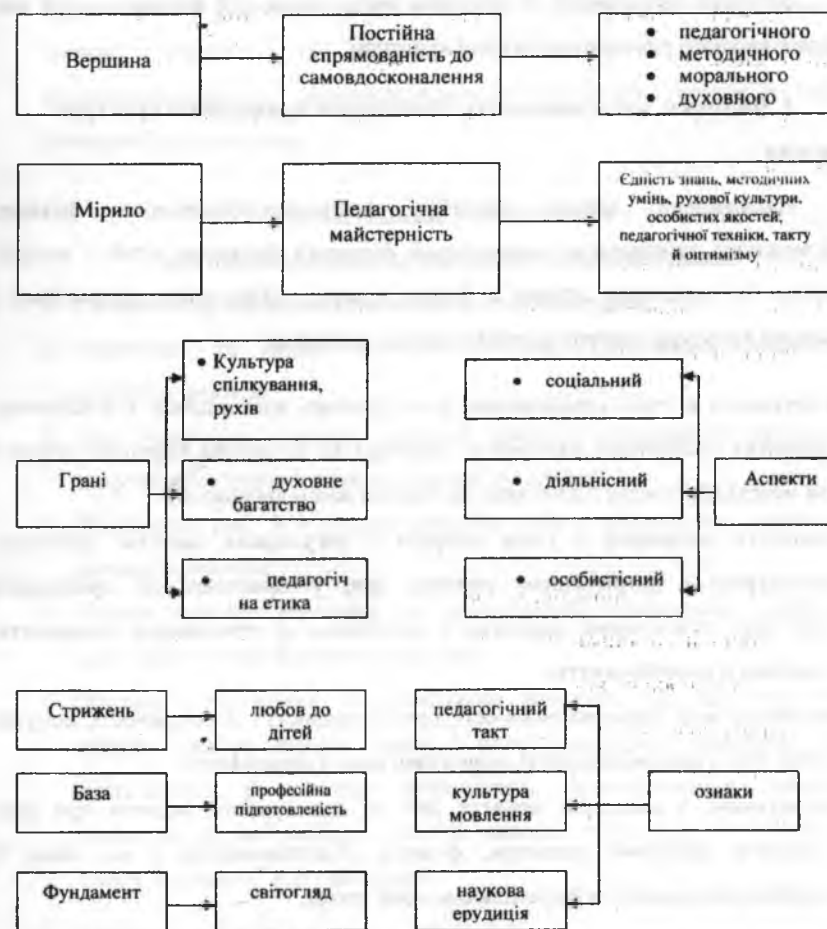

Рис.3. Шляхи підвищення педагогічної культури вчителя (за П. М. Щербань).

Тому сьогодні вчителю фізичної культури слід спрямувати свої зусилля на створення передумов для досягнення кожним вихованцем певного рівня фізичної культури, а саме: гармонійного фізичного розвитку; володіння руховим досвідом, широким колом знань про оздоровчі можливості фізичної культури та методикою самостійних занять руховою активністю.

Успішно здійснювати ці завдання зможе лише той фахівець, який сам володіє високим рівнем педагогічної культури.

3. Чинники, які зумовлюють підвищення професійної культури вчителя

Національна школа потребує висококваліфікованого фахівця, спроможного забезпечити повноцінний фізичний розвиток дітей і молоді, охорону та зміцнення здоров'я. Разом з цим, підвищення професійної і загальної культури учителя зумовлює низка чинників:

- формування в учнів усвідомлення ролі фізичної досконалості у всебічному розвитку особистості, свідомого ставлення до зміцнення власного здоров'я як необхідної умови підготовки до творчої життєдіяльності;
- здатність виховання в учнів потреби у регулярних заняттях фізичною культурою і дотриманням режиму дня, у прагненні до оволодіння санітарно-гігієнічними знаннями і навичками, в утвердженні пріоритетів здорового способу життя;
- виховання волі, дисциплінованості, організованості і самостійності, почуття обов'язку і відповідальності, віри в свої сили і можливості;
- формування у школярів поняття про те, що турбота людини про своє здоров'я, фізичний розвиток, фізичну підготовленість є не лише її особистою справою, а й суспільним обов'язком;
- навчання учнів основних рухових дій і виконання їх в ускладнених умовах, розвиток фізичних якостей, підготовка до складання державних тестів;
- залучення школярів до фізичного самовдосконалення у взаємозв'язку школа – сім'я;
- запровадження інноваційних оздоровчих технологій у навчально-виховний процес;
- використання історичного національного досвіду формування тіла і духу юнацтва. При цьому педагогічний процес з фізичної культури повинен

будуватися на принципах пріоритетності загальнолюдських цінностей, поваги, чуйності та доброзичливого ставлення до людини, взаємозацікавленості, навчально-виховної співпраці вчителя з учнями, демократії та гуманізму.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

для самоперевірки та контролю засвоєння знань

1. Розкрийте сутність поняття «педагогічна культура».
2. Розкрийте та охарактеризуйте основні компоненти педагогічної культури вчителя.
3. Чим зумовлена потреба сучасної школи у підвищенні професійної культури сучасного вчителя фізичної культури?
4. Розгляньте рис. 3 і охарактеризуйте шляхи підвищення професійної культури вчителя.
5. Назвіть основні чинники, які зумовлюють підвищення професійної культури вчителя фізичної культури.
6. Відомий культуролог А.І.Арнольдов зазначає, що наш час можна назвати «часом великих знань і малої культури»: «Людські знання збільшились, а культура зменшилась, спостерігається девальвація ставлення до неї людини, зростає дефіцит культури». Чи згодні ви з таким висловом? Аргументуйте.

Література

1. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя /В. М. Гриньова. – Харків: Основа, 1998. – 130 с.
2. Гончаренко С. І. Український педагогічний словник /С. І. Гончаренко – К.: Либідь, 1997. – 251 с.
3. Гриньова В. М. Педагогічна культура /В. М. Гриньова //Науково-методичні матеріали для студентів та викладачів. – Харків: ХДПУ, 2000. – Ч. 1. – 248 с.

4. Зязюн І. А.. Педагогічна майстерність як мистецька дія /І. А.. Зязюн //Рідна школа, 1995. – № 7-8. – С. 39–41.

5. Зязюн І. А.. Краса педагогічної дії /І. А. Зязюн, Г. М Сагач. – К., 1997. – 159 с.

6. Педагогічна майстерність вчителя: Навчальний посібник /За ред. проф. В. М. Гриньової, С. Т. Золотухіної. – Вид. 2-е. – Харків: «ОВС», 2008. – 224 с.

7. Педагогічна майстерність вчителя. [А. А Сидоров, М. В. Прохорова, Б. Д. Синюхин] – М., 2000. – 61 с.

8. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві /В. О. Сухомлинський. – К., 1988. – 181 с.

9. Ушинський К. Д. Собр. соч. в 11 т. /К. Д. Ушинський. – М., 1959. – С. 63–64.

10. Ягупов В. В. Педагогіка / В. В. Ягупов. – К., 2002. – С. 168.

*Мудрість влади педагога
полягає в тому, щоб моя воля
стала бажанням дитини.
Василь Сухомлинський*

Тема 3. Педагогічна майстерність учителя фізичної культури

1. Сутність поняття «педагогічна майстерність», її складові та критерії, рівні.

2. Поняття і структура педагогічної діяльності.

3. Педагогічні здібності і їхні види.

Ключові слова: педагогічна майстерність, педагогічні здібності, професійно-педагогічна спрямованість, придатність до педагогічної діяльності, покликання.

1. Сутність поняття «педагогічна майстерність», її складові та критерії

Педагогічна майстерність – це вияв високого рівня педагогічної діяльності, що відображає особливу відшліфованість методів, прийомів психолого-педагогічної теорії та практики, завдяки чому забезпечується висока ефективність навчально-виховного процесу [2, с. 24].

Питанням педагогічної майстерності велику увагу у своїх дослідженнях приділяє І. Зязюн [4, с. 14]. Він подає таке визначення педагогічної майстерності: це «умова і засіб реалізації особистості вчителя, його позиції, творчого потенціалу, комплекс властивостей особистості, що забезпечує рівень самоорганізації професійної діяльності на рефлексивній основі» [5, с. 30]. Таким чином, І. Зязюн у визначенні педагогічної майстерності наголошує на особистісному факторі вчителя, його здатності здійснювати педагогічну діяльність.

У педагогічній майстерності І. Зязюн структурно виділяє чотири компоненти: 1) професійно-педагогічну спрямованість особистості вчителя; 2) професійно-педагогічну компетентність; 3) придатність до педагогічної діяльності (покликання); 4) педагогічну техніку. Нижче пропонуємо розгляд сутності цих компонентів [3, с. 228; 224; 222].

Професійно-педагогічна спрямованість – це сукупність стійких мотивів педагогічної діяльності, установок учителя, відносно незалежних від ситуацій.

Професійно-педагогічна компетентність – це поінформованість учителя про знання, уміння, навички та їхні нормативні ознаки, які необхідні для його праці; знання психолого-педагогічних основ реальної, педагогічної діяльності відповідно до її нормативних еталонів.

Придатність до педагогічної діяльності – сукупність психічних, психофізіологічних, соціально-особистісних якостей людини для здійснення педагогічної діяльності.

Покликання – життєве призначення і спрямування людини, що надає доцільності, осмислення й перспективності її діяльності. Вищий рівень професійно-педагогічної спрямованості.

Педагогічна техніка – сукупність мовних і немовних засобів і прийомів професійного спілкування; форм організації поведінки вчителя у процесі педагогічної взаємодії з учнями.

Критерії педагогічної майстерності – гуманність, науковість, педагогічна діяльність, результативність, демократичність, творчість (оригінальність). Критеріями педагогічної майстерності, за І. Зязюном, є доцільність (за спрямованістю), продуктивність (за результатом), діалогічність (за характером стосунків з учнями), оптимальність (у виборі засобів), творчість (за змістом діяльності).

Складові педагогічної майстерності: знання, педагогічні здібності, педагогічний такт, педагогічна техніка, культура мовлення, методична майстерність, особисті якості, педагогічний оптимізм.

Основні складові та сутність основних компонентів педагогічної майстерності подано схематично.

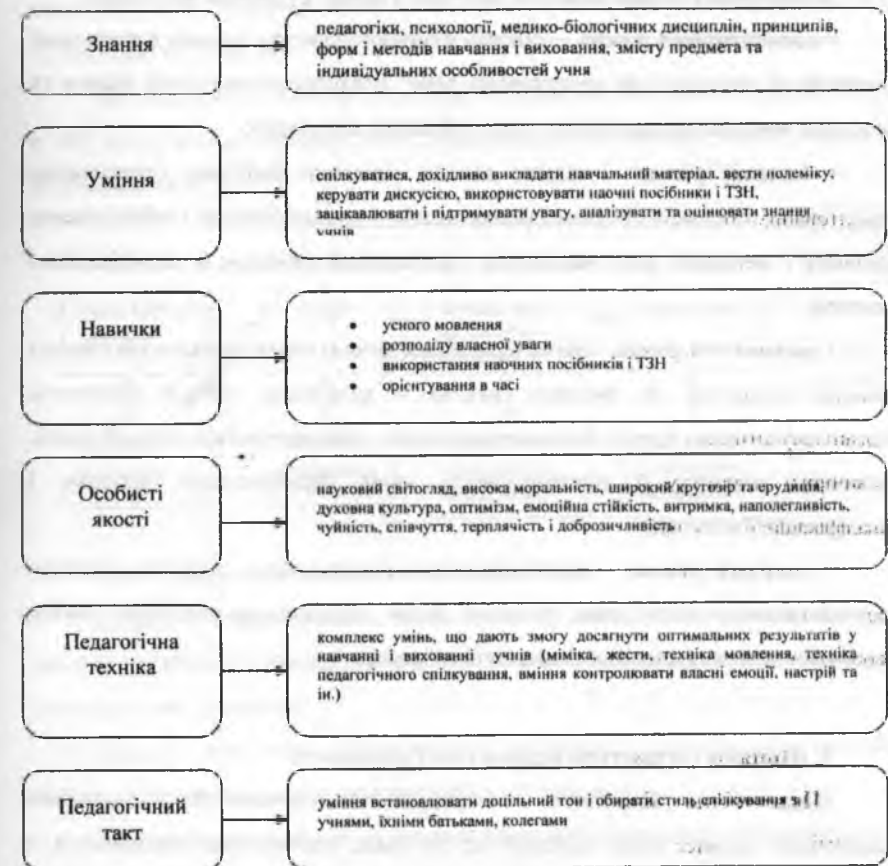

Рис. 4. Складові педагогічної майстерності вчителя фізичної культури.

У процесі педагогічної діяльності вчитель фізичної культури, який працює над своїм професійним зростанням, стає більш компетентним, набуває умінь і навичок, розвиває педагогічні здібності, формує своє професійне «Я», урізноманітнює прийоми особистісного впливу на школярів, вибудовує педагогічну взаємодію на суб'єкт-об'єктних засадах.

В оволодінні майстерністю можна виокремити кілька рівнів [3, с. 24-25].

До основних рівнів педагогічної майстерності учителя належать:

- **елементарний рівень** – учитель фізичної культури володіє елементами професійної діяльності на початковому рівні: психолого-педагогічні знання та методики викладання шкільного курсу «Фізична культура»;

- **базовий рівень** – педагог володіє основами побудови гуманістично орієнтованих стосунків з учнями (диференціація, індивідуалізація), глибоке знання предмета і методики його викладання (притаманний фахівцям II кваліфікаційної категорії).

- **досконалий рівень** – характеризується чіткою спрямованістю дій учителя фізичної культури, їх високою якістю – розвинене вміння планувати, організувати різні форми фізичного виховання, забезпечувати належний рівень фізичного розвитку й підготовленості учнів (притаманний фахівцям I кваліфікаційної категорії);

- **творчий рівень** – характеризується ініціативністю педагога, високою результативністю його праці, умінням вести дослідницько-пошукову роботу, формувати та передавати власний педагогічний досвід.

2. Поняття і структура педагогічної діяльності

Педагогічна діяльність – складний багатоаспектний, надзвичайно динамічний процес, який здійснюється за умов, що постійно змінюються, з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей і особистості вчителя.

Педагогічна діяльність вчителя фізичної культури – це діяльність педагога у навчально-виховному процесі, спрямована на формування і розвиток особистості в діалектичному взаємозв'язку її фізичних і духовних якостей.

Особливістю педагогічної діяльності є те, що ми маємо справу, як писав В. О. Сухомлинський у книжці «Сто порад учителеві», «із найскладнішим,

неоціненним, найдорожчим, що є в житті – з дитиною. Від нас, від нашого педагогічного вміння, майстерності, мистецтва, мудрості залежить її життя, здоров'я, розум, характер, воля, громадське й інтелектуальне обличчя, її місце і роль у житті, її щастя».

До основних елементів структури педагогічної діяльності відносять [10, с. 46]: мету, мотив, завдання, зміст, способи, форми, методи, засоби, прийоми, результати (рис. 5).

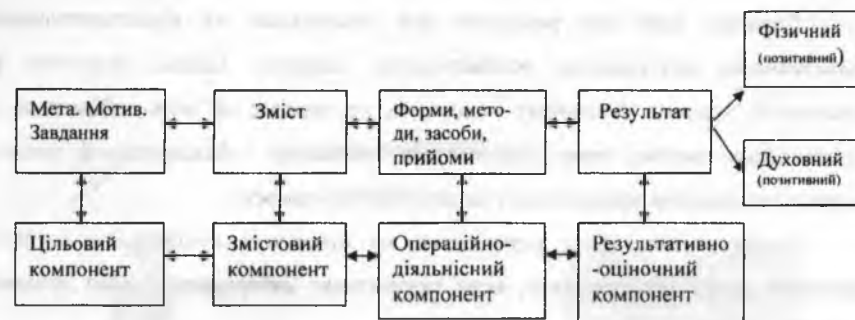

Рис. 5. Структура педагогічної діяльності.

Мета – усвідомлений образ (модель) очікуваного результату, на досягнення якого спрямована діяльність людини; близька, далека, особистісна, індивідуальна, суспільна.

Мотив – прагнення до діяльності, пов'язане із задоволенням потреби; усвідомлена причина, яка зумовлює вибір дій та вчинків.

Завдання – поставлена за певних умов мета діяльності, яка досягається шляхом перетворення цих умов.

Головним є усвідомлення значущості (суспільної та особистісної) мотивів здійснюваної діяльності, висунення на цій основі мети та певних завдань, розв'язання яких буде її втіленням.

Зміст (специфічний компонент, який існує лише у педагогічній діяльності) у педагогічному процесі часто визначається межами програм, певними вимогами, у яких закладені цілі діяльності. Але важливим є «присвоєння» змісту кожною особистістю.

У педагогіці такими інструментами виступають певні вміння, форми, методи і засоби, досконале володіння якими забезпечує учителю (вихователю) реалізацію поставлених цілей навчання (виховання), змістового наповнення цієї діяльності.

Результат – показник розвитку особистості у певній сфері (виховання, навчання). Із результатом пов'язана оцінка та самооцінка особистості, зміна її статусу в колективі.

Головне, щоб цей результат був позитивним та характеризувався позитивними внутрішніми особистісними змінами. Однак результат у діяльності, зокрема фізичному вихованні, не завжди, на жаль, збігається з поставленою метою, тому відбувається постійний і безперервний пошук шляхів підвищення ефективності педагогічної діяльності.

Праця – діяльність, спрямована на створення суспільного і (або) особисто корисного продукту, який задовольняє матеріальні і (або) духовні потреби людей.

Зокрема, у педагогічному процесі задіяні такі види діяльності, як спортивна, художня, суспільна, ціннісно-орієнтована, «вільне спілкування» та ін. Водночас різні типи діяльності взаємопов'язані як один з одним, так і з іншими, «непедагогічними» видами діяльності.

Цілісний педагогічний процес містить декілька педагогічних процесів (виховання, навчання), і в основі кожного з них знаходиться структура педагогічної діяльності [10, с. 48].

Педагогічна діяльність має свої, притаманні лише їй, особливості, а саме:

- 1) яскраво виражений гуманістичний характер («Людина – Людина»);
- 2) двосторонній характер (рис. 6);
- 3) суб'єктний характер педагогічної діяльності як особливого виду діяльності, тісно пов'язаного з діяльністю окремого учня, учнівського колективу і діяльністю певного вчителя (вихователя) – суб'єкт-суб'єктні стосунки;

4) цілепокладання – наявність чітко сформульованої, особисто прийнятої мети діяльності;

5) специфіка об'єкту та предмета педагогічної діяльності – спрямованість на розвиток особистості;

6) педагогічна діяльність – це практична діяльність, що зумовлює зміни свідомості, світогляду іншої людини;

прямий і зворотний

зв'язок

(учитель)
(суб'єкт)

(учень) (суб'єкт,
партнер)

Рис. 6. Двосторонній характер педагогічної діяльності.

- 7) структурні елементи педагогічної діяльності тісно пов'язані у часі. Вона здійснюється безперервно, постійно, систематично;
- 8) результати педагогічної діяльності відображаються не відразу, видно лише її часткові результати (особливо у вихованні);
- 9) публічний, масовий характер;
- 10) це особливий вид діяльності, який має яскраво виражений творчий, індивідуальний характер;

11) педагогічна діяльність здійснюється спеціалістами (вихователями, учителями, викладачами) і тому є професійною;

12) циклічність із збільшенням розмаху (принцип спіралі), коли будь-який результат є постановкою нової мети, але на новому, вищому рівні складності.

До основних напрямів педагогічної діяльності відносять:

- діагностичний – виявлення індивідуальних якостей школяра: знання, уміння, навички, інтереси, стан здоров'я, рівень фізичного розвитку й фізичної підготовленості;
- орієнтовно-прогностичний – уміння педагога визначати цілі, мету, зміст, методику освітньо-виховного впливу на особистість школяра;
- конструктивно-проектувальний – передбачає планування, відбір засобів, методів впливу на учня, врахування адекватних можливостей його організму, інтересу;
- організаційно-діяльнісний – проявляється в організації різних форм фізичного виховання, налагодженні контактів із школярами, дорослим оточенням, від якого залежить ефективність фізичного виховання школярів;
- комунікативний – здатність спілкуватися, налагоджувати контакти з учнями, батьками, членами педагогічного колективу, громадськістю;
- аналітично-оціночний – полягає в аналізі як власних дій, так і дій вихованців, виявлення їхніх позитивних рис і недоліків;
- дослідницько-творчий – з'ясування індивідуально-психічних особливостей вихованців, їхніх нахилів, життєвих настанов, з'ясування рівня опанування ними знань, умінь і навичок, стану здоров'я, фізичного розвитку, фізичної підготовленості.

3. Педагогічні здібності і їхні види

Педагогічні здібності – 1) сукупність технічних особливостей вчителя, необхідних для успішного оволодіння педагогічною діяльністю, її ефективного здійснення; 2) елементи структури педагогічної майстерності – здатності до педагогічної

діяльності, особливості перебігу психічних процесів, які сприяють успішності педагогічної діяльності;

Не треба оцінювати себе вище за свої здібності, проте й непотрібно себе принижувати.

Й. Гете

Рис. 7. Сутність педагогічних здібностей (за М.П.Щербань).

3) уміння вчителя прогнозувати поведінку учня на основі постійно отримуваної інформації про нього, вміння аналізувати інформацію, яку

сприймає учень, а також бачити засоби просування учнів до заданого рівня навченості; 4) стійкі індивідуально-психічні особливості людини, які сприяють успішному виконанню педагогічної діяльності та полягають у специфічній чуйності до об'єкта, засобів, умов педагогічної праці; 5) здібності вчителя.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. Розкрийте сутність поняття «педагогічна майстерність», її основні компоненти.
2. Назвіть основні критерії педагогічної майстерності.
3. Дайте характеристику основних рівнів педагогічної майстерності.
4. У чому полягає сутність педагогічної діяльності?
5. Охарактеризуйте структурні елементи педагогічної діяльності.
6. У чому полягає двосторонній характер педагогічної діяльності?
7. Визначте особливості педагогічної діяльності учителя фізичної культури.
8. Якими педагогічними здібностями повинен володіти учитель фізичної культури?

Література

1. Амонашвили Ш. А. Психологические основы педагогики сотрудничества /Ш. А. Амонашвили. – К., 1991. – С.63, 103.
2. Гончаренко С. І. Український педагогічний словник /С. І. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – С. 251.
3. Основи педагогічної майстерності: навчально-методичний посібник [Є. І. Федорчук, Т. І. Конкова, В. В. Федорчук, В. О. Заремба]. – Кам'янець-Подільський: АБЕТКА, 2006. – 240 с.
4. Педагогічна майстерність /за ред. І. А. Зязюна. – К., 1997. – С. 30.
5. Педагогічна майстерність: Підручник [І. А. Зязюн, Л. В. Крамушенко, І. Ф. Кривонос та ін.]; за ред. І. А. Зязюна – [2-ге вид., допов. і переробл.] – К.: Вища школа, 2004 – С. 247.

6. Педагогічна майстерність учителя: Навчальний посібник /За ред. проф. В. М. Гринькової, С. Т. Золотухіної – Вид. 2-ге, випр. і допов. – Харків: «ОВС», 2006. – 224 с.

7. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс:32 кн. /И. П. Подласый. – М., 1999. – Кн.1. – С. 232. – К., 2002. – С. 161–170.

8. Ушинський К. Д. Собр. Соч. В 11 т. /К. Д. Ушинський. – М., 1959. – С. 63–66.

9. Ягупов В. В. Педагогіка /В. В. Ягупов. – К., 2002. – С.161–170.

10. Якса Н. В. Основи педагогічних знань /Н. В. Якса. – К., 2007. – С.45–50.

*Даруй себе дітям!
Будь терплячим у чеканні дива
і будь готовим до зустрічі з
ним у дитині!*

Ш. Амонашвілі

Тема 4. Педагогічна техніка, її компоненти

1. Загальна характеристика педагогічної техніки.
2. Педагогічна комунікація як складова педагогічної техніки.
3. Модель комунікативності учителя, його імідж.

Ключові слова: педагогічна техніка, комунікація, комунікативні знання, комунікативні уміння, комунікативні навички, імідж.

1. Загальна характеристика педагогічної техніки

Практичний рівень опанування досвіду людства визначається як педагогічна техніка. Це поняття трактується як комплекс знань, умінь, навичок, необхідних педагогу для того, щоб ефективно застосовувати на практиці вибрані ним методи педагогічного впливу як на окремих вихованців, так і на дитячий колектив у цілому. Володіння педагогічною технікою є складовою частиною педагогічної майстерності, потребує глибоких спеціальних знань з педагогіки, психології та особливо з теорії і методики фізичного виховання. До проблеми педагогічної техніки зверталися різні автори. Так, А.С.Макаренко, знаючи стан справ у педагогіці, писав: «У нас не було педагогічної техніки, перш за все, тому, що і слово «педагогічна техніка» ніколи не вимовлялось, і сама педагогічна техніка не спостерігалась і не досліджувалась». Він вважав, що педагогічна техніка – це «не мертва гра техніки, а справжнє відбиття процесів, які відбуваються в нашій душі. А для учня ці душевні процеси передаються як гнів, обурення тощо. Антон Семенович був глибоко впевненим у тому, що кожна нормальна людина може оволодіти педагогічною технікою.

А.С.Макаренко вперше зробив спробу виділити основні компоненти педагогічної техніки. У своїх статтях, виступах він неодноразово вказував на

якості та уміння, якими повинен володіти вчитель: «Для мене в моїй практиці, як і для вас, багатьох досвідчених вчителів, такі «дрібниці» стали вирішальними: як стояти, як сидіти, як піднятися зі стільця за столом, як підвищити голос, посміхнутися, як подивитися. Нас цьому ніхто не вчив, а цьому можна і треба вчити. Тут ми стикаємося з тією галуззю, яка всім відома в драматичному або балетному мистецтві: це мистецтво постановки голосу, мистецтво тону, погляду, повороту. Все це потрібне, і без нього не може бути хорошого вчителя, і є багато таких ознак майстерності, прямих звичок, засобів, які кожний педагог повинен знати» [4, с. 64].

Видатний педагог зробив певну програму формування педагогічної техніки, яка заснована на володінні вчителем своїм психічним станом, що відбиває його внутрішні почуття, наміри, переживання. Тільки за такої умови педагогічна техніка буде мати дієвий вплив на особистість вихованця.

У працях В.О.Сухомлинського знаходимо багато порад стосовно педагогічної техніки та формування педагогічної культури вчителя [8, с. 555].

Деякі твори розглядають педагогічну техніку як сукупність прийомів [2, с. 79], інші ж – як комплекс педагогічних умінь, необхідних у навчально-виховній діяльності [5, с. 64]. На наш погляд, **педагогічна техніка** – це сукупність умінь і особливостей етичної поведінки вчителя, заснованої на правилах і принципах етикету, які дозволяють сформувати його педагогічну культуру, що допомагає адекватно впливати на учня з метою формування його як всебічно розвинутої особистості, завдяки доцільно обраним методам і формам діяльності у відповідності з особливостями конкретних об'єктивних і суб'єктивних умов.

У зміст поняття «педагогічна техніка» В. В. Ягупов [10, с.170] включає дві групи компонентів:

перша пов'язана з умінням педагога управляти своєю поведінкою, це – оптимальне керування емоціями, настроєм, прояв соціально-перцептивних здібностей: володіння технікою мови; виразна демонстрація вихованцям певних почуттів, суб'єктивного ставлення до тих чи інших дій вихованців;

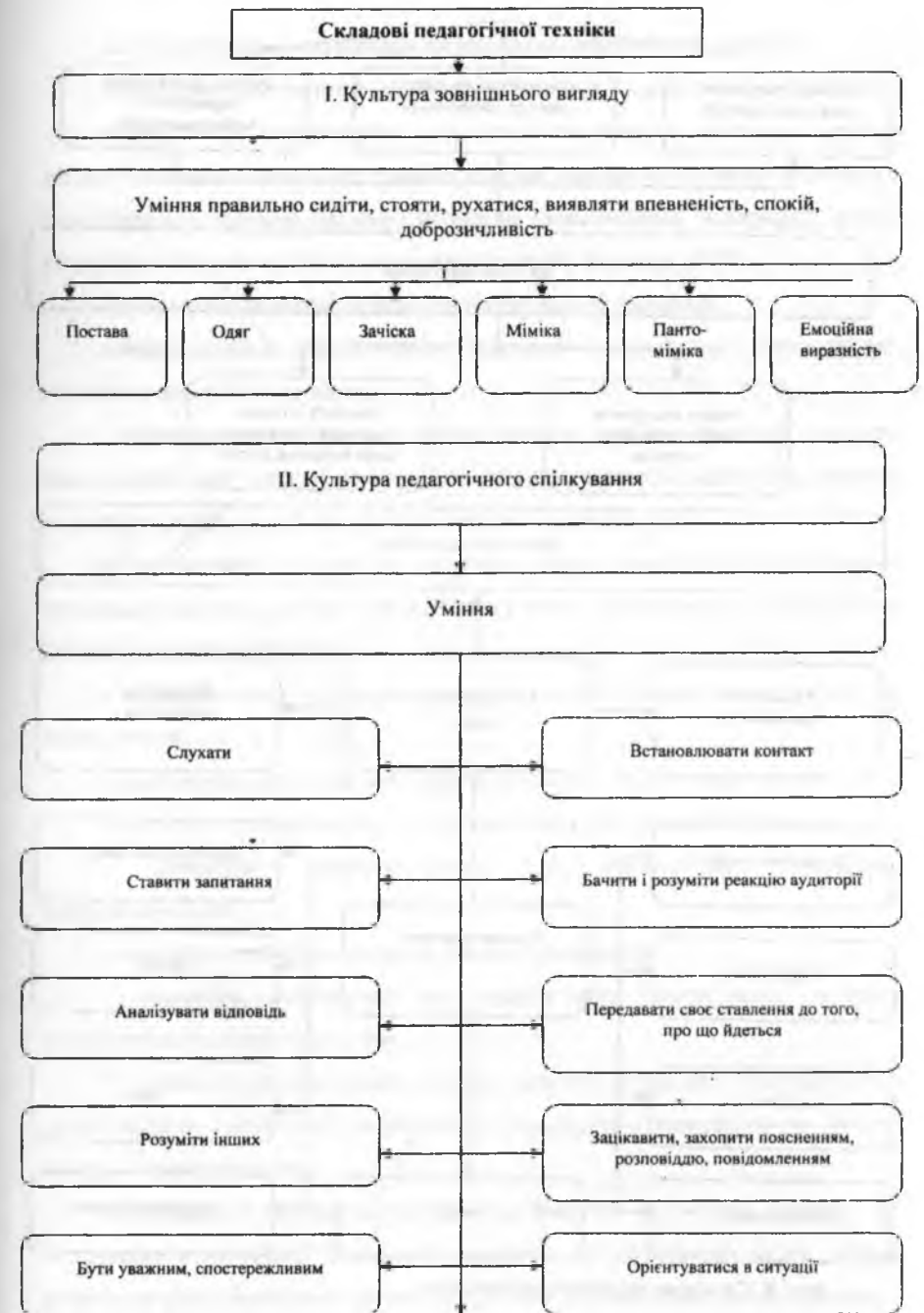
уміння пізнавати їхній внутрішній душевний стан: «Блискучий розум, кмітливність без тренуваних педагогічних умінь, інтуїтивного педагогічного бачення і передбачення, заповзятливості творчо вирішувати навчально-виховні завдання нічого не варті. Обмежений і глибоко нещасливий той педагог, хто розумом пригнічує свої почуття чи не вміє ними оперувати. Педагогічну дію слід не лише розуміти, а й переживати, опочуттєвлювати» (Зязюн І. А., 1997).

друга — пов'язана з умінням педагога впливати на особистість вихованця і колектив, розкриває процесуальний бік навчання й виховання: дидактичні, організаційні, конструктивні, комунікативні вміння; технологічні прийоми, висування вимог, керування педагогічним спілкуванням тощо: «Педагог повинен володіти арсеналом засобів донесення учням свого досвіду, своїх бачень. Ці засоби завжди індивідуальні, неповторні. Окрім слів, голосу, інтонації, в розпорядженні педагога є ще жест, рух, ритміка... Але найперше і найголовніше — очі».

Обидві групи компонентів педагогічної техніки мають доповнювати одна одну.

Основні компоненти педагогічної техніки подані наглядно на рис. 8.

Складові педагогічної техніки

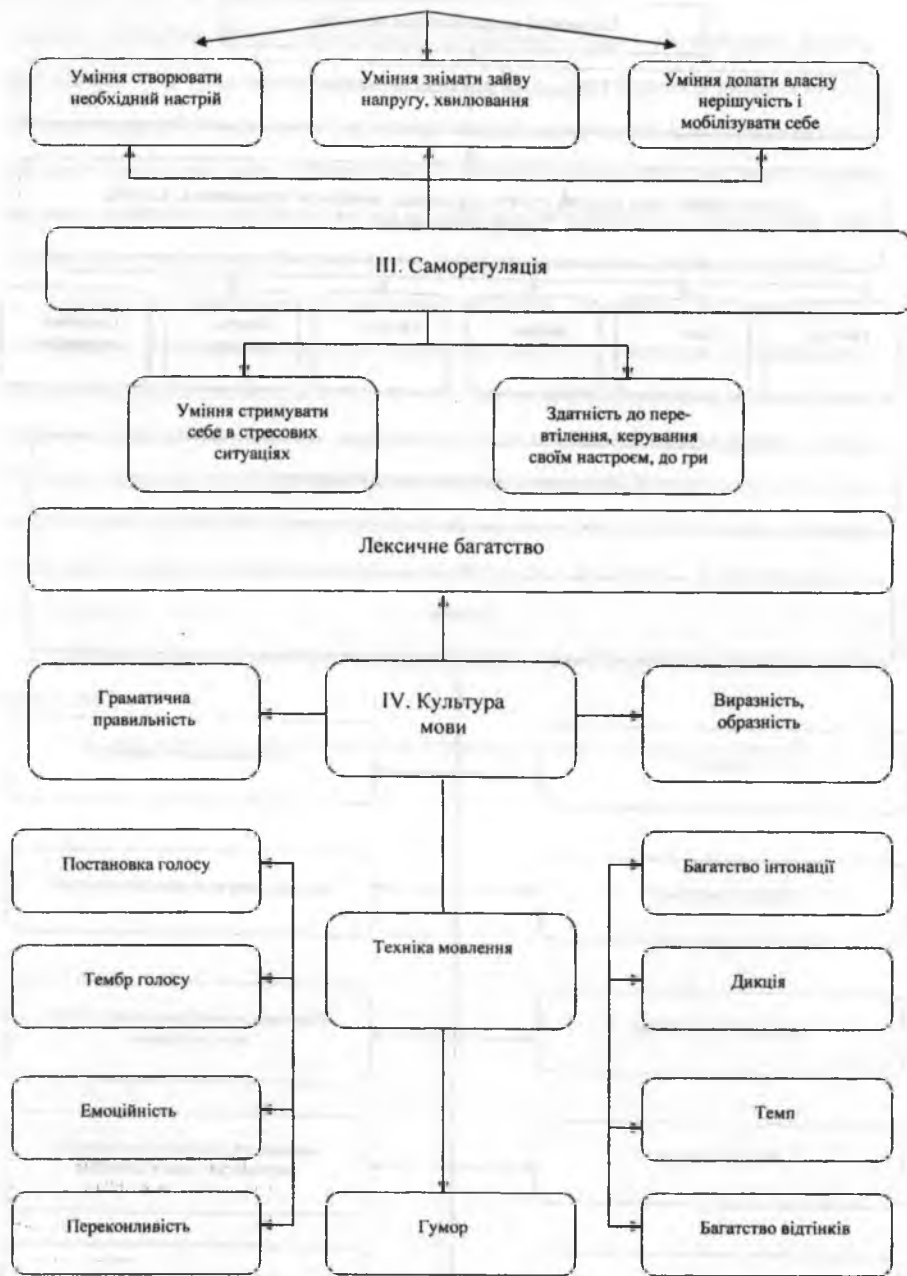

Рис. 8. Складові педагогічної техніки.

2. Педагогічна комунікація як складова педагогічної техніки

Провідним компонентом педагогічної техніки є педагогічна комунікація.

Педагогічна комунікація – це здатність учителя передати з різних джерел освітньо-виховну інформацію під час навчально-виховної діяльності. Комунікація є формою зв'язку, процесом повідомлення інформації, актом спілкування між двома або більше індивідами (Н. Волкова, 2000).

До основних функцій педагогічної комунікації належать:

- **інформаційна** – реалізується у взаємодії між учителем і учнем під час навчально-виховного процесу;

- **пізнавальна** – допомагає ширше пізнати засобами фізичної культури навколишній світ, вплив на організм людини, вивчити особистісні якості, можливості школяра, учнівського колективу; самопізнання;

- **експресивна** – дозволяє доступно, цікаво, емоційно-виразно наочно передавати знання, уміння і практичні навички, адекватно до можливостей інтересу, потреб особистості;

- **управлінська** — допомагає керувати своєю поведінкою і впливати на інших людей.

Компоненти професійно-педагогічної комунікації передбачають:

- наявність стійкої потреби у систематичному спілкуванні з дітьми;
- взаємодію загальнолюдських та професійних показників комунікативності;

- емоційне задоволення на всіх етапах спілкування;

- наявність здібностей до педагогічних комунікацій, набуття комунікативних навичок та умінь.

У педагогічній діяльності учитель фізичної культури зустрічається з двома видами комунікацій: вербальною (мовлення) і невербальною (жести, міміка, пантоміміка тощо).

Мовлення є важливим засобом професійної діяльності вчителя. Це інструмент професійної діяльності педагога, за допомогою якого можна розв'язати різні педагогічні завдання: зробити складну тему уроку цікавою, а

процес її вивчення – привабливим; створити щиру атмосферу спілкування у класі, встановити контакт з учнями, досягти взаєморозуміння з ними; сформувати в учнів відчуття емоційної захищеності, вселити в них віру в себе [9, с.4].

Володінню мовленням як засобом професійної діяльності потрібно вчитися. Видатний педагог А.С.Макаренко наголошував, що вчитель повинен так говорити, щоб діти відчували в його словах волю, культуру, особистість. При цьому він зауважував: «Я став справжнім майстром тільки тоді, коли навчився говорити «Іди сюди» з 15-20 відтінками, коли навчився давати 20 нюансів на обличчі, у постаті й голосі. І тоді я не боявся, що хтось до мене не підійде або не почує того, що треба». Відомий актор К.С.Станіславський вважав, що мовлення – це та ж музика, ті ж співи. Він застерігав: голос повинен звучати мелодійно, а не стукати словом, як горохом об дошку.

Мовлення вчителя реалізується у двох різновидах – у **монолозі** і в **діалозі**. Форми цього мовлення різноманітні. Найбільше вживаними у практичній діяльності вчителя фізичної культури є команда, розповідь, коментар-пояснення (правил, термінів тощо), розгорнуті оцінні судження (мотивація оцінки знань, поведінки, позаурочної діяльності школярів). Діалогічне мовлення вчителя широко представлене в різного роду бесідах з учнями, які будуються у вигляді запитань і відповідей.

Аналізуючи мовлення педагога, нерідко використовують вислів: **«комунікативна поведінка»**. Під нею розуміють не просто процес говоріння, повідомлення чогось, а таку організацію мовлення й відповідної до нього невербальної поведінки вчителя, яка впливає на створення емоційно-психологічної атмосфери педагогічного спілкування, характер взаємин між учителем та учнями, стиль їхньої діяльності [9, с. 48].

Комунікативна поведінка вчителя оцінюється відповідно до того, що і як він говорить, які в нього жести, рухи, вираз обличчя, який підтекст мають його слова, на яку реакцію учнів розраховані.

Слід знати, що у пам'яті учнів після зустрічі з учителем залишається не тільки інформація, яку він повідомив, а й та атмосфера, якою супроводжувалося їхнє спілкування. Учні зберігають враження від зустрічі з педагогом, пам'ять про його погляд, інтонацію, тональність, мовлення, спосіб реагувати на поведінку його вихованців.

Тому рівень майстерності мовленнєвої діяльності визначається рівнем культури його мовлення і спрямуванням його комунікативної поведінки.

Вимоги до комунікативних якостей мовлення вчителя фізичної культури визначаються, насамперед, **функціями**, які воно виконує у педагогічній діяльності. Головними серед них є:

- а) **комунікативна** – встановлення і регуляція стосунків між вчителем і учнями, забезпечення гуманістичної спрямованості розвитку учнів;
- б) **психологічна** – створення умов для забезпечення психологічної свободи учня, зняття соціальних бар'єрів, які заважають цьому;
- в) **пізнавальна** – забезпечення повноцінного сприймання навчальної інформації учнями, формування в них особистісного, емоційно-ціннісного ставлення до систематичних занять фізичною культурою;
- г) **організаційна** – забезпечення раціональної організації навчально-практичної діяльності в різних формах шкільної фізичної культури.

Важлива роль відводиться дотриманню **правильності** і **чистоти мовлення**. Йдеться про виховання звички й потреби у постійному навчанні та підвищенні рівня культури свого мовлення учителем. Важливе значення має робота з орфографічними, тлумачними словниками та словником спортивних термінів тощо.

Учителю фізичної культури важливо виробити у собі звичку звертатися до словників, якщо виникає будь-який сумнів щодо правильності вживання слова, розвивати увагу до незнайомих слів, потребу запам'ятати, з'ясувати їхнє значення, ввести у мовлення.

Важливо свідомо орієнтувати себе на оволодіння літературною мовою в різних ситуаціях, – не тільки при вирішенні ділових питань, а й у спілкуванні з

друзями, батьками, незнайомими людьми.

Готуючись до публічного виступу (загальношкільні батьківські збори, конференції, виступи на педагогічних радах школи тощо), доцільно визначити, для кого і з якою метою ви будете говорити, які роздуми, почуття ви б хотіли збудити у своїх слухачів, яку атмосферу створити, яким має бути інтонаційний малюнок, ритм, темп вашого мовлення.

Спробуйте, конструюючи розповідь, використати різні описи, деталі, уривки із художньої літератури, власні оцінки та враження, відпрацюйте техніку мовлення.

Техніка мовлення — комплекс навичок у мовленнєвому диханні, голосоутворенні, дикції, що дає вчителю можливість донести до учня все багатство змісту свого слова.

Техніка мовлення — складова зовнішньої техніки вчителя. Вона забезпечує правильне сприйняття навчального матеріалу, дає змогу ефективно впливати на учнів, сприяє гідній самопрезентації вчителя (віддзеркалюючи його фізичний, духовний та емоційний стан).

Швидкість мовлення залежить від індивідуальних особливостей учителя, змісту мовлення та ситуації спілкування. Темп мовлення вчителя у 5-6 класах повільніший (біля 60 слів за хвилину), а старших – вищий (75-100 слів). Визначення, більш значущі вирази, складні і особливо важливі моменти матеріалу вимовляються повільніше, решта – швидше. Якщо учні збуджені, мовлення вчителя має бути тихим і повільним.

Для досягнення виразності мовлення необхідно вміло користуватися паузами, логічними й психологічними. Паузи, темп і мелодика мовлення в сукупності складають **інтонацію** [4, с.67-68].

Учителю слід пам'ятати, що його голос має бути яскравим, соковитим, звучним, чітким, привертати увагу, а не заколисувати. Але якщо діяльність педагога не насичена громадянськими ідеалами, гуманістичними почуттями, вірою у правильність своєї позиції, то як би блискуче він не володів технікою, його мовлення і комунікативна поведінка будуть фальшивими [9, с.55].

Психологи стверджують, що особливе значення у спілкуванні належить невербальній комунікації. Тому вчитель мусить працювати над розширенням і вдосконаленням репертуару впливу на учнів невербальними засобами. Звісно, не всі вони рівнозначні, проте кожен із них «зчитується» вихованцями, посилюючи або нейтралізуючи враження від слів педагога.

Дослідження засвідчують, що невербальні засоби, зокрема жест, можуть мати більшу увагу у спілкуванні, ніж слово. Встановлено, що словесне спілкування в бесіді займає менш як 35%, а більше як 65% інформації передається за допомогою невербальних засобів спілкування [9, с.39].

Невербальна комунікація — це безсловесне спілкування вчителя з опорою на засоби пантоміміки, контакт очей, міжособистісний простір тощо.

Розглянемо деякі з її елементів. Маємо на увазі зовнішні особливості і способи вираження свого «Я» (успадковані – зріст, комплекція, форма носа, розріз очей тощо; сформовані – зачіска, хода, постава, міміка, дикція, одяг тощо) [3, с. 39].

До засобів невербальної комунікації належать:

I. Мова тіла

1. Статична експресія:

- а) фізіогноміка (експресія обличчя і фігури, зумовлене будовою тіла);
- б) артефакти (прикраси зовнішності: манера одягатися, зачіска, косметика);
- в) система запахів (природні, штучні).

2. Динамічна експресія:

- а) такесика (система дотиків і потискування руки, поплескування тощо);
- б) просодика (характеристика голосу: темп, тембр, висота, гучність, наголоси, акценти);
- в) екстралінгвістика (використання у мові пауз, покашлювання, сміху, позіхань, плачу);
- г) кінесика (комунікативно значущі рухи):

- виразальні рухи (міміка, жести, постава, хода);
- контакт очей (спрямованість руху, частота контакту, тривалість).

II. Міжособистісний простір (проксеміка):

дистанція;

взаємне розміщення під час спілкування.

III. Часові характеристики спілкування:

час спілкування;

запізнення;

затримка дій [9, с. 40]

Пантоміміка — це виразальні рухи всього тіла або окремої його частини, пластика тіла. Вона допомагає виокремити у зовнішності головне, малює образ.

Пантомімічний образ вчителя — візуальний його портрет, який створюється поглядом, посмішкою, пластичністю і темпоритмом рухів, його красою і гармонійністю. Зверніть увагу на вчителя, який натхненно пояснює урок. Як органічно злито у нього рухи голови, ший, рук!

У пластиці тіла вчителя велике значення мають **жести** — рухи рук.

На думку деяких дослідників, жест несе у виступі біля 40% інформації [9, с. 41]. Із цим твердженням можна погодитися або не погодитися, але спробуйте під час виступу тримати руки «по швах», забувши про жест, ви зразу відчуєте «дерев'яну» сухість голосу, скованість думок. А К.С.Станіславський підкреслював: «Руки висловлюють думку».

Основні вимоги до жестів: невимушеність, стриманість, доцільність. Варто враховувати, що жести, як і інші рухи корпусу, найчастіше випереджують висловлювану думку, а не йдуть за нею.

Для ефективного мовленнєвого впливу дуже важливі вміння педагога виразити пластикою тіла певні ставлення і стани, а також транслювати деяку частину інформації та впливати на створення комфортної для сприйняття атмосфери. Жодна, навіть найідеальніша фігура не може зробити людину красивою, якщо їй бракує вміння триматися, підтягнутості, зібраності. Гарна,

виразна постава педагога передає внутрішню гідність. Пряма хода, зібраність свідчать про впевненість педагога у своїх силах, водночас згорбленість, опущена голова, млявість рук — про внутрішню слабкість людини, її невпевненість у собі. Гарна постава від природи — рідкість. Найчастіше — це результат заняття спортом, виконання спеціальних вправ, застосування окремих прийомів.

Міміка — виразальні рухи м'язів обличчя. Нерідко вираз обличчя і погляд впливають на учнів сильніше, ніж слова. Саме за допомогою міміки вчитель транслює учням і своє ставлення до них, і міру захопленості предметом, який викладає, й особливості емоційного стану, самопочуття, і рівень своєї культури взагалі. Учні йдуть назустріч учителю, який розуміє їх і збуджує позитивні почуття, даючи можливість задовольнити свої пізнавальні та соціогенні потреби. Тому обличчя має не лише виразити, а й приховувати певні почуття. Варто показувати обличчям і жестами тільки те, що стосується справи, сприяє виконанню навчально-виховного процесу.

Широкий діапазон почуттів виражає **посмішка**, що свідчить про духовне здоров'я і моральну силу особистості. Важливі виразники почуття — брови. Підняті брови вказують на подив, зсунуті — зосередженість, нерухомі — спокій, байдужість, у русі — захопленість [9, с. 44].

Найвиразнішими на обличчі людини є **очі**: «Порожні очі — дзеркало порожньої душі» (К.Станіславський). Учителеві слід уважно вивчити можливості свого обличчя, виробити вміння користуватися виразним поглядом, уникати надмірної динамічності м'язів обличчя та очей («бігаючі очі»), а також і неживої статичності («кам'яне обличчя»).

Контакт очей (візуальний контакт) — погляд співрозмовників, фіксований один на одному, що означає зацікавленість партнером і зосередженість на тому, про що він говорить. Дослідники з'ясували, що розмовляючи, люди дивляться одне на одного в середньому 35-50% часу, протягом якого відбувається розмова. Погляд зазвичай спрямований на очі співрозмовника і затримується на них 5-7 секунд.

Запам'ятаймо: візуальний контакт з учнями має бути постійно. І найбільше він потрібний для того, щоб учні відчували доброзичливе ставлення, підтримку, любов. Не звертайтеся до стін, вікон, стелі. Треба прагнути тримати у полі зору всіх учнів. Візуальний контакт є особливо важливим у моменти, коли вчитель слухає учня. Відкритий доброзичливий погляд прямо в очі дитини необхідний не лише для встановлення взаємодії, а й для задоволення її емоційних потреб. Візуальний контакт виконує таку важливу функцію, як емоційне живлення [9, с. 45]. Візуальний контакт є технікою, яку потрібно свідомо розвивати.

Міжособистісний простір (дистанція спілкування) — відстань між тими, хто спілкується, що є ознакою характеру взаємодії.

Прийнявши «відкриту позу», необхідно вибрати й оптимальну дистанцію спілкування, тобто найбільш сприятливу у психологічному плані відстань, яка дозволяє уникнути вторгнення в особистий простір людини. Оптимальність дистанції визначається й іншими характеристиками, такими, як доцільність звукового й візуального сприйняття.

Дистанцію до 45 см прийнято вважати інтимною, 45 см — 1 м 20 см — персональною, 1 м 20 см — 4 м — соціальною, 4 м - 7 м — публічною. Більша відстань не дає можливості чітко сприймати міміку, ще більша (понад 12 м) — жести і рухи корпусу. Це призводить до появи бар'єрів у спілкуванні. Зміна дистанції — прийом привернення уваги під час уроку. Скорочення дистанції посилить вплив. Зміна «діагоналі» на «вертикаль» і навпаки також підвищує ефективність мовленнєвого впливу вчителя.

Під час спілкування важливо враховувати і взаємне розміщення вчителя й учнів. «Лоб у лоб» спілкуються супротивники. Тому краще вибрати розміщення навкоси (під кутом 45 градусів) або поруч. Це створює більш комфортні умови спілкування [9, с. 45].

Критерії оцінювання ефективності техніки невербальної поведінки педагога:

а) *демонстрація учителем упевненості, внутрішньої сили* — його міміка, пантоміміка, постава говорять учням про здатність керувати їхньою діяльністю, утримувати ініціативу у спілкуванні, вести за собою; учні приймають тільки сильних учителів і визнають їхню мудру владу;

б) *трансляція учителем спрямованості на діалог з учнями* — зацікавлений погляд, постійний зоровий контакт з ними, щира посмішка, пластика рухів свідчать про його відкритість, визнання особистісної рівності з учнями; учні не бояться таких учителів, бо поважають їх і тому визнають їхній авторитет;

в) *естетизація вчителем середовища спілкування з учнями, привнесення до нього елементів краси й насолоди* — учитель виразний у своїй поведінці, а її інструментування — погляд, посмішка, рух, жест, розміщення у просторі — сприяє гармонізації стосунків, дає учням задоволення від спілкування з вихователем;

г) *природність і доцільність у використанні невербальних засобів комунікації.*

До механізмів сприймання відносять увагу й спостережливість.

Увага — це спрямованість і зосередженість свідомості на об'єкті чи предметі, що підвищує рівень сенсорної, інтелектуальної чи рухової активності.

Особливістю уваги вчителя фізичної культури є специфіка педагогічної діяльності, що розгортається у різних формах фізичного виховання школярів, де основним об'єктом виступає стан здоров'я і рівень фізичної підготовленості учнів.

Спостережливість є психічною властивістю, що ґрунтується на відчутті й сприйманні. Об'єктом спостереження учителя фізичної культури є учні (колеги, батьки) і процеси взаємодії з ними.

Увага й спостережливість — властивості, які піддаються розвитку та вдосконаленню завдяки системі вправ. Сучасна психологічна практика має продуктивні тренінгові програми для розвитку цих психічних утворень.

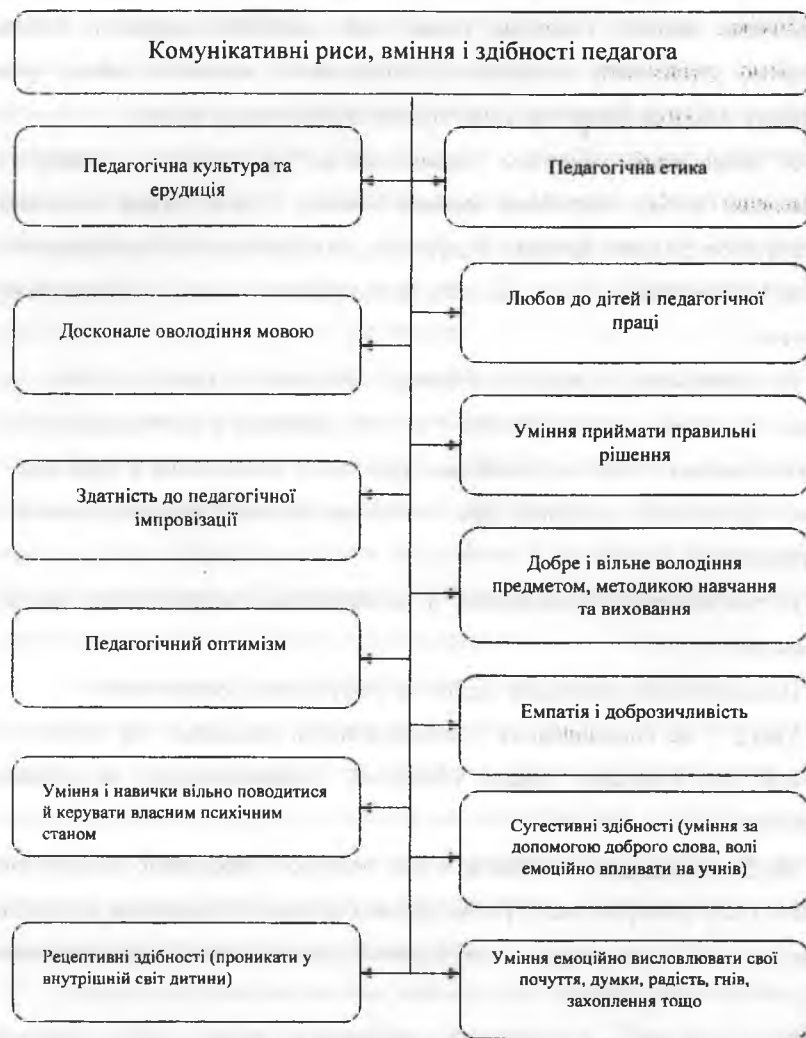

Рис. 9. Комуникативні риси, вміння і здібності педагога.

3. Модель комуникативності вчителя, його імідж

Комуникативну поведінку вчителя оцінюють на підставі того, що і як він говорить, які в нього жести, рухи, вираз обличчя, який підтекст мають його слова, на яку реакцію учнів вони розраховані (Н. Волкова, 2000).

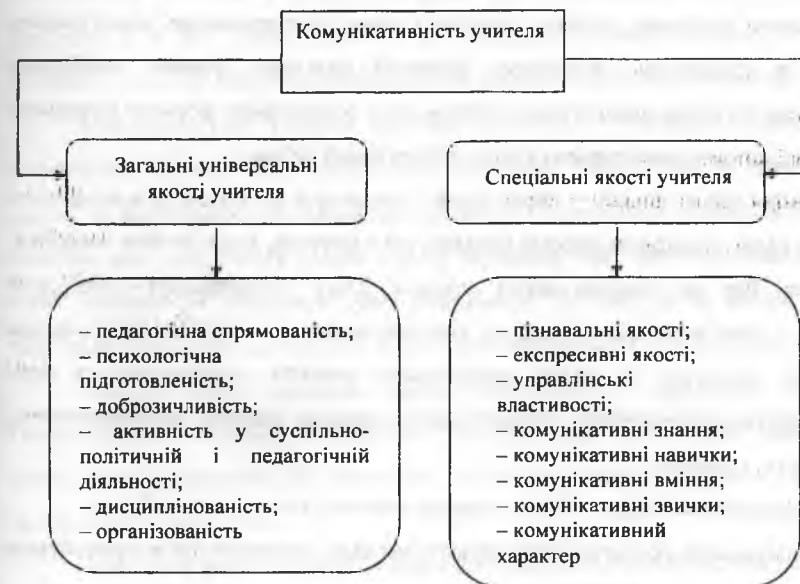

Рис. 10. Модель комуникативності вчителя.

Комуникативні вміння — це комплекс дій, які базуються на теоретичній і практичній підготовленості, що дає змогу творчо використовувати комуникативні знання та навички для відображення і перетворення дійсності.

Комуникативні знання — узагальнений досвід людства в комуникативній діяльності, відображення у свідомості комуникативних ситуацій в їх причинно-наслідкових зв'язках і відношеннях.

Комунікативні навички — автоматизовані свідомі дії, що сприяють відтворенню у свідомості людини комунікативних ситуацій, визначають шляхи їхнього розв'язання.

Комунікативні звички — доведені до автоматизму комунікативні дії.

Аналізуючи і узагальнюючи праці видатних педагогів, наукові дослідження сучасних учених, проведені нами спостереження, анкетування, бесіди зі студентами, вчителями фізичної культури, учнями, необхідно відзначити й уміння педагогічної техніки, які є зовнішньою формою поведінки вчителя і допомагають створити його професійний імідж.

Імідж (англ. image) — образ, який складається не тільки із зовнішнього вигляду (одяг, прикраси, зачіска, макіяж), а й з постави, ходи, вміння говорити, рухатися. Все це створює образ людини. Тому «іміджбілдінг» (побудова образу) — обов'язок кожної людини, яка себе поважає, а тим більше — вчителя фізичної культури. В іміджі майбутнього вчителя відображаються його унікальність, неповторність, привабливість, приємні манери, життєрадісність, сучасність, культура.

Професійний імідж — більш широке поняття, яке включає образи:

- візуальний (культура зовнішнього вигляду, культура рухів, урахувуючи принципи і правила етикету);
- внутрішній (психотехніка);
- вербальний (культура мови, враховуючи мовний етикет);
- акторський (акторські уміння)

Спортивний костюм учителя фізичної культури повинен гармонійно доповнювати його професійну діяльність, його індивідуальні особливості. Тому його зовнішність повинна виконувати передусім професійну функцію: бути надійним помічником у вихованні школярів.

Постава та хода також створюють імідж вчителя. Без них неможливі красиві рухи, нахили, погляди. Учитель повинен уміти подати свою фігуру в статиці й динаміці.

Вчителеві недостатньо лише знати вимоги до своєї зовнішності, а й уміти її сформувати, пам'ятаючи про те, що люди, які нас оточують, оцінюють учителя за певним алгоритмом: зовнішній вигляд, постава, поведінка, особистісний контакт, винагорода. Найголовніше, щоб учні побачили впевненість учителя у собі. Говорячи про зовнішній вигляд, необхідно звернутися й до правил етикету, які висувають суворі вимоги до нього, особливо, коли це стосується професійної діяльності, ділового спілкування.

Культура рухів учителя фізичної культури є істотним компонентом візуального образу. Вона передбачає володіння своїм тілом, а саме: жести, міміку та пантоміміку. За їхньою допомогою та у поєднанні з іншими засобами вчитель має можливість більш повно виражати свої почуття, ставлення до своєї діяльності і діяльності своїх вихованців. До того ж, ці засоби завжди найбільш економічні, динамічні, в них прихована велика спонукальна сила.

Кожний жест повинен мати психічний і змістовий підтекст. Оволодіваючи жестами, необхідно прагнути до того, щоб вони були доцільними, правдиво й природно виражали зміст і думки, а також архітектоніку почуттів.

Психічний жест — спосіб зовнішнього виразу почуттів. Жести не завжди збігаються зі словами, які вимовляються. Вони збігаються не з текстом, а з підтекстом, із внутрішнім мовним образом.

Техніку застосування міміки важко алгоритмізувати, адже вона досить індивідуалізована і залежить від особливостей особистості вчителя, психічних особливостей учнів, конкретних обставин, тому необхідно говорити про оволодіння технікою міміки як потенційною властивістю в діяльності вчителя.

Доцільно виділити такі складові психотехніки вчителя: увагу і зосередження її на потрібному об'єкті; уяву і використання її в навчально-виховному процесі; оцінку емоцій і управління ними; аналіз і управління фізичним станом свого організму; розуміння психічного стану вихованця й адекватний вплив на нього.

Важливою складовою психотехніки є вміння оцінювати свої почуття й емоції в конкретний момент, керування ними у процесі спілкування з учнями, використання їх для створення оптимальних умов перебігу навчально-виховного процесу, а також формування на їхній основі емоційної культури.

Учні високо цінують учительські позитивні почуття: любов й повагу до людей, доброту, гуманізм, обов'язок, милосердя та ін. Негативні почуття завжди були ворогом людського спілкування, вони несумісні з діяльністю вчителя.

Педагогічна діяльність вимагає від учителя свідомого керування своїми почуттями в кожний конкретний момент, тобто гальмування одних почуттів й емоцій або стимулювання інших.

З цього приводу В.О.Сухомлинський писав: «Замість того, щоб примушувати себе стримувати збудження, знайдіть діяльність, яка покаже зовсім в іншому світлі те, що викликає збудження, роздратування, заставляє тримати пружину гальмування стиснутою. Зробіть неприємне, те, що дратує, – смішним, і ви станете повним володарем думок і почуттів колективу. Інший засіб зняття збудження і роздратування... – це гумор. Найнапруженішу ситуацію, яка може викликати іноді дуже тривале роздратування, можна розрядити, якщо ви маєте почуття гумору. Веселого, незасмученого вчителя фізичної культури, який не впадає у відчай, діти люблять і поважають вже тому, що вони народ веселий, який має почуття гумору» [7, с. 13].

У процесі саморегулювання почуттів педагог заздалегідь повинен виходити з установки на попередні утруднення і готувати себе до їхнього подолання, впевненості в ефективності подібної роботи. Така активна професійна позиція допомагає гальмувати прояв небажаних почуттів і емоцій.

Кожний педагог повинен уміти самокерувати собою, раціонально використовувати свої фізичні і психічні можливості в конкретній діяльності, формувати вміння володіти собою. «Але як виховати в собі вміння? – писав В.О.Сухомлинський. – Перш за все, треба знати своє здоров'я, знати особливості своєї нервової системи і серця. Нервова система людини за своєю

природою дуже гнучка, і вчителю треба довести цю гнучкість до ступеня мистецтва володіння емоціями. Я виховав у собі це вміння тим, що не допускав, аби паростки, насіння таких негативних явищ, як похмурість, перебільшення чужих вад, гіперболізація «ненормальних» дитячих намірів і дій – це важко передати словами, але це великий недолік нашої культури, технології педагогічної праці – погана звичка вимагати від дитини того, що можна вимагати від дорослого, робити маленьку дитину чи то резонером, чи то байдужою місткістю істин і доручень. Я завжди прагну не викликати в собі збудження, не нагнітати його, а давати йому розрядку» [7, с. 56].

У стані значної фізичної напруги педагоги припускають багато помилок. Найбільш типові з них: недостатньо виразна мова, порушення темпу й мелодійності мови, помилки в логіці, скутість у рухах, жестах, міміці, недостатня їхня координація й розподіл. Особливо це притаманне молодим вчителям та студентам-практикантам, які не володіють технікою аналізу стану свого організму та подолання фізичної напруги. Значна частина уваги і енергії йде на те, щоб якимось слідкувати за голосом, мімікою, руками, ногами та процесами, пов'язаними з м'язовою діяльністю. При цьому витрачається колосальна енергія, а напруга не проходить. Вона гальмує психічну діяльність. Як результат, вчитель погано бачить клас або зовсім його не бачить [5, с. 76].

Подолання «м'язових затисків», раціональне керування своїм фізичним «Я» в конкретній ситуації вимагає від педагога цілеспрямованої попередньої роботи. Техніку управління своїм фізичним «Я» необхідно довести до професійної звички. Щоб звільнитися від м'язової напруги, необхідно переключити свою увагу на інший об'єкт або групу об'єктів. Отже, важливо навчитися зосереджувати увагу передусім на фізичному боці дії, тому що через це найлегше уловлювати і контролювати внутрішні психічні дії. Адже фізичне є своєрідним індикатором психічного.

Професійний імідж учителя неможливо уявити без сформованого вербального образу, який ґрунтується на культурі мови.

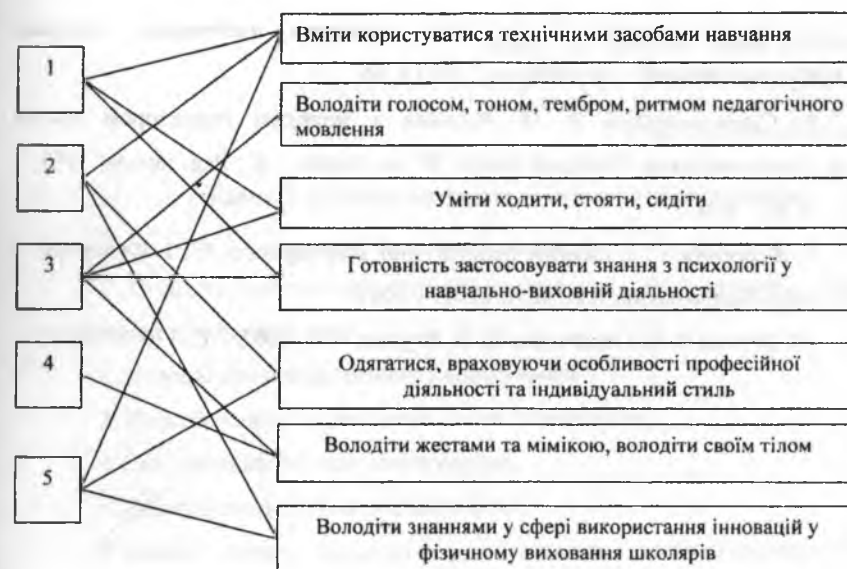
Професійний імідж учителя фізичної культури доповнює й *акторський образ*, який передбачає розвиток акторських умінь. Учитель повинен бути прекрасним актором і режисером, оскільки є співучасником творчого процесу. Учитель, як актор і режисер, розробляє драматургію педагогічної дії та діяльності, визначає зони їхнього розвитку, створює план виховних впливів. Зближує учителя й актора етап спілкування, взаємодії, який є рушійною силою педагогічної й акторської творчості.

Учитель постійно розігрує процес надбання знань, персоніфікує його, оформляє в життєвий контекст, забарвлює його своїми емоціями, почуттями, ціннісними установками й орієнтирами і цим «заражає» учнів інтересом до знань, до навколишньої дійсності, людей, самих себе. В цьому плані акторські здібності й уміння учителя, рівень його педагогічної культури дозволяють ефективніше у процесі живої комунікації творити унікальну особистість учня [5, с. 83].

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. Охарактеризуйте сутність поняття «педагогічна техніка».
2. Охарактеризуйте основні компоненти педагогічної техніки.
3. Що таке педагогічна комунікація?
4. Розкрийте основні функції педагогічної комунікації.
5. Розгляньте рис. 10 і охарактеризуйте основні комунікативні риси, вміння і здібності вчителя
6. Розгляньте модель комунікативності вчителя і охарактеризуйте компоненти.
7. Визначте чинники, які окреслюють поняття «педагогічна техніка». Виберіть цифру, до якої сходяться лінії від обраних компонентів педагогічної техніки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грехнев В. С. Культура педагогического общения. Кн. для учителя /В. С. Грехнев. – М.: Просвещение, 1980. – 585 с.
2. Ермолова Е. А. Психологический анализ жестов как знаковых средств общения /Е. А. Ермолова //Психосемиотика познавательной деятельности и общения. – М., 1983. – 79 с.
3. Грехнев В. С. Культура педагогического общения. Кн. для учителя /В. С. Грехнев. – М.: Просвещение, 1990. – С. 39-41.
4. Основы педагогического мастерства: учебн. пособие для пед. спец. высш. учеб. заведений /[И. А. Зязюн, И. Ф. Кривонос, Н. Н. Тарасович и др.]; под. ред. И. А. Зязюн. – М.: Просвещение, 1989. – С. 67-68.
5. Педагогічна майстерність учителя: Навчальний посібник /За ред. проф. В. М. Гриньової, С. Т. Золотухіної. – Вид. 2-е, вип. і доповн. – Харків: ОВС, 2006. – 224 с.
6. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс /И. П. Подласый. – М., 1999. – Кн.1. – С 267–268.

7. Сухомлинський В. А. Как воспитать настоящего человека /В. А. Сухомлинський. – К., 1975. – С. 12-13, 56.

8. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи /В. А. Сухомлинський //Вибрані твори: В 5-и томах. – К.: Рад. школа, 1997. – Т. 4. – С.637–638.

9. Федорчук Є. І. Основи педагогічної майстерності /Є. І. Федорчук. – Кам'янець-Подільський: АБЕТКА, 2006. – 240 с.

10. Ягупов В. В. Педагогіка /В. В. Ягупов. – К., 2002. – С. 170–172.

*Якщо ви хочете бути улюбленим учителем, дбайте про те, щоб вихованцеві було що в вас відкрити.
Василь Сухомлинський*

Тема 5. Культура педагогічного спілкування

1. Сутність поняття «педагогічне спілкування», його завдання, функції, принципи, структура та види.

2. Основні стилі педагогічного спілкування

3. Педагогічний такт як прояв стилю спілкування.

4. Бар'єри педагогічного спілкування.

5. Правила педагогічного спілкування.

Ключові слова: педагогічне спілкування, особистісно-орієнтоване спілкування, бар'єри спілкування, педагогічний такт,

1. Сутність поняття «педагогічне спілкування», його завдання, функції, принципи, структура та види

Справа не стільки в тому, про що ви говорите, скільки в тому, як говорите.

(Квінтіліан)

Спілкування – це діалог, у якому чергуються промова та слухання.

Педагогічне спілкування – це професійне спілкування в навчально-виховному процесі між учителем та учнем, яке спрямоване на формування і розвиток особистості школяра, спільне вирішення різноманітних педагогічних завдань, створення умов для самореалізації їхніх творчих здібностей (рис. 11).

Таке спілкування повинно викликати радість, бажання брати участь у певній діяльності. Якщо спілкування неправильно організоване, відсутній контакт між учителем фізичної культури й учнем, то це викликає невпевненість, страх, ослаблення уваги, зниження інтересу до рухової активності, що призводить до негативного ставлення як до педагога, так і до шкільної фізичної культури. А звідси – пропуски уроків без поважних причин;

нехтування оздоровчими заходами в режимі навчального дня (гімнастика перед уроками, рухливі перерви, оздоровчі хвилини, паузи; небажання займатись у шкільних спортивних секціях.

Єдина справжня розкіш — це розкіш людського спілкування.
А. де Сент-Екзюпері

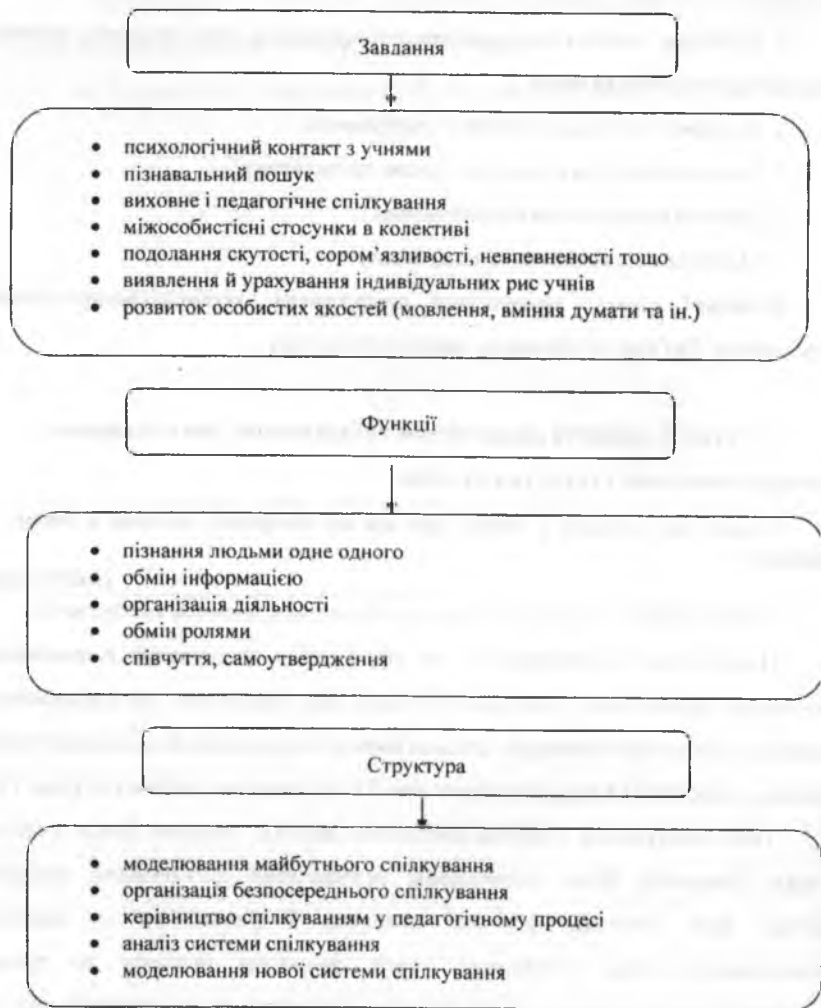

Рис. 11. Сутність педагогічного спілкування.

На думку І.А.Зязюна, навчально-виховний процес у школі – явище складне, багатогранне, динамічне. Його специфіка зумовлюється передусім розширеним спілкуванням, найбільшою, на думку Антуана де Сент-Екзюпері, розкішшю на світі. Для вчителя ця розкіш – не що інше, як професійна необхідність. З її допомогою здійснюється взаємовплив двох рівноправних партнерів-суб'єктів – учителя й учня [2, с. 15].

І.А.Зязюн виокремлює *три компоненти спілкування*: пізнавальний, естетичний і поведінковий: «Спілкування обов'язково передбачає формування у педагогів і учнів образів один одного і понять про особистісні властивості кожного учасника спілкування; воно несе в собі естетичну характеристику – зовнішню і внутрішню подобу учасників, викликає певне до себе ставлення; у спілкуванні проявляється і поведінковий компонент – слова і справи, адресовані педагогом учням і навпаки» [6, с. 112].

У педагогічній практиці розрізняють такі види спілкування: функціонально-рольове, особистісно-орієнтоване, педагогічний діалог.

Функціонально-рольове спілкування – це суто ділове управлінське спілкування, при якому не беруться до уваги мотиви, інтереси ні вчителя, ні учня.

Особистісно-орієнтоване спілкування – є складною психологічною взаємодією, яка передбачає виконання певних нормативних функцій із виявом особистого ставлення, почуттів і спрямована на розвиток особистості учня (рис. 12).

Педагогічний діалог – спілкування у педагогічному процесі, яке дає можливість кожному партнеру самовизначитися.

Щоб спілкування було ефективним, його учасники повинні володіти готовністю до взаємозбагачення і, головне, володіти значними ціннісними якостями – психологічними і соціальними, адже спілкування є готовністю брати щось цінне в когось і прагнення «віддати» духовні цінності іншим. У цьому справжнє багатство людини. Оскільки вчитель є ініціатором у спілкуванні, він повинен, перш за все, володіти невичерпним джерелом такого

багатства. Успіх спілкування вчителя фізичної культури буде залежати від того, наскільки він обізнаний із віковими, індивідуальними, анатомо-фізіологічними, психічними особливостями школярів, їхнім станом здоров'я, рівнем фізичної підготовленості, інтересами тощо.

Рис. 12. Психологічний портрет учителя фізичної культури, налаштованого на особистісно-орієнтоване спілкування.

2. Основні стилі педагогічного спілкування

Характер спілкування вчителя з вихованцем визначає основні стилі його роботи: авторитарний, демократичний, ліберальний.

Стиль спілкування – це система способів, прийомів, методів, які використовує вчитель під час педагогічної взаємодії.

Авторитарний стиль спілкування – характеризується диктатом, жорсткою формою управління, який перетворює одного з учасників комунікативної взаємодії на пасивного виконавця, пригнічуючи його самостійність та ініціативу.

Демократичний стиль – виявляється у повазі, довірі до учнів, намаганні педагога залучити їх до співпраці, самостійності, враховуючи інтереси, ініціативу вихованців.

Ліберальний стиль – це педагогічна взаємодія між суб'єктами навчально-виховного процесу, яка характеризується низьким рівнем вимог, потуранням учням та відсутність стійкої педагогічної позиції

На основі стилю роботи і ставлення педагога до колективу виокремлюють такі види педагогічного спілкування [4, с. 97-100]:

- спілкування на основі захоплення спільною творчою діяльністю;
- спілкування на основі дружнього ставлення;
- спілкування-дистанція;
- спілкування-залякування;
- спілкування-загравання.

Стиль спілкування визначає три типи вчителів: «проективний», «реактивний», «надактивний». Перший – ініціативний в організації спілкування, індивідуалізує свої контакти з вихованцями, його настанова змінюється відповідно до досвіду. Він знає, чого хоче, і розуміє, що в його поведінці сприяє досягненню мети. Другий – також гнучкий у своїх настановах, але «внутрішньо слабкий». Не він особисто, а вихованці диктують характер його спілкування з класом. У нього розпливчасті цілі та відкрита пристосувальна поведінка. Третій – схильний до гіпертрофованих оцінок своїх учнів і вибудовування нереальних моделей спілкування. На його думку, коли учень активніший від інших – він бунтар і хуліган, а коли пасивніший – ледар і нероба. Видумані ним же оцінки змушують такого вчителя діяти відповідним чином: він час від часу владає в крайнощі, підпорядковуючи своїм стереотипам реальних учнів.

3. Педагогічний такт як прояв стилю спілкування

Узагальненим виявом стилю спілкування педагога є **педагогічний такт**, у якому акумулюються всі складові педагогічної культури і який є одним із основних показників педагогічної майстерності.

Педагогічний такт – це моральна поведінка вчителя, що включає передбачення всіх об'єктивних наслідків вчинку, передбачення його

сприймання вихованцями, вираз високої гуманності, чуйності, піклування про учнів, найкращий засіб встановлення доброзичливих стосунків з ними за будь-яких обставин [5; 6].

Сутність педагогічного такту полягає в педагогічно доцільному ставленні та впливі педагога та вихованців, у дотриманні почуття міри у спілкуванні з ними, в умінні налагоджувати продуктивний стиль спілкування у педагогічному процесі та у пошані до особистості вихованця. К. Д. Ушинський, який володів справжнім педагогічним тактом, писав, що жоден педагог «ніколи не може стати хорошим вихователем-практиком без такту...Ніяка психологія неспроможна заступити людині психологічного такту, який незамінний у практиці через те, що діє швидко і вмить...і який передбачає приязнь без удаваності, справедливість без прискіпливості, доброту без слабкості, порядок без педантизму і, головне, постійну розумову діяльність» [9, с. 259].

Основні ознаки педагогічного такту:

- людяність без зарозумілості;
- вимогливість без брутальності та прискіпливості;
- педагогічний вплив без наказів, навіювань, попереджень, без приниження особистої гідності вихованця;
- вміння висловлювати розпорядження, вказівки та прохання без благаання, але і без марнославства;
- вміння слухати співрозмовника, не виказуючи байдужості та вищості;
- врівноваженість, самовладання і діловий тон спілкування без дратівливості та сухості;
- простота у спілкуванні без фамільярності та панібратства, без «показухи»;
- принциповість і наполегливість без упертості;
- уважність, чутливість і емпатійність без їх підкреслення;
- гумор без насмішки;
- скромність без удаваності.

Отже, педагогічний такт виховується і набувається разом з педагогічною культурою і конкретно виявляється у педагогічній діяльності. Він є показником зрілості педагога як майстра своєї справи. Це сильний засіб, за допомогою якого вихованців можна перетворити на своїх спільників чи, навпаки, суперників.

Комунікативна поведінка вчителя оцінюється відповідно до того, що і як він говорить, які в нього жести, рухи, вираз обличчя, який підтекст мають його слова, на яку реакцію учнів він розраховує.

Варто мати на увазі, що у пам'яті учнів після зустрічі з учителем фізичної культури залишаються не тільки його рухова майстерність, пізнавальна інформація, з якою він ознайомив, а й та атмосфера, у якій проходить навчально-виховне спілкування.

Учні інколи на все життя зберігають враження від зустрічі з педагогом, пам'ятають його погляд, спортивну спеціалізацію, інтонацію мовлення, спосіб реагування на поведінку учнів.

Таким чином, рівень майстерності мовленнєвої діяльності вчителя фізичної культури визначається рівнем культури як професійного мовлення (використання спортивної термінології), так і відповідністю до літературно-мовленнєвих норм.

На думку визнаних майстрів слова (письменників, державних діячів), гарне мовлення характеризується такими ознаками: точність мовлення, ясність мовлення (доступність для учнів, щоб вони зрозуміли логічність мовлення: пояснення, демонстрація вправ із коментарем від простого до складного); природність мовлення, простота; багатство мовлення (вербальне і невербальне спілкування); чистота мовлення, викорінення із нього не літературних, жаргонних, вульгарних, іноземних слів, особливо у стройових командах, ігрових ситуаціях тощо.

4. Бар'єри педагогічного спілкування

Бар'єри спілкування – це перешкоди, що спричиняють опір партнера впливам співрозмовника. У педагогічній практиці утвердились такі різновиди бар'єрів:

Соціальний бар'єр – переважання рольової позиції вчителя у системі педагогічної взаємодії, де він навмисно демонструє свою перевагу над учнем, свій соціальний статус.

Фізичний бар'єр – великий простір між учасниками педагогічної взаємодії, що призводить до ізоляції вчителя від учнів.

Смисловий бар'єр – неадаптоване до рівня сприйняття учнями спілкування, яке занадто насичене незрозумілими словами, науковими термінами, які вчитель використовує без пояснення.

Естетичний бар'єр – не сприйняття співрозмовником зовнішнього вигляду, особливостей міміки партнера.

Емоційний бар'єр – перенесення поганого настрою, негативних емоцій на педагогічний діалог.

Психологічний бар'єр – це негативна установка, сформована на підставі попереднього досвіду, незбіжність інтересів партнерів, комунікації тощо.

Основні причини бар'єрів педагогічного спілкування подасмо на рис. 13.

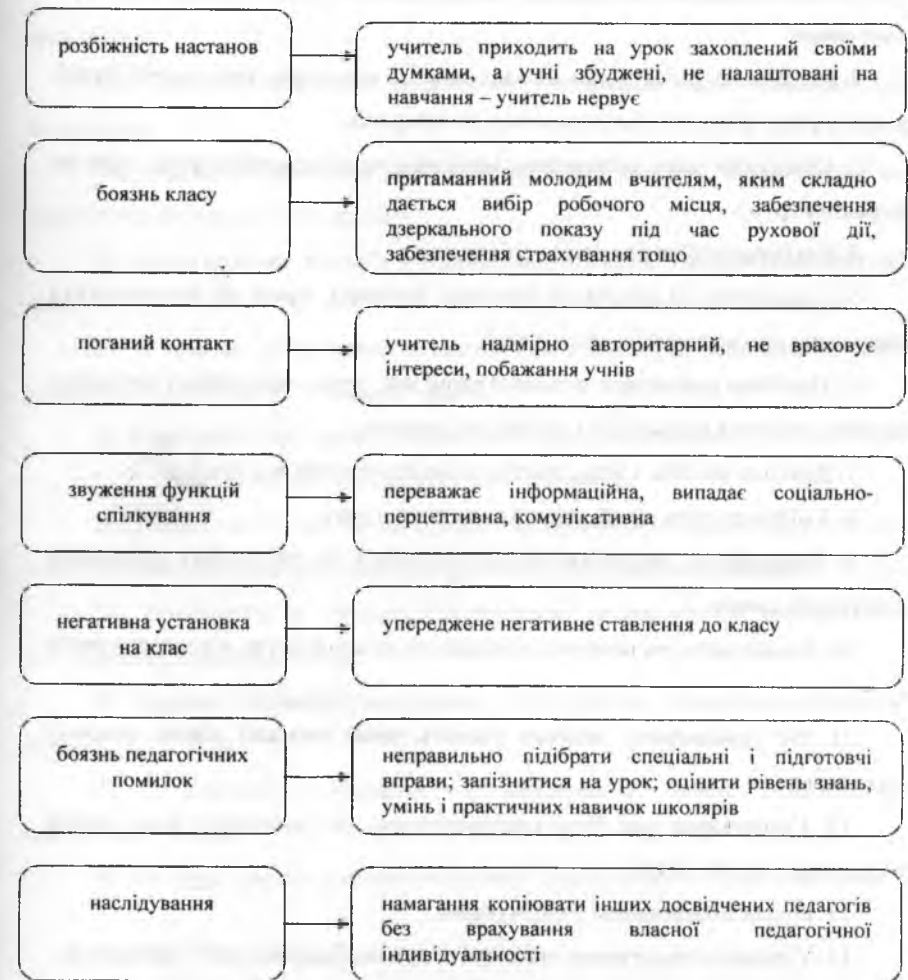

Рис. 13. Основні причини бар'єрів педагогічного спілкування.

5.5. Правила педагогічного спілкування

Дотримання правил педагогічного спілкування вбереже учителя фізичної культури від багатьох труднощів та помилок, які підстерігають його у практичній діяльності. Стислий їх склад можна звести до таких пунктів:

1. Успіх педагогічної діяльності насамперед залежить від культури спілкування.
2. Моделюйте спілкування не «від себе», а від дітей, їхніх потреб, стану здоров'я, рівня фізичної підготовленості та інтересів.
3. Орієнтуйте своє педагогічне мовлення на конкретного учня, а не на абстрактну групу.
4. Використовуйте різні види спілкування.
5. Спілкуйтесь із дітьми на взаємних інтересах, проте не організуйте спілкування «по вертикалі», зверху вниз.
6. Постійно враховуйте психологічний вік, стать, можливості організму школярів, окремих вихованців і колективу загалом.
7. Дивіться на себе з боку, постійно аналізуйте свої вчинки й дії.
8. Умійте слухати дітей, зважайте на їхню думку.
9. Намагайтеся зрозуміти настрій дитини і на цій основі моделюйте спілкування з ними.
10. Спілкування не повинно призводити до конфліктів, а попереджувати їх.
11. Не принижуйте людську гідність через низький рівень фізичної підготовленості.
12. Спілкування має бути систематичним. Не залишайте поза увагою «незручних» для вас дітей.
13. Будьте ініціативним у спілкуванні.
14. У процесі спілкування враховуйте думки, бажання своїх вихованців.
15. Уникайте штампів, постійно шукайте нові форми, засоби, методи і прийоми.
16. Долайте негативні установки стосовно конкретного учня.
17. У процесі спілкування уникайте абстрактної критики, оскільки це породжує опір.
18. Якомога частіше усміхайтесь: це викликає позитивні емоції, спонукає до продуктивного спілкування.

19. У процесі вашого спілкування частіше висловлюйте схвалення, заохочення.
20. Відкрито виявляйте в дитячому колективі своє ставлення до вихованців.
21. Постійно розвивайте свою комунікативну пам'ять, запам'ятовуючи педагогічні ситуації, їхній перебіг.
22. Якщо назріває потреба в індивідуальній бесіді, завчасно розробіть її план.
23. У процесі спілкування в центрі уваги має бути особистість учня, можливості організму та людська гідність.
24. Враховуйте соціально-психологічне зростання дитини.
25. Систематично аналізуйте процес спілкування.
26. Технологія й тактика спілкування мають бути скеровані на усунення психологічних бар'єрів між учителем фізичної культури і вихованцями.
27. Враховуйте у процесі спілкування індивідуальні особливості, темперамент, характери учнів.
28. Окремо обдумуйте особливості спілкування з важковиховуваними дітьми.
29. У процесі спілкування не зловживайте своїми соціальними перевагами учителя.
30. Постійно удосконалюйте інструмент спілкування – власне мовлення.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. Розкрийте сутність поняття «педагогічне спілкування» та охарактеризуйте його основні компоненти.
  2. Назвіть і дайте характеристику основних стилів педагогічного спілкування.
  3. Чому педагогічний такт розглядають як прояв стилю спілкування?
  4. Розкрийте основні ознаки педагогічного такту.
  5. Розгляньте рис. 13 і на конкретних прикладах розкрийте реалізацію основних принципів спілкування.
  6. Охарактеризуйте основні бар'єри спілкування та причини їх виникнення.
  7. Дайте характеристику портрета учителя, налаштованого на особистісно-орієнтоване спілкування.
  8. Розв'яжіть педагогічні ситуації:
    1. На уроці фізичної культури у шостому класі учні займались фізичним удосконаленням. Олег М. не працював, заважав товаришам. Оберіть тактику спілкування з цим учнем, визначивши її початок.
      - а) не зверну уваги, хоч учні скаржилися мені на дії Олега;
      - б) нагримаю на учня, візьму за руку і посаджу на лавку або поставлю в кут;
      - в) дам індивідуальне завдання за інтересом Олега.
- Які якості і вміння педагога простежуються у процесі такого спілкування?
2. У розпорядженні вчителя багато шляхів заохочення та стимулювання учнів до фізичної культури. Зокрема, в діяльності вчителя фізичної культури велике значення має похвала. Ефективне застосування цього методу свідчить про ступінь професійної майстерності педагога. Ви хочете похвалити учня за зайняте перше місце в загальношкільному кросі, або учня, що досяг значних успіхів у фізичній досконалості. Яким чином ви розраховуєте це зробити? Як

ви скористаетесь цим методом на уроці фізичної культури, зокрема в класі, де навчаються учні, що заслуговують на похвалу? Який вид спілкування використаєте, підкресліть: функціонально-рольове, особистісно орієнтоване, педагогічний діалог.

3. Багатьом доводиться зустрічатися з таким початком уроку фізичної культури: діти вишикувалися в шеренгу, вчитель ставить завдання на урок, пояснює, чим будуть займатися. В цей час один з учнів голосно запитує: «А ми сьогодні будемо грати в баскетбол?», більшість учнів підтримують запитання учня. Це приводить до зниження уваги, порушення порядку в строю.

Як ви відреагуєте в такому випадку? Який стиль спілкування використаєте: авторитарний, демократичний, ліберальний? Підкресліть.

Зробіть коментар ситуації з опорою на принципи педагогічного спілкування.

Література

1. Грехнев В. С. Культура педагогического общения /В. С. Грехнев. – М., 1990. – С. 112.
2. Иванова Т. В. Культура педагогического общения /Т. В. Иванова //За ред. І. А. Зязюна. – К., 1999. – С. 15–17.
3. Кан-Калик В. А. Педагогическое творчество /В. А. Кан-Калик, Н. Д. Никандров. – М., 1990. – С. 97–99.
4. Кан-Калик В. А. Учителю об педагогическом общении /В. А. Кан-Калик. – М.: Просвещение, 1997. – С. 97–100.
5. Ниренберг Дж., Валеро Г. Как читать человека, словно книгу /Дж. Ниренберг, Г. Валеро. – Казань: Нива, 1991. – С. 144–146.
6. Педагогічна майстерність: Підручник /[І. А. Зязюн, Л. В. Крамушенко, І. Ф. Кривонос та ін.]; за ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища школа, 2004. – С. 112–128.
7. Савенкова Л. О. «Комунікативна атака», у формуванні навичок педагогічного спілкування /Л. О. Савенкова //Педагогіка і психологія. – К., 1998. – № 4. – С. 101–102.

8. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям /В. О. Сухомлинський. – К., 1988. – С. 6–9.

9. Ушинский К. Д. Родное слово /К. Д. Ушинский //Собр. соч.: В. 11 т. – М., 1949. – Т. 6. – С. 259–260.

10. Чернокозов И. Ч. Профессиональная этика учителя /И. Ч. Чернокозов. – К.: Рад. школа, 1988. – С. 181–183.

11. Ягупов В. В. Педагогика /В. В. Ягупов. – К., 2002. – С. 178–185.

Пам'ятайте, що перед тим, як узятися за виховання людини, треба самому зробитися людиною, треба, щоб у вас самих склався той взірець, який повинна наслідувати людина.

Жан-Жак Руссо

Тема 6. Педагогічний конфлікт у професійній діяльності вчителя

1. Сутність поняття «педагогічний конфлікт», його риси.
2. Види шкільних конфліктів.
3. Конфліктні ситуації та їхня структура.
4. Класифікація конфліктів.

Ключові слова: педагогічний конфлікт, конфліктна ситуація, сфера конфлікту, динаміка конфлікту.

1. Сутність поняття «педагогічний конфлікт», його риси

Конфліктологія як сучасний науковий напрямок передбачає наявність кількох визначень поняття «конфлікт». У найзагальнішому виразі **конфлікт** – це зіткнення двох або більшої кількості різноспрямованих сил, мотивів, позицій сторін (поняття «сторони конфлікту» буде розглянуте у другому питанні) з метою реалізації їхніх корінних інтересів.

Природа конфлікту визначається такими характерними рисами:

1. Активним протистоянням протилежних сил, сторін, суб'єктів. Стосунки між цими неприязними сторонами пройшли стадії незбіжності цінностей, прихованої ворожнечі, антипатії, неприйняття або несхвалення позицій. Сторони активно протидіють намаганням протилежної сторони проводити свій курс у спільному полі діяльності.

2. Протилежністю поглядів, думок, дій, позицій, що доведена до стадії боротьби, або, як інколи кажуть, до «точки кипіння». Примирення часто-густо

буває неможливим без того, щоб не змінити той непримиренний стан відносин, у якому перебувають конфліктуючі сторони. Різниця у поглядах, яка, зазвичай, виникає в колективній діяльності, не є ознакою конфлікту, вона має пройти шлях поступового чи раптового зростання відмінності до незбіжності, протилежності, нарешті до взаємовиключення.

3. Конфліктною взаємодією, яка характеризується двосторонньою боротьбою типу «перетягування канату», у якій досягнення своїх цілей залежить від того, наскільки поступливим є опонент. Сутність конфлікту складають «дія – неприйняття дії – реакція – дія протилежної спрямованості» у взаємодії сторін.

4. Агресивною поведінкою, коли конфліктуючі сторони, за винятком внутрішньо особистісних конфліктів, перебувають в особливому стані психологічного збудження, емоційно-вольового напруження, порушення комунікації.

5. Динамічністю явища соціальної взаємодії, що має прихований чи відкритий передконфліктний стан, ескалацію, найвищу фазу боротьби, замирення, згасання, вирішення тощо. Відповідно до кожної з фаз належать специфічні способи вирішення конфліктів.

6. Причинами і факторами виникнення конфліктів не можна вважати тільки суб'єктивні сторони – наміри, слова, вчинки людей. Конфлікти виникають на ґрунті об'єктивних розбіжностей у розділі матеріальних ресурсів, території, політичної влади, замкненості культур, історичних нашарувань за життя багатьох поколінь.

Поняттям конфлікту є таке його визначення, у якому розкриваються найбільш суттєві його аспекти: конфлікт – найбільш гострий спосіб вирішення існуючих або уявних протиріч у процесі людської взаємодії, що складається з протидії суб'єктів конфлікту та, зазвичай, супроводжується напруженням емоційно-вольової сфери. Виходячи із вищесказаного, **педагогічний конфлікт** – це прогиріччя, які виникають між суб'єктами навчально-виховного процесу із спробами їхнього емоційного вирішення.

2. Види шкільних конфліктів

Проблема взаємодії учителя фізичної культури із учасниками педагогічного процесу набуває все більшого значення для сучасної школи. Вона породжена вимогами нормативних документів щодо підвищення ефективності фізичного виховання в умовах школи, залучення до реалізації цієї проблеми широкого кола дорослого оточення школярів. Це поглиблює проблему поколінь, ускладнює стосунки вчителів та учнів, учителів між собою та адміністрацією.

Конфлікти у школі поділяються на прості та складні. Прості конфлікти вирішуються вчителем без зустрічної протидії учнів за допомогою організації їхньої поведінки (зупинення бійки, сварки між дітьми тощо). Серед складних педагогічних конфліктів розрізняють наступні:

Конфлікти навчальної діяльності – виникають з приводу якості виконання навчальних завдань, успішності, пізнавальної діяльності, коли учні не виявляють готовності оперативно включитись у навчальний процес, виправити власну помилку. Наприклад: учитель фізичної культури ввів у систему фізичного виховання постійні домашні завдання як засіб фізичного самовиховання. При цьому він наголосив, що на останніх уроках фізичної культури в кожному місяці буде проводитись контроль за зміною у показниках. Так під час перевірки фахівець виявив, що лише частина учнів класу включилась у процес фізичного самовдосконалення, більшість не працює над собою. Учитель висловив незадоволення, виставив незадовільні оцінки, учні вступили у суперечку з ним, продемонстрували образу.

Конфлікти поведінки, вчинків – виникають внаслідок порушення учнями правил поведінки під час проведення різних форм фізичного виховання. Найчастіше це грубощі учнів учителю фізичної культури через невідповідність фізичного навантаження можливостям школяра (стану здоров'я, рівню підготовленості тощо), агресивна поведінка з однокласниками під час командних ігор, лустощі, що проявляються як протест на вимогливість учителя чи авторитарний стиль управління навчально-виховним процесом.

Конфлікти взаємин – виликають у сфері емоційно-особистісних стосунків учнів і вчителів. Вони постають на ґрунті недоброзичливих стосунків, як наслідок попередніх конфліктів. Так, будучи у складі збірної команди школи з легкої атлетики, учень без поважних причин не взяв участі у змаганнях, через що шкільна команда не поїла належного місця. Це створило взаємно упереджене ставлення між школярем і вчителем фізичної культури.

Мотиваційні конфлікти – виникають між педагогами та учнями у зв'язку зі ставленням учнів до навчальної дисципліни. Інколи учні нехтують уроками фізичної культури (пропуски занять без поважних причин, не дбають про власний рівень фізичної підготовленості).

Конфлікти лідерства – це боротьба 2-3 лідерів та їхніх прихильників за першість у класі. Це проявляється коли вчитель не враховує позицію лідерства при визначенні капітанів команд, командирів відділень реалізації інструктивної функції чи формуванні збірних команд класів та школи тощо.

Конфлікти „учитель – учень» – виникають внаслідок втрати довіри один до одного. Вони можуть бути мотиваційними, особистісно-етичними. Вчителі фізичної культури не завжди надають належного значення цьому аспекту, зокрема порушують дане слово не розкривати дитячі тасмниці.

Конфлікти між учителями – це порушення професійних взаємозв'язків у процесі спільної педагогічної діяльності. Нерідко вони виникають між фахівцем фізичної культури і класними керівниками щодо оцінювання дітей з предмета фізична культура, а також учителями-предметниками, якщо учні повертаються на загальноосвітні уроки надто збуджені після уроків фізичної культури.

Причини виникнення конфліктів між педагогами та учнями (за М. М. Рибаківною):

1. Невміння педагога прогнозувати поведінку учнів із різним рівнем фізичної підготовленості, його роздратування і прагнення усунути «перешкоду» будь-якими засобами.

2. Прагнення педагога зберегти свій соціальний статус.

3. Оцінка педагогом не окремого вчинку учня, а його особистості загалом.

4. Суб'єктивне сприйняття вчинку учня і недостатня поінформованість про його мотиви, риси особистості, умови життя в сім'ї, стан здоров'я тощо.

5. Поспішність із покаранням учнів (адже, на думку частини педагогів, певна суворість не завадить).

6. Особистісні риси та нестандартна поведінка окремих учнів у емоційно-особистісних взаєминах із педагогами.

7. Особистісні риси педагога (дратівливість, грубість, агресивність, мстивість, самовдоволеність, безпорадність тощо).

8. Відсутність педагогічних здібностей, інтересу до вчительської праці, невдоволення соціально-побутовими умовами життя, несприятливий клімат у педагогічному колективі.

9. Факт прямої фізичної дії на учня.

10. Образа вчителем особистості учнів, приниження його гідності через низький рівень фізичної підготовленості, відсутність спортивної форми, пропуски уроків фізичної культури тощо, через недостатню усвідомленість позитивного впливу занять руховою активністю на здоров'я.

Конфлікти між педагогом і дитиною, між педагогом і колективом – велика біда для школи... думайте про дитину справедливо – і конфліктів не буде... вміння уникнути конфлікту – одна з рис, які за самою сутністю своєю є педагогічною мудрістю вчителя.

Василь Сухомлинський

3. Конфліктні ситуації та їхня структура

Структура – (лат. structura – порядок, зв'язок, устрій) це сукупність елементів та усталених зв'язків між ними, що забезпечує цілісність і тотожність цього явища самому собі. Німецький мислитель Й. Кант під структурою розумів «положення та зв'язок частин будь-якого організму, утвореного з певною метою».

Найзагальнішими елементами конфлікту є об'єктивний зміст та суб'єктивне значення. До об'єктивного змісту, своєю чергою, належать сторони конфлікту, об'єкт конфлікту, причини виникнення, конфліктна взаємодія тощо.

Суб'єктом конфлікту може бути конфліктна особистість, тобто людина, стиль поведінки якої, характер, психічні процеси суб'єктивно викликають конфлікт у спілкуванні.

1) Структура конфліктної ситуації складається із таких компонентів:

- конфліктогени;
- передконфліктна ситуація;
- конфліктна ситуація та їхня реакція;
- простір, час і обставини конфлікту;
- предмет розбіжностей та суперечки;
- перебіг конфлікту та способи його вирішення.

Конфліктогенами є слова, наміри, дії або бездіяльність, які «сприяють виникненню конфлікту». Слово «сприяють» є ключовим. Підступна сутність конфліктогенів у тому, що слова та дії, на які ми не звертаємо увагу, бо вони походять від нас, оцінюються іншими в інший спосіб, як загроза спокою.

Передконфліктна ситуація – це такий стан загострення стосунків між майбутніми учасниками конфлікту, який свідчить про наявність об'єктивних обставин та суб'єктивного настрою людей до конфліктної взаємодії. Опоненти кожен своїм шляхом наближаються до поставленої мети, що віддаляє позицію кожного з них від лінії нормальних відносин.

Сама передконфліктна ситуація виникає з проблемної ситуації, в ході якої відбувається усвідомлення потенційними учасниками конфлікту протиріч, що заважають кожному досягти своїх цілей. Х. Корнеліус та С. Фейр (1992 р.) сигналом передконфліктної ситуації вважають кризу у відносинах, напруження, непорозуміння, інтуїтивне відчуття дискомфорту.

У **конфліктній ситуації** важливу роль відводять інциденту. **Інцидент** – таке зіткнення опонентів та тлі конфліктної ситуації, з котрого конфлікт починає жити за власною логікою, часто не усвідомленою сторонами. Інцидент може виникнути випадково, а в деяких випадках з ініціативи учасників чи підбурювачів. Характерно, що педагогічні та психологічні словники не дають чіткого трактування терміну «інцидент», хоча безліч інцидентів трапляється

саме у сфері навчання, виховання, комунікації. Інцидент – це «гучна» фаза конфлікту, відтепер усім очевидно, що конфлікт розпочався. Саме з інциденту людина задає собі питання: «Що робити далі?», «Як себе поводити?».

Конфліктна реакція залежить від психологічного стану, у якому перебуває опонент ініціатора, від навичок конфліктної поведінки, мотивів і потреб.

Смисл концепції «анатомії конфлікту» вимагає, щоб у середовищі учасників конфлікту були виявлені, поряд з прямими учасниками, ще й організатори, підбурювачі, зацікавлені особи, спостерігачі, щоб розкрити зв'язки між ними і те, як вони впливають на перебіг конфлікту. Важливими є соціально-демографічні дані учасників (вік, стать, досвід роботи, посада), психічні особливості, рівень домагань, самооцінка, егоцентризм, упертість, агресивність тощо), моральні характеристики (принциповість, чесність, грубість або чемність, зверхність та ін.). Не буде зайвою фіксація союзників основних учасників, жертв боротьби, посередників тощо. В анатомії конфлікту учасниками постають, крім особистостей, і команди, відділи, професійні групи, організації.

Предмет розбіжностей формує проблемні питання та суперечки, вимоги та претензії сторін конфлікту. Серед сукупності проблемних питань виділяються основні, визначальні та супутні, другорядні.

Конфліктна ситуація свідчить про поступове наростання суперечностей. Це об'єктивна основа конфлікту, яка зафіксувала предмет розбіжностей, внутрішню та зовнішню позицію сторін, її суб'єктивний образ присутній в уявленні кожної зі сторін. З приводу специфічних особливостей конфліктної ситуації вітчизняні дослідники також не дійшли згоди.

Важливою є диференціація об'єктивного аспекту проблемних питань та суб'єктивного бачення цих проблем учасниками конфлікту. Кожна із сторін, як правило, має своє бачення предмета розбіжностей, яке частково може збігатися з точкою зору опонента. Знаходження спільного є суттєвим для подальшого вирішення конфлікту через переговори. Інколи відмінності у позиціях мають

глибинний характер і не усвідомлюються сторонами, а це тягне за собою нерозуміння заплескості конфлікту.

Простір конфлікту, суспільні та індивідуальні обставини конфлікту. Простір конфлікту є поняттям не фізичним чи географічним, а, перш за все, соціальним – це клас, команда, школа, де розгортається вся сукупність відносин між учасниками конфлікту. Вони не зводяться тільки до конфліктної взаємодії, адже конфлікт – це фаза, момент у повнокровному житті групи. Перебіг конфлікту має особливе значення. Успіх у конфліктній боротьбі часто-густо приходить до того, хто обрав вдалий чи навіть незамінний момент для «нанесення удару», для наведення доказів чи спростувань. Давні греки називали такий вдалий момент «кайрос». Однозначно оцінити фактор часу у конфлікті доволі складно. У більшості випадків затягування з принциповим обговоренням предмета розбіжностей приводить до погіршення ситуації.

Вирішення конфлікту – це найперша умова його розв'язання. До того часу, поки сторони намагатимуться розв'язати власні проблеми, досягти своєї мети будь-яким шляхом, при цьому погіршуючи стан протилежної сторони, то опоненти потайки продовжуватимуть боротьбу. А тому, щоб припинити конфлікт, необхідно дивитися на опонента як на ворога.

4. Класифікація конфліктів

Конфлікт – це одна зі сторін звичної взаємодії людей у певному соціальному середовищі, смисл якої полягає у зіткненні позицій та веденні суб'єктами боротьби з метою вирішення проблемної ситуації. Його мотивація обумовлена протилежними інтересами та потребами, цінностями й мотивами. Сторони конфлікту усвідомлюють відмінність своїх інтересів та готові йти на ризик деяких втрат заради здійснення своєї мети. Залежно від головних ознак конфлікти класифікуються (рис. 14)

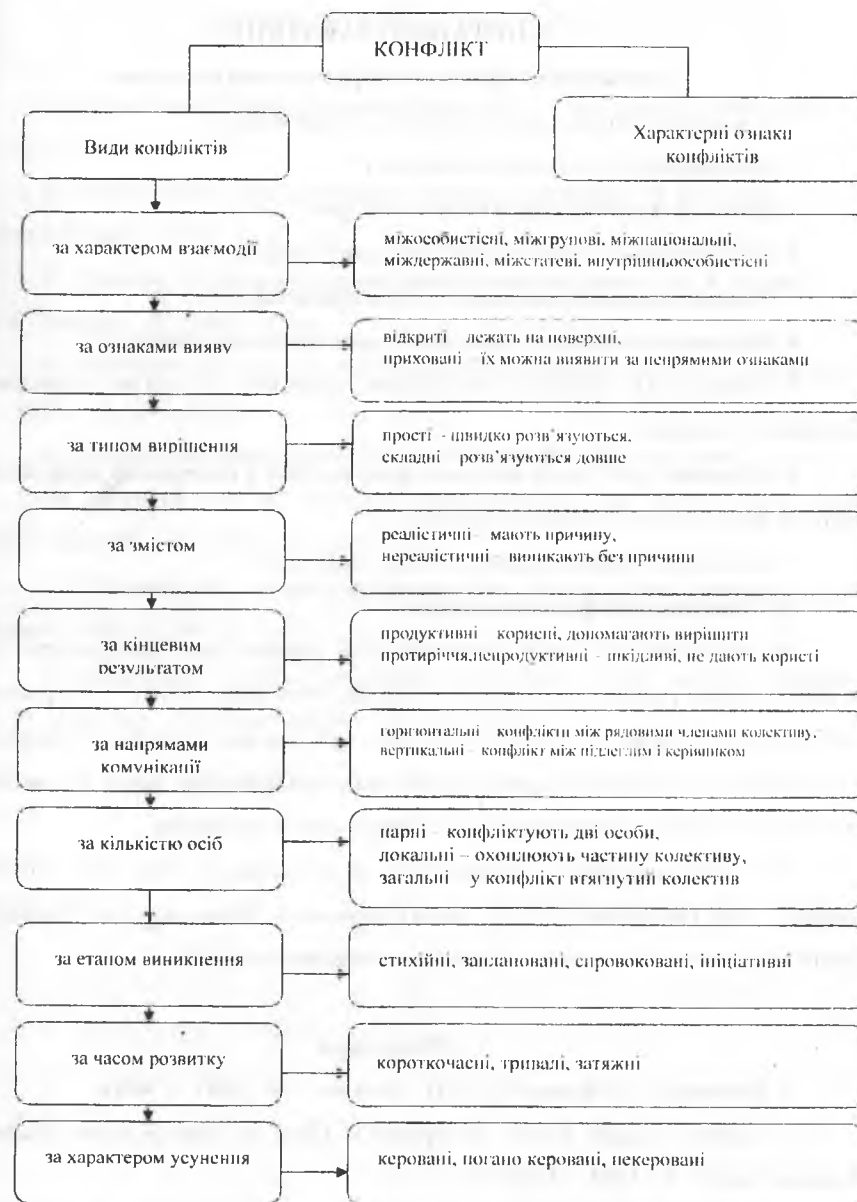

Рис. 14. Класифікація конфліктів.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. У чому виявляється сутність феномену «конфлікт»?
2. Чим визначається природа конфлікту?
3. Дайте визначення педагогічного конфлікту.
4. Охарактеризуйте основні види шкільних конфліктів.
5. Розкрийте основні компоненти структури конфлікту.
6. Чим важливі часова та просторова характеристики конфлікту?
7. Обґрунтуйте причини виникнення конфлікту у системі фізичного виховання школярів.
8. Керівники шкіл часто вбачають вину вчителя у виникненні конфліктів, вчитель свою провину визнає рідко. Чому?
9. За якими ознаками класифікуються конфлікти?
10. Розв'яжіть конфліктну ситуацію.

За розкладом в 10 класі повинен бути сьомий урок фізкультури. На перерві, перед уроком, до вчителя підійшли учні цього класу і попросили відпустити їх з уроку в зв'язку з тим, що в цей час по телевізору показують Олімпійські ігри. Вчитель сказав, що він нікого не відпускає, треба готуватися до шкільних змагань з баскетболу, урок відбудеться за розкладом.

Учні переглянулися і попрямували до роздягальні. Але коли вчитель зайшов у зал, там нікого не було. Як ви б вчинили в такому випадку? Поясніть доцільність ваших дій. Адже виникла передконфліктна ситуація.

Література

1. Волкова Н. П. Педагогіка /Н. П. Волкова. – К., 2001. – 469 с.
2. Джини Грецем Скотт. Конфликты. Пути их преодоления /Джини Грецем Скотт. – К., 1991. – С. 22–23.
3. Ішмурагов А. Т. Конфлікт і згода /А. Т. Ішмурагов. – К., 1996. – С. 22–24.

4. Кант І. К. К вечному миру /І. К. Кант // Собр. соч. в шести томах. – Т. 6.

5. Корнелиус Х. Выиграть может каждый /Х. Корнелиус, С. Фейр. – М., 1992. – С.14.

6. Курбатов В. Й. Как успешно провести переговоры / В. Й. Курбатов. – Ростов-на-Дону, 1997.– С.41–44.

7. Ручка А. А. Очерки истории социологической мысли /А. А. Ручка, В. В. Танчер. – К., 1992.– 227 с.

8. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності /В. А. Семиченко. – К., 2004. – С. 164–212.

9. Словник-довідник термінів з конфліктології. – К.: КВП, 1997. – 125 с.

10. Цюрупа М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів /М. В. Цюрупа. – К., 2004. – С. 81–92.

11. Тынянов Ю. Смерть Вазир-мухтара. Роман / Ю. Тынянов. – К.: Дніпро, 1998. – С. 30–32.

12. Щербань П. М. Прикладна педагогіка: Навч. метод. посібник /П. М. Щербань. – К.: Вища школа. – 2002. – 205 с.

Справжнє виховання не там, де педагог з вершин спускається на землю, а там, де він піднімається до тонких істин Дитинства
Василь Сухомлинський

Тема 7. Розв'язання та усунення педагогічного конфлікту

1. Стилі поведінки вчителя у конфліктній ситуації.
2. Запобігання конфліктним ситуаціям у навчально-виховному процесі.
3. Основні методи вирішення конфліктів.

Ключові слова: конкуренція, пристосування, уникнення, компроміс, інтроспекція, емпатія, логічний аналіз.

1. Стилі поведінки вчителя у конфліктній ситуації

Реальний механізм налагодження нормальних відносин між учасниками навчально-виховного процесу полягає у запобіганні конфліктним ситуаціям завдяки правильній психологічній тактиці у спілкуванні з учнями, навіть націленими на протистояння [5; 8; 9].

Погашенню, усуненню конфліктів сприяє переключення уваги з проблем, які спровокували його ділові чи інші питання, щодо яких відсутній різнобій поглядів.

Розв'язати конфлікт — це значить відновити взаєморозуміння, враховуючи власний стиль, стиль інших, втягнутих до конфлікту суб'єктів педагогічної діяльності.

Для ефективного подолання конфліктної ситуації вчителів необхідно обрати поведінку, враховуючи власний стиль, стиль співбесідників, втягнутих до конфлікту людей. Психолого-педагогічна наука виокремлює п'ять стилів поведінки вчителя у конфліктній ситуації:

1. Конкуренція або суперництво — прагнення стати центром ситуації, де кожен обстоює свою думку, поведінку як єдино правильну, ігноруючи міркування інших.

2. Уникнення — намагання відсунути конфліктну ситуацію якомога далі, сподіваючись, що все вирішиться само собою.

3. Пристосування — це пристосування партнерів до обставин, не відстоюючи своїх інтересів.

4. Співробітництво — прагнення разом підійти до розв'язання конфліктної ситуації, з урахуванням інтересів, потреб обох сторін, пошук взаємовигідних умов та шляхів досягнення непорозуміння.

5. Компроміс — це намагання не загострювати конфліктну ситуацію, встановлення партнерських стосунків, взаємопоступливість.

Учитель фізичної культури повинен уміти успішно використовувати кожен зі стилів вирішення конфліктної ситуації, враховуючи конкретні обставини: вміти поступатися, йти на розумний компроміс, встановлювати партнерські стосунки й водночас обстоювати власну позицію, розширюючи арсенал стилів, а не діяти за єдиним стандартом.

2. Запобігання конфліктним ситуаціям у навчально-виховному процесі

Суб'єктивними умовами підвищеної конфліктності учителя фізичної культури є його індивідуально-психологічні особливості, психологічний клімат у сім'ї, взаємини з оточуючими, індивідуальний стиль поведінки, загальні умови школи тощо. Разом із цим виділяють і негативні стереотипи у поведінці вчителя, що породжують незадоволення учнів, стимулюють розвиток конфліктів: емоційні спалахи, дратівливість через дрібниці; безпідставні дії, використання недитячих методів дисциплінування, відкритий розподіл учнів за симпатією; залякування, вимоги у формі погроз, надмірна фіксація уваги на недоліках учнів; привселюдні образи; приниження учнів через низький рівень фізичної підготовленості; втручання у світ особистісних стосунків між хлопцями і дівчатами; негативне висловлювання про інших вчителів у присутності учнів тощо. Нижче пропонуємо поради молодому учителю

фізичної культури щодо запобігання конфліктним ситуаціям (за П. М. Щербань).

1. Будьте оптимістами! Педагогіка – наука оптимістична, песимістичний лише дилетантизм.

2. Не забувайте найголовнішого: діти – істоти парадоксальні, часом алогічні.

3. Ми самі є причиною всього, що відбувається навколо нас, хоча потім нерідко жаліємося, що це не те, чого ми хотіли б.

4. Як спілкуватися з батьками? Так само, як і з дітьми. Дорослі – ті самі діти, тільки дуже втомлені.

5. У стосунках з адміністрацією найоптимальнішою є така тактика: погоджуйтесь абсолютно з усім, що вам радитимуть чи наказуватимуть, проте робіть лише те, що вважаєте за потрібне. Не рвітьесь до високого крісла, адже директора легко звільнити з посади, а вчителя важко.

6. Пам'ятайте, що вирішальне значення для подальшої педагогічної діяльності має перша поява в класі, перші уроки, перше знайомство з дітьми (зовнішній вигляд, невербальна і вербальна комунікація, постава, культура рухової активності).

7. Якщо ви спочатку даєте дітям волю, а потім їх притиснете, – вони вас не любитимуть; якщо, навпаки, спершу притиснете, а потім даєте волю, – вони вам будуть влячні.

8. Умійте відчувати радість від спілкування з дітьми.

9. Не з'являйтесь без діла дітям на очі.

10. Віддавайте своє тепло, ласку не тим, хто на них напрошується або хто вам більше до вподоби, а тим, кому це найнеобхідніше (діти з ослабленим станом здоров'я, низьким рівнем фізичної підготовленості, обездолені діти).

11. Якщо ви вагаєтесь, як вчинити, не поспішайте, краще ретельно обміркуйте свій майбутній крок.

12. Учитель завжди має бути у доброму настрої. Пам'ятайте відомий вислів Кузьми Пруткова і Дейла Карнегі: «Якщо хочеш бути щасливим – будь ним!».

13. Не забувайте: виховувати можна навіть топом, яким ви вітаєтесь.

14. Намагайтеся за можливості довідатися, якими ваші вихованці були раніше, як вони поводитися, як жили, стан здоров'я, можливості організму, інтерес до занять руховою активністю тощо.

15. Не хвилюйтесь, якщо припустилися помилки. Діти, на відміну від дорослих, завжди її вибачать. Діти дуже поблажливі до дорослих.

16. Чимало педагогів розвивають бурхливу діяльність, проте забувають думати. Пам'ятайте: думати – ваш головний обов'язок.

17. Хваліть себе тричі на день: уранці, вдень і ввечері. Застосовуйте магічну формулу самопереконання: «Я – досконалий педагог; діти мене слухають, батьки поважають, адміністрація любить». І намагайтеся відповідати їм своїми справами.

18. Грайтеся з дітьми, веселіться. Сприймайте своє учительство як продовження дитинства. Пам'ятайте слова П. Булонського: «Учителю, будь людиною!» [9, с. 204-205].

3. Основні методи вирішення конфліктів

За конфліктної ситуації вчитель може спрямувати свою активність на краще розуміння свого співрозмовника, регуляцію особистого психологічного стану для погашення конфлікту. У першому випадку вирішити конфліктну ситуацію можна, відновивши взаєморозуміння. Проблема відновлення взаєморозуміння не є простою, її вирішенню сприяє володіння й використання кількох методів [6, с. 186].

Метод інтроспекції. Полягає у здатності поставити себе на місце іншого, уявити його думки, почуття, зробити висновки про мотиви та зовнішні подразники його поведінки. Цей метод є досить ефективним, але межує із загрозою прийняти власні думки і почуття за думки і почуття іншої людини,

неправильно відтворити образ опонента. Ставлячи себе на місце іншого, потрібно порівнювати дії та поведінку людини з уявленнями про неї.

Метод емпатії. Заснований на техніці проникнення у переживання іншої людини. Ефективно послуговуються ним емоційні, здатні до інтуїтивного мислення особи, котрі, довіряючи своєму інтуїтивному відчуттю, завчасно зупиняють інтелектуальні інтерпретації.

Метод логічного аналізу. Зорієнтований на людей з раціональним мисленням. Щоб зрозуміти співрозмовника, така людина відтворює систему інтелектуальних уявлень про нього, ситуацію, в якій він перебуває. В іншому випадку вчитель, зберігаючи внутрішній спокій та стабільність, намагається уникнути конфлікту. Якщо один із партнерів спілкування зберігає стриманість, рівновагу і відчуженість, то інший позбувається можливості розпочати конфлікт або взаємодіяти у «конфліктному режимі».

Метод посередництва. Посередник не може приймати точку зору жодної з конфліктуючих сторін, він має бути нейтральним щодо об'єкта конфлікту. Важливо зберегти спокійний, збалансований настрій, не потрапити під вплив негативних емоцій учасників.

Методика посередництва у конфлікті передбачає такі етапи:

- вироблення домовленості про час та місце переговорів;
- планування та організація розмови;
- визначення об'єкта інформування щодо проблеми конфлікту;
- примирення.

Посередництво у педагогічній практиці потребує психологічної підготовленості вчителя. Якщо людина не впевнена у собі, то братися за цю справу недоцільно. Зважившись на посередництво, необхідно передусім стимулювати діалог між конфліктуючими сторонами, підтримуючи позитивні тенденції, що виникли під час розмови. Посередник не може приймати рішення, його завдання підтримувати діалог. Примирення – мета, до якої учасники конфлікту повинні прийти самостійно [8, с. 82].

Позитивні виховні результати при використанні методики посередництва у конфлікті виявляються у тому, що його учасники здобувають досвід вирішення конфліктної ситуації «мирним шляхом», без участі вчителя, зможуть розібратися у своїх проблемах.

Серед **суб'єктивних факторів**, які суттєво впливають на завершення конфліктів, особливе значення мають: культура спілкування та ведення ділових відносин, єдність цінностей, досвід поведінки у конфліктній ситуації, сприятливий розклад сил, оптимальний вибір часу та інші.

Загальний достатньо високий рівень культури веде до зниження вірогідності застосування насильницьких форм вирішення конфліктів. Культурна людина швидше долає егоїзм, бажання завжди брати гору, пам'ятаючи мудре висловлювання Лао Цзи «Річки та струмки віддають свою воду морям тому, що ті нижчі за них. Так і людина, бажаючи стати вищою, повинна тримати себе нижче від інших».

Цінностями, які поєднують опонентів і якими ті керуються у веденні ділових відносин, є інтереси справи, людяність, коректність, гуманізм. Якщо навіть здається, що вас з опонентом не поєднують ніякі цінності, слід звернутися до верховної цінності – «Життя прекрасне! Все інше – дрібниці».

Наявність загальноприйнятих цінностей дозволяє утворювати ширшу платформу згоди між конфліктуючими.

Наявність **часу** для того, щоб зупинитися та озирнутися у боротьбі, перейти до обговорення спірних проблем, є фактором, який знижує ризик виникнення все жорсткіших форм протиборотства. Чим швидше сторони перейдуть до фази врегулювання конфліктів, тим менше буде накопичено образ і претензій, менше завдано шкоди, більше буде можливостей укласти обопільну угоду.

Динамічна **рівновага сил** між конфліктуючими сторонами – також на користь мирному вирішенню проблемної ситуації. Дослідники вказують також, що конфлікти конструктивніше вирішуються тоді, коли опоненти менше

залежать один від одного, коли їхні сили, можливості і ресурси приблизно рівні.

Наявність досвіду вирішення конфліктних ситуацій хоча б одного з учасників конфліктної взаємодії, а також знання способів вирішення аналогічних конфліктів також допомагають учасникам дійти згоди.

Складність та багатоваріантність форм розвитку конфлікту призводить до неоднозначності у визнанні способів його вирішення. Для характеристики завершального етапу в динаміці конфлікту спеціалісти використовують такі поняття, як «урегулювання», «затухання», «подолання» та інші. З низки запропонованих понять ми обрали термін «**завершального конфлікту**», який означає припинення конфліктної боротьби з будь-яких причин у формі вирішення проблеми, її урегулювання, затухання конфліктної боротьби, переростання одного конфлікту в інший, еміграції протиборних сторін та ін.

Вирішення конфлікту – це результат сумісної діяльності сторін, який характеризується припиненням протиборства і вирішенням проблемної ситуації, що переросла у конфлікт. Для вирішення конфлікту необхідна зміна позицій (принаймні в однієї сторони), які відстоювалися в боротьбі, зміна ставлення опонентів один до одного чи до об'єкта суперечки.

Урегулювання конфлікту відбувається на основі вчинків сторін, переходу від стану боротьби до стану співробітництва або на основі компромісу. Урегулювання часто відбувається за участю третьої сторони. При врегулюванні конфлікту не завжди вирішується протиріччя, яке було в його основі: дослідження показують, що в управлінській сфері вирішується тільки близько 66% конфліктів «по вертикалі», а саме між керівником і підлеглим.

Затухання конфліктів – це тимчасове припинення розпалу конфліктної взаємодії при збереженні глибинної основи конфлікту – проблемної ситуації, суперечності між позиціями сторін, напружених відносин між опонентами. По суті, конфлікт переходить з відкритої форми боротьби у приховану в результаті дії таких чинників:

- повне використання наявних ресурсів боротьби;

- втрати сторонами мотивації до конфліктної взаємодії;
- переорієнтації життєво важливих інтересів, поява нових проблем, більш вартісних, ніж попередні;
- зниження цінності об'єкта конфлікту.

Вилучення конфлікту із системи ділових відносин як форми вирішення конфлікту означає, що ліквідуються основні структурні елементи конфлікту у зв'язку з тим, що ескалація чи рутинне продовження конфлікту загрожує поширенням насильства, руйнуванням матеріальних цінностей та широкомасштабною деструкцією системи ділових відносин. Вилучення елементів конфліктної взаємодії стає можливим у результаті проведення таких засобів:

- вилучення із системи конфліктної взаємодії хоча б одного з опонентів (переведення на іншу ділянку роботи, «заслання» в іншу школу чи навіть звільнення, як правило, ініціатора конфлікту);
- виключення безпосередньої взаємодії конфліктуючих сторін на тривалий термін (з цією метою застосовуються відрядження, відпустки та ін.);
- трансформація об'єкта конфлікту (перерозподіл майна, структурні зміни);
- ліквідація дефіциту об'єкта конфлікту, який був однією з причин боротьби;
- симетричний або асиметричний поділ об'єкта конфлікту.

До суб'єктивних моментів адекватного вирішення конфліктів соціальні психологи відносять дотримання **кодексу поведінки**.

Вони радять:

- 1) дати партнеру «випустити пару», допомогти знизити йому внутрішню напругу;
- 2) вимагати, щоб ваш опонент міг спокійно обґрунтувати претензії фактами та доказами;
- 3) збивати агресію несподіваними прийомами; наприклад, попросити поради, як діяти, зробити комплімент;

4) не давати негативних оцінок щодо поведінки опонента, а казати про свої відчуття;

5) попросити сформувати кінцевий результат та визначити «ядро» проблеми;

6) розкрити свої варіанти вирішення проблеми;

7) у будь-якому випадку надати можливість партнеру «зберегти гідність»;

8) вигравати час, віддзеркалюючи смисл його претензій і вимог реченнями, в яких ви повторюєте запитання чи зміст його міркувань;

9) дотримуватися позиції рівних та золоті середини між агресією і поступливістю;

10) не боятися вибачитися, якщо ви явно відчували свою провину;

11) нічого не доводити у пікових фазах ескалації конфлікту;

12) намагатися мовчати першим у певних межах;

13) не характеризувати психологічний стан опонента;

14) «не грюкати дверима» по завершенню цього моменту у спілкуванні;

15) говорити лише тоді, коли партнер «охолонує»;

16) незалежно від результату вирішення конфлікту не руйнувати ділові і особистісні відносини.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. Продовжіть вислів: розв'язати конфлікт – це.....
2. Які є стилі поведінки вчителя у конфліктній ситуації?
3. Дайте характеристику стилів: пристосування, уникнення, співробітництво.
4. За допомогою яких методів забезпечується розв'язання конфлікту?
5. Дайте визначення методу інтроспекції.
6. Як ви розумієте вирішення конфлікту за допомогою методів емпатії та логічного аналізу?

7. До якого методу належить стимулювання діалогу між конфліктними сторонами, з підтримкою позитивних тенденцій, які виникли під час розмови?

8. Як запобігти конфліктним ситуаціям?

9. Які серед суб'єктивних умов завершення конфлікту є найважливішими: досвід роботи, досвід урегулювання конфліктів, педагогічний такт, загальні цінності, культура поведінки у конфліктній ситуації?

10. Чим відрізняються терміни «вирішення», «урегулювання», «притушення», «вилучення конфлікту», в діяльності вчителя фізичної культури?

11. До основних стратегій поведінки у конфлікті, як відомо, належать: ухиляння, суперництво, пристосування, компроміс, співробітництво. Які з них, на вашу думку, ближче стоять до переговорів у такій ситуації?

Ви проводите урок фізичної культури у 8 класі. Завданням уроку передбачено провести естафету з м'ячами. Клас поділений на команди, і діти змагаються в швидкості виконання вправи. Один з учасників навмисне біг повільно і, як наслідок, команда програла. Клас обурений діями учня. Як ви будете реагувати в такому випадку?

Поясніть доцільність ваших дій.

12. Які ви знаєте основні періоди та етапи розвитку конфлікту?

13. Опрацюйте нижче подані поради вчителю фізичної культури й висловіть свою думку щодо кожного із пунктів.

Поради вчителю щодо розв'язання та попередження конфліктних ситуацій (за М.М. Рибаківною)

Потреба у самовизначенні виявляється у підлітка у підвищеному інтересі й повазі до себе, прагненні відстояти власну думку, захиститися від грубої в поведінках з ним взаємною брутальністю, але в жодному разі не мовчазною покірливістю.

1. Разом із дипломом учитель не одержує гарантії завжди бути правим у взаємодії з учнями. Нетактовність – один з найважливіших проявів професійної непридатності.

2. Завжди пам'ятайте: урок – не найкраще місце для з'ясування стосунків.
3. Учитель повинен уміти організувати колективну навчальну діяльність учнів різного віку.
4. Учитель повинен добре знати учнів класу, їхні вікові та індивідуальні особливості й знаходити різноманітні форми взаємодії з ними. Намагайтеся називати учня по імені, навіть тоді, коли ви гніваєтеся на нього.
5. Педагог має добре знати «важких» учнів та тих, хто погано навчається з його предмета, виявляти до них увагу, вчасно надавати допомогу в засвоєнні навчального матеріалу.
6. Не можна карати учнів за поведінку поганими оцінками – це призведе до зниження інтересу до предмета й до особистісного конфлікту.
7. Будьте вимогливими, проте навіть за незначних успіхів учнів – щедрими на похвалу. Дотримуйтеся правила: учня краще похвалити, ніж покарати. Хвалити слід у присутності колективу, а робити зауваження – наодинці.
8. У разі виникнення конфліктної ситуації слід своєчасно зупинитися, не вживати різких слів, не підкреслювати негативних якостей учня, не дорікати за негаразди в сім'ї, не висміювати перед однолітками.
9. Не допускайте конфлікту з учнями, а якщо він все ж таки виник, не затягуйте його, а йдіть на розумний компроміс, не звертаючись по допомогу до колег і керівників школи.
10. Не слід називати прізвиськ учнів під час аналізу письмових і практичних робіт, виставляючи на показ їхні помилки і прорахунки. Це негактовно.

Література

1. Анцупов А. Конфліктологія /А. Анцупов, А. Шипилов. – М., 1999. – 263 с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка /Н. П. Волкова. – К., 2001. – 469 с.
3. Ішмуратов А. Т. Конфлікт і згода /А. Т. Ішмуратов. – К., 1996. – 109 с.

4. Курбатов В. И. Как успешно провести переговоры /В. И. Курбатов. Ростов-на-Дону, 1997. – С.32–33.
5. Рыбакова М. М. Конфликт и взаимодействие в педагогическом процессе /М. М. Рыбакова. – М., 1991. – С. 12–15.
6. Скотт Д. Г. Конфликты. Пути их преодоления /Д. Г. Скотт. – К., 1991. – 186 с.
7. Фишер Р. Переговоры без поражения /Р. Фишер, У. Юри //Прикладная конфликтология. – Мн., 1999. – 340 с.
8. Цюрупа М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів /М. В. Цюрупа. – К., 2004. – С. 82.
9. Щербань П. М. Прикладна педагогіка: навч. метод. посібник /П. М. Щербань. – К.: Вища школа, 2002. – 215 с.

*Де праця вчителя завзята, там
країна на героїв багата!
Мирослав Стельмахович*

Тема 8. Педагогічна творчість учителя фізичної культури

1. Сутність основних понять творчості.
2. Основні передумови педагогічної творчості вчителя фізичної культури.
3. Основні етапи, закони, принципи формування педагогічної творчості та особистісні якості творчого вчителя.
4. Творчість як передумова авторитету вчителя

Ключові слова: творчість, творчий педагог, педагогічна творчість, творчість учителя фізичної культури, авторитет, новаторство.

Педагогічна творчість учителя фізичної культури розглядається як перетворювальна діяльність, спрямована на знаходження і застосування нових більш ефективних засобів та методів зміцнення здоров'я і всебічного фізичного розвитку дітей з метою підготовки їх до життєдіяльності.

Володимир Новосельський

1. Сутність основних понять творчості

Творчість – це продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення.

Розвиток творчого потенціалу діяльності є важливою умовою культурного прогресу суспільства й виховання людини. Тому на всіх щаблях школи (початкової, середньої, вищої) слід приділити особливу увагу формуванню в учнів різноманітних, глибоких і міцних систем знань, максимальній стимуляції самостійної діяльності учнів, розвитку стійких творчих інтересів, цілеспрямованості творчих пошуків, наполегливості під час виконання творчих завдань.

Педагогічна творчість:

1) особистісна якість педагога, яка є певичерним джерелом його ініціативи, активності, інновацій, постійного натхнення для вдосконалення всього педагогічного процесу;

2) діяльність-породжує дещо якісно нове і відрізняється неповторністю, оригінальністю;

3) діяльність, яка спрямована на постійне вирішення цілого ряду навчально-виховних задач в обставинах, що змінюються, під час якої педагог виробляє і втілює у спілкуванні з дітьми оптимальні, органічні для даної педагогічної індивідуальності не стандартизовані педагогічні рішення, опосередковані особливостями об'єкта-суб'єкта педагогічного впливу [8, с. 10].

Творчий педагог — це особистість, яка під впливом зовнішніх чинників набула потрібних для актуалізації творчого потенціалу додаткових мотивів, особистісних утворень, здібностей, які допомагають досягти творчих результатів в одному чи кількох видах творчої діяльності [5, с. 96].

Отже, творча особистість, яка на основі професійних знань, творчого пошуку, набула власного професійного досвіду, який забезпечує високу результативність навчально-виховного процесу.

Творчість учителя фізичної культури – це оригінальний і високоефективний підхід учителя до навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики фізичного виховання й навчання.

Досягнення творчого результату забезпечується систематичними цілеспрямованими спостереженнями, застосуванням педагогічного експерименту, критичним використанням передового педагогічного досвіду у різних формах фізичного виховання (оздоровчі заходи в режимі дня, урок, позакласні заняття) з урахуванням індивідуальних особливостей фізичного розвитку та стану здоров'я школярів.

Педагогічна креативність – внутрішня передумова творчої педагогічної діяльності, що полягає у творчій активності вчителя і не стимулюється ззовні

Новаторство – основний вияв ініціативи, творення нового. Новаторство як спеціальний вид діяльності, у ході якого досягається вихід за межі існуючого, творення нових зразків матеріальної та духовної культури. Вишкнення задуму, суперечливий процес творення нового, апробація його, упровадження і масовість, психічні феномени, які діють при цьому – це є об'єктом вивчення психології творчої діяльності.

Новаторський педагогічний досвід – шляхи, засоби, методи виховної діяльності педагога, що становлять цілісну систему роботи, яка забезпечує психологічні умови для активної життєвої діяльності вихованців, їхній творчий розвиток, формування кожного учня як особистості. Створена система вирізняється новизною, оригінальністю та високою результативністю.

Таблиця 1

Сутність поняття «педагогічна творчість» за визначенням різних авторів

№ з/п	Сутність поняття	Автор
1	Педагогічна творчість – це професійна діяльність, яка відбиває вищу ступінь активності.	Борисова Н. В. Технологичность образовательного процесса как показатель его качества //Среднее профессиональное образование, 1998. – №3. – С. 17.
2	Педагогічна творчість – це два взаємообумовлені види людської діяльності: педагогічного виховання та самовиховання особистості.	Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. Казань: Изд-во Казанского университета, 1988. – С. 22.
3	Педагогічна творчість – це цілісний процес професійної реалізації та самореалізації педагога в освітньому просторі.	Пономарев Я. А. Психология творчества и педагогика. – М.: Педагогика, 1976. – С. 76.
4	Педагогічна творчість – це механізм взаємозв'язку творчого мислення й педагогічної майстерності.	Сисоева С. О. Педагогічна творчість: Монографія. –Х.– К.: Книжкове видавн. «Каравелла», 1998. – С. 19.
5	Під педагогічною творчістю вчителя треба розуміти такий	Скульський Р. П. Підготовка майбутніх учителів до педагогічної

	<p>варіант організації його професійної діяльності, який на реально-доступному рівні забезпечує:</p> <p>1) максимально-можливі у кожному конкретному випадку результати розв'язання навчально-виховних завдань, що стоять перед сучасною школою, при раціональних затратах робочого часу, власних зусиль і зусиль учнів;</p> <p>2) безперервне зростання загальної та професійної культури педагога, його активну пошукову діяльність, спрямовану на підвищення ефективності навчально-виховного процесу.</p>	<p>творчості. – К.: Вища школа, 1992. – С. 10.</p>
6	<p>Педагогічна творчість – оригінальний і високоефективний підхід учителя до навчально-виховного процесу, збагачення теорії і практики виховання й навчання.</p> <p>Досягнення творчого результату забезпечується систематичними цілеспрямованими спостереженнями, застосуванням педагогічного експерименту, критичним використанням передового педагогічного досвіду.</p>	<p>Якса П. В. Основи педагогічних знань. – К., 2007. – С. 22.</p>
	<p>Педагогічна творчість стосується різних сторін діяльності вчителя – проведення навчальних занять, роботи над організацією колективу учнів відповідно до їхніх вікових та індивідуальних особливостей, проектування особистості учня, вироблення стратегії і тактики педагогічної діяльності з метою оптимального виконання завдань всебічного розвитку особистості.</p>	<p>Гончаренко С. Український педагогічний словник. – С. 326.</p>

2. Основні передумови педагогічної творчості учителя фізичної культури

Необхідними передумовами педагогічної творчості є спеціальні здібності вчителя, до яких відносять:

1. Організаторсько-педагогічні здібності, які виявляються в умінні вчителя фізичної культури організувати освітньо-виховну та оздоровчу діяльність учнів як на уроках фізичної культури, так і в режимі навчального дня та позаурочний час.

Поряд із цим, ці здібності є необхідною передумовою високого рівня організації власної діяльності педагога, його загального та професійного самовдосконалення.

2. Дидактичні здібності виявляються в умінні: підготувати навчальний матеріал до уроку, відібрати з методичних джерел необхідні дидактичні матеріали (допоміжні, підготовчі, спеціальні вправи, допоміжний саморобний спортивний інвентар; інструктивні картки-завдання тощо); доступно, ясно, виразно пояснити техніку виконання фізичних вправ, забезпечити ідеальний показ вправи; забезпечити мотивацію потреби, виконання рухових дій, їхній вплив на організм особистості; стимулювати розвиток пізнавальних інтересів фізичних і духовних потреб, підвищувати навчально-пізнавальну активність учнів.

3. Перцептивні здібності. На них ґрунтується уміння проникати в духовний світ вихованця, об'єктивно оцінювати його емоційний стан, виявляти особливості психіки. Здатність учителя входити у становище вихованця чи іншої особи називають **емпатія**, яка є необхідною умовою педагогічної творчості.

4. Комунікативні здібності виявляються в умінні вчителя фізичної культури встановлювати педагогічно виправдані стосунки з учнями, їхніми батьками, членами педагогічного колективу, адміністрацією школи, членами методичних об'єднань, фахівцями фізичної культури відділів освіти.

Стосунки вчителів з іншими учасниками педагогічного процесу великою мірою зумовлюють продуктивність його педагогічної творчості, особливо колективної.

5. Сугестивні здібності – це здібності емоційно-вольового впливу на інших людей до навіювання, їхнє значення у професійно-педагогічній діяльності вчителя фізичної культури важко переоцінити. Саме завдяки цим здібностям творчим учителям вдається залучити учнів до систематичних занять фізичною культурою, упровадити її у щоденний побут.

6. Гностично-дослідницькі здібності виявляються в умінні пізнавати і об'єктивно оцінювати педагогічні явища та процеси, передусім особистість школяра (фізичний розвиток, фізична підготовленість, стан фізичного здоров'я). Рівень розвитку цих здібностей залежить від рівня дослідницької культури педагога, його методологічних знань і дослідницьких умінь.

7. Науково-пізнавальні здібності. На них базується уміння оволодівати науковими знаннями, елементами передового педагогічного досвіду кращих фахівців фізичної культури області, держави, бездоганно знати й володіти навчальним матеріалом шкільної дисципліни «Основи здоров'я і фізична культура».

3. Основні етапи, закони, принципи формування педагогічної творчості та особистісні якості творчого вчителя

В умовах перебудови шкільної освіти гостро стоїть питання щодо формування творчої особистості вчителя фізичної культури, який здатний працювати на шляху особистісно орієнтованого навчання.

Проблема формування особистості вчителя цікавила багатьох вчених. Так Д. Б. Богоявленська [3, с. 5] визначає творчу особистість через її інтелектуальну ініціативність, В. І. Загвязинський [4] – через її ставлення до навчально-пізнавальних завдань, Н. В. Кузьміна [6, с. 20-26] – через зв'язок творчої активності особистості із самовдосконаленням; Кравчук П. Ф. [7, с. 72-74] – через її творчий потенціал.

У творчому характері професійної праці заслуговує на увагу позиція Суценко Т. І., яка визначає творчого вчителя як креативну особистість, котра під впливом зовнішніх чинників набула потрібних для актуалізації творчого потенціалу додаткових мотивів, особистісних утворень, здібностей, що допомагають досягти творчих результатів у різних видах творчої діяльності [9, с. 123].

Однак, як засвідчують спостереження, на формування і розвиток творчої особистості впливають її почуття, їхній вияв і сталість характеру. Таким чином, творчість особистості слід розглядати з урахуванням трьох аспектів: процесуально-результативного, соціального і особистісного.

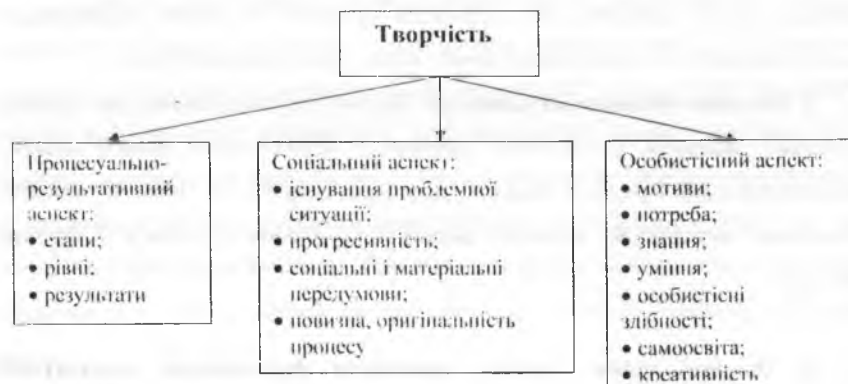

Рис. 15. Основні аспекти творчості.

Аналіз літературних джерел переконливо доводить, що для педагогічної творчості притаманні такі основні етапи: педагогічний задум; актуалізація і відбір професійних знань, умінь і здобутків власного педагогічного досвіду; інформаційний пошук; проектування навчальної взаємодії з учнями; визрівання навчально-виховного середовища й остаточного апробування авторських дидактичних моделей, тобто реалізація педагогічного задуму; аналіз і внесення корективів у подальше впровадження педагогічного задуму.

Педагогічна творчість базується на таких законах:

- закон педагогічної розвивальної взаємодії між суб'єктами навчально-виховного процесу, що веде до розвитку;
- закон фасилітаційного режиму педагогічного впливу, що сприяє творчій діяльності особистості, стимулюванню її творчої активності, через полегшення долання психологічних бар'єрів творчості;
- закон взаємозумовленості розвитку суб'єктів педагогічного процесу, де людина виступає не тільки як суб'єкт пізнання, а й одночасно як творець самої себе, своєї творчої сутності;
- закон неперервної творчої реалізації та самореалізації особистості, який відбиває концепцію життєтворчості людини.

У процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії учителя фізичної культури і школяра в системі «вчитель-учень», яка сприяє розвитку творчого потенціалу як учня, так і вчителя, виявляються такі **принципи** педагогічної творчості: принцип взаємозумовленості на творчий розвиток особистості, в основі якого лежить розуміння навчально-виховного процесу як джерела нового; принцип діагностики, який передбачає побудову і корекцію навчально-виховного процесу на основі психолого-педагогічних засад; принцип оптимальності, який передбачає таку педагогічну взаємодію вчителя фізичної культури й учня, яка забезпечувала б успішне засвоєння знань, умінь, навичок та позитивну динаміку розвитку творчих можливостей школярів у різних формах шкільної фізичної культури; принцип взаємозалежності, що відображає взаємозумовленість творчої педагогічної праці вчителя і творчої навчальної діяльності учнів; принцип креативності відображає необхідність оновлення змісту, розроблення авторських навчальних програм, створення умов для формування творчої особистості учнів; принцип доповнення передбачає посилення розвитку творчих можливостей учнів за рахунок реалізації додаткового змісту (народний ігровий матеріал, інноваційні оздоровчі технології тощо) в організаційних формах навчально-пізнавальної діяльності у

позаурочний час; принцип варіативності відображає необхідність подолання одноманітності змісту, форм і методів навчання.

Цілком зрозуміло, що основне завдання творчого вчителя – розвивати свою та творчу особистість учня. Відомо, що практично немає жодної дитини, яку б природа не наділила прихованим творчим потенціалом. Який же чинник істотно впливає на його виявлення та розвиток? Досвід дає однозначну відповідь – творчий учитель.

Аналіз літературних джерел [1; 2; 7; 8; 9], наші багаторічні спостереження за практичною діяльністю вчителя фізичної культури дозволили виділити такі основні якості творчого педагога:

1. Високо позитивне ставлення до образу вчителя фізичної культури, усвідомлення його соціальної ролі у вихованні в учнів дбайливого ставлення до власного здоров'я і здоров'я ближніх. Це людина-професіонал, яка зможе зрозуміти учня, врахувати можливості його організму (стан здоров'я, вікові та статеві особливості, інтереси тощо), здібності та створити найсприятливіші умови для творчої самореалізації школярів.

2. Мету та завдання своєї діяльності вбачає у формуванні у школярів стійкої мотивації на систематичні заняття руховою активністю, фізичне самовдосконалення та ведення здорового способу життя.

3. Основними засобами підвищення ефективності своєї діяльності вважає спрямованість навчально-виховного процесу на особистість учня, розвиток здібностей та можливостей кожного школяра. Значна роль відводиться диференційованому та індивідуальному підходам до учнів, формуванню умінь самостійних занять та інструктуванню, самоконтролю та самооцінці. У змісті занять широко використовуються міжпредметні зв'язки, елементи новизни (народознавчі матеріали, нетрадиційні оздоровчі системи тощо).

4. Навчально-виховний процес будується в цілому на гуманних і демократичних засадах.

5. Позитивне ставлення до учнів, їхніх батьків, адміністрації школи, колег-педагогів.

6. Самоповага, впевненість і сумлінне ставлення до своєї праці, ретельне виконання своїх обов'язків у будь-яких ситуаціях.

7. Розвиток фантазії під час використання елементів передового педагогічного досвіду у навчально-виховному процесі, вміння бачити незвичайне навіть у звичайних ситуаціях. На цьому наголошував видатний англійський учений Джон Берн: «Набагато складніше побачити проблему, ніж знайти її вирішення. Для першого потрібна творча фантазія, а для другого тільки вміння».

8. Прагнення сформувати творчу особистість школяра через створення проблемно-пошукових ситуацій, ситуацій успіху.

9. Педагогічний такт, загальна культура особистості.

10. Оптимізм, позитивні настанови на майбутнє, захопленість своєю роботою, ставлення до школи як до місця навчання і виховання фізично здорового, духовно багатого нового покоління.

4. Творчість як передумова авторитету вчителя

Авторитет – загально визнаний вплив окремої людини або колективу, організації у різних сферах суспільного життя. Авторитет – визнання значущості, престижності певної посади, відповідальності особи, яка її обіймає.

Авторитет учителя – це загально визнана учнями та їхніми батьками значущість власної гідності вчителя, що проявляється у високій ефективності освітньо-виховного впливу на дітей.

В. Сидоренко

У жодній професії результати діяльності не залежать такою мірою від особистісних якостей людини, як у вчителя фізичної культури. Сила виховного впливу педагога на учнів насамперед зумовлюється його особистісними якостями – моральністю, педагогічним тактом, компетентністю, доброзичливістю, справедливістю. Ставлення учнів до шкільної фізичної культури найперше визначається їхнім ставленням до вчителя.

Основні компоненти авторитету подані на рис. 16.

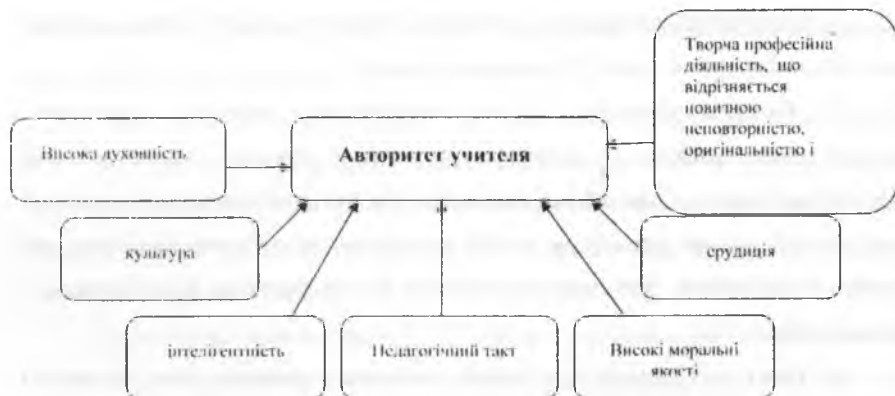

Рис. 16. Структура авторитету учителя.

Навчання і виховання учнів з навчальної дисципліни «Фізична культура» бувають ефективними тільки за умови, коли вчитель користується у дітей авторитетом.

В основі авторитету вчителя лежить довір'я дітей до нього. Воно виникає за умови поваги і його справедливої вимогливості.

Поряд із справжнім авторитетом, що ґрунтується на визнанні дітьми особистих якостей педагога, існують і різні види псевдавторитету. А. С. Макаренко розрізняв такі його види:

1. Авторитет відстані – учитель будує свої взаємини з дітьми лише на діловій основі, постійно підкреслює своє особливе становище, рідко спілкується з дітьми у позаурочний час.
2. Авторитет недантизму – головним у своїй виховній роботі з дітьми педагог вважає ліквідацію порушень учнями правил поведінки з допомогою спеціально розробленої системи покарань.
3. Авторитет настанов – любов учителя до довгих повчань, які іноді відбирають частину часу на уроці.
4. Авторитет уявної доброти – вчитель намагається зміцнити свій авторитет завдяки поступливості, лібералізму у взаєминах з учнями.

Школярі досить тонко розрізняють авторитет справжній та удаваний і відповідно будують свої взаємини з учителем. Незважаючи на різні вияви псевдавторитету, реакція дітей на них приблизно однакова – порушення дисципліни, зниження успішності і довіри до педагога.

Структура творчого процесу включає виникнення стану потреби, задум, його визрівання, практичне втілення рішення.

Кульмінація творчого процесу – момент відкриття, що містить підсвідому, інтуїтивну роботу психіки і напругу пошукового мислення, її багатство емоцій та переживань.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. Як ви розумієте поняття «творчість»?
2. Що таке педагогічна творчість?
3. Чи повинен учитель фізичної культури бути творчим?
4. Як учитель розвиває свій творчий потенціал?
5. Які особистісні якості притаманні творчому вчителю?
6. Продовжіть вислів: творчий педагог – .....
7. Проявіть свою творчість під час проведення ранкової гімнастики.
8. Назвіть основні етапи та принципи педагогічної творчості.
9. Якими особистісними якостями повинен володіти творчий учитель фізичної культури?
10. Чому творчість учителя вважають запорукою його авторитету?
11. Зробіть самооцінку готовності до творчої педагогічної діяльності за нижче запропонованою анкетною.

Самооцінка готовності до творчої педагогічної діяльності майбутнього вчителя фізичної культури

Показники	Рівні				
	Високий «5»	Вище середн. «4»	Середній «3»	Низький «2»	Не володію «1»
1. Майстерність саморегуляції та встановлення відносин співробітництва у навчанні, праці, громадській діяльності					
2. Педагогічне співробітництво з учнем та учнівською групою з урахуванням інтересів, здібностей і рівня культури діяльності, співробітництва					
3. Проведення співбесід з дітьми, підлітками, юнаками та дівчатами					
4. Проведення співбесід з дорослими та батьками на різні теми					
5. Ведення ділової розмови, бесіди, проведення брифінгу, дискусії					
6. Організація колективу для виконання навчальних, трудових і громадських доручень					
7. Проектування розвитку особистості учня та управління цим процесом					
8. Проектування розвитку творчого колективу та регулювання цього процесу					
9. Прийняття правильних рішень у різних педагогічних ситуаціях і прагнення їх реалізувати					
10. Вирішення («зняття») суперечностей у конфліктних ситуаціях і прагнення їх реалізувати					
11. Спількування і співробітництво з колегами, керівництвом, підлеглими					
12. Здійснення самоконтролю та контролю, корекції процесу навчання, використання різних форм його аналізу					
13. Проведення фронтально-колективного навчання і праці в різних формах					
14. Майстерність індивідуалізованого навчання і виховання					
15. Майстерність диференційованого навчання і виховання					
16. Використання різних методів організації навчальної діяльності: вербальні, практичні методи					
17. Майстерність володіння педагогічним мовленням					
18. Логічна підготовка і культура мислення вчителя					
19. Активізація пізнавальної діяльності					

учнів на заняттях					
20. Використання міжпредметних зв'язків					
21. Культура розробки та запровадження педагогічних технологій					
22. Добір спеціальних, підготовчих вправ, рухливих ігор під час навчальної діяльності					
23. Залучення школярів до самостійної роботи з урахуванням індивідуальних особливостей та стану здоров'я					
24. Здійснення контролю навчальної діяльності					
25. Оволодіння засобами проведення теоретичних та експериментальних досліджень					
26. Оновлення змісту руханково-оздоровчих заходів у режимі навчального дня					
27. Проведення різних форм позакласної роботи з фізичної культури					
28. Проведення різних змагань, «Днів здоров'я», спортивно-художніх свят					
19. Намагання уявити себе на місці підлеглих					

Оцініть власний рівень володіння кожним із зазначених видів педагогічної діяльності, використовуючи п'ятибальну шкалу, де «5» – високий рівень сформованості, «4» – достатній, «3» – середній, «2» – низький, «1» – цим видом діяльності не володію.

Якщо у загальній сумі студент набирає 140-130 балів – «високий рівень»; 120-105 балів – «вище середнього»; 89-129 – «середній»; 86-58 – «низький»; нижче 50 балів – «не володіє».

Література

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности /В. И. Андреев. – М., 1985. – С. 22–74.
2. Бабанский Ю. К. Педагогическая наука и творчество учителя /Ю. К. Бабанский //Сов. педагогика. – 1987. – № 2. – С. 12–15.
3. Богоявленская Д. Б. Путь у творчеству /Д. Б. Богоявленская. – М.: Знание, 1981. – 96 с.

4. Загвяздинский В. И. Учитель как исследователь /В. И. Загвяздинский. – М.: Знание, 1980. – 96 с.

5. Зязюн И. А. Основы педагогического мастерства /И. А. Зязюн. – К., 1987. – С. 87.

6. Кузьмина Н. В. Педагогическое мастерство учителя как фактор развития способностей учащихся /Н. В. Кузьмина //Вопросы психологи. – 1994. №1. С. 20-26.

7. Кравчук П. Ф. Формирование развитой творческой личности /П. Ф. Кравчук. – К.: Вища школа, 1994. – 155 с.

8. Скульський Р. П. Підготовка майбутніх учителів до педагогічної творчості /Р. П. Скульський. – К., 1992. – С. 10.

9. Педагогіка і психологія формування творчої особистості, проблеми і пошуки //36. наук. праць. /Ред. кол.: Т. І. Сущенко (відп. ред.) та ін. – Київ. Запоріжжя. – 2002. – Вип. 25. – С. 123.

10. Пономарев Я. А. Психология творчества и педагогика /Я. А. Пономарев. – М., 1976. – С. 76.

11. Якса Н. В. Основы педагогических знаний /Н. В. Якса. – К., 2007. – С. 22-62.

МОДУЛЬ 2. ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

*Кожне покоління відповідає за
прикмети тіла і Духа
наступного покоління.*

Іван Боберський

Клятва учителя фізичної культури

Я, вчитель фізичної культури XXI століття, глибоко усвідомлюю свою відповідальність перед майбутнім суспільством, перед Україною, перед Людьми за збереження і зміцнення здоров'я молодого покоління.

Мій найвищий обов'язок – виховувати у дітей шанобливе ставлення до власного здоров'я і здоров'я ближніх як до найвищої державної цінності, формувати навички ведення здорового способу життя задля щастя кожного мого вихованця, процвітання і розвитку життя на землі.

На виконання свого професійного покликання, присягаюся бути завжди взірцем для своїх учнів, людиною новою, фізично здоровою, духовно багатою і морально стійкою.

Клянусь стати своїм учням старшим побратимом, надією й опорою, пишатися своєю професією, підносити авторитет учителя фізичної культури.

Клянусь боротися за залучення педагогічних колективів, батьків, всього дорослого оточення дітей до зміцнення їхнього здоров'я.

Клянусь бути оптимістом навіть за найскладніших обставин, боротися за кожного школяра, його духовну стійкість, фізичну досконалість, виявляти терпіння, очікуючи результатів своїх педагогічних зусиль.

Клянусь постійно підвищувати власний професійний рівень, широко використовувати у професійній діяльності досягнення науки, кращі зразки передового педагогічного досвіду колег, виявляючи творчість у різних формах фізичного виховання школярів.

Ганна Презлята

*Вчительство ... велике діло
любові, терпеливості й
абнегації (самозречення).
Іван Франко*

Тема 9. Адаптація молодого вчителя фізичної культури до навчального закладу

1. Сутність поняття «адаптація», її структура та чинники, які поглиблюють адаптаційні труднощі.

2. Адаптація до педагогічного колективу.

3. Адаптація вчителя до учнівського колективу.

Ключові слова: адаптація, переадаптація, дезадаптація, реадаптація, дисадаптація.

1. Сутність поняття «адаптація», її структура та чинники, які поглиблюють адаптаційні труднощі

Адаптація – це процес пристосування організму до нового середовища, на засадах гармонії та взаємовідповідності.

На психологічному рівні адаптація виявляється як відчуття внутрішнього дискомфорту, невпевненості, зростання психічної напруженості, підвищення тривожності, явний або прихований конфлікт із соціальним оточенням [2; 6]. Таким чином, за психологічним змістом виокремлюють такі варіанти взаємодії людини з новим середовищем та її наслідки (рис. 16).

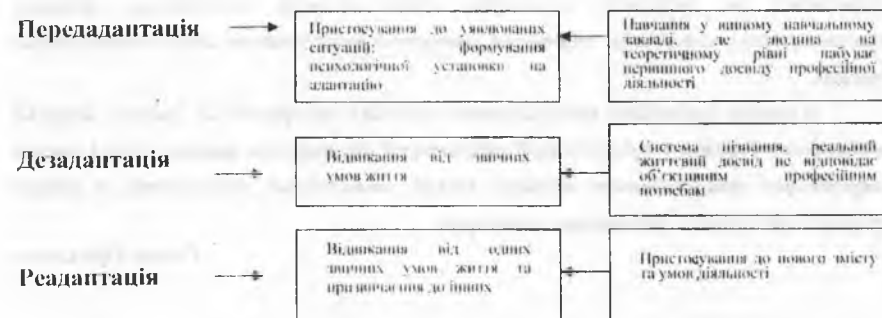

Рис. 16. Рівні адаптації та її наслідки під час взаємодії людини з середовищем.

Семиченко В. А. [6, с. 65] виділяє декілька напрямків адаптації, за якими відбувається перебудова системи відношень і засобів взаємодії індивіда з іншими людьми. Перший напрям – включення в нову систему діяльності, що характеризується низкою принципових відмінностей від усього попереднього періоду життя. Так, якщо раніше у вищому навчальному закладі діяльність студента була зорієнтована на засвоєння знань, умінь, навичок з фізичного виховання людини, то в професійній діяльності вона вже зорієнтована на віддачу здобутих знань умінь і практичних навичок. Тобто розширюється спектр виконавчих дій, зростає число параметрів, які утримуються водночас у сфері актуального усвідомлення, що відображає поліфункціональну діяльність (організацію оздоровчої роботи в режимі навчального дня школярів, спортивно-масової оздоровчої роботи, поповнення матеріально-спортивної бази, роботи з батьками тощо) змінюється система контролю над діяльністю: від звітності у формі заліків, екзаменів, переходить до виявлення якості знань, умінь і практичних навичок школярів, стану їхньої фізичної підготовленості.

Другий напрям – зміна рольових позицій: із ролі «дитини», якою всі опікуються і контролюють (колишній студент), молодий учитель одразу переходить на позицію людини, яка має відповідати не тільки за себе, а й за інших учнів, при цьому навчати, контролювати, приймати рішення, координувати, рекомендувати.

Третій напрям – звикання до нового середовища, що потребує іншого життєвого ритму: відбувається різка зміна режимів праці, відпочинку, побуту. Якщо раніше в житті студента була присутня певна сьогоднішня нестабільність (очікування перемін із студента – педагог), то тут повинна формуватися нова якість – осілість, професіоналізм.

Вивчаючи структуру процесу адаптації, дослідники розглядають кожну подію в цілому і весь процес як систему, що складається із двох взаємозумовлених компонентів, які подано схематично нижче (рис. 17).

Структура процесу адаптації

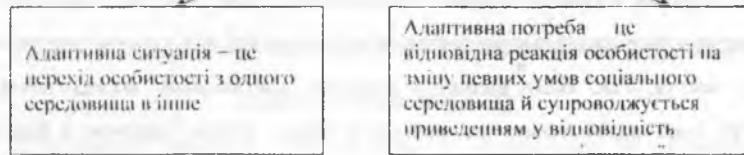

Рис. 17. Структура процесу адаптації.

Потреба різкої зміни багаторічного, звичного робочого стереотипу, прийняття нової системи орієнтацій, інших принципів організації – процес доволі складний і супроводжується негативними переживаннями, нервовими зривами і стресовими реакціями в разі незадовільної адаптації (дисадаптації).

Чинниками, які поглиблюють труднощі адаптаційного періоду на індивідуальному рівні, є:

- відсутність умінь і навичок самореалізації, саморегуляції поведінки і діяльності, що може викликати у молодого вчителя сумніви у своїх здібностях;
- нездатність усвідомлювати соціальні вимоги до вчителя фізичної культури, інтеграційні особливості навчальної дисципліни «Фізична культура», що спричиняє занижену самооцінку педагога;
- особистісна схильність спілкуватися на негативних тонах повсякденного професійного життя, а не в пошуках способів виходу із напруженої ситуації, шляхом активного самовиховання;
- розлука із сім'єю, з людьми звичного кола, гострота переживань на основі побутових труднощів, складного матеріального становища;
- болісні сумніви у правильності вибору професії через недостатні стимули праці, розходження між раніше сформованою моделлю професійної діяльності та реальним станом матеріально-спортивних баз, відношенням учнів, педагогів, батьків до навчальної дисципліни «Фізична культура»;

- неспроможність формування професійної позиції, незадовільні стосунки з колегами, що спричиняє професійні невдачі;
- невеликі можливості у встановленні неформальних зв'язків, що посилює особистісні переживання педагога;
- відсутність установки на конструктивне подолання професійних труднощів особливо в тих, хто очікує визнання власного успіху з перших днів професійної діяльності.

Наведемо приклади «важкого» входження молодого вчителя фізичної культури у професійну діяльність.

1. Оксана – майстер спорту зі спортивної гімнастики, член студентського профкому факультету, захоплювалась музикою, гарно співала. Вона була прихильницею ідей гуманізації освіти, чимало сил і часу віддавала вивченню досвіду В. Сухомлинського, Г. Ващенко, педагогів-повторів, чий досвід пропагувався у фахових виданнях (журнали «Фізичне виховання в школі», «Фізичне виховання в школах України», «Все для вчителя» та ін.). Її відповіді на семінарах завжди дивували самостійністю думки, ідейністю, що базувалася на ґрунтовному вивченні нормативно-правової бази галузі «Фізична культура і спорт» та кращих зразках фізичного виховання учителів – носіїв досвіду. «Який прекрасний учитель з неї вийде», – захоплено говорили викладачі.

Оксана часто мріяла про свою школу, яку закінчила і дуже хотіла повернутися до її стін у ролі вчителя фізичної культури, учителя-новатора, де вона разом із своїми педагогами, які вчили її, будуть будувати школу майбутнього, дбати про виховання нового покоління нації.

Пройшло два роки. При зустрічі молода вчителька, стримуючи сльози, розказувала, що її непривітно зустріли у своїй школі старші колеги-учителі. Вони вороже віднеслися до запропонованих Оксаною змін, не пробачаючи жодної похибки. Не склалися стосунки з дітьми – всі зусилля будувати взаємодію з ними на гуманістичних засадах не давали помітних результатів. Учні не виконували домашніх завдань з фізичної культури, часто приходили на уроки без спортивної форми, не вболівали за рівень власної фізичної

підготовленості, поводитися зухвало, незважаючи на спортивний авторитет молодої вчительки. Фізична культура і спорт, яким Оксана присвятила дитячі і юнацькі роки, нікому не були потрібними. Замість прилучення школярів до рухової активності, формування в них бережливого ставлення до здоров'я, утвердження пріоритетів здорового способу життя засобами фізичної культури, Оксані доводилось займатися безліччю дрібних виснажливих справ, які нічого спільного з фізичною культурою не мали. Це відбирало час, принижувало професійну гідність учителя, саме за їхнє невиконання та різні дрібні огріхи дирекція школи постійно дорікала.

Через деякий час Оксана розчарувалась у професії учителя фізичної культури і пішла зі школи, втративши віру у педагогіку.

Ми навели приклад екстремального розвитку адаптаційного процесу. Проте буває і так, що зовнішніх ускладнень начебто й нема, але адаптацію навряд чи можна назвати благополучною. Так, відвідуючи уроки своїх вихованців під час педагогічної практики на базах шкіл, де працюють випускники факультету (молоді вчителі – стаж роботи до 5 років) з гіркотою констатуємо, що стилем їхньої роботи став авторитаризм, причому ще відчутніший, ніж у тих учителів, які кригнувалися раніше. Як наслідок – учні не сприйняли молодих вчителів, ними не задоволені батьки.

2. Можуть бути й інші варіанти незадовільної адаптації: наприклад, переміщення інтересів учителя в іншу сферу.

Приїхала на випускню кафедру факультету фізичного виховання і спорту недавня випускниця. Вона працює в сільській школі, їй там подобається. На питання «Як тобі працюється? Чи проводиш такі цікаві уроки, як під час практики? Чи вдалося впровадити фізичну культуру у щоденний побут школярів? Які стосунки з адміністрацією, педагогічним колективом? Як тебе прийняли?», молода вчителька опустила голову і відповіла: «А що вдієш? База збудована, спортивного залу немає. Інтерес до уроків у дітей відсутній, тим більше до позакласних занять фізичною культурою. Але все добре. Нам дали будинок біля школи, присадибну ділянку. Завели своє господарство». «Ну а як

педагогічний колектив?» – питаємо ми. «Та що там колектив. Кожен сам по собі. А діти в школі як діти. Зате огірки і помідори у нас раніше всіх на городі дозрівають», – відповіла вчителька.

У подібних випадках учені кажуть, що відбувається відчуження людини від професійної діяльності, редукція – не людина оволодіває її змістом, а зміст збіднюється таким чином, що з ним може впоратися навіть пасивний або недостатньо підготовлений учитель [2;4;5;6]. При цьому труднощі як такі перестають відчуватись, оскільки молодий педагог, професійно регресуючи, нерідко може їх просто не усвідомлювати. Такий учитель не прагне підвищувати свою професійну майстерність, оскільки в системі його професійних відносин зміст цієї діяльності збіднюється настільки, що він вважає себе цілком компетентним.

Таблиця 2

Ознаки адаптованості і дезадаптованості (за В. А. Семиченко)

Ознаки адаптованості	Ознаки дисадаптованості
Цілісність особистості	
Відсутність конфлікту між «бути» і «здаватися», наявність певної єдності думок, слів і дій. Соціально цілісна, послідовна орієнтація поведінки; відвертість і природність вчинків людини, вільної від навіюваних або запозичених міркувань і обставин, якій нічого приховувати від оточення, але яка оберігає свій внутрішній світ від грубих, нетактовних зазіхань; відкритість під час прийняття рішень.	Постійна внутрішня конфліктність, боротьба різних спонук, що породжує необхідність або стати в опозицію щодо інших, або підкоритися всупереч своїй думці; цілковита залежність від зовнішніх обставин або егоїстичних міркувань, неприродність поведінки, наявність «заборонених» для критики тем, легка вразливість до насмішок та іронії.
Залежність від ситуації	
Незалежність від безпосередньої ситуації. Під час конфліктів за складних обставин перевагу віддає інтересам справи над егоїстичними прагненнями. Отже, значущість будь-якої ситуації зумовлена її місцем у загальній низці подій. А в разі невідповідності її характеру прогнозові робиться висновок про відсутність адекватних засобів пізнання і перетворення, що визначає необхідність їх розширення.	Залежність від ситуації, яка щоразу стає засобом самоутвердження. У конфліктних ситуаціях виявляється імпульсивність поведінки, некерованість, первові зриви; у разі невідповідності очікуванням емплі ситуації виходиться із загального контексту відносин і подій, неадекватно спрощується або ускладнюється, а вина за невдачу перекладається на інших учасників ситуації (самовиправдання за рахунок інших)

Ставлення до справи	
Спрямованість на сутність справи, що виключає формальний підхід до виконання завдання, пошук загального смислу виконуваної роботи, вихід на перспективні ділові стосунки, вміння бути над ситуацією, подивитися пемовби з боку не тільки на інших, а й на себе; самокритичність без позування, дипломатичних хитрувань, обхідних маневрів є спонукою для перегляду своєї точки зору, неупередженого аналізу виконуваної діяльності.	Спрямованість «на себе у справі», а якщо не виходить – формальне ставлення, пасивність, розслабленість, байдужість або заперечення доцільності, підвищений критицизм і негативізм, блокування діяльності, незважаючи на ділову перспективу. Самокритичність більше схожа на самоутвердження, але за допомогою інших засобів. У самокритиці помітно виявляється позування, прагнення похизуватися.
Характер мотивації	
Реалізувати себе, виявити себе зовні – віддавати свою енергію, сили, знання, працю і тільки через це отримувати віддачу у вигляді суто людських зв'язків, емоційно насичених і значущих за змістом інтересів і переконань. Потреба у подальшому зростанні й розвитку.	Очікування негайної, безпосередньої віддачі - будь-який вчинок нібито має свою «ціну», яку навколишні мають «сплачувати» у вигляді певних поступок, падання позитивних переживань тощо. Потреба у збереженні особистісного статус-кво (нік розвитку досягнутий, не треба йти далі).
Регуляція соціальних стосунків	
Добровільне самообмежування заради інтересів справи або колективу не має травматичного характеру. Вчитель знаходить засоби самоутвердження, саморегуляції, що органічно включаються в соціальну ситуацію і не обмежують інтересів і погреб інших людей. Загалом взаємовідносини з оточенням мають характер активної взаємозалежності.	Потреба самообмежування обтяжує, спричинює нудьгу, стереотипізацію і ригідність мислення та вчинків, підвищену тривожність. У цілому взаємовідносини особистості й соціуму можна схарактеризувати як пасивну залежність, якщо вона не замінюється односторонньою агресією. Самоутвердження найчастіше за рахунок інших.
Позиція	
Відсутня зосередженість на власних чеснотах і недоліках, рівень домагань співвідноситься із ситуацією, індивідуальними можливостями, в разі невдач немає травматичних переживань, навчання переосмислення подолання труднощів. Тому стресові ситуації не набувають великої гостроти, толерантність до фрустраційних чинників. Претензії передусім до себе, а потім до інших.	Зосередженість переважно на собі, своїх чеснотах і недоліках. Рівень домагань неадекватно високий, хоча зовнішньо може декларуватися як надто низький. Невдачі справляють травматичний вплив, викликають афектний стан, підвищують помисливість, тривожність, посилюють психологічний захист. Виявляються впертість, негативізм, різкість, конфліктні стосунки з оточенням, прагнення більше отримати, ніж віддати. Претензії здебільшого до інших, а не до себе.

2. Адаптація вчителя до педагогічного колективу

Найпомітнішим наслідком невротизації педагогів є порушення стосунків викладачів та вчителів із соціальним оточенням, прагнення перервати,

заблокувати можливі контакти. Це може призвести до соціального відчуження у педагогічному колективі. Учитель співвідносить свої вчинки з цінностями педагогічного колективу, групи і тому залежить від реальних та очікуваних реакцій інших людей, з якими він взаємодіє безпосередньо або опосередковано.

Нерідко вчитель блокує свою активність у педагогічних новаціях (пошуках нових прийомів) тим, що його «не зрозуміють» якісь люди, чия думка для нього є значущою. Наявність у людини кількох еталонних груп (досить поширений випадок) спричинює до конфлікту: думка однієї еталонної групи суперечить думці іншої.

Сьогодні вчитель фізичної культури перебуває на перетині вимог кількох груп з доволі протилежними ціннісними орієнтаціями:

> адміністрації школи, яка зацікавлена, з одного боку, в сильному складі вчителів з яскравою індивідуальністю, а з іншого – у слухняних виконавцях визначеної загальної стратегії шкільного життя, а не носіях власних талантів та поглядів;

> методистів, які бажають, щоб учителі працювали з натхненням, ентузіазмом, повністю розкривали та втілювали свій індивідуальний потенціал творчості, і водночас, щоб діяльність учителя була уніфікована, вписувалася у загальнопедагогічні норми;

> колег по роботі, які також висувують прогилежні експектації (очікування): бажають, щоб їхній колега був компетентним, володів майстерністю – і водночас вступають з ним у конкурентні стосунки, побоюються, що він буде занадто компетентним, досвідченим, що його більше поважатимуть діти, а вони самі на його тлі виглядатимуть менш яскраво;

> батьків, котрі, з одного боку, вимагають від учителя підвищеної уваги до своєї дитини, бажають, щоб учитель її «виправляв», «перевиховував», «змушував роботи те, що потрібно», а з іншого – щоб на їхню дитину не надто тиснули, берегли її;

> учнів, які також мають подвійні очікування: вони прийшли в школу навчатись, отримувати знання, досвід міжособистісної взаємодії, але при цьому прагнуть, як будь-які діти, попустувати, погуляти, відпочити.

> крім того, сам учитель, з одного боку, хотів би цілковито самореалізуватися у професійній діяльності, а з іншого – в нього є родина (яка, своєю чергою, потребує уваги, піклування), потреба у вільному часі, позанадагочні захоплення, прагнення бути незалежним від чужих думок і бажань. Конкретна ж його діяльність відбувається на стику всіх цих очікувань. Ситуація, яка задає протилежні вимоги, змушує вчителя робити вибір між цінностями різних педагогічних груп.

Серед основних чинників, які ускладнюють адаптацію молодих учителів, фахівці [С. В. Овдій, С. В. Кондратьєва, О. Г. Мороз та ін.] називають наступні:

1. Емоційну напругу молодого педагога у взаємодії з учительським колективом, що зумовлена, по-перше, професійними помилками, які робить молодий спеціаліст на початкових етапах свого професійного життя; по-друге, йому здається, що всі члени педколективу бачать його упущення, прорахунки і осуджують за це. Таким чином, відчуття постійних невдач, залежність від думок інших засмучує, а інколи розчаровує молодого вчителя.

2. Недиференційоване спілкування з педагогічним оточенням, що породжує емоційні переживання.

3. Невміння відокремити професійне спілкування від непрофесійного та переносити свій позитивний досвід спілкування з колегами на спілкування з учнями, їхніми батьками.

4. Невміння одразу і цілковито розібратися в усій розмаїтості складних міжособистісних стосунків у колективі.

5. Слепе копіювання чужого досвіду, яке може обернутися невдачею, доріканням у непрофесіоналізм.

6. Образа самолюбства авторитетної людини в колективі, що загострює стосунки між новеньким і членами педагогічного колективу.

7. Надто критичне ставлення до старших колег, вишукування у них недоліків.

Сьогодні виділяють такі рівні стосунків молодого вчителя з педагогічним колективом (за М. І. Мирославова):

1) встановлення рівноваги між середовищем й індивідом. При цьому індивід ознайомлюється із колективом, специфікою його діяльності та особливостями стосунків;

2) зовнішнє пристосування при внутрішньому неприйнятті норм і цінностей середовища;

3) взаємне визнання середовищем та індивідом ціннісних орієнтацій одне одного;

4) повне психологічне уподібнення, переорієнтація індивіда.

Поради молодому вчителю, який загострено сприймає ускладнення у стосунках з колегами [6, с.80–82]:

1. Не вишукуйте у професійній діяльності членів педагогічного колективу недоліків. Починайте з такої установки для себе: «Люди, які працювали тут до мене, якими б помилковими і застарілими не здавалися мені їхні погляди, сформовані за певних важливих невідомих мені обставин. А тому я не маю права їх засуджувати».

2. Пам'ятайте:

- образивши своїх колег огульним запереченням їхньої професійної компетентності, ви залишитесь у ролі одинака;

- непоказний зовні досвід ваших колег може виявитися значно ефективнішим, ніж ви думаєте, а тому не навішуйте негативних ярликів одразу;

- уважно придивіться до досвіду колег, аналізуйте, старайтеся, щоб чужі помилки були вам уроком, пересторогою власних невдач;

- не вставляйте у конфронтацію, якщо вам роблять зауваження, навіть тоді, коли вважаєте його несправедливим або необґрунтованим;

- зрозумійте, що послідовність власної позиції, стійкість переконань не доводять на словах. При цьому головним критерієм вашої правоти є справа;

- поки ви самі не досягли кращих результатів, ніж ті, кого ви критикуєте, не поспішайте із критикою.

3. Критерієм соціально-психологічної адаптації у педагогічному колективі є не лише ваше реальне становище, спортивний авторитет, а і його психологічне відображення у вашій свідомості, почуття повноправності, впевненість у своїх діях, задоволеність, відповідальність, низький рівень конфліктності.

4. Якщо після відпрацювання певного часу ви остаточно переконалися, що ваші погляди на сутність професійної діяльності принципово розходяться з поглядами колег, не ставайте у позу «невизнаного борця за справедливість».

Найчастіше стосунки між молодими учителями і колективом розглядаються на трьох рівнях:

1) підпорядкованості – коли особистість пасивно засвоює норми і репродуктивно відтворює їх за умови зовнішнього (соціального) чи внутрішнього (психологічного) контролю поведінки;

2) пристосованості – коли особистість засвоює норми, готова наслідувати їх, проте лише на рівні соціальної поведінки, і залежно від ситуації, відтворювати їх репродуктивно чи творчо;

3) включеності – коли особистість активно засвоює соціальні норми і готова наслідувати їх та творчо використовувати на рівнях соціального й особистісного контролю.

3. Адаптація вчителя до учнівського колективу

Якими б вдалими не були стосунки учителя фізичної культури з педагогічним колективом, головними є його стосунки з учнями, саме в них може реалізуватися те, заради чого він свого часу обрав професію педагога, і саме тут можуть зазнати остаточного краху його ідеалізовані очікування, проявитися факт неправильного професійного вибору. Так, якщо постійні,

тривалі конфлікти з педагогічним колективом ще залишають учителю надію, що змінивши місце роботи все буде інакше, то стійкі негативні стосунки з учнями найчастіше спричиняють рішення залишити педагогічне середовище [6, с. 86].

Кожний учитель надовго, якщо не назавжди, зберігає у пам'яті свій перший робочий день, перший прихід у клас. Одного школярі зустріли відносно спокійно, іншому не пощастило – йому влаштували випробування на міцність.

Фантазія дітей невичерпна, тому передбачити, що станеться, майже не можливо. Педагогічні мемуари, збірники педагогічних задач містять багато відповідних прикладів, а також вірців більш-менш вдалого розв'язання ситуації. Готових рецептів немає, кожен учитель шукає власний вихід.

Слід мати на увазі, що діти інколи бувають дуже жорстокими. В. А. Семиченко (2004) зазначає, що найчастіше випробовують учителя на «міцність» у таких ситуаціях:

- коли в дітей є досвід негативної взаємодії з учителями або з одним учителем і вони очікують, що новий педагог проводитиме таку саму лінію поведінки. Тоді вони приймають рішення – показати, що в разі потреби можуть постояти за себе;

- коли фізичну культуру викладали у школі декілька вчителів, які не надовго залишалися в школі. Тоді учні роблять висновок, що і цей працює тимчасово і довго не затримається. Тому немає чого ставити вимоги щодо дотримання правил поведінки, техніки безпеки, спортивної форми, відвідування занять тощо. А тому учні думають – будемо поводитися так, щоб не було шкода розлучатись;

- коли фахівець, котрого змінив молодий учитель фізичної культури, був для дітей особливо дорогим і близьким. Тоді вони: а) не приймають будь-якого нового вчителя, вимагаючи повернути попереднього; б) розцінюють доброзичливе прийняття нового вчителя як зраду тому, хто пішов; в) прагнуть

негайно випробувати новачка, щоб пересвідчитись у тому, чи він взагалі може претендувати на те, щоб посісти місце їхнього попереднього учителя;

- інколи учні просто бешкетують для того, щоб хоча трохи попустувати, поиратися, скрасити шкільне життя, якщо воно в цілому нудне, нецікаве.

Початок педагогічної діяльності, перший контакт з дітьми пов'язаний зі значним нервовим навантаженням, впоратися з яким учитель не завжди може. Крім того, є низка об'єктивних причин, що поглиблюють його нервовий стан, а саме:

1. Молодий фахівець не знає учнів в обличчя, відчуває значні труднощі при звертанні до дітей. Тому, якщо потрібно розв'язувати конкретні ситуативні завдання, він шоразу повинен шукати нові форми звертання (на зразок «дівчинко у червоному спортивному костюмі» або «хлопчику із м'ячем» і т. д.). Такі форми смішать клас, провокують на нові бешкетування, щоб побачити, як вийде із ситуації вчитель.

2. Він ще не вміє правильно розподілити час на уроці, тому часто затягує, або не встигає провести заключну його частину. Важко дається забезпечення дзеркального показу фізичних вправ, використання групового та індивідуальних способів організації навчальної діяльності, вибір робочого місця у спортивному залі та майданчику тощо.

Такі ситуації демонструють дітям недосвідченість учителя і стають приводом іронічного ставлення, прямих глузувань.

Адаптацію до учнівського колективу можна вважати успішною тоді, коли вчитель починає чітко бачити не лише абстрактний клас, а й кожного окремого учня (стан здоров'я, рівень фізичної підготовленості, інтереси).

Таке одночасне бачення приходить з досвідом, якщо вчитель прагне його досягнути. При цьому вкрай важливим є його власний розвиток. Адже професія вчителя фізичної культури передбачає постійні адаптаційні процеси: кожен учень, кожен клас очікує від нього певних якостей, і якщо їхні сподівання не справдилися, «замикається» від взаємодії з ним.

Тому кожен вчитель має бути постійно готовим до певного діапазону змін, водночас зберігаючи певний індивідуальний стрижень (самоповагу, моральні норми, життєві та професійні принципи). Завдання будь-якого вчителя у процесі адаптації – зберегти незмінним це особистісне ядро і водночас набути здатності до доцільних варіативних самовиявів у конкретних ситуаціях соціальної і професійної взаємодії. А цього можна успішно досягти тільки за умови компетентного подолання бар'єрів, що розділяють учителя й учнів.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. Що таке «адаптація»?
2. Назвіть чинники, що поглиблюють труднощі адаптаційного періоду.
3. Які чинники ускладнюють адаптацію молодого вчителя у педагогічному та учнівському колективах?
4. Чи викладав у вашому класі молодий учитель? Які його дії здавались вам незрозумілими або недоцільними? Як ви можете їх пояснити сьогодні, знаючи, що він пережив важкий період адаптації? Які дії учнів погіршували процес адаптації цього вчителя, і що б ви могли порекомендувати йому для покращення ситуації?
5. Розкрийте типові ознаки адаптивності до нових умов діяльності.
6. Чи можете ви спрогнозувати, який аспект адаптації буде найважчим саме для вас? Аргументуйте свій висновок результатами тестів, що наводяться нижче.

ТЕСТИ

К. Роджерса для визначення адаптивності особистості

Наведений варіант діагностичного питальника К. Роджерса призначений для виявлення рівня успішності соціально-психологічної адаптації.

У пропонованому для роботи переліку частина тверджень характеризує особистість як адаптовану, тобто достатньо успішно пристосовану до умов

навколишнього соціального середовища. Природно, що це постійний процес, оскільки соціальне середовище весь час змінюється. Тому ознакою адаптації вважають збереження людиною здатності до подальшого розвитку і змін: змінювати звички, формувати нові навички, розвивати вміння, які б могли допомогти в нових умовах.

Така сама кількість тверджень характеризує неадаптованість людини, тобто відсутність певної соціально-психологічної гнучкості при зміні ситуації, в якій вона перебуває. Така людина продовжує жити так, як жила раніше, незважаючи на те, що життя істотно змінилося. Тому природно, що не змінюючись і не бажаючи змінюватися, вона потерпає від соціального оточення, відчуває чимало труднощів.

Інструкція. На всі запропоновані в основному варіанті питальника твердження слід відповісти «так» чи «ні», залежно від того, наскільки ці твердження стосуються вас. Слід прочитати всі твердження і дати відповіді. Тільки тоді результат буде об'єктивним.

1. Я висуваю до себе підвищені вимоги. В мене великі серйозні життєві плани. Я прагну постійно вдосконалювати свої знання, формувати якості і вміння, необхідні для досягнення цих цілей.

2. Я часто сам картаю себе за те, що роблю.

3. Перед людьми, які мене оточують, я ховаю своє обличчя під маскою, щоб приховати те, що в мене на душі.

4. Я часто відчуваю свою меншовартість серед моїх однолітків, у спілкуванні з педагогами, колегами, іншими людьми. Мені здається, що до мене ставляться дещо зневажливо, недостатньо поважають мене, не бачать у мені особистості.

5. У мене теплі, хороші стосунки з однокурсниками, педагогами, з людьми взагалі. Я майже ніколи не конфліктую з ними. Я доброзичлива і рівна в спілкуванні людина.

6. У всіх невдачах, які переслідують мене в житті, я звинувачую тільки себе.

7. Я сумніваюся в тому, що можу сподобатися кому-небудь з дівчат (юнаків).

8. Я відчуваю, що мої зусилля у навчанні, у роботі, спілкуванні марні. Я не можу здійснити тих планів, до яких прагну.

9. Я відповідальна людина. На мене можна у всьому покластися.

10. Я можу прийняти більшу частину правил і вимог, яких мають дотримуватися люди.

11. Мені бракує власних переконань і правил.

12. У мене часто виникає почуття, нібито я злий на весь світ, усім незадоволений, до всіх чіпляюся, постійно дратуюся, можу зіпсувати настрій тим, хто мене оточує. Важко стримуватися в таких випадках.

13. Я вмю керувати собою і своїми вчинками, наприклад цілковито відключатися від багатьох розваг, цікавих і привабливих справ у той час, коли потрібно напружено працювати (наприклад, готуватися до контрольної роботи, іспиту або звіту). Самоконтроль для мене не проблема.

14. Усі люди, з якими мені доводилося зустрічатися в житті, як правило, подобаються мені.

15. Мені зараз, у цю хвилину, дуже не по собі. Хочеться все кинути, куди-небудь заховатися.

16. Я схильний бути насторожі з тими людьми, хто чомусь поводить себе з мною більш по-приятельському, ніж я очікую.

17. Я завжди дотримуюся своїх обіцянок, навіть якщо це мені невигідно.

18. Я завжди кажу тільки правду.

19. Я ніколи не запізнююсь.

20. Усі свої звички я вважаю хорошими.

21. Я завжди легко, вільно, невимушено висловлюю свої почуття у спілкуванні з дорослими, однолітками, маленькими дітьми. Я розкутий, незалежний. Спілкування для мене – задоволення; в ньому я можу розкрити себе, цілковито виявити свою індивідуальність.

22. Найчастіше я легко знаходжу спільну мову з тими, хто мене оточує.

23. Найчастіше в житті я відчуваю себе не ведучим, а веденим: мені не завжди вдається думати і діяти самостійно. Є такі люди, які своєю волею здатні підкорити мене собі.

24. Я відчуваю якусь безпорадність, невпевненість. Мені потрібно, щоб хто-небудь був поряд зі мною, постійно підказував, радив, контролював і підтримував мене.

25. Мені найважче боротися із самим собою.

26. У душі я оптиміст і вірю в краще в усіх сферах життя – в навчанні, у стосунках у колективі, в особистому житті.

27. Навіть тоді, коли мені здається, що мої рішення самостійні, вони все-таки прийняті під впливом інших людей.

28. Я відчуваю неприязнь, антипатію до того, що оточує мене.

29. Більшість людей, які мене знають, добре до мене ставляться, люблять і поважають мене.

30. У мене гарна фігура.

31. Я вибитий з колії. Не можу зібратися, взяти себе в руки, зосередитися, організувати себе для того, щоб моя праця стала ефективнішою, давала мені справжнє задоволення.

32. Я відчуваю млявість, апатію на заняттях (на роботі). Спочатку мені було на них цікаво, а тепер я до них збайдужів. Я не відчуваю піднесення, натхнення і радості від своєї роботи.

33. Найчастіше я можу прийняти рішення і твердо слідувати йому.

34. Я всім задоволений: собою, стосунками з людьми, успіхами в навчанні.

35. Я не дуже довіряю своїм відчуттям, інколи вони мене зраджують.

36. У колі незнайомих людей мені досить важко бути самим собою.

37. Я врівноважений, спокійний, у мене завжди рівний настрій.

38. Я імпульсивний: поривчастий, нетерплячий, запальний.

39. Мені здається, що я бачу те, що відбувається зі мною, не зовсім так, як воно є насправді. Замість того, щоб розважливо глянути фактам в обличчя,

тлумачу їх на свій лад, вигадую зайве, тобто моє сприйняття не можна назвати реалістичним.

40. Я намагаюся ніколи не замислюватися над своїми проблемами.

41. Я розважлива, послідовна людина. Мені здається, що здебільшого поведжуся розумно.

42. Я терплячий у своєму ставленні до людей і приймаю кожного таким, який він є.

43. Я сором'язливий, легко знічуюся.

44. Мені обов'язково потрібні нагадування, підштовхування, щоб довести справу до кінця.

45. Я вважаю себе цікавою, ерудованою людиною, помітною, привабливою як особистість.

46. Я честолюбний, небайдужий до успіхів, похвали. У тому, що я вважаю важливим, мені треба бути серед найкращих.

47. У процесі навчання, роботи я ні в чому не можу виявити себе, продемонструвати свої здібності, свою індивідуальність, своє «Я».

48. Я відчуваю зневагу до себе зараз.

49. Буває, що я говорю про речі, на яких добре розуміюся.

50. Буває, що я говорю про речі, на яких зовсім не розуміюся.

51. Інколи я люблю вихвалитися.

52. У мене бувають такі думки, якими я ні з ким не хотів би поділитися.

53. Я діяльний, енергійний, ініціативний.

54. Загалом я ставлюся до себе добре, яким би я не був.

55. Коли у мене псуються стосунки з кимсь із однолітків, мені неприємно, що про це стане відомо всім.

56. Я довго не можу прийняти рішення, а потім сумніваюсь у його правильності.

57. Я наполегливий, напористий. Мені завжди важливо наполягати на своєму.

58. Я незадоволений собою.

59. Я в якійсь розгубленості, все переплелось, змішалось в мене.
60. Я невдаха. Мені просто в усьому не щастить.
61. Я присмна, симпатична, приваблива людина.
62. Я, може, й не дуже гарний (-а) собою, але подобаюся дівчатам (хлопцям) як людина і особистість.
63. Я зневажливо ставлюся до будь-якого спілкування з дівчатами (жінками).
64. Я зневажливо ставлюся до будь-якого спілкування з хлопцями (чоловіками).
65. У мене легко і спокійно на душі, немає нічого, що сильно хвилювало б мене.
66. Я вмю наполегливо працювати, якщо це потрібно.
67. Я часто буваю стривожений, стурбований, напружений і на заняттях (на роботі), і в спілкуванні.
68. Щоб змусити мене щось зробити, треба як слід наполягати – і я поступлюся, зламаюся.
69. Я відчуваю, що змінююсь, расту, дорослішаю. Мої відчуття стають більш зрілими.
70. Я вважаю себе розумним, таким, що вмє розважливо аналізувати й оцінювати себе та інших.
71. Я відчуваю невпевненість у собі майже завжди і в усьому.
72. Я часто змушений захищати себе, шукати виправдання і обґрунтування своїх вчинків.
73. Я прагну покладатися на власні сили, не розраховуючи на чиясь допомогу завжди і в усьому.
74. Я відрізняюся від інших людей.
75. Я не поважаю себе.
76. Я безнадійний. Приймаю рішення і тут же їх порушую. Зневажаю своє безсилля, а вдягти із собою нічого не можу. В мене немає волі і немає бажання її виробити.

77. Мені все зрозуміло в собі. Я добре себе розумію.
78. Я товариська і відверта людина, легко сходжуся з навколишніми.
79. Я не дуже надійний. На мене не в усьому можна покластися.
80. Мені здається, що в колективі мене достатньо поважають.
81. Мої сили і здібності цілком відповідають тим цілям, які я ставлю перед собою.
82. Мої думки занадто займає особиста сфера, яка може серйозно вплинути на мої успіхи у навчанні, роботі.

«К л ю ч»

Шкала об'єктивності (відвертості відповідей): відповіді «так» на твердження 17, 18, 19, 20, відповіді «ні» на твердження 50, 51, 52. Якщо збіглося більше половини відповідей, то всі інші результати потребують певного коригування щодо відвертості відповідей з боку тестованого.

Шкала адаптованості: ствердні відповіді на запитання

1, 2, 5, 6, 9, 10, 13, 14, 21, 22, 25, 26, 29, 30, 33, 34, 37, 38, 41, 42, 45, 46, 49, 53, 54, 57, 58, 61, 62, 65, 66, 69, 70, 73, 74, 77, 78, 81.

Шкала дисадаптованості: ствердні відповіді на запитання

3, 4, 7, 8, 11, 12, 15, 16, 23, 24, 27, 28, 31, 32, 35, 36, 39, 40, 43, 44, 47, 48, 55, 56, 59, 60, 63, 64, 67, 68, 71, 72, 75, 76, 79, 80, 82.

Загальний показник адаптованості визначається відношенням суми ствердних відповідей за шкалою адаптованості до суми ствердних відповідей за шкалою дисадаптованості. Що вище отриманий коефіцієнт, то вище рівень соціально-психологічної адаптованості індивіда.

Література

1. Аверін М. Метод самоорганізації особистості та його соціально-педагогічні перспективи /М.Аверін //Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: Наук. метод. збірник [Ред. кол. Н. Софій, І. Єрмакова ін.]. – К.: Контекст, 2000. – С. 166–169.

2. Бочелюк В. Й. Педагогічна психологія. Навчальний посібник /В. Й. Бочелюк, В. В. Зарицка. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – С. 60–88.
3. Зязюн И. А. Основы педагогического мастерства /И. А. Зязюн. – К., 1987. – С. 61–82.
4. Линенко А. Ф. Готовність майбутніх учителів до педагогічної діяльності /А. Ф. Линенко //Педагогіка і психологія. – 1995. – №1. – С. 125–132.
5. Мороз О. Г. Молодий учитель і шкільний колектив /О. Г. Мороз. – К.: Т-во Знання УРСР, 1981. – 48 с.
6. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності: Навч. Посіб /В. А. Семиченко. – К.: Вища школа, 2004. – 335 с.
7. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві /В. О. Сухомлинський. – К., 1988. – С. 259.
8. Омеляненко В. А., Кузьмінський А. І., Вовк Л. П. Педагогіка, завдання і ситуації [В. А. Омеляненко, А. І. Кузьмінський, Л. П. Вовк]. – К., 2006. – С. 185.
9. Якса Н. В. Основи педагогічних знань /Н. В. Якса. – К., 2007. – С. 81.
10. Яценко Т. С. Активная социально-психологическая подготовка учителя к общению с учащимися /Т. С. Яценко. – К.: Освіта, 1993. – 208 с.

Батьки віддають свою дитину до школи, завжди з надією дивляться на вчителя, бо вірять, що він допоможе виховати здорову, освічену, мудру, добру, чесну та працьовиту людину.

Мирослав Стельмахович

Тема 10. Педагогічна майстерність учителя фізичної культури в умовах реформування освіти

1. Особливості професійної діяльності вчителя фізичної культури в умовах модульного навчання.
2. Реалізація вчителем національної ідеї в системі фізичного виховання сучасної школи.
3. Професійна майстерність учителя у формуванні в учнів потреби фізичного самовдосконалення.

Ключові слова: реформування, національне виховання, фізичне самовдосконалення.

1. Особливості професійної діяльності учителя фізичної культури в умовах модульного навчання

Процеси модернізації освіти, що проходять на початку ХХІ століття, ставлять високі вимоги до професійної готовності учителів фізичної культури: здатність до творчої праці, освоєння та впровадження в навчально-виховний процес наукоємних оздоровчих технологій, спроможних забезпечити стимулювання молоді до фізичного самовдосконалення та утвердження пріоритетів здорового способу життя. Тобто сучасний учитель повинен вміти ефективно використовувати можливості шкільного курсу «Фізична культура», які б сприяли формуванню в учнів ціннісних орієнтацій щодо культури здоров'я і здорового способу життя, виховання потреби та звички займатися фізичною культурою та спортом, прагнення досягти оптимального рівня

особистого здоров'я, фізичного розвитку, рухових якостей, морально-вольових рис характеру та психологічної підготовки до ведення активного життя та професійної діяльності.

Сьогодні навчально-виховний процес у загальноосвітніх закладах України здійснює понад 28570 вчителів фізичної культури, з яких 70% мають вищу, 12% – середню спеціальну освіту. Водночас 9% складають учителі, які не мають спеціальної освіти.

Кадрове забезпечення фізичної культури в Україні, %

Учителів фізичної культури (к-сть)	28574
Мають вищу освіту	79
Мають середню спеціальну освіту	12
Без фізкультурної освіти	9
Віковий ценз:	
До 30 років	23
31-55 років	63
Старші 55 років	14

З метою підвищення фахового рівня вчителів фізичної культури, виявлення, вивчення та поширення позитивного досвіду нестандартних підходів щодо розвитку фізичних якостей учнів проводяться різноманітні конкурси фахової майстерності.

Високої професійної майстерності від учителя фізичної культури вимагає впроваджена з 2009/2010 навчального року у 5-9 класах нова навчальна програма з фізичної культури (авт. І. Ю. Круцевич та ін., в-во «Лігера», 2009).

Навчальна програма складається з двох інваріативних (обов'язкових) модулів: теоретико-методичні знання та загальна фізична підготовка і варіативних модулів: легка атлетика, гімнастика, плавання, футбол, баскетбол, гандбол, аеробіка, бадмінтон тощо.

Враховуючи вищесказане, сучасний вчитель фізичної культури повинен бути готовим до високопрофесійної праці у постійно змінному освітньому середовищі: оновлення змісту шкільного курсу «Фізична культура», методів, форм навчання, критеріїв оцінювання знань, умінь і практичних навичок

школярів тощо. Відповідно до цього, кожний студент як майбутній учитель, під час проведення теоретичних і практичних занять у системі професійної підготовки, має опанувати теоретичними знаннями та практичними вміннями й навичками, наближеними до завдань чинних навчальних програм з фізичної культури, а саме:

- Вміння широко використовувати міжпредметні зв'язки з медико-біологічними дисциплінами, педагогікою, загальною віковою психологією, політологією, філософією під час викладання в школі теоретико-методичного модуля;
- на практичних заняттях опанувати практичними знаннями, вміннями і методичними навичками відповідно до вимог інваріативного шкільного навчального модуля «загальна фізична підготовка» та варіативних модулів: легка атлетика, гімнастика, плавання, ігрові види спорту тощо;
- опанувати навичками планування навчальної та позакласної роботи;
- добре орієнтуватись у методиці формування в школярів навичок фізичного самовдосконалення;
- набути навичок оцінки і самооцінки, самоаналізу своїх можливостей, тому що саме ці вміння і навички застосовуються у професійній діяльності в школі;
- знайти шляхи оптимізації уроку фізичної культури, вміти організувати навчально-виховний процес на засадах особистісно орієнтованого підходу;
- розвивати організаційні здібності щодо залучення школярів до оздоровчих заходів у режимі навчального дня, занять у спортивних секціях, оздоровчих гуртках, участі в різних спортивних змаганнях, конкурсах, туристичних походах, «днях здоров'я», спортивно-художніх святах тощо;
- опанувати знаннями із питань співпраці вчителя фізичної культури з батьківською громадськістю, членами педагогічного колективу щодо зміцнення і збереження здоров'я школярів.

Активна діяльність студента на практичних заняттях з фізичної культури повинна передбачати: навчання фізичних вправ із різних видів спорту, представлених вузівськими і шкільними програмами; оволодіння методичними вміннями й навичками з використання засобів фізичної культури і спорту у виховній роботі з учнями; розвиток ініціативи й активності студентів на навчальних заняттях і в процесі самостійних занять фізичними вправами.

Практика стверджує, що для забезпечення професійної спрямованості студентів на практичних заняттях із фізичного виховання потрібно добиватися взаємозв'язку теоретичних і практичних розділів навчальних програм, а зміст кожної практичної дисципліни повинен забезпечувати поступовість оволодіння студентами методичних умінь і навиків, яких вимагає сучасна шкільна фізична культура.

Отже, професійна спрямованість на вчительську професію сьогодні повинна забезпечити набуття майбутнім фахівцем відповідних знань, фізичних і професійних якостей із зміцнення здоров'я, підвищення рівня фізичної підготовленості школярів.

2. Реалізація вчителем національної ідеї в системі фізичного виховання сучасної школи

Освіта XXI століття виносить на порядок дня українського шкільництва потребу втілення у навчально-виховний процес національної ідеї: глибоке і всебічне вивчення традицій рідного народу, його історії, культури, духовності і на цій основі пізнання кожним учнем, вихованцем самого себе як індивідуальності і як частини своєї нації.

Національне виховання – це створена впродовж віків одним народом система ідеалів, поглядів, переконань, ідей, традицій, звичаїв, покликаних формувати за допомогою специфічних засобів і методів тілесні та духовні складові особистості людини, світоглядні засади життєдіяльності, ціннісної орієнтації, передавати від покоління до покоління соціальний досвід.

Є. Приступа

Особливе місце у національній культурі відводиться народним рухливим іграм і забавам. Вони є своєрідною лабораторією дитинства, де живе захоплива втіха, велика праця, добрий відпочинок. Сучасна дидактика залишає за дитиною право на гру в школі. Це зобов'язує сучасного вчителя фізичної культури бути добре обізнаним із народним ігровим матеріалом: освітньо-виховними, оздоровчими можливостями; організацією і методикою проведення; можливостями використання і різних форм шкільної фізичної культури.

На великих виховних можливостях ігор і забав у формуванні тіла та духу акцентували увагу представники філософських і психолого-педагогічних шкіл. Теоретичні положення, розроблені в працях філософів світу (Ж.-Ж. Руссо, І. Сковороди), психологів (Л. Виготського, Г. Костюка, Д. Ельконіна), педагогів минулого (І. Боберського, В. Верховинця, О. Осечинського, О. Суховерської, Т. і П. Франка, К. Трильовського, К. Ушинського) і сучасників (О. Вацеби, Г. Воробей, С. Мудрика, А. Цюся та ін.) свідчать про визначний вплив народних ігор і забав на виховання «фізично здорової і духовно стійкої особистості дитини на всіх етапах її онтогенезу» [6, 5].

«Ігри та забави, поєднані з піснею, музикою, – писав Г. Терлецький (1941), – розвивають у дитині найкращі душевні якості». Автор умотивовує це здатністю ритму пісні пройти «електричним струмом» через дитячий організм й об'єднати їх тактом і темпом в «одне спільне тіло». Згуртовані не тільки живим ритмом, а й одною думкою, й одним зусиллям, діти прагнуть поєднати «всі свої рухи тіла відповідно до коливань розспіваної душі». Отже, в умовах таких ігор діти привчаються відчувати себе, пізнавати можливості свого організму, а також взаємодіяти як один колектив.

Цілком згідні з думкою П. Терлецького, що розкритий за допомогою поетичного слова та імітаційних рухів світ, який «у змісті гри постає в іпостасях звірят, квітів, рослин, явищ природи, створює неповторний художній синтез світовідчужань і світосприймань, де все переплітається, взаємозв'язується, творить чарівний калейдоскоп, у якому діти вчаться

«Пізнавати свій народ і себе серед народу» [10, с. 3-4]. Ця ідея простежується в дитячому фольклорі Г. Довженка, В. Пепи, матеріалах досліджень Л. Артемової, А. Богуш, Г. Дем'янюк, Н. Лисенко, Є. Приступи, [1;3;5;7] та інших.

Наукові дослідження про доцільність використання ігрового матеріалу в навчально-виховному процесі сучасної школи, проведені також Г. Презлятою, С. Мудрик [5; 6], доводять, що народні ігри і забави несуть у собі потужний виховний потенціал, зокрема:

- використання календарно-обрядових народних ігор на уроках фізичної культури сприяє не лише розвитку й удосконаленню рухових якостей, а й створює умови для виховання позитивних рис особистості, вивчення звичаїв, традицій свого народу, виховує любов і повагу до рідного краю, праці. Рухливі ігри, присвячені датам народного календаря, становлять могутню рушійну силу естетичного, морально-етичного, культурно-просвітницького патріотичного виховання дітей, їхнє педагогічне значення полягає в тому, що вони є результатом виховних зусиль народу впродовж багатьох століть, і як незмінний виховний засіб передаються з покоління у покоління [13, 13].

- ігрові моделі гімнастики перед уроками, в основу яких лягли імітаційні вправи в супроводі примовок, значно прискорили процес продуктивного входження дітей у режим навчального дня [E- 100 (83%); K-75 (67%)].

- позитивно вплинули на працездатність дітей під час уроків розроблені ігрові моделі руханкових хвилин (1-3 хв), у змісті яких використовувались такі ігри, як «Женчикок-бренчикок», «Печу, печу хлібчик», «Іди, іди дощику» та ін.; застосування колективних народних рухливих ігор з елементами танців, примовок під час перерв сприяло формуванню в учнів акуратності, уваги, вдумливості, розвитку комунікабельності, прагненню завоювати популярність серед друзів, доброзичливому ставленню до ближніх. Це забезпечувало зменшення у два рази кількості дітей із відчуттям значної втоми та у п'ять разів збільшення тих, які вважали, що «втоми немає»;

- значно зріс рівень фізичної підготовленості учнів початкових класів, у яких навчально-виховний процес шкільного курсу «Фізична культура» оновився народним ігровим матеріалом. Так, загальний приріст тестових показників становив 70,7%, що на 42,2% більше, ніж у тих (28,5%), котрі працювали за чинною навчальною програмою без змін.

Ігри і забави мали також загальний оздоровчий вплив на організм школярів. Про це свідчить кількість пропущених занять за навчальний рік через простудні захворювання: в експериментальних групах (120 учнів) пропущено 592 заняття, де на одну дитину припадає 4,9 дні; у контрольних (112 учнів) – 924, що становить 8,3 дні.

Виходячи із сказаного вище, доходимо висновку: народні ігри і забави один із основних засобів підвищення рухової активності дітей, формування позитивної мотивації до занять фізичними вправами, виховання моральних, етичних, вольових якостей, поліпшення функціонального стану серцево-судинної, дихальної систем. Вони допомагають підвищувати фізичну підготовленість дітей, створюють сприятливі умови для змістовного дозвілля.

Пропонуємо альтернативну програму третього уроку фізичної культури «Народні рухливі ігри» за авторством Г. В. Презлятої [6, с. 191-199] (додаток 3).

Аналіз етнографічних матеріалів, дослідницьких праць різних авторів [5; 6; 7; 10; 11] переконливо доводять, що українська народна фізична культура є багатофункціональною галуззю суспільної діяльності – спрямована на вирішення завдань національного фізичного виховання. Нижче пропонуємо класифікацію засобів української народної фізичної культури (НФК) (рис. 18).

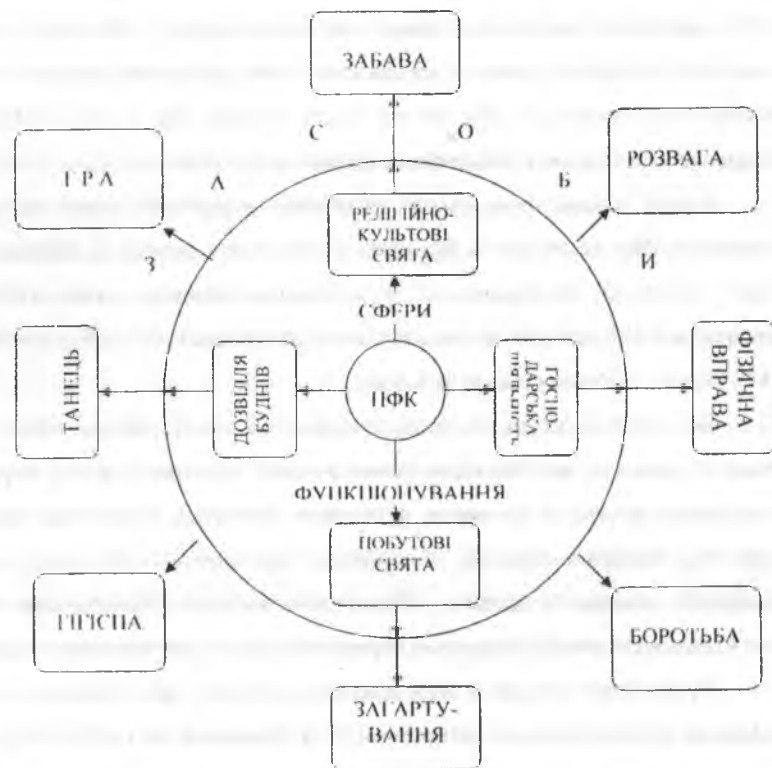

Рис. 18. Класифікація засобів української народної фізичної культури.

3. Професійна майстерність учителя у формуванні в учнів потреби фізичного самовдосконалення

Одним із пріоритетних завдань шкільної національної дисципліни «Фізична культура» є виховання в учнів потреби фізичного самовдосконалення.

Фізичне самовдосконалення – це свідомо, цілеспрямована самостійна діяльність особистості, що виникає в результаті її активної взаємодії із засобами фізичної культури й сприяє підвищенню рівня фізичного розвитку, фізичної підготовленості, утвердженню пріоритетів здорового способу життя.

Б. М. Шиян

Проблема формування в школярів потреби до фізичного самовдосконалення інтенсивно розроблялась у працях Ю. Б. Бойченко, Н. В. Богдановської, Г. А. Єдинаком, С. О. Сичова, Б. М. Шияна та ін. [1; 3; 9; 14].

Потреба – це те, в чому людина постійно зазнає нужду, необхідність і привертає її увагу. Важливим компонентом потреби є інтереси, які формуються у процесі занять фізичною культурою і спортом.

В. А. Щербина

Вчені сходяться на тому, що потреби є джерелом людської активності, а знання сутності індивідуальних і суспільних потреб це прогнозування тенденцій їхнього розвитку. Задоволення потреб розглядається як основа для виховання всебічно і гармонійно розвинутих людей [9, с. 22-26].

Л. Н. Коган розглядає всебічний розвиток особистості як соціальну потребу і виділяє такі його принципи: участь індивіда в основних видах суспільної діяльності, вибір таких занять, які відповідають індивідуальним здібностям і потребам; перетворення деяких видів діяльності у вільну самодіяльність.

Вивчення літературних джерел з теорії і методики фізичного виховання переконливо доводить, що термін «потреба» у сфері фізичної культури почав уживатися на початку 60-их років. Виховання потреби фізичного самозбагачення особистості у процесі рухово-спортивної діяльності найчастіше здійснювалося стихійно. Тут не враховувалося те, що розвиток фізичних якостей і формування потреби – два різних педагогічних завдання, які вирішуються засобами певного спрямування. Це використав М. О. Козленко, досліджуючи форми і методи спонукання учнів до занять фізичною культурою. Він визначив послідовні взаємозв'язані чинники: виховання інтересу до занять фізичними вправами, отримання необхідних знань з фізичної культури, фізіології, а на цій основі виховувалася переконаність у необхідності регулярних занять фізичними вправами,

формувалися уміння і навички самостійних занять, учні привчалися до щоденного використання фізичної культури у режимі дня [4].

В останні роки термін «потреби» починає все частіше з'являтися в теоретичних і методичних розробках з фізичного виховання. На думку М. Я. Віленського, А. П. Внукова, І. М. Каплана, С. М. Сича, П. І. Щербака та ін. формування потреби фізичного самовдосконалення молоді є сьогодні актуальним і повинно бути довгостроковим позитивним результатом всієї діяльності з фізичного виховання.

М. Я. Віленський, який вивчав питання формування потреби фізичного самовдосконалення [2; 9;] зазначив, що важлива роль при цьому відводиться **внутрішнім і зовнішнім** чинникам. Серед зовнішніх чинників провідне місце він відводить особистості вчителя фізичної культури, методиці викладання, змісту матеріалу, умовам і ситуаціям занять, а також впливу оточення (педагогічний колектив, батьки, товариші тощо). До внутрішніх чинників автор відносить мотиви, інтереси, ціннісні орієнтації, установки і ставлення, серед яких перше місце належить самооцінці. При цьому були розроблені такі етапи формування потреби:

1. Опосередкований, коли метою проведення занять з фізичної культури є створення позитивно-емоційного ставлення учнів до навчальної дисципліни. У цьому випадку вчитель відмовляється від оціночних суджень, негативного тону. Основним завданням у цей період є формування правильної постави, краси рухів, удосконалення основних рухових умінь і навичок, де широко використовуються різні цікаві для учнів засоби, інвентар, ігрові ситуації, музично-пісенний супровід тощо.

2. Активізація можливостей (здібностей) школярів. На цьому етапі практичні дії учнів підкріплюються інформацією про досягнутий ними результат, проводиться порівняльний аналіз між попередніми показниками і теперішніми, розробляються індивідуальні програми фізичного вдосконалення.

3. Активізація в учнів власної активності та ініціативи, застосування складнішої системи фізичних вправ, а також формування розуміння оздоровчого впливу фізичних вправ на організм людини.

А. В. Царик обґрунтував процес формування потреби самовдосконалення як специфічного елемента виховання особистості [13, с. 3-7]. В основу вивчення передумов активних занять фізичною культурою і спортом він поклав розгляд усвідомленої потреби людини в цих заняттях, як основної спонукальної сили. Автор виявив компоненти, які сприяють формуванню потреби фізичного самовдосконалення. До них відносять: 1) умови і можливості для занять фізичною культурою і спортом; 2) розуміння людиною їхньої доцільності та оздоровчого впливу на організм; 3) особиста участь у процесі занять; 4) позитивні емоції (відчуття радості, піднесений настрій, бадьорість), які викликає рухова активність; 5) впевненість у необхідності занять фізичною культурою і спортом; 6) вироблення звички щоденно займатися фізичними вправами. При цьому А. В. Царик виділив як сприятливі, так і несприятливі чинники, що впливають на процес формування потреби фізичного самовдосконалення. До найбільш сприятливих чинників відносять: характер занять вправами, які забезпечують високий рівень емоційності; любов до фізичної культури, прищеплена в сім'ї; наявність спортивного інвентаря й умов для занять спортом; наявність спортивних секцій за місцем проживання; отримані знання про значення фізичної культури у житті людини; загальний рівень культури особистості; престижність і популярність занять фізичною культурою в колективі, сім'ї, серед товаришів; усвідомлення того, що фізична культура і спорт є суспільно важливою справою, а не лише особистим захопленням.

До несприятливих чинників прилучення школярів і молоді відносять такі: недостатній культурний рівень соціуму; стійкі шкідливі звички широких верств населення; слабка агітаційно-пропагандистська робота з питань фізичного виховання в засобах масової інформації; запущена спортивно-масова робота за місцем проживання; низький рівень викладання фізичної

культури в школі; відсутність позитивних прикладів з боку педагогічних колективів, батьків.

Пріоритетними методами і прийомами під час формування потреби фізичного самовдосконалення Сичов С. О. [9, с. 22-26] визначає наступні: *наслідування, ознайомлення учнів з анатомо-фізіологічними процесами, які відбуваються в організмі під впливом фізичних вправ; актуалізація інтересу суб'єкта до власної фізичної підготовленості, образу фізичного «Я»; переконання школярів у необхідності занять фізичними вправами; стимуляція потреби спілкуватися; опора на індивідуальні можливості та інтереси; активізація потреби в досягненні значно вищого результату у порівнянні з попереднім; використання різних стимулів.* Найдієвішим засобом фізичного самовдосконалення вважається оперативне інформування про поточні результати і стан окремих систем організму (серцево-судинної, дихальної тощо).

Основними показниками сформованості у школярів потреби фізичного самовдосконалення вважаються такі:

- рівень теоретичних знань і практичних умінь з фізичної культури;
- усвідомленість під час виконання фізичних вправ;
- активність як на уроках фізичної культури, так і на різних оздоровчих формах у режимі навчального дня та позакласних занять;
- ініціативність щодо ускладнення фізичних вправ;
- участь у різних спортивних змаганнях, конкурсах, днях здоров'я тощо;
- уміння самостійно займатися фізичними вправами та систематичне їхнє використання у щоденному побуті;
- рівень фізичної підготовленості.

На основі вищесказаного можна зробити висновок: вирішити проблему формування потреби фізичного самовдосконалення учнів сучасної школи практично неможливо без свідомого «включення» самої особи школяра у цей процес. Тут потрібний професійно-майстерний спонукально-

управлінський вплив учителя фізичної культури, що становить його фаховий обов'язок і виступає не як побажання, а як гуманістична необхідність.

Бути майстром педагогічної справи – це не тільки володіти методикою навчання фізичних вправ, а й постійно перебуваючи в пошуках, наблизити знання до дітей, усуваючи проблеми у навчанні та вихованні. Це вміння передбачати можливі ускладнення в педагогічному процесі та своєчасно попереджувати їх, відразу і правильно вирішувати складні педагогічні ситуації, вміння керувати навчальним процесом без примусу, з легкістю, бути в ньому делікатною, звичайною, простою, але дорогою та потрібною для учнів людиною, яка б піклувалася про них і вселяла радість та впевненість.

Т. О. Ходорова

Нижче пропонуємо схему педагогічного впливу учителя фізичної культури у процесі формування потреби фізичного самовдосконалення школярів, розроблену на основі досліджень С. М. Сінгаєвського [8, с. 35-36].

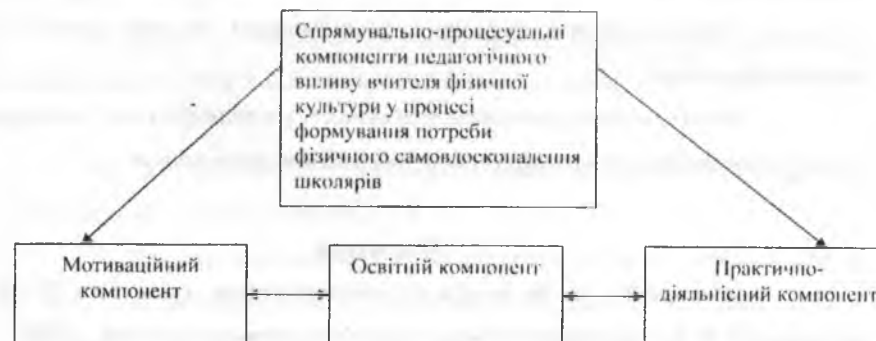

Рис. 19. Спонукально-управлінський вплив учителя фізичної культури у формуванні в учнів потреби фізичного самовдосконалення.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. Розкрийте особливості професійної діяльності вчителя фізичної культури в умовах модульного навчання.

2. Які професійні знання, уміння й практичні навички повинен мати студент – майбутній учитель фізичної культури, щоб забезпечити навчально-виховний процес за новою модульною програмою?

3. Під час педагогічної практики вивчіть специфіку роботи учителя фізичної культури в умовах модульного навчання (планування, можливості бази, інтерес дітей тощо).

4. Як ви будете забезпечувати реалізацію національної ідеї у системі фізичного виховання школярів?

5. Виберіть з фахових літературних джерел дидактичні моделі різних форм виховання, спроможних забезпечити реалізацію національної ідеї.

6. Що ви вкладаєте у сутність поняття «фізичне самовдосконалення»?

7. Розкрийте етапи формування потреби фізичного самовдосконалення.

8. Назвіть основні показники сформованості потреби фізичного самовдосконалення.

9. Назвіть основні компоненти діяльності учителя фізичної культури під час формування в учнів потреби фізичного самовдосконалення.

Література

1. Бойченко Ю. Б. Як зацікавити учнів фізичною культурою /Ю. Б. Бойченко, Н. В. Богдановська //Основи здоров'я та фізична культура. – 2007. – №2. – С. 19-21.

2. Виленский М. Я. Физическое воспитание как фактор формирования социальной активности будущих учителей /М. Я. Виленский //Формирование социально активной личности учителя [под ред. В. А. Сластеника]. – М.: МГПИ, 1993. – С. 141-150.

3. Єдинак Г. А. Виховання інтересу до занять фізичною культурою з урахуванням індивідуально-типологічних особливостей моторики юнаків 15-17 років /Г. А. Єдинак //Фізичне виховання в школі. – 2001. – № 4. – С. 30–34.

4. Козленко Н. А. Школьникам – привычку заниматься физкультурой /Н. А. Козленко. – К.: Рад. Школа, 1985. – 118 с.

5. Мудрик С. Б. Эффективность застосування національних рухливих ігор на уроках фізичної культури у початковій школі: автореферат дис. канд. пед. наук /С. Б. Мудрик. – Луцьк, 1999. – С.13.

6. Презлята Г. В. Народні ігри та забави /Г. В. Презлята. – Івано-Франківськ: ОІППО, 2007. – С. 7–14.

7. Приступа Є. Н. Система народних знань і уявлень про фізичне виховання людини /Є. Н. Приступа //Традиції фізичної культури в Україні. К.:ІЗМН, 1997. – С. 131–146.

8. Сінгаєвський С. М. Формування позитивного ставлення школярів до фізичного виховання /С. М. Сінгаєвський //Фізичне виховання в школі. – 2001. – №1. – С. 33–36.

9. Сичов С. О. Формування у школярів і студентів потреби фізичного вдосконалення /С. О. Сичов //Фізичне виховання в школі. –2001. – №4. – С. 22-26.

10. Терлецький Г. Українське довідлля: навчальний посібник /Г. Терлецький. – Краків, 1941. – С. 3-4.

11. Традиції фізичної культури в Україні: збірник наукових статей /Заг. ред. С. В. Кириленко, В. А. Старкова, А. В. Цюся. – К.: ІЗМН, 1997. – С. 115–186.

12. Ходорова Т. О. Майстер педагогічної справи /Т. О. Ходорова //Основи здоров'я та фізична культура. – 2007. – №12.– С. 18.

13. Царик А. В. Актуальные проблемы формирования потребности человека в занятиях физической культурой и спортом: автореф. дис...канд. пед. наук /А. В. Царик. – М. 118 с.

14. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів /Б. М. Шиян. – Част. 2. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2004. – С. 125–141.

У кожного вчителя є своя творча лабораторія, вона рік у рік збагачується – це дуже важливий бік педагогічної культури.

Б. М. Мицкан

Тема 11. Інноваційна спрямованість професійної діяльності вчителя фізичної культури

1. Сутність основних понять та критерії педагогічних інновацій.

2. Мета, завдання, порядок проведення Всеукраїнського конкурсу на кращий інноваційний урок фізичної культури.

3. Передовий педагогічний досвід кращих учителів фізичної культури України з інноваційної діяльності.

Ключові слова: інновації, інноваційний потенціал педагога, передовий педагогічний досвід, критерії педагогічних інновацій.

1. Сутність основних понять та критерії педагогічних інновацій

Сьогодні, як ніколи раніше, актуалізується проблема інноваційної спрямованості освітньої діяльності. Учительська професія вимагає особливої чутливості до постійного оновлення тенденцій суспільного буття, здатності до адекватного сприйняття, потреб суспільства і відповідного коригування своєї роботи.

Школа як один із найважливіших інститутів соціалізації людини, підготовки молоді до ролі активних суб'єктів майбутніх суспільних процесів, повинна бути винятково уважною як до нових реалій і тенденцій суспільного розвитку, так і нововведень у сфері змісту, форм і методів навчання та виховання. Відповідно, інноваційність має характеризувати професійну діяльність кожного вчителя фізичної культури. Нововведення (інноваційність) не виникають самі по собі, а є результатом наукових пошуків, аналізу, узагальнення педагогічного досвіду [6, с. 174].

Тому педагогічна наука і шкільна практика спрямовують свої зусилля на пошук шляхів підвищення ефективності фізичного виховання школярів. Головне місце в цьому пошуку посідає вчитель. Виховуючи особистість, він дає шанс учневі відбутися як людині. Для цього треба пробудити творчі задатки, закладені у кожній людині.

Інновації – нові форми організації праці та управління, нові види технологій, які охоплюють не тільки окремі установи та організації, а й різні сфери.

Інновація освіти – цілеспрямований процес часткових змін, що ведуть до модифікацій мети, змісту, методів, форм навчання й виховання, адаптації процесу навчання до основних вимог нормативно-директивних документів.

Інноваційний потенціал педагога – сукупність соціокультурних і творчих характеристик особистості педагога, яка виявляє готовність вдосконалювати педагогічну діяльність, генерувати та реалізувати нові ідеї.

Інноваційні процеси – перетворення, введення нового, яке має відмінні від традиційних властивості і пов'язане із змінами смислових орієнтирів.

Інноваційний заклад освіти – навчальний загальноосвітній заклад, у якому педагогічний та учнівський колективи експериментують, апробують, впроваджують нові педагогічні ідеї, теорії, технології.

Стрижнем інноваційних процесів у освіті є впровадження досягнень психолого-педагогічної науки у практику, вивчення, узагальнення та поширення передового педагогічного досвіду.

Інноваційну спрямованість педагогічної діяльності вчителя фізичної культури зумовлюють соціально-економічні перетворення, які вимагають відповідного оновлення освітньої політики, прагнення вчителів до освоєння та застосування педагогічних навичок, конкуренція загальноосвітніх закладів, яка стимулює пошук нових форм, методів в організації навчально-виховного процесу, диктує відповідні критерії щодо добору вчителів.

Головною рушійною силою інноваційної діяльності у системі фізичного виховання школярів є вчитель, оскільки суб'єктивний чинник є вирішальним і

під час упровадження і поширення нововведень. Педагог-новатор є носієм конкретних нововведень, їхнім творцем і модифікатором.

Критеріями педагогічних інновацій є:

- **повизна** – дає можливість визначити характер досвіду: абсолютний, локально-абсолютний, умовний, суб'єктивний;
- **оптимальність** – створення умов для досягнення високих результатів за найменших витрат часу, фізичних, розумових сил;
- **результативність та ефективність** – означає певну стійкість позитивних результатів у діяльності вчителя;
- **можливість творчо застосовувати в масовому досвіді** – передбачає придатність апробованого досвіду для масового впровадження в закладах освіти.

Виділяють такі критерії готовності учителя фізичної культури до інноваційної діяльності:

- а) усвідомлення необхідності інноваційної діяльності;
- б) готовність до творчого нововведення у шкільний курс «Фізичне виховання»;
- в) впевненість у тому, що зусилля, спрямовані на нововведення в школі, принесуть результат;
- г) узгодженість особистих цілей з інноваційною діяльністю;
- д) готовність до подолання творчих невдач;
- е) рівень технологічної готовності до інноваційної діяльності;
- с) здатність до фахової рефлексії.

2. Мета, завдання, порядок проведення Всеукраїнського конкурсу на кращий інноваційний урок фізичної культури

Метою Всеукраїнського конкурсу на кращий інноваційний урок фізичної культури та кращий урок фізичної культури з елементами футболу є піднесення ролі фізичного виховання в умовах переходу на новий зміст, структуру та 12-річний термін навчання, виявлення творчих здібностей

учителів фізичної культури, підвищення рівня їхньої професійної майстерності, популяризація засад здорового способу життя та розвиток шкільного футболу як наймасовішого виду рухової активності учнів (Наказ МОН України від 06.04.2006 р. № 270).

Завдання конкурсу полягають у: піднесенні ролі вчителя фізичної культури у суспільстві; виявленні інноваційних педагогічних технологій; сприянні розвитку ініціативності педагогічних кадрів; поширенні та розповсюдженні передового педагогічного досвіду.

Організаційне керівництво конкурсом здійснює Всеукраїнський оргкомітет. Призерів і переможців конкурсу визначає журі.

В Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві і Севастополі конкурси проводять відповідно республіканський, обласні та міські оргкомітети і журі, до складу яких входять керівники і працівники органів управління освітою, Інститутів післядипломної педагогічної освіти, управлiнь з фізичного виховання та спорту Комітету з фізичного виховання та спорту МОН України, регіональних федерацій футболу, досвідчені вчителі, представники професійних та творчих спілок.

В районах (містах) конкурси проводять відповідно районні (міські) оргкомітети і журі, до складу яких входять працівники управлiнь освіти і науки районних (міських) державних адміністрацій, досвідчені вчителі.

Конкурс проводиться в роки, які не збігаються із проведенням Всеукраїнського конкурсу «Учитель року» в номінації «Фізична культура» в три тури:

I тур – районні (міські) конкурси, січень-лютий;

II тур – Кримський республіканський, обласні, Київський та Севастопольський міські конкурси, березень-травень;

III тур – Всеукраїнський фінал, листопад.

За підсумками II туру конкурсу регіональний оргкомітет надсилає зведений протокол (додаток 3), відповідні документи переможця, його оцінний лист (додаток 2) та відеокасету із записом його уроків до всеукраїнського

оргокомітету. Всеукраїнський оргкомітет після перегляду відеокасет визначає 5 фіналістів конкурсу і до 1 листопада запрошує їх до участі у фіналі.

У фінальному турі конкурсу беруть участь 5 конкурсантів, які проводять інноваційний урок фізичної культури та урок фізичної культури з елементами футболу згідно з навчальною програмою.

Класи для проведення уроків визначає конкурсант (за власним бажанням), порядок проведення уроків визначається попереднім жеребкуванням.

У конкурсі беруть участь учителі фізичної культури на добровільних засадах, незалежно від віку і статі, педагогічний стаж яких не менший, ніж 3 роки.

Для участі в конкурсі вчитель фізичної культури подає до регіонального оргкомітету такі документи: заяву на участь у конкурсі; фотокартку 5х6 см; лист-подання (додаток 1).

Інноваційний урок фізичної культури та урок фізичної культури з елементами футболу оцінюється за 35-бальною системою за такою схемою:

1. Реалізація виховних завдань уроку (5 балів):

- організованість і поведінка учнів (1 бал);
- зовнішній вигляд і поведінка вчителя (1 бал);
- уміння використовувати стимулювання та мотивацію учнів до занять фізичними вправами (1 бал);
- емоційний клімат на уроці (1 бал);
- співпраця вчителя та учнів протягом уроку (1 бал)

2. Реалізація освітніх завдань уроку (9 балів):

- відповідність мети та завдань уроку програмним вимогам та віку учнів (1 бал);
- відповідність змісту, форм і методів проведення уроку його меті та завданням (1 бал);
- різноманітність навчальних завдань (1 бал);

- застосування диференційованого підходу при організації навчальної діяльності учнів (1 бал);

- застосування індивідуального підходу при організації навчальної діяльності учнів (1 бал);

- оцінювання учнів на уроці та підбір домашніх завдань (1 бал);

- результативність навчальної діяльності учнів на уроці в набутті ними організаційно-методичних умінь та навичок (1 бал);

- майстерність вчителя в наданні теоретичних знань учням під час уроку (1 бал);

- уміння вчителя варіювати зміст навчального матеріалу відповідно до підготовленості учнів (1 бал).

3. Реалізація оздоровчих завдань уроку (5 балів):

- ефективне регулювання навантаження протягом уроку (1 бал);

- забезпечення моторної щільності уроку (1 бал);

- використання диференційованого підходу при дозуванні навантаження (1 бал);

- використання індивідуального підходу при дозуванні навантаження (1 бал);

- санітарно-гігієнічне забезпечення уроку, дотримання правил техніки безпеки (1 бал).

4. Застосування інновацій на уроці (11 балів):

при оцінюванні інноваційного уроку фізичної культури:

- інноваційний підхід у змісті, формах і методах навчання та організації виконання вправ (3 бали);

- інноваційний підхід у виховній діяльності вчителя на уроці (3 бали);

- інноваційний підхід у розвитку фізичних якостей учнів на уроці (3 бали);

- використання нестандартного обладнання (1 бал);

- використання дидактичного матеріалу (1 бал);

при оцінюванні уроку фізичної культури з елементами футболу:

- методично правильне використання елементів футболу в змісті, формах і методах навчання та організації виконання вправ (3 бали);

- використання можливостей футболу у виховній діяльності вчителя на уроці (3 бали);

- методично правильне використання можливостей футболу в розвитку фізичних якостей учнів на уроці (3 бали);

- використання нестандартного обладнання (1 бал);

- використання дидактичного матеріалу (1 бал).

5. Конспект уроку (2 бали):

- відповідність змісту конспекту завданням уроку та навчальній програмі (1 бал);

- володіння термінологією (1 бал).

6. Раціональна організація проведення уроку (3 бали):

- оптимальний вибір місць розташування вчителя та учнів протягом уроку (1 бал);

- раціональне використання місця заняття, обладнання та інвентарю (1 бал);

- своєчасність і чіткість початку та завершення уроку (1 бал),

Переможці регіонального туру конкурсу визначаються за сумою балів, які виставили всі члени журі за проведення обох конкурсних уроків.

У фінальному турі визначаються:

- переможець у номінації «кращий інноваційний урок фізичної культури»;

- переможець в номінації «кращий урок фізичної культури з елементами футболу»;

- абсолютний переможець (за сумою балів, які виставили всі члени журі за проведення обох конкурсних уроків).

Витрати на організацію та проведення I та II турів конкурсу несуть управління освіти і науки місцевих державних адміністрацій.

Витрати на проживання та харчування учасників III (фінального) туру конкурсу несе Федерація футболу України.

Витрати на проїзд та добові учасників III (фінального) туру здійснюють управління освіти і науки облдержадміністрацій.

Усі учасники фінального туру конкурсу нагороджуються відзнаками Міністерства освіти і науки України, дипломами, призами Комітету з фізичного виховання та спорту Міністерства освіти і науки України, дипломами і призами Федерації футболу України.

Учасникам фінального туру присвоюється звання «вчитель-методист», що звільняє їх від чергової атестації.

Абсолютний переможець конкурсу, призери в номінаціях «Кращий інноваційний урок фізичної культури», «Кращий урок фізичної культури з елементами футболу» нагороджуються дипломами відповідних ступенів та пам'ятними призами Комітету з фізичного виховання та спорту Міністерства освіти і науки України та Федерації футболу України. Нижче пропонуємо зразок подання на участь у Всеукраїнському конкурсі на кращий інноваційний урок та план-конспект інноваційного уроку (додаток 4).

ЗРАЗОК ЛИСТА-ПОДАННЯ

загальноосвітнього навчального закладу _____
на вчителя фізичної культури _____
для участі у Всеукраїнському конкурсі на кращий інноваційний урок фізичної культури та кращий урок фізичної культури з елементами футболу.

Теми конкурсних уроків: _____

Дата народження: Домашня адреса: _____ статя: _____

Паспортні дані: _____

Ідентифікаційний код: _____

Спеціалізація: _____

Освіта: _____

Педагогічний стаж роботи: _____

Кваліфікаційна категорія: _____

Педагогічні та спортивні звання: _____

Державні нагороди: _____

Методичні розробки з теми: _____

Директор ЗНЗ: _____

Вчитель: _____

МП _____

Дата _____

3. Передовий педагогічний досвід з інноваційної діяльності кращих учителів фізичної культури України

Педагогічний досвід – сукупність знань, умінь і навичок, набутих у процесі безпосередньої педагогічної діяльності; форма засвоєння педагогом раціональних здобутків своїх колег.

Передовий педагогічний досвід – це ідеалізація педагогічної діяльності, виділення в ній провідної педагогічної ідеї, методичних систем, які забезпечують високу ефективність навчально-виховного процесу.

Новаторський педагогічний досвід – це діяльність педагога, якій властиві оригінальність, новизна, емпіричний характер.

Дослідницький досвід – це вдосконалення форм методів, засобів навчання і виховання на основі їхнього теоретичного аналізу, узагальнення, творчого використання. Це відбувається у процесі щоденних спостережень за роботою педагогів-новаторів, на нарадах, семінарах-практикумах, конференціях.

У сучасному суспільстві велика увага приділяється вихованню у людей свідомого ставлення до фізичного розвитку, стану свого здоров'я, адже людина, яка знає і розуміє користь від регулярних занять фізичною культурою та спортом і вміє на практиці реалізувати ці знання, здатна на творчу, активну суспільно-громадську діяльність.

Сьогодні заслуговує на увагу та практичне використання досвід фізичного виховання кращих учителів фізичної культури, який висвітлений на сторінках журналу «Фізичне виховання в школі», а також занесений до обласної картотеки передового педагогічного досвіду обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти України що нижче подається для глибшого ознайомлення.

М. П. Ніколаснко – лауреат конкурсу «Учитель року - 2005».

Микола Петрович Ніколаснко – вчитель фізичної культури Іванівської ЗОШ І-ІІІ ступенів № 1 Київської області, спеціаліст вищої кваліфікаційної

категорії, вчитель-методист, кандидат в майстри спорту з легкої атлетики та лижного спорту.

М. П. Ніколаснко – висококваліфікований фахівець, невтомний ентузіаст фізичної культури і спорту, ініціатор багатьох починань, організатор цікавих відкритих уроків та захопливих спортивних заходів. Він відмінно володіє методикою сучасного уроку фізичної культури. У своїй роботі використовує різні форми і методи активізації рухової діяльності школярів, різноманітні сучасні технології, включаючи мультимедійне забезпечення у проведенні теоретичних і практичних занять фізичною культурою.

Микола Петрович організовує заняття на принципах індивідуального та диференційованого підходів до кожного учня, легко формує у школярів важливі навички самостійних занять фізичними вправами, уміння підтримувати своє особисте здоров'я, широко пропагує різноманітні засоби здорового способу життя.

Значну увагу приділяє організації занять методом колового тренування. Він розробив близько 20 різноманітних тем навчальної програми для учнів 5-11 класів.

Під час підготовки і участі на всіх етапах Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року – 2005» продемонстрував стійкість, цілеспрямованість, наполегливість, високий професіоналізм, розкрив увесь арсенал своєї педагогічної майстерності. Коло його інтересів широке: любить рибалити, іноді пише вірші, а потім вміло використовує їх на уроках і тренуваннях.

Робота вчителя фізичної культури – результативна. Його учні виступають у складі збірних команд області та України на республіканських і міжнародних змаганнях, демонструючи високий рівень досягнень. Серед них є чемпіони обласних змагань з легкої атлетики, призери першості області з бігу на 400 м, 1500 м та 3000 м.

Вихованці Миколи Петровича – справжні послідовники свого наставника. Вони працюють фахівцями фізичної культури і спорту в різних закладах освіти України. Його кредо:

Всім відомо, що здоров'я
Найдорожче для людини,
Берегти його потрібно
Щогодини і щоднини.
Гарувати силу волі,
Берегти свою фігуру
Нам усім допомагає
Всемогутня фізкультура.

І коли мені нарешті,
Довелося вибирати,
Ким у цьому світі бути,
Жити як і працювати,
То вагань ніяких зовсім
З юних років я не мав:
В світі спорту буду жити,
Це я завжди твердо знав.

В. В. Закалюжний – переможець обласного етапу Всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2005»

Його кредо:

*Життя – це спорт і зміцнення здоров'я,
Це – віра у власні сили,
Напхнення, оптимізм.
І, головне – в серцях дітей.
Любов до спорту запалити,
Щоб не згасала ця любов усе життя.*

В. В. Закалюжний з 1995 р. працює вчителем фізичної культури в Сазівському ліцеї № 4. За десять швидкоплинних років Валерій Васильович виріс у першокласного фахівця (В. Ганчева, 2006).

Рушійною силою діяльності педагога є любов до дітей, до професії вчителя, до предмета «Фізична культура». Любов дає йому сили і натхнення невтомно працювати, віддавати себе дітям, улюбленій справі. Його любов зігриває дитячі душі, світиться вдячністю в їхніх очах. Діти в захопленні від свого вчителя, люблять його творчі неординарні уроки. Шість вихованців В. В. Закалюжного пов'язали свою професію з фізкультурно-спортивною діяльністю. Вони продовжують навчання у Харківському педагогічному університеті ім. Г. С. Сковороди.

Відомо, що лише особистість може сформувати свідому, здорову фізично і творчо мислячу особистість. Валерій Валерійович – і педагог, і вихователь, незаперечний авторитет у своїй предметній діяльності, а ще й актор, режисер і постановник свого щоденного спілкування з учнями на уроці.

Учитель шукає і відпрацьовує ефективні технології сучасного уроку фізичної культури, успішно працює над дослідженням питань методики викладання курсу та створенням власної дидактичної системи, що забезпечує умови, за яких розвивається стійкий інтерес учнів до занять фізичною культурою та спортом.

Кожне його заняття – продумане і методично досконале. Вчитель чітко планує кожну частину уроку, реалізуючи оздоровчі, навчальні та виховні завдання. Валерій Валерійович постійно застосовує на своїх уроках метод колового тренування. Це дає змогу досягти великої моторної щільності занять, проводити уроки організовано, неординарно. З цією метою він активно впроваджує у процес ефективні методи підвищення емоційності, включає ігрові та змагальні елементи. Вчитель не залишає поза увагою жодної дитини, якою б вона не була – фізично обдарованою чи слабкою, пробуджує її прагнення до самовдосконалення, зміцнює віру в себе.

Свою навчальну роботу педагог тісно поєднує з позакласною і позашкільною діяльністю. У Лозівському ліцеї № 4 він запровадив «День здоров'я», який став справжнім святом для учнівського і педагогічного колективу закладу. Тут постійно працюють шість спортивних гуртків. Валерій Валерійович – ініціатор і організатор численних шкільних спортивних свят і змагань з ігрових дисциплін, легкої атлетики, плавання, метою яких є не лише розвиток фізичних якостей учасників, а й ознайомлення зі спортивними новинами, зустрічі з відомими лозівськими спортсменами. Його учні завжди посідають призові місця на міських конкурсах і змаганнях. Цьому сприяє їхня ґрунтовна технічна підготовленість, усебічний фізичний розвиток, висока рухова активність.

Особливе місце в роботі В. В. Закалюжного посідає літній період. Теніс, плавання, шашки, шахи, волейбол, туризм, спортивні свята «Веселі старты», «День Нептуна» – це далеко неповний перелік того, що організовує педагог у літньому оздоровчому таборі. Тут не ставлять оцінок і не вимагають рекордів,

але з яким задоволенням учні беруть участь у безлічі змагань, ходять у походи, веслюють на човнах, слухають розповіді й просто спілкуються з вихователем.

Валерій Валерійович постійно працює над підвищенням свого професійного рівня. Він неодноразовий учасник і переможець міських професійних конкурсів, фестивалів педагогічної майстерності і технологій.

Як керівник шкільного методичного об'єднання вчителів фізичного виховання, він приділяє велику увагу методичній роботі з колегами, проводить консультації, семінари, тренінги.

В. В. Закалюжний – автор низки методичних рекомендацій щодо викладання курсу фізичної культури в закладі освіти, має друковані видання.

У вільний час він активний учасник художньої самодіяльності, любить пісню, цікаву книжку, поетичне слово, гумор.

Творчий учитель, невтомний трудівник, талановитий спортсмен, багатогранна особистість – так відгукуються про Валерія Валерійовича його колеги й вихованці. І дякують долі, що трапилася в їхньому житті така людина майстер своєї справи.

Метою роботи вчителя є:

- підвищення рівня навчально-виховного процесу, навчальних досягнень учнів шляхом удосконалення форм і методів роботи вчителя фізичної культури щодо залучення дітей до систематичних занять фізичною культурою і спортом;
- формування вмінь до засвоєння рухових дій, фізичних якостей, способів загартування, які сприятимуть підвищенню рівня здоров'я та загальному розвитку особистості учнів;
- основні цілі зумовлюють добір форм та напрямів роботи вчителя фізичної культури, які спрямовані на формування в учнів свідомого ставлення до свого здоров'я, стану фізичної підготовленості. Це забезпечується через такі форми роботи з школярами: урок фізичної культури; фізкультурно-оздоровчі заходи в режимі навчального дня; позакласні спортивно-масові заходи; позашкільні фізкультурно-масові та спортивні заходи; лицейні, міські

спортивні свята, змагання з різних видів спорту; спеціальні медичні групи; фізична культура і спорт у режимі дня пришкільних та інших таборів відпочинку; використання самостійних завдань (В. Закалюжний, 2006).

Вже кілька років Лозівський ліцей № 4 входить до мережі шкіл сприяння здоров'ю. У 2002/03 навчальному році заклад став переможцем II етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту сучасної моделі навчального закладу – школи сприяння здоров'ю.

Для проведення навчальної і позакласної роботи з фізичного виховання у Лозівському ліцеї № 4 створено відповідну навчально-спортивну базу. Є чотири спортивні зали – великий, малий, тренажерний, лікувальної фізкультури. Діють два басейни – малий для початкового навчання плавання та великий завдовжки 25 м.

Олександр Кузьмич Іванов – учитель фізичної культури, заступник начальника з навчально-спортивної роботи у Волинському обласному ліцеї з посиленою військово-фізичною підготовкою.

Дотримання педагогічного такту у спілкуванні з ліцеїстами, техніки пояснення та показу вправ, уміння бачити всіх учнів і здійснювати індивідуальний підхід до них та контроль за якістю виконання вправ – це складові роботи вчителя. Зміст занять відповідає віковим особливостям учнів. Він стежить за поставою учнів, дотриманням правил безпеки під час виконання вправ. Вправи виконуються в парі з партнером, що підстраховує (по черзі). Вчитель контролює швидкість відновлення дихання і ЧСС, дає заохочувальну, інструктивну оцінку діям учнів. У заключній частині уроку проводить вправи на розслаблення м'язів, підводить підсумок уроку, дає рекомендації щодо виправлення помилок. Загальна і моторна щільність його уроків оптимальна (В. Довганюк, 2006).

Як керівник кафедри фізичного виховання, О. К. Іванов дає відкриті уроки для вчителів ліцею і слухачів курсів підвищення кваліфікації при ОШПО, пропагує здоровий спосіб життя серед учителів і учнів ліцею, весною і восени проводить Дні здоров'я, організовує різні спортивні змагання, турніри.

Багато уваги приділяє Олександр Кузьмич поліпшенню матеріальної бази ліцею. Протягом 2005/06 навчального року обладнав спортивні майданчики зі штучним покриттям для занять ігровими видами спорту. Разом із членами кафедри переобладнав спортивний зал при військовій частині для занять ліцеїстів у осінньо-зимовий період, на базі ліцею створив молодіжно-спортивний клуб «Олімпієць» і став його головою. Це дало змогу охопити значну кількість учнів регулярними заняттями фізичною культурою та спортом, поліпшити їхню якість, оптимізувати режим навчально-виховного процесу. Високу оцінку його урокам дали методисти фізичної культури інститутів післядипломної педагогічної освіти України під час проведення Всеукраїнського семінару-практикуму «Сучасні форми проведення занять з фізичної культури».

Проблемне питання, над яким працює Олександр Кузьмич, – «Система формування загальної фізичної підготовленості ліцеїстів» – знаходить своє відображення в організації спортивно-масової та позакласної роботи з фізичного виховання в ліцеї.

Складовими досвіду педагога є такі аспекти методики:

* спрямовує роботу в урочний і позаурочний час так, щоб фізичне виховання стало і ефективним засобом відпочинку після напруженої розумової праці, і системою відновлення працездатності, і засобом збереження та зміцнення здоров'я дитини;

* для вивчення нових технічно складних гімнастичних та легкоатлетичних вправ використовує індивідуальний та груповий методи. А для закріплення та удосконалення вправ застосовує метод колового тренування. Досвід роботи щодо застосування методу колового тренування підтверджує, що це один з найефективніших методів розвитку фізичних якостей учнів, він забезпечує високу моторну щільність уроку й піднесений емоційний стан учнів, дає змогу виконати великий обсяг вправ, одержати значне навантаження і підвищити рівень фізичної підготовки учнів, під час уроків формуються навички самостійного виконання вправ;

* під час роботи над змістом матеріалу виходить із результатів багаторічних досліджень науковців, власних спостережень, порад і досвіду старших колег про вплив фізичних вправ на підтримання здоров'я і високої працездатності ліцеїстів;

* вправи до комплексів колового тренування добирає з обов'язковим дотриманням принципу послідовності впливу на основні групи м'язів та системи організму;

* ефект максимального фізичного навантаження як методичний прийом підвищує рівень фізичної підготовленості учнів;

* відпрацьована логіка переходу від одного приладу до іншого дає змогу навантажувати різні групи м'язів, що забезпечує швидше відновлення м'язів-антагоністів;

* можливість роботи з малими групами (4-5 осіб) на різних спортивних приладах одночасно самоактивізує особистість, формує навички самостійних спортивних дій. Командний ефект змагання підсилює мотиваційну сферу занять;

* алгоритмізація контролю за виконанням конкретних фізичних вправ дає змогу закріплювати здобуті учнем навички; підвищувати рівень самострахування та підстрахування партнера;

* специфіка фізичних вправ урахує поступальність у розвитку й удосконаленні дитячого організму. При цьому алгоритм фізичних вправ розробляється заздалегідь на основі принципу природовідповідності;

* одне з центральних завдань фізичної культури – виховання особистості.

Учитель планує роботу так, що сам процес навчання дає змогу виховувати відповідальність, почуття обов'язку, колективізму, дружби. Виховний процес здійснюється внаслідок виконання учнями обов'язків капітана команди, судді, відповідальних за організацію відповідних етапів спортивних змагань.

Мирко В'ячеслав Валерійович – учитель фізичної культури НОК №9 м. Кам'янець-Подільського Хмельницької області.

Важливого значення в якісному опануванні фізичними вправами набуває використання стандартного та нестандартного обладнання, дидактичного матеріалу.

Не зважаючи на труднощі щодо оснащення спортивних залів, творчі ініціативні вчителі фізичної культури намагаються створити школярам комфортні умови для занять фізичною культурою.

Саме до когорти таких працівників можна віднести вчителя фізичної культури НОК № 9 з поглибленим вивченням англійської мови м. Кам'янець-Подільського Хмельницької області.

Мирко В'ячеслав Валентинович пропонує вашій увазі нестандартне обладнання, що з успіхом застосовують у своїй роботі вчителі з Хмельниччини.

Гімнастична дошка

Для дітей з недостатнім фізичним розвитком і для швидкого навчання підтягувань використовуються самостійно зроблені гімнастичні дошки. Дошки кріпляться до гімнастичної стінки та до зйомник перекладин. Залежно від віку та фізичного розвитку дитини, дошку можна закріпити під певним кутом. Ручки на дошці зміщуються залежно від зросту дитини. На дошці можна також виконувати велику кількість вправ для розвитку м'язів пресу і, що дуже важливо, для корекції постави школярів (викривлення хребта, сколіози).

Прилад для визначення гнучкості школярів

За основу використано тренажер «Ритм 2». Для вимірювання гнучкості до тренажеру приєднали вимірювальну лінійку з рухливим бруском. Для фіксації колін (щоб не згинались) використали автомобільний пасок безпеки.

Згинання та розгинання рук в упорі лежачи

Використавши дитячі іграшки-ишталки, ми зацікавили дітей вправою, яку, зазвичай, діти не любляють. Особливо цю вправу з цікавістю

виконують діти початкових класів. Іграшка видає сигнал (писк), коли до неї торкаються грудьми, і діти можуть рахувати кількість виконаних віджимань. Іграшки закріплені на платформах різної висоти; і чим слабша дитина, тим вища платформа для виконання вправи.

Стрибок угору з місця

У Державних тестах зазначено, що ця вправа виконується біля стіни, на якій є розмітка. Ми вважаємо, що це небезпечно (можливі травми від ударів об стінку).

Тому для стрибків використовуємо прапорці, підвішені на різній висоті на тросі, протягнутому через зал. Учень підходить до лінійки, що закріплена на стінці, піднімає руку вгору та заміряє висоту, яку може дістати пальцями. Тут же, за таблицею, закріпленою біля лінійки, учень вираховує, до якого прапорця йому потрібно дострибнути на ту чи іншу оцінку. Після цього дитина виконує серію стрибків і може самостійно визначити свою оцінку. Різниця у висоті між прапорцями – 10 см.

Прилад для фіксації кількості підтягувань на перекладині

Можна використовувати для підтягувань як на високій, так і низькій перекладині. За допомогою приладу учень може самостійно визначити кількість правильних підтягувань. У цьому випадку допоможе наш прилад. Коли учень підтягується, він піднімає головою планку; при цьому спрацьовує як звуковий, так і світловий сигнали. Планку можна піднімати та опускати (залежно від зросту учня).

Для виготовлення приладу використано механізм звичайного китайського будильника та світлодіод (при замиканні контактів спрацьовують сигнали).

Підтягування на низькій перекладині (дівчата)

При виконанні цього нормативу однією з вимог є те, що руки повинні бути перпендикулярно до підлоги. Але виникає проблема: у дітей різний зріст, і якщо високі дівчатка вільно підтягуються грудьми до перекладини, то ті, у яких менший зріст, докладають ще зусилля, щоб підтягнути весь тулуб і ноги

вперед, а потім уже вгору. Використавши різновисоку тумбу-полицю, ми масмо змогу зрівняти умови виконання цієї вправи дівчатками різного зросту.

Василь Дмитрович Долотко – учитель фізичної культури, учитель-методист Богородчанської школи №1 Івано-Франківської області

Долотко Василь Дмитрович – учитель фізичної культури (професійна категорія «учитель-методист») Богородчанської загальноосвітньої школи №1 Богородчанського району Івано-Франківської області. Працює в школі 26 років. Обраний членом методичної ради школи, керівником районного методичного об'єднання учителів фізичної культури. Переможець районного і обласного конкурсів «Учитель року – 97» у номінації «Фізична культура». Професійно володіє своєю справою, ініціативний, творчий, досконало знає ефективні методи і прийоми навчально-виховної роботи в школі. Велику увагу приділяє використанню виховного потенціалу уроків фізичної культури та впровадженню в їхній зміст елементів народознавства. Щоб підвищити загальну моторну щільність уроку фізичної культури та забезпечити учнів індивідуальними завданнями, вчитель уміло використовує нестандартне обладнання, виготовлене своїми руками. У роботі дотримується норм педагогічної етики, поважає гідність учня, захищає його від будь-яких форм фізичного і психічного насильства, запобігає шкідливим звичкам, усіма методами пропагує здоровий спосіб життя.

Василь Дмитрович постійно працює над підвищенням свого професійного рівня, є активним учасником психолого-педагогічного семінару «Елементи релаксації на уроках». Як керівник районного методичного об'єднання велику увагу приділяє молодим учителям, проводить з ними консультації, семінари, зустрічі з учителями-ветеранами.

Навчальну роботу тісно поєднує з позакласною і позашкільною діяльністю, що приносить високі спортивні результати: його учні є неодноразовими переможцями районних та обласних змагань з легкої атлетики, команда юнаків школи з баскетболу – чемпіон області, брала участь у півфіналі змагань на кубок олімпійського чемпіона Олександра Волкова.

Близько 30 його вихованців пов'язали свою професію з фізкультурно-спортивною діяльністю. Василь Дмитрович є організатором багатьох районних спортивних заходів, користується заслуженим авторитетом у колег, у громадськості селища.

Як кращий сільський учитель фізичної культури, В. Д. Долотко представляв у 1997 р. на Всеукраїнському конкурсі «Учитель року – 97» у номінації «Фізична культура» Івано-Франківську область, зайняв з результатом 225 балів третє місце й потрапив у суперфінал. Виступаючи у суперфіналі цього конкурсу, В. Д. Долотко показав себе високоосвіченим професіоналом, який добре знає не лише свій предмет, а й дітей, їхні вікові особливості та вподобання. Особливо запам'яталися волинянам, членам журі та вболівальникам, його розробки народних українських танців з речитативами, примовками та приповідками, яких учитель знає дуже багато. Це дало йому змогу посісти у суперфіналі Всеукраїнського конкурсу з результатом 208 балів четверте місце й стати його лауреатом.

Лариса Федорівна Мокринська – учитель фізичної культури Володимирської школи №2 Київської області

Значну увагу приділяє підвищенню інтересу учнів до уроків фізичної культури. З цією метою вона кожен урок намагається зробити цікавим. Це формує позитивне ставлення учнів до занять фізичної культури, що є однією з важливих умов їхньої ефективності. Тому найвищих результатів учні досягають при наявності активно-позитивного ставлення до уроків фізичної культури. З цією-метою учителька цілеспрямовано включає в уроки відомості з історії фізичної культури і спорту; широко застосовує колове тренування, ігровий та інші методи організації діяльності учнів на уроці; практикує виконання учнями фізичних вправ під музичний супровід; створює ситуації успіху, позитивного емоційного настрою під час занять фізичними вправами; використовує сучасні технології навчання (слайди, відеоролики, комп'ютерні схеми); застосовує інноваційні методи навчання (уроки степ-аеробіки та ін.); стимулює навчальну діяльність учнів оцінками не лише за виконання

контрольних нормативів, а й за старанність, динаміку результативності, техніку виконання фізичних вправ, активну участь у спортивно-масових заходах тощо. Це привело до того, що більшість учнів школи залюбки відвідують її уроки та мають велике бажання самостійно й додатково займатися фізичними вправами у позаурочний час.

Серед фізкультурно-оздоровчих заходів у режимі дня у Володарській ЗОШ № 2 Лариса Федорівна практикує проведення ранкової гігієнічної гімнастики, фізкультурних хвилинок, рухливих ігор на великих перервах, у групах продовженого дня та цілого комплексу загально-шкільних свят і спортивних змагань. Ранкова гігієнічна гімнастика щодня проводиться на пришкольній території під звуки веселої ритмічної музики, яка збирає учнів для виконання комплексу вивчених вправ. Більшість учнів старанно виконують ці вправи, адже вони сприяють зміцненню м'язової системи, поліпшують поставку, розвивають координацію рухів, дисциплінують та організовують їх перед заняттями. Підбирає вправи і музику вчителька, а проводять ранкову гімнастику в школі інструктори-старшокласники, яких готують на спеціальних семінарських заняттях у позаурочний час.

Рухливі перерви значно доповнюють активний відпочинок учнів між уроками. Вони залюбки стрибають зі скакалкою, танцюють, грають у різноманітні рухливі ігри та виконують нескладні вправи на гімнастичних приладах. Фізкультурні хвилинки підвищують працездатність учнів на загальноосвітніх уроках. Вони призначені у школі для запобігання стомленості під час навчальної роботи. Для поповнення їхнього змісту вчителька створила в школі картотеку з описом та схематичним зображенням вправ. Це значно полегшує її роботу під час складання комплексів руханкових хвилинок. Достатню рухову активність учнів Лариса Федорівна забезпечує завдяки роботі спортивних гуртків і секцій з футболу, туризму, баскетболу, ритмічної гімнастики. Зокрема, вже другий рік поспіль вона проводить заняття в гуртку зі спортивного туризму. В цілому ж позакласна робота з фізичного виховання в школі включає туристські походи, спортивні змагання,

олімпійські тижні, дні здоров'я тощо. Уже стали традиційними «Козацькі забави», «Нумо, хлопці!», «Нумо, дівчата!», «Веселі старты», легкоатлетичні пробіги, змагання з футболу, баскетболу тощо. Роботу в загальноосвітній школі поєднує також з веденням гуртка художньої гімнастики в дошкільному навчальному закладі «Пізнайко».

З метою підвищення свого фахового рівня Лариса Федорівна систематично працює з методичною літературою, підвищує власну комп'ютерну грамотність, виступає на семінарах учителів фізичної культури району, методичних об'єднаннях учителів школи, всіляких секційних засіданнях тощо. У процесі підготовки до Всеукраїнського конкурсу її виступи були присвячені таким темам: «Впровадження на уроках фізичної культури здоров'я-зберігаючих та здоров'я-формуючих технологій», «Використання музичного супроводу як засобу формування мотивації до занять фізичною культурою», «Позакласна робота з фізичної культури в загальноосвітній школі» (додаток 4).

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. Обґрунтуйте сучасні інновації в освіті.
2. Хто є головною рушійною силою інновацій у фізичному вихованні школярів?
3. Розкрийте й проаналізуйте освітні критерії готовності учителя фізичної культури до інноваційної діяльності.
4. Проаналізуйте поняття «передовий педагогічний досвід», «новаторський педагогічний досвід», «дослідницький педагогічний досвід».
5. Досвід яких передових учителів фізичної культури області, України ви знаєте, в чому його суть?
6. Які елементи досвіду кращих учителів України плануєте запозичити для власної учительської праці?
7. Опишіть досвід роботи вчителя фізичної культури школи, де проходите педагогічну практику.

8. Розкрийте мету, зміст, особливості проведення Всеукраїнського конкурсу на кращий інноваційний урок.

9. Хто має право брати участь у конкурсі?

10. Розкрийте критерії оцінювання інноваційного уроку на кращий інноваційний урок.

Література

1. Ганчева Г. І. Всеукраїнський конкурс на кращий інноваційний урок фізичної культури та урок фізичної культури з елементами футболу /Г. І. Ганчева //Фізичне виховання в школі. – 2008. – №1. – С. 6–8.

2. Зубалій М. Д. Учитель фізичної культури Богородчанської ЗОШ Василь Дологко /М. Д. Зубалій //Фізичне виховання в школі. – 2001. – №1. – С. 42.

3. Зубалій М. Д. Учитель фізичної культури Лариса Мокринська /М. Д. Зубалій // Фізичне виховання в школі. – 2008. – №2. – С. 3–15.

4. Книга вчителя фізичної культури: Довідково-методичне видання /упоряд. С. І. Операйло, В. М. Єрмолова, Л. І. Іванова. Вид. 2-ге, доповн. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – С. 443-450.

5. Львова Ю. Л. Творческая лаборатория учителя /Ю. Л. Львова. – М.: Просвещение, 1980. – С. 102–119.

6. Мазоха Д. С. Педагогіка: Навчальний посібник /Д. С. Мазоха, Н. І. Опанасенко. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – С. 174–178.

7. Ходорова Т. О. Майстер педагогічної справи /Т. О. Ходорова //Основи здоров'я і фізична культура. – 2007. – №2. – С. 18.

8. Форидман Л. М. Педагогический опыт глазами психолога /Л. М. Форидман. – М.: Просвещение, 1987. – С. 65–98.

Педагогічна праця лише тоді стає творчим процесом, а вчитель лише тоді стає активною силою, яка впливає на особистість вихованця, коли він стає дослідником, добре знає науку, на основі якої побудований предмет, котрий він викладає.

Василь Сухомлинський

Тема 12. Учитель фізичної культури як дослідник

1. Категоріальний апарат наукових досліджень.

2. Основні принципи науково-педагогічного дослідження.

3. Структура та зміст етапів дослідницької роботи.

4. Методи науково-педагогічних досліджень.

5. Професійні якості учителя фізичної культури-дослідника.

Ключові слова: дослідження, експеримент, етапи дослідження, метод науково-педагогічного дослідження, методика дослідження.

1. Категоріальний апарат наукових досліджень

У процесі фізичного виховання учитель, який прагне професійного зростання, намагається стати більш компетентним, набути теоретичних знань, умінь і навичок, сформувавши своє професійне «Я», постійно перебуває у пошуках нових форм, методик, технологій підвищення рівня фізичної підготовленості учнів. Отже, треба постійно вести творчий пошук, експериментувати, бути дослідником. Важлива роль при цьому відводиться обізнаності педагога із категоріальним апаратом, сутність якого розкриваємо нижче.

Тема – проблема в її характерних рисах, що окреслює межі дослідження, конкретизує основний задум та створює передумови успіху роботи в цілому.

Об'єкт наукового дослідження – сукупність зв'язків, відносин та якостей досліджуваного явища або загальна сфера пошуку, що знаходиться в полі зору дослідника.

Предмет дослідження – аспект (ракурс) обраної проблематики, що підлягає безпосередньому вивченню в цій роботі, установлюючи межі наукового пошуку в об'єкті.

Мета – конкретизується в завданнях дослідження. У змістовному відношенні мета та завдання знаходяться у взаємозалежності.

Наукова проблема є результатом глибокого вивчення практики і наукової літератури, характеризує реальний рух пізнавального процесу та фіксує його суперечності на певному етапі розвитку науки.

Гіпотеза – обґрунтоване припущення про можливі засоби розв'язання визначеної проблеми. Цінність гіпотези визначається нестандартністю, невідповідністю знанням, що вже відомі.

Типи гіпотез:

- *теоретичні (пояснювальні)*, в основу яких покладено наукові закономірності, методологічні положення, логічні судження, аргументовані прогнозування, фундаментальні знання;

- *емпіричні (описові)*, що ґрунтуються на результатах попереднього практичного досвіду.

Основні функції гіпотези в дипломних (магістерських) роботах: окреслення кола завдань; систематизація складових наукового апарату дослідження та етапів його проведення; прогнозування результатів наукового пошуку; встановлення зв'язку між вже відомими та новими фактами, отриманими в процесі експерименту.

Ідея – основна думка, що лежить в основі теоретичної системи, її логічної побудови та плану функціонування, включає формулювання цілі й способів її досягнення, виникає на основі суперечності, що існує, та спрямована на її вирішення.

Наукова новизна – поняття, яке пов'язує суб'єктивні та об'єктивні моменти, що виражають ставлення дослідника до результату. Формулювання наукової новизни передбачає визначення рівня, вагомості серед наукових

фактів та значущості як типу нового знання, концепції, методики, рекомендацій, що раніше не мали аналогів у науці та практиці.

Теоретична значущість є центральною характеристикою наукового дослідження в ракурсі перспективності, доказовості, концептуальності отриманих результатів.

Практична значущість характеризується реальними зрушеннями у навчанні, досягнутими завдяки впровадженню в навчальну практику результатів дослідження.

Сукупність всіх етапів, у результаті яких отримуємо рішення, визначається як цикл науково-творчого процесу і може бути названа *технологією наукової творчості*.

2. Основні принципи науково-педагогічного дослідження

Під час вивчення особистості учнів як суб'єктів педагогічного процесу потрібно керуватися відповідними принципами.

Принципи використання методів науково-педагогічного дослідження:

- **принцип цілісного вивчення школяра** передбачає прагнення зрозуміти своєрідність кожного вихованця як цілісності, визначивши його специфічні риси, проникати в його внутрішній світ, зрозуміти його психологічний стан, особливості зовнішньої поведінки й умов діяльності в певний момент життя;

- **принцип систематичного вивчення особистості школяра**. Цілісне уявлення про особистість школяра складається в тому випадку, якщо педагог буде здійснювати її вивчення постійно. Тільки за цієї умови можна відчутти численні зміни, що відбуваються зі школярем й отримати більш об'єктивні результати;

- **принцип порівняння успіхів і недоліків дитини з його особистим досвідом, а не з досвідом інших учнів**. Різні типи темпераменту, рівень фізичного, психічного здоров'я, специфіка соціального мікросередовища кожної дитини відображаються на поведінці учня. Тому порівняння школяра з товаришами в класі (друзями) не дає об'єктивної і справедливої оцінки його

особистості. Дитину необхідно порівнювати за принципом: «Ти вчора» – «Ти сьогодні» – «Ти завтра». Цей принцип прямо пов'язаний із наступним;

- *принцип урахування вікових особливостей школяра.* Багато особливостей поведінки, спілкування, навчання дитини прямо пов'язані з тими глибинними фізіологічними, психологічними змінами, що відбуваються в особистісній сфері на тому чи іншому етапі вікового розвитку.

- *принцип вивчення особистості школяра в діяльності і через діяльність.* Цей принцип заснований на визнанні того, що саме активна діяльність самої дитини є рушійною силою розвитку, і на кожному етапі існує провідна діяльність, яка найбільше сприяє розвитку дитини у певний період онтогенезу (розвитку). Цей принцип припускає проведення науково-дослідної роботи через організацію відповідних видів діяльності самої дитини в тісному співробітництві з дорослими. Водночас важливо не обмежуватися вивченням дитини тільки у процесі навчальної діяльності, а й вивчати дитину під час різних видів діяльності: трудової, спортивної, художньої, суспільної, ціннісно-орієнтованої та ін.;

- за використанням різних методів науково-педагогічного дослідження є небезпека помилитися під час вивчення особистості школяра, і в результаті цього дати хибні рекомендації, використовувати неадекватний метод педагогічного впливу. Тому у своїй роботі педагог-дослідник повинен *керуватися медичним принципом – НЕ НАШКОДЬ*, згідно з яким будь-які результати педагогічних досліджень, діагностики *не повинні бути* використані на шкоду її суб'єктам.

- *принцип комплексного використання методів науково-педагогічних досліджень* полягає у тому, що у педагогіці не існує універсальних методів вивчення дитини, тому необхідна їхня сукупність, обов'язкове врахування особливостей особистості, соціальної ситуації, матеріально-технічних і навчально-методичних умов, рівня кваліфікації педагогів та ін. ;

- *принцип добровільності.* Науково-педагогічне дослідження особистості (колективу) має проводитися тільки за згоди дітей або їхніх батьків;

- *принцип відносної об'єктивності та правильності результатів дослідження* пов'язаний, у першу чергу, з принципом «не нашкодь» і означає, що результати обстеження без урахування інших чинників не можуть бути підставою для визначення долі дитини та висновків про можливість її виховання і навчання.

3. Структура та зміст етапів дослідницької роботи

Сьогодні не можна запропонувати придатний для всіх випадків наукової роботи якийсь достатньо вичерпний алгоритм дослідження. Але все-таки будь-яке конкретне дослідження можна представити у вигляді низки етапів. У кожному конкретному випадку їхній зміст, послідовність можуть дещо варіювати, а деякі й зовсім не реалізуються, але загальна схема все-таки залишається. Пропонуємо орієнтовну схему, нумеруючи кожний із етапів, запропоновану В. П. Іваненко, О. П. Безкопильним (2006).

1. Вибір теми як результат вивчення практики і літературних джерел.
2. Поглиблене вивчення обраних для дослідження питань чи проблем.
3. Постановка мети і її конкретизація в завданнях роботи.

Після цього етапу можна вже попередньо сформулювати назву роботи.

4. Розробка робочої гіпотези.
5. Складання плану дослідження.
6. Підбір досліджуваних.

7. Підбір методів дослідження і розробка методики його проведення як своєрідної програми, в якій кожному окремому методу відводиться своє місце з передбаченням технології його застосування.

8. Організація умов проведення дослідження (підготовка апаратури та інструментарію, заготовка документів, створення дослідних і контрольних груп, підготовка помічників і т. д.).

9. Збір, обробка і аналіз дослідницького матеріалу.
10. Підведення підсумків дослідження, формулювання основних висновків і пропозицій.
11. Перевірка основних висновків і пропозицій (обговорення результатів дослідження, рецензування, апробація результатів дослідження на практиці).
12. Завершення дослідження і його літературне оформлення.
13. Впровадження результатів дослідження у практику. Будь-який експеримент проходить кілька обов'язкових етапів (Н. Якса, 2007):

1) констатування – проводиться на початку дослідження і має на меті виявити стан справ із досліджуваною проблемою;

2) формування (творчо-перетворювальне) – відбувається впровадження визначених прийомів, авторських методик, новітніх технологій тощо. Отримані дані теоретично аналізуються і формулюються висновки;

3) контролювання – апробовані методи прийому, технології починають застосовуватися на практиці інших шкіл (фахівців фізичної культури) і стають теоретичним і практичним досягненням педагогіки.

Експеримент – це система операцій, засобів впливу, спостережень, спрямованих на одержання інформації про об'єкт під час дослідницьких випробувань, що можуть проводитися як у природних, так і у штучних умовах.

Етапи проведення експерименту: підготовчий етап – вивчення проблеми, розробка і затвердження програми дослідження; розробка робочого плану, де висвітлюються основні етапи, методи збору інформації, види звітності, прогнозуються очікувані результати, терміни виконання цих робіт; підготовка інструментарію (розробка макетів, таблиць, тестів, анкет, інструкцій тощо); проведення експерименту: обробка експериментальних даних; кількісний аналіз результатів експерименту, їхня наукова інтерпретація, формулювання практичних рекомендацій.

Часто фахівці фізичної культури дослідницьким (емпіричним) шляхом приходять до найважливіших професійних знахідок, які ще не були висвітленими в теорії і практиці фізичного виховання. Якщо ці результати

нововведень не будуть узагальнені, теоретично обґрунтовані з опорою на наукову базу, вони залишаться лише практичним надбанням окремих педагогів.

Розмаїття видів викладу наукової інформації залежить від цілі, завдань, змісту та упорядкування матеріалу. Специфіка наукових публікацій залежить від характеристики: обсяг, зміст, стиль викладу матеріалу та логіка його побудови. Відповідно у літературних джерелах ми зустрічаємось із такими видами наукових робіт: навчальний посібник; монографія; підручник; стаття, тези, доповідь, повідомлення; рецензія, критичні статті.

4. Методи науково-педагогічних досліджень

Проведення науково-педагогічних досліджень вимагає від учителя фізичної культури особливої підготовки: освоєння засобів, прийомів та методів (поняття «метод» грецького походження, що означає «шлях дослідження», «спосіб пізнання»).

Метод – спосіб діяльності, спрямованої на досягнення поставленої мети.

Основні методи педагогічного дослідження пропонуємо нижче (рис. 20).

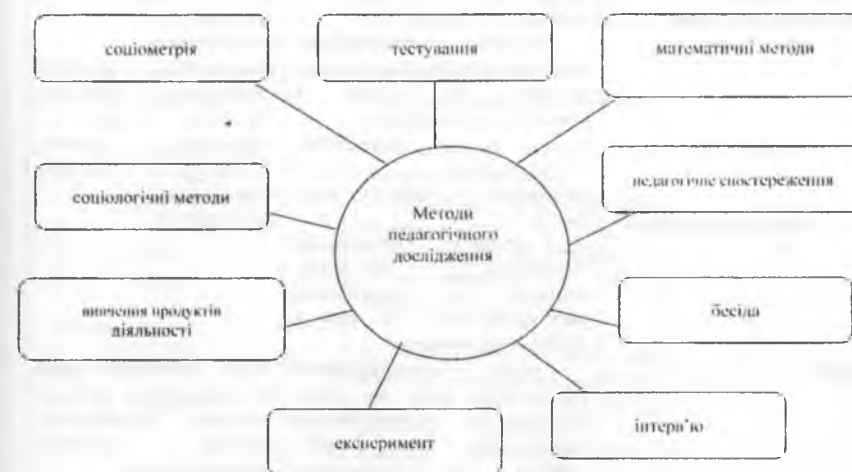

Рис.20. Основні методи педагогічного дослідження.

Методологія – система принципів і засобів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності, а також вчення про цю систему.

Метод науково-педагогічного дослідження – це спосіб дослідження психолого-педагогічних процесів формування особистості, встановлення об'єктивної закономірності виховання і навчання.

Для того, щоб отримати різнобічні відомості про розвиток особистості школяра, класу (колективу), потрібно підібрати комплекс методів, тобто методику дослідження.

Методика дослідження – це процедура, послідовність здійснюваних пізнавальних і перетворювальних дій, операцій та впливів, спрямованих на вирішення дослідницьких завдань.

Нижче пропонуємо характеристику різних методів педагогічних досліджень.

Таблиця 3

№ з/п	Назва методу	Визначення	Вимоги до використання
1	Педагогічне спостереження Види спостереження: • пряме • опосередковане • самоспостереження	– організоване дослідження педагогічного процесу у природних умовах; – дослідник безпосередньо бере участь у досліджуваному процесі, діє разом з учасниками дослідження; – це передбачає безпосередньої участі дослідника у процесі, який вивчається; – процес споглядання внутрішніх психічних процесів з одночасним спостереженням за їхніми зовнішніми виявами	Чіткість, систематичність, своєчасність, об'єктивність, економічність, детальне опрацювання зібраного матеріалу, точність в оцінюванні фактів, відповідність висновків результатам дослідження
2	Бесіда	– метод безпосереднього спілкування, який дає змогу одержати від співрозмовника інформацію, що цікавить учителя за допомогою заздалегідь підготовлених запитань;	Чітке визначення мети та планування системи запитань; відповідність системи запитань індивідуальним особливостям школярів, її динамічність, доброзичливість.

			Дослідник повинен вміти: ставити прямі і опосередковані питання; враховувати інтереси досліджуваного, проявляти педагогічний такт
3	Інтерв'ю Види інтерв'ю: • стандартизовані • вільні • напівстандартизовані	– метод отримання інформації за допомогою співбесіди (усне опитування) – це інтерв'ю, де питання подаються у закритій формі, а опитуваний повинен вибрати одну із правильних відповідей із запропонованих декількох варіантів; – це співбесіда, яка не регламентується конкретною схемою та заздалегідь підготовленими питаннями; – це інтерв'ю, яке поєднує в собі особливості стандартизованого і вільного спілкування;	Завчасна підготовка питань, чіткість формулювання питань, гнучкість, варіативність питань
4	Анкетування Типи анкетування: • соціальне • усне • письмове • індивідуальне • групове • очне • заочне Форми анкет: • відкриті • закриті • напіввідкриті	– упорядкований за змістом та формою набір завдань, підготовлених у вигляді опитувального листа – охоплює великі групи населення (різного віку, соціального походження тощо); – за формою інтерв'ю; – використання опитувальних листів; – персональні питання для кожного респондента; – питання даються невеликим групам; – безпосереднє опитування; – питальні листи пересилаються поштою	Відповідність запитань програмі дослідження; питання формулюються чітко без зайвих слів; чіткість варіантів відповідей, достатність простору в анкеті для відповіді

	<ul style="list-style-type: none"> • полярії 	– анкети, які допомагають дати відповідь на запитання через використання 4-5 бальної шкали	
5	Тестування <ul style="list-style-type: none"> • тести інтелекту • тести креативності 	– метод діагностики, який використовує стандартизовані запитання та завдання, що мають визначену шкалу значень; – визначення розумових можливостей досліджуваного;	Вибір тесту визначається метою тестування і ступенем його достовірності та надійності; проведення тестування визначається інструкцією; інтерпретація результатів визначається системою теоретичних допусків щодо предмета тестування
	<ul style="list-style-type: none"> • тести досягнень • тести особистісні • тести проєктивні 	– діагностика, що виявляє рівень знань, умінь і практичних навичок з конкретного виду діяльності особистості; – діагностика особистісних якостей людини: інтереси, стан здоров'я, рівень фізичної підготовленості, психо-емоційні характеристики; – вивчення особистості, як єдиного цілого, передбачення перспективи її розвитку	
6	Математичні методи <p>Види математичних методів</p> <ul style="list-style-type: none"> • метод реєстрування • метод ранжування • метод моделювання • статистичні методи 	– використовують для кількісного аналізу фактичних матеріалів, отриманих під час дослідження; – виявляється у кількісних показниках результативності педагогічної діяльності; – відбір близьких за показниками результатів і проведення на їхній основі систематизації, класифікації; – діагностика особистісних якостей людини в задалегідь спланованій ситуації; – математична статистика, що використовується для опрацювання матеріалів дослідження;	Наприклад: виявлення кількості пропусків уроків фізичної культури через простудні захворювання Наприклад: складання списку учнів класу залежно від рівня їхньої фізичної підготовленості
7	Психолого-педагогічний експеримент	– це цілеспрямоване спостереження за педагогічними та психо-фізіологічними змінами	Експеримент дає змогу реєструвати факти, розкривати закономірності.

		особистості, що відбуваються під впливом навчально-виховного процесу;	механізми, динаміку, тенденції неспічного розвитку, становлення особистості, виявляти можливості для оптимізації цього процесу
	Види експериментів: <ul style="list-style-type: none"> • констатуючий 	– це встановлення на початку дослідження фактичного стану проблеми через методи дослідження: бесіда, інтерв'ю, анкетування, тестування;	Має на меті з'ясувати стан справ з цієї чи іншої проблеми, що вивчається
	<ul style="list-style-type: none"> • формуючий експеримент • лабораторний природний 	– це розробка та апробація дидактичних моделей; визначення їхньої ефективності та шляхів масового впровадження в навчально-виховний процес закладів освіти відповідного рівня; – експеримент проводиться у штучно створених лабораторних умовах; – експеримент проводиться в традиційних умовах навчально-виховного процесу	За попередньо розробленим планом учитель фізичної культури повинен увести у навчальну роботу учнів прийоми самоконтролю.
8	Метод вивчення продуктивності діяльності	– полягає у зборі, систематизації, аналізі, узагальненні та тлумаченні матеріалів дослідження	Наприклад: – аналіз особистих речей (листи, фотографії, щоденники); – аналіз офіційних матеріалів (нарад, статутів, наказів, законів); – аналіз продуктів діяльності (професійних, творчих суєт і т. ін.)
9	Метод соціометрії	– вивчення структури та міжособистісних стосунків у малих групах та між групами з метою корекції	

Уміння правильно провести наукове дослідження, яке б відповідало сучасним вимогам, – складна справа, що вимагає високої компетенції вчителя фізичної культури. Цій професійній якості необхідно вчитись. Адже модернізація системи освіти, говориться у Національній доктрині розвитку освіти України XXI століття, спрямована на забезпечення її якості відповідно

до найновіших досягнень вітчизняної і світової науки. Таким чином, фахівець фізичної культури повинен бути готовим до використання наукових результатів як бази для оновлення змісту фізичного виховання школярів.

Хочеш наукою виховати учня, люби свою науку і знай її, і учні полюблять тебе, і науку, і ти виховаси їх, але якщо ти сам не любиш її, то скільки б ти не змушував учити, наука не справить виховного впливу.

Л. Толстой

5. Професійні якості учителя фізичної культури-дослідника

Дослідницька робота – це інтелектуальна творча діяльність педагога, спрямована на здобуття і використання наукових знань.

Для цього дуже важливо самостійно розбиратися в непростих питаннях теорії і практики фізичного виховання, навчитися працювати з науковою літературою, вміти знаходити головне, вирішальну ланку в конкретних умовах фізичного виховання учнів. Уміння виділити основні проблеми у фізичній культурі дає можливість фахівцю-досліднику правильно визначити стратегію, обґрунтувати перспективні плани власної професійної діяльності.

На всіх етапах дослідження вчитель повинен прагнути до пояснення фактів, предметів, явищ, намагатися виявити щось нове. Тому для наукової творчості характерною є постійна копітка розумова праця.

Ти можеш стати розумним трьома шляхами: шляхом власного досвіду – це найгірший шлях; шляхом наслідування – найлегший шлях; шляхом мислення – це найблагодійніший шлях.

Китайське прислів'я

Сьогодення вимагає від учителя фізичної культури високої ерудиції, всебічного розвитку, вміння володіти досягненнями вітчизняної і світової науки в своїй галузі, мати високі загальнолюдські якості.

Таблиця 4

Професійні якості вчителя фізичної культури-дослідника

№ з/п	Творчі та ділові якості	Основні характеристики
1	Професійні знання	Наявність знань, що відповідають вимогам обраної діяльності. обов'язкові елементи: високий рівень базової освіти, вміння користуватися комп'ютером, знання рідної та іноземної мов
2	Допитливість	Високий рівень внутрішнього прагнення до пізнання істини, увага до непізаного і незрозумілого, високий інтерес до нових знань, зокрема наукової літератури з теорії та методики фізичної культури як джерела знань
3	Спостережливість	Здатність до цілеспрямованого сприйняття об'єктивних властивостей досліджуваних явищ, процесів, предметів
4	Ініціативність	Здатність до самостійних рішень, внутрішнє спонукання до нових форм діяльності
5	Почуття нового	Винахідництво, активна підтримка нового, творчий характер діяльності, нетерпимість до догматизму
6	Зацікавленість у справі	Наявність мотивів, ідей, що спонукають до дослідження; ставлення до праці як до важливого, привабливого заняття
7	Пунктуальність, ретельність	Свочасне і якісне виконання плану роботи, доручень тощо
8	Відповідальність і надійність	Здатність брати на себе відповідальність за певну діяльну роботу, справу, за свої або чийсь вчинки, дії, слова
9	Комунікабельність	Уміння налагоджувати зв'язки з різними за віком, характером та посадою людьми
10	Добррозичливість	Людяність, повага до інших людей, здатність розділити успіхи свого колективу
11	Честолюбство	Прагнення стати відомим, мати популярність, можливість просування на службі
12	Зовнішній вигляд	Гармонійне поєднання привабливості й елегантного стилю в одязі

Безперечно, знайти людину, яка б відповідала в повному обсязі всім переліченим якостям, важко, таких людей слід виховувати. Необхідна постійна робота над собою для розвитку здібностей, пам'яті, уваги, спостережливості.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. Розкрийте сутність поняття «метод науково-педагогічного дослідження».
2. Назвіть категоріальний апарат наукових досліджень.
3. Дайте характеристику основних принципів науково-педагогічного дослідження.
4. Розкрийте структуру і зміст етапів дослідницької роботи.
5. Які методи науково-педагогічних досліджень ви знаєте?
6. Назвіть види педагогічних спостережень та інтерв'ю.
7. Які типи анкетування ви знаєте?
8. Дайте характеристику різним видам тестування.
9. Які види експериментів ви знаєте?
10. Охарактеризуйте якості, якими повинен володіти учитель фізичної культури-дослідник.

Література

1. Гончаренко С. У. Методологічні характеристики педагогічних досліджень /С. У. Гончаренко //Вісник АПН України. – 1993. – №1. – С. 11–23.
2. Здоров'я дітей та молоді: програмні підходи та пріоритетні напрями фізичного виховання. Виступ В. А. Шаповалової на конференції //Валеологія. – 1999. – №7. – Квітень. – С. 12.
3. Круцевич Т. Ю. Методы исследования индивидуального здоровья детей и подростков в процессе физического воспитания /Т. Ю. Круцевич. – К., 1999. – 230 с.
4. Крушельницька О. В. Методологія й організація наукових досліджень: Навчальний посібник /О. В. Крушельницька. – К.: Кондор, – 2003. – С. 58–68.
5. Львова Ю. Л. Творческая лаборатория учителя /Ю. Л. Львова. – М.: Просвещение, 1980. – С. 102–139.

6. Махова Д. С. Педагогіка: навчальний посібник /Д. С. Махова, Н. І. Опанасенко. – Київ, Центр навчальної літератури, 2005. – С. 27–31.
7. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. – Київ. – 2002. – С. 3–5.
8. Омеляненко С. В. Педагогіка: Тестові завдання. Навчальний посібник /С. В. Омеляненко. – К.: Знання, 2008. – С. 169–183.
9. Островерхова Н. М. Аналіз уроку /Н. М. Островерхова. – Київ: Фірма «ІНКОС», 2003. – С. 7–34.
10. Презлята Г. В. Заняття фізкультурою та здоров'я /Г. В. Презлята, А. Я. Шпільчак. – Київ: Шкільний світ, 2006. – С. 5–47.
11. Фридман Л. М. Педагогический опыт глазами психолога /Л. М. Фридман. – М.: Просвещение, 1987. – С. 65–98.
12. Шаталов В. Ф. Эксперимент продолжается /В. Ф. Шаталов. – М.: Педагогика, 1990. – 188 с.
13. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів /Б. М. Шиян. – Частина 2. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – С. 234–243.

Тільки за умови, що кожен член колективу є активним учасником процесу виховання, можливі справжні творчість, ініціатива, гармонія високих, благородних інтересів, потреб і бажань.

В. О. Сухомлинський

Тема 13. Співпраця вчителя фізичної культури з педагогічним колективом у фізичному вихованні дітей

1. Основні завдання педагогічного колективу щодо фізичного виховання школярів.

2. Шляхи співпраці вчителя фізичної культури з педагогічним колективом.

3. Досвід із фізичного виховання педагогічних колективів шкіл України.

Ключові слова: досвід, педагогічна підтримка, здоровий спосіб життя.

1. Основні завдання педагогічного колективу щодо фізичного виховання школярів

Співпраця вчителя фізичної культури з педагогічним колективом полягає у створенні умов для набуття особистістю школяра необхідних науково-обґрунтованих знань про здоров'я і засоби його зміцнення, методики організації змістовного дозвілля, формування фізичного, соціального та духовного здоров'я, вдосконалення фізичної та психічної підготовки до активної життєдіяльності. Отож це цілеспрямована діяльність усього педагогічного колективу на реалізацію таких завдань:

- формування мотиваційних засад та переконань у необхідності підвищення рухової активності школярів, як важливої складової здорового способу життя;

- піднесення на якісно новий рівень проведення у школах рухово-оздоровчих заходів у режимі навчального дня шляхом використання

народного ігрового матеріалу, комплексів спеціальних відновлювально-профілактичних вправ, неградиційних оздоровчих технологій;

- формування та реалізація знань і вмінь, життєво необхідних рухових навичок і фізичних якостей для підготовки до майбутньої трудової діяльності;

- оптимізація навчально-виховного процесу з людинознавчих предметів;

- залучення школярів до фізичного самовдосконалення;

- оптимізація внутрікласних та загальношкільних спортивно-масових заходів з урахуванням індивідуальних мотивів, інтересів і потреб, природних здібностей та стану здоров'я особистості.

Співпраця вчителя фізичної культури і педагогічного колективу з проблем фізичного виховання школярів спрямована на реалізацію оздоровчої функції освіти. Здоров'я – соціальна цінність, невід'ємна частина суспільного багатства. А тому не випадково, що в умовах сьогодення основні концептуальні положення нормативно-правових документів освітньої галузі активізують необхідність забезпечення в кожному навчально-виховному закладі «гуманістичного підходу до дитини, відповідних умов для розвитку фізичного та психічного здоров'я особи, запобігання пияцтву, наркоманії, насильству» (Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття)); «формування в дітей відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я ближніх як до найвищих суспільних цінностей» (Державна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації»); «формування гігієнічних навичок, засад здорового способу життя» (Національна доктрина розвитку освіти).

Здоровий спосіб життя – це дотримання біологічно виправданих норм рухової активності; режиму праці і відпочинку; культури харчування; використання природних засобів загартування; різних оздоровчих систем, стійка орієнтація на морально-духовні цінності.

Забезпечення формування в учнів навичок ведення здорового способу життя можливе за умов цілеспрямованої діяльності всього педагогічного колективу, тобто педагогічної підтримки.

Педагогічна підтримка – це одна з форм вираження гуманістичної позиції педагога в його взаємодії і співпраці з дитиною. В її основі – розв'язання проблем та допомога кожному учневі у здобутті знань, умінь і навичок щодо збереження і зміцнення здоров'я, з використанням різних форм, прийомів, оздоровчих засобів відповідно до індивідуальних особливостей організму та опори на власні зусилля.

Б.М.Мицкан

Педагогічна підтримка школярів із зазначеної проблеми передбачає: створення умов для збереження і формування здоров'я, котрі забезпечують розвиток індивідуальних навичок; контроль за діяльністю вчителів (організаційні аспекти, професійна компетенція, відповідність гуманному характеру, взаємодія педагог – учень тощо) з метою надання адресної допомоги, спонукання освітян до особистісного переосмислення нагромадженого досвіду, внесення корективів у зміст внутрішньої методичної роботи, педагогічних рад, самоосвітньої діяльності; організацію батьківського просвітництва з питань підтримки, зміцнення здоров'я дітей, утвердження пріоритетів здорового способу життя в сім'ї.

В основу управління педагогічною підтримкою учнів у процесі розвитку навичок, що мають формувати здоров'я дітей, покладено вивчення питань:

1. Професійна готовність педагогів до забезпечення підтримки учнів у процесі формування здорового способу життя.
2. Обізнаність педагогів з індивідуальними особливостями здоров'я дітей.
3. Пробудження в учнів інтересу до власного здоров'я через розвиток інтелектуального, морального, емоційного, динамічного потенціалу особистості.
4. Прояв педагогічної чуйності, співчуття, співпереживання, турботи про здоров'я кожної дитини (ставлення як до себе самого).
5. Формування знань, мотивів і потреб ведення здорового способу життя на засадах моральних принципів, вольових знань, саморегуляції, предметно-практичних дій:

- моральна сфера – гуманне ставлення дитини до власного здоров'я,

у міжособистісних стосунках – здоров'я ближніх (педагогів, друзів, батьків тощо), шанобливий підхід до навколишнього світу через поліпшення поведінкових проявів, потяг до ідеалу краси душі і тіла;

- вольова сфера – вимогливість до себе (наполегливість, рішучість, ініціативність у здобутті знань, розвитку умінь і навичок), підвищення рівня фізичної підготовленості, стійкість у прийнятті рішень щодо поведінки, яка забезпечить збереження здоров'я;
- сфера саморегуляції – самооцінювання, самокритичність, уміння порівняти свої досягнення в самовдосконаленні здоров'я з іншими, самоконтроль, рефлексія;
- предметна практична сфера – турбота про власне здоров'я та свідоме використання відповідних засобів у щоденному побуті школярів (ранкова зарядка, активний відпочинок, фізичне самовдосконалення), любов до себе та інших, керування поведінкою та її емоційним забарвленням у міжособистісних стосунках з оточенням.

6. Формування в кожній дитини особистого досвіду самовдосконалення здоров'я.

7. Створення психолого-педагогічних умов у класі, які сприяють формуванню навичок здорового способу життя.

8. Проведення батьківського всеобучу з проблем забезпечення підтримки здорового способу життя дітей у сім'ї.

Пропонуємо управлінську модель комплексної цільової програми педагогічної підтримки учнів у процесі формування здорового способу життя школярів (додаток 5).

2. Шляхи співпраці вчителя фізичної культури з педагогічним колективом

Тільки спільними зусиллями всього педагогічного колективу школи можна створити по-справжньому дієву систему фізичного виховання, значно легше розв'язувати різні організаційні питання, поєднати позакласну спортивно-масову роботу, сформувати в учнів стійкий інтерес до систематичних занять фізичними вправами.

Богдан Шиян

Рис. 21. Шляхи співпраці вчителя фізичної культури з педагогічним колективом.

3. Досвід із фізичного виховання педагогічних колективів шкіл України

Діяльність педагогічного колективу та система фізичного виховання школярів у навчальному закладі повинна базуватися на принципах особистісної та диференційованої орієнтації, пріоритету оздоровчої спрямованості, використання традиційних і нетрадиційних форм рухової активності.

Досвід роботи педагогічного колективу фізичного виховання школярів Козлівської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів Локачинського району Волинської області.

Педагогічний колектив Козлівської загальноосвітньої школи – це колектив однодумців, об'єднаних спільною метою – виховання гармонійно розвиненої самодостатньої особистості.

Щорічний аналіз стану здоров'я школярів дав підстави визначити одним із пріоритетних завдань школи збереження і зміцнення здоров'я школярів. Для реалізації цього завдання у школі розроблено комплексну програму «Я і моє здоров'я», мета якої – створення системи психолого-педагогічного захисту, оздоровлення і гармонійного розвитку учнів.

Реалізація задуманого стала справою всього педагогічного колективу.

Наступним кроком стало створення шкільної системи фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи в навчальний і позанавчальний час.

Завдяки підтримці органів місцевого самоврядування, адміністрації школи вдалося зберегти належну спортивно-матеріальну базу. Таким чином, на балансі школи є два спортивні зали (в одному проводяться навчальні заняття, в другому – уроки з елементами футболу, відповідно до вимог навчальної програми, та районні змагання з міні-футболу), спортивний майданчик з необхідним комплексом спортивного обладнання та футбольне поле.

Постійне задоволення різноманітного кола інтересів учнів – мета, до якої прагне школа. І не даремно, адже кожний учень знаходить улюблене для себе заняття: футбол і туризм, легка атлетика і лижний спорт тощо.

Значним поштовхом до активізації роботи з фізичного та патріотичного виховання учнів школи став фізкультурно-оздоровчий патріотичний комплекс школярів України «Козацький гарт», який є справою всіх учасників навчально-виховного процесу.

З досвіду роботи школи-ліцею № 2 м. Житомира.

Усвідомлення ролі фізичного вдосконалення у всебічному гармонійному розвитку особистості, усвідомлення ставлення до зміцнення свого здоров'я лягло в основу створення школи-ліцею з фізкультурним нахилом. Школа функціонує більше як 50 років. У ній навчається понад 500 учнів. Через віддаленість навчального закладу від центру міста діти не можуть відвідувати міські ДЮСШ (Срмолова, 2007 р.).

Розуміючи, що здоров'я дитини – це ключ до здоров'я дорослої людини, освітній заклад ставить перед собою завдання:

- формування основ культури здоров'я;
- зменшення захворюваності;
- підвищення рівня фізичної та розумової працездатності;
- успішність та якість знань;
- створення умов для задоволення різноманітних інтересів учасників навчально-виховного процесу. З метою реалізації поставлених завдань створені та діють: психологічна служба; медична служба; центр формування, зміцнення та збереження здоров'я.

За сприяння управлінь освіти і науки міської та обласної держадміністрацій розроблено експериментальний індивідуальний навчальний план роботи школи, затверджений Міністерством освіти України 30 травня 1997р.

Досвід роботи школи-ліцею показує, що збільшення часу занять фізкультурою не тільки поліпшує фізичний розвиток учнів, а й сприяє підвищенню їхньої успішності з інших предметів.

Виховання правильного ставлення дитини до свого здоров'я, до ролі фізичного виховання починається з перших її кроків у школі.

Рис. 22. Система роботи педколективу з виховання свідомого ставлення до здоров'я.

До виконання навчальної програми з фізичної культури вчителі початкових класів підійшли нестандартно. Враховуючи анатомо-фізіологічні та психологічні особливості молодших школярів, вони спрямовували свою роботу на оволодіння учнями основних рухових дій – школи рухових дій, приділяючи велику увагу вихованню навичок правильної постави, забезпеченню біологічної потреби дитини в рухових діях. Виходячи із пізнавальних потреб дитини, застосовують елементи гімнастики, легкої атлетики, плавання, рухливі ігри та естафети. У другому-третьому класах додаються елементи спортивних ігор: міні-футболу, міні-баскетболу. Значне місце у роботі з учнями початкових класів займають сюжетні уроки, естафети з елементами навчального матеріалу.

Велика увага приділяється навчанню дітей плавання. Заняття проходять у міському плавальному басейні, який надається школі для користування безкоштовно.

Для організації навчально-виховного процесу з фізичного виховання у школі застосовано бригадний метод роботи вчителів: укладено договір, відповідно до якого кожен учитель проводить уроки фізичної культури згідно зі своєю спортивною спеціалізацією, в якій він має найвищий рівень компетенції. Для виконання навчальної програми складено графік проходження навчального матеріалу на рік, основою кожного семестру є щотижневе планування. Кожний учитель знає, в який день він проводить відповідний урок. Такий підхід усуває одноманітні рухові дії, сприяє виявленню позитивних емоцій.

У середніх класах уроки з фізичної культури проводяться окремо для дівчат і хлопців. Досягається це внаслідок складання розкладу таким чином, щоб на одному уроці були два паралельних класи: 5-А і 5-Б, 6-А, і 6-Б і т. д., тобто один учитель працює з хлопцями обох класів, інший – з дівчатами.

До загальношкільного плану роботи включено проведення фізкультурно-оздоровчих заходів у режимі навчального дня, які систематично проводять класоводи, вчителі-предметники, вихователі груп продовженого дня. Організаційно-методичну допомогу педагогічному колективу надають учителі фізичної культури.

Процес фізичного виховання продовжується у позакласній спортивно-масовій роботі. Багато заходів у школі стали традиційними: змагання «Веселі естафети», «Сила кожному потрібна», змагання з ритмічної гімнастики до свята 8 Березня, естафети під гаслом «Спорт – завжди, наркотики – ніколи!», «Старти надій», «Шкіряний м'яч», «Козацький гарт» тощо.

У школі працюють спортивні секції з волейболу, баскетболу, лижних гонок, легкої і важкої атлетики, аеробіки, боротьби, тенісу, стрільби, футболу, шахів, шашок.

Переосмислюються принципи, прийоми, практичні навички викладання предметів. Триває пошук форм активізації навчального процесу. Учень сприймається як активний елемент системи інформаційного обміну.

Педагоги школи-ліцею втілюють у життя найкращий демократичний стиль діяльності. Він передбачає опору вчителя на учня, учнівський колектив, його думку, ініціативу. Це стиль, який співзвучний з Законом України «Про загальну середню освіту», в центрі якого – особистість дитини, її фізичний та духовний розвиток.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. Розкрити основні завдання, що ставляться до педагогічного колективу з фізичного виховання школярів.
2. У чому полягає співпраця вчителя фізичної культури з членами педагогічного колективу?
3. Розкрити шляхи співпраці вчителя фізичної культури з педколективом.
4. На основі аналізу матеріалів фахових видань (журнал «Фізичне виховання школярів», газета «Здоров'я та фізична культура» та ін.) дібрати кращі зразки співпраці педколективу з фізичного виховання учнів в умовах сучасної школи.
5. Дайте оцінку ефективності праці педагогічного колективу (під час педагогічної практики) щодо проблем формування здорового способу життя за такими критеріями:
  - Створення умов для формування здорового способу життя школярів (інструктивно-методичне забезпечення оздоровчих заходів, педагогічний й батьківський всеобуч, активізація проблем у системі викладання валеології, фізкультури та позакласній роботі тощо).
  - Введення у побут школи щоденних фізкультурно-оздоровчих заходів у 1-9 класах (гімнастика до занять, руханкові хвилини на уроках,

рухливі перерви, динамічні години, фізкультпаузи тощо) з урахуванням конкретних умов і можливостей школи.

- Показники пропусків навчальних днів через гострі респіраторні захворювання, порушення постави, втомленості у процесі навчального дня.
- Рівень фізичної підготовки учнів, стан теоретичних фізкультурно-валеологічних знань, практичних умінь із проблем здорового способу життя (матеріали тестування).
- Дидактико-методичне забезпечення фізкультурно-валеологічних заходів у школі (картотеки оздоровчих моделей, внутрікласні екрани фізичного самовдосконалення учнів, розробки програм-сценаріїв, учнівські лекції тощо).
- Матеріали педагогічно-батьківського вєсєбучу.

Література

1. Срєолова В. Досвід роботи з організації фізичного виховання школярів загальноосвітньої школи /В.Срєолова // Фізичне виховання в школі. – 2007. – №1. – С. 23-25; 33-35. – № 2. – С. 14-16.
2. Мицкан Б. М. Здоровий спосіб життя в контексті ноосферного мислення /Б. М. Мицкан //Актуальні проблеми розвитку руху «Спорт для всіх» у контексті європейської інтеграції України: Матеріали міжнар. наук.-практ. конференції – Тернопіль. – 2004. – С. 4-7.
3. Мокринська Л. Ф. організація фізкультурно-оздоровчої системи в школі /Л. Ф. Мокринська //Фізичне виховання в школі. – 2008. – №6. – С. 8-10.
4. Презлята Г. В. Педагогічна підтримка учнів у формуванні здорового способу життя /Г.В. Презлята //Джерела: науково-методичний вісник. – 2002. – №2. – С. 41-44.
5. Презлята Г. В. Здоровий спосіб життя: шляхи реалізації в умовах сучасної школи /Г.В.Презлята //Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення: Матеріали ІV Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Львів: ЛДІФК, 2004. – С. 81-82.

6. Презлята Г. В. Про реалізацію оздоровчої функції освіти засобами навчального предмета «Основи здоров'я і фізична культура»: методичні рекомендації /Г. В. Презлята, А. Я. Шпільчак //Обрії: науково-методичний журнал. – Івано-Франківськ: ОІППО, 2002. – С. 96-99.

7. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання /Б. М. Шиян. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. – 248 с.

Тема 14. Творчість учителя фізичної культури у співпраці з батьківською громадськістю

1. Сім'я як соціально-педагогічне середовище.
2. Роль сучасної сім'ї у фізичному вихованні дітей.
3. Педагогічна освіта батьків.

Ключові слова: сім'я, функції сім'ї, фізичне виховання в сім'ї.

1. Сім'я як соціально-педагогічне середовище

Сім'я є моделлю суспільства на конкретному історичному етапі розвитку, відображає його моральні та духовні особливості [4, с. 108].

Сім'я – невелика соціальна група, до якої входять поєднані шлюбом чоловік і жінка, їхні діти, власні або усиновлені, кровні родичі, інші особи, пов'язані родинними зв'язками з подружжям (Н. П. Волкова, 2001).

Життєдіяльність сім'ї реалізується через основні її функції: **матеріально-економічну** (бюджет сім'ї, участь у суспільному виробництві, набуття професії, відновлення втрачених на виробництві сил); **житлово-побутову** (організація побуту); **репродуктивну** (продовження людського роду); **комунікативну** (створення сприятливого сімейного мікроклімату); **виховну** (формування особистості дитини, передача їй соціального досвіду збереження і зміцнення здоров'я); **релаксивну** (організація вільного часу і відпочинку, заняття різними засобами фізичної культури, дозвілля).

Сім'я є також середовищем життя і розвитку дитини, яке зумовлює спосіб життя та її соціальне існування, а саме:

- соціально-культурний – стосується освітнього рівня батьків, їхньої участі у суспільному житті;
- соціально-економічний – означає матеріальну забезпеченість сім'ї;

- техніко-гігієнічний – характеризує умови проживання, забезпеченість житлом, особливості способу життя;

- демографічний – виражається у структурі та чисельності життя.

Таким чином, педагогічне середовище розвитку дитини створюється у процесі сімейного виховання, залежить від типу сім'ї.

Розуміння цього педагогами сприяє поглибленості зв'язків з нею, пошуку можливостей щодо корекції сімейного виховання, підвищення педагогічної культури батьків, зокрема й фізичного виховання, як важливого чинника зміцнення здоров'я молодого покоління. Адже батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я своїх дітей, їхній фізичний, духовний розвиток, ведення ними здорового способу життя. У разі порушення цього обов'язку, якщо воно завдає істотної шкоди здоров'ю дитини, вони у встановленому порядку можуть бути позбавлені батьківських прав (Закон України від 19 листопада, 1992 року № 2801, ст. 59. Основи законодавства України про охорону здоров'я).

2. Роль сучасної сім'ї у фізичному вихованні дітей

Фізичне виховання сім'ї – це система заходів, спрямована на підвищення рухливої активності, рівня фізичного розвитку, зміцнення здоров'я та утвердження пріоритетів здорового способу життя її членів.

Налагодження успішної взаємодії з батьками вимагає від учителя фізичної культури дотримання таких психолого-педагогічних вимог та правил:

- використання заходів, які сприяють підвищенню авторитету батьків;
- довіра до виховних можливостей батьків, підвищення рівня їхньої педагогічної культури й активності у фізичному вихованні дітей;
- педагогічний такт у спілкуванні, неприпустимість втручання в життя сім'ї;
- життєствердний, мажорний настрій під час вирішення питань фізичного виховання, опора на позитивні якості дитини, орієнтація на успішний розвиток особистості.

Успішне розв'язання завдань фізичного виховання учнів можливе лише за умови спільних цілеспрямованих зусиль, узгоджених дій школи і сім'ї [8, с. 149]. Нині наріла потреба розробки програми батьківського всеобучу в умовах комплексу «Сім'я – навчально-оздоровчий заклад». Вона повинна спрямовуватися на просвітництво щодо значення та методики оперативного контролю за функціональним станом дітей тощо. Повідомлення доцільно здійснювати на загальних зборах (раз у місяць) та індивідуальних бесідах з батьками. До плану просвітницької роботи, на нашу думку, слід включати такі профілактичні теми, зокрема:

Вікові та індивідуальні особливості дітей.

Вплив систематичних занять фізичною культурою на стан здоров'я.

Організація занять фізичною культурою в сім'ї та школі.

Культура харчування в сім'ї.

Руховий режим школяра.

Значення особистого прикладу та авторитету батьків у фізичному вихованні дітей.

Методика проведення загартовуючих процедур (повітрям, водою).

Методика профілактичного масажу.

Методика оперативного контролю за функціональним станом дітей.

Вплив шкідливих звичок на здоров'я.

Під час висвітлення зазначених вище питань необхідно інформувати батьків про показники фізичного розвитку та фізичної працездатності дітей, обґрунтувати зв'язок частоти респіраторних захворювань із низькими функціональними та антропометричними показниками.

У зміст програм домашніх профілактичних занять доцільно включати: масаж обличчя у поєднанні зі спеціальними водними процедурами, контрастне обливання і холодні ванни, масаж грудної клітки, дихальну гімнастику, ходьбу й біг підтюпцем (або інші фізичні вправи, ігри) з чергуванням природного і вираженого діафрагмального дихання, босоходіння, культуру харчування. Для

контролю за станом здоров'я дітей у домашніх умовах, слід ознайомити батьків із правилами ведення «Паспорта здоров'я».

3. Педагогічна освіта батьків

Важливою умовою ефективної навчально-виховної роботи з фізичного виховання є співробітництво школи і сім'ї, яке передбачає належний рівень педагогічної культури батьків. На жаль, в умовах сьогодення, коли утверджуються нові суспільні, етичні цінності, в умовах стрімкої глобалізації, педагогічна освіченість батьків щодо використання засобів фізичної культури у способі життя сім'ї нерідко відстає від реальної педагогічної ситуації, суспільних потреб, очікувань дитини. А тому як школа, так і вчитель фізичної культури повинні дбати про збагачення батьків знаннями, уміннями й практичними навичками щодо підвищення рухового режиму дня сім'ї. Трагічні випадки, що сталися на уроках фізичної культури останніми роками, дають підстави стверджувати, що батьки досить мало знають про стан здоров'я своїх дітей. І навіть тоді, коли знають, – не інформують про це школу. Слід системно проводити роз'яснювальну роботу серед батьків щодо необхідності контролю за реальним станом здоров'я дітей та інформування про цей стан адміністрації навчального закладу.

Поради вчителя фізичної культури батькам із питань фізичного виховання

- Не псуй здоров'я дитини.
- Навчись бачити душу в очах дитини, враховуй її інтереси.
- Ніколи не висміюй дитини, не злись і не кричи.
- Будь терплячим, вимогливим і розважливим.
- Завжди будь у доброму гуморі.
- Будь завжди правдивим. Постійно підвищуй самооцінку дитини під час занять руховою активністю.
- Домагайся довіри дитини і бережи її.

• Бережи здоров'я дитини і своє власне. Пам'ятай: твоя турбота про здоров'я – гарний приклад для дітей.

• Відмовся від наказового тону. Прикуси язика, якщо в твоїй мові з'являються нотки роздратування. І повторюй: «Він усього лише хлопчик (дівчинка) ...я вимагаю надто багато... Він (вона) виросте здоровою людиною». Нижче пропонуємо основні форми співпраці школи і сім'ї (табл. 4)

Таблиця 4

Програма співпраці школи і сім'ї з питань формування здорового способу життя

№ з/п	Форма	Характерні особливості	Зміст (питання для виступів)
1.	Загальношкільні батьківські збори	Традиційна форма співпраці з батьками дітей різних вікових груп. Виступи повинні бути загальними, цікавими для усіх	1. Роль фізичної культури у зміцненні здоров'я. 2. Форми фізичного виховання в сім'ї. 3. Формування здорового способу життя в сім'ї.
2.	Класні батьківські збори	Просвітницько-інформаційний захід для батьків конкретного класу (вікової групи)	1. Руховий режим учнів класу. 2. Аналіз матеріалів медичного обстеження. 3. Контроль за виконанням домашніх завдань з фізичної культури, рівнем фізичної підготовленості.
3.	Педагогічний лекторій	Передбачає надання батькам систематизованих знань із проблем фізичного виховання, розкриває досвід використання різних засобів оздоровлення в сім'ї	1. Природні засоби загартування у побуті сім'ї. 2. Нетрадиційні оздоровчі системи, можливості їхнього використання в сім'ї. 3. Досвід утвердження пріоритетів ЗСЖ в сім'ї. 4. Досвід навчання дітей плавання. 5. Перегляд кінофільмів, виставка літератури
4.	Семінари-практикуми	Практичні заняття з розучування різних оздоровчих дидактичних моделей	1. Розучування комплексів ранкової зарядки. 2. Ознайомлення з комплексами спеціальних вправ для розвитку фізичних якостей. 3. Відпрацювання методики навчання дітей плавання. 4. Розучування елементів туристичної техніки. 5. Ознайомлення з контрольними тестами та критеріями оцінювання рівня фізичного розвитку, фізичної

			підготовленості школярів. 6. Вивчення рухливих ігор для використання під час дозвілля в сім'ї.
5.	Залучення батьків до спортивного життя школи	Участь батьків у змаганнях, виконання функцій інструкторів, тренерів з конкретних видів спорту	1. Участь у змаганнях у складі збірних команд класу («Веселі старти», «Старти надій», «Тато, мама і я – спортивна сім'я») 2. Проведення занять спортивних секцій. 3. Участь батьків у туристичних походах класів, де навчаються їхні діти. 4. Організація спортивно-оздоровчої роботи за місцем проживання (обладнання закладу, виготовлення саморобного дрібного інвентарю, придбання належного спортивного інвентарю для занять в сім'ї).
6.	Відкриті уроки фізичної культури для батьків	Урок – основна форма фізичної культури в школі, відкритий урок дозволить наочно ознайомитися з рівнем фізичного розвитку дитини, порівняти її можливості з можливостями учнів класу	У змісті доцільно використати вправи, які дозволять розкрити можливості дітей із виконання різних рухових дій, передбачених чинною навчальною програмою, продемонструвати рівень розвитку фізичних якостей. На уроці переважає ігровий та змагальний метод.
7.	Консультації для батьків	Передбачає надання конкретних рекомендацій, порад щодо підвищення рівня фізичної підготовленості школярів, їхньої рухової активності	Це адресні рекомендації батькам на потребу з різних проблем: розвитку фізичних якостей (сили, швидкості, спритності, витривалості, гнучкості тощо); обладнання спортивної бази в сім'ї; методика навчання плавання; контроль за виконанням домашніх завдань із фізичної культури та ін.
8.	Відвідання батьків удома	Сприяє налагодженню контактів з сім'єю, з'ясуванню її способу життя	Консультація щодо впровадження фізичної культури у побут школяра як вагомого засобу зміцнення здоров'я, утвердження пріоритетів здорового способу життя.
9.	Листування	Повідомлення батьків про успіхи та невдачі учнів. Запрошення до школи.	Проводяться особистісно орієнтовані консультації, добіраються спеціальні комплекси вправ; залучення батьків до співпраці з метою поліпшення рівня фізичної підготовленості учнів.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. Розкрийте сутність основних функцій сім'ї.
2. У чому полягає роль сім'ї у фізичному вихованні школярів?
3. Розкрийте основні форми співпраці вчителя фізичної культури з батьками.
4. Ознайомтеся із книгою подружжя Нікітіних «Ми, наші діти, онуки», випишіть приклади фізичного виховання дітей у сім'ї.
5. Ознайомтеся із книгою М. Г. Стельмаховича «Українська родинна педагогіка» і випишіть цікаві надбання етнопедогогіки, які ви змогли б використати у процесі виховання дітей у сучасній сім'ї.
6. Зверніться до праці В. О. Сухомлинського «Сто порад учителю» й «Батьківська педагогіка» і випишіть цікаві міркування відомого педагога про особливості збереження і зміцнення здоров'я дітей у сім'ї.
7. Виберіть із книжки О. Д. Дубогай «Фізкультура, мы и дети» методичні рекомендації батькам щодо фізичного виховання у сім'ї.

Література

1. Волкова Н. П. Педагогіка /Н. П. Волкова. – К., 2001. – С. 220-232.
2. Дубогай А. Д. Фізкультура, мы и дети /А. Д. Дубогай, Л. М. Мовчан. – К., 1989. – С. 47-52.
3. Кузьмінський А. І. Педагогіка: Хрестоматія /А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2006. – С. 593-600.
4. Мазуха Д. С. Педагогіка: Навчальний посібник /Д. С. Мазуха, П. І. Ононасенко. – Київ, Центр навчальної літератури, 2005. – С. 108-116.
5. Панок В. Г. Формування здорового способу життя дітей і підлітків /В. Г. Панок. – К.: Ніка-Центр, 2001. – С. 93-99.
6. Презлята Г. В. Формування здорового способу життя у сім'ї /Г. В. Презлята //Обрії: науково-методичний журнал. – 2006. – №1. – С. 32-36.
7. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка /М. Г. Стельмахович. – К., 1996. – С. 178-182.

8. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання /Б. М. Шиян. Частина 2. – Тернопіль: навчальна книга – Богдан, 2004. – С. 149-152.
9. Педагогіка: завдання і ситуації. Практикум [В. Л. Омельченко, А. І. Кузьмінський, Л. П. Вовк]. – 2-ге вид. – К., 2006. – С. 355-374.

Учитель зможе перейняти досвід, піднятися на вищий професійний рівень тільки за тієї умови, якщо читання стало для нього найважливішою потребою.

Василь Сухомлинський

Тема 15. Підвищення кваліфікації та атестація вчителя фізичної культури

1. Професійний розвиток учителя фізичної культури в системі методичної роботи післядипломної освіти.
2. Посадові обов'язки та атестація вчителя фізичної культури.
3. Присвоєння кваліфікаційних категорій та педагогічних звань.

Ключові слова: післядипломна освіта, атестація педагогічних працівників, методична робота в системі післядипломної освіти.

1. Професійний розвиток учителя фізичної культури в системі методичної роботи післядипломної освіти

Сьогодні ні в кого не викликає сумніву необхідність освіти впродовж усього життя людини. Ця позиція особливо важлива для педагогічної професії, що обумовлюється, по-перше, постійним оновленням змісту навчально-виховного процесу, по-друге, появою нових педагогічних ідей, підходів, технологій, методик, а також зростанням науково-методичної інформації. Вона передбачає організоване і систематичне навчання дипломованих спеціалістів з метою подолання розриву між здобутою у вищих навчальних закладах професійною підготовкою, практичним досвідом і новими вимогами, що ставляться перед розвитком науки і суспільними умовами [9, с. 29].

Дослідження підтверджують, що навіть найкращі навчальні заклади не можуть забезпечити підготовку висококваліфікованих працівників на весь час їхньої професійної діяльності.

В американській літературі введена особлива категорія вимірювання старіння знань спеціаліста – «період напіврозпаду компетентності», який

означає тривалість часу після закінчення навчального закладу, коли в результаті старіння знань з появою нової інформації компетентність спеціаліста знижується на 50%. У 80-х роках минулого століття цей період становив 5-6 років. У наш час він набагато коротший. Є прогноз, що у 2015 році обсяг знань подвоюватиметься кожні 75 днів. Це актуалізує постійне набування знань, як необхідної умови збереження кваліфікації спеціаліста, забезпечення життєвої і навіть цивілізованої компетентності. Саме на це спрямована система післядипломної освіти, як впорядкована сукупність взаємопов'язаних навчальних закладів, організацій, органів управління, які забезпечують розв'язання завдань підвищення професійної майстерності вчителів фізичної культури.

Післядипломна освіта – це обумовлений об'єктивними законами суспільного розвитку процес постійного нарощування інтелектуального і духовного потенціалу працівників освіти, який планово здійснюється у формі організованої колективної, групової та індивідуальної пізнавальної і творчої діяльності освітян.

Методична робота в системі післядипломної освіти – це спеціально організована діяльність педагогічних працівників, що створює умови для підвищення майстерності педагога. Її функції полягають у визначенні системи заходів, спрямованих на досягнення найкращих результатів (планування); у діяльності з удосконалення структури і змісту методичної роботи (організаційна); у регулярному вивченні співвідношення між рівнем компетентності педагогів, що виявляється в узагальненому результаті їхньої праці, та вимогами суспільства до якості роботи працівників освіти (діагностична); передбаченні знань та умінь, необхідних педагогам у майбутньому (прогностична); виробленні принципово нових положень навчально-виховної роботи, у формуванні, експериментальній перевірці та впровадженні передового досвіду (моделювальна); відновленні частково забутих або втрачених учителями знань після закінчення навчального закладу (відновлювальна); виправленні недоліків у діяльності педагогів, пов'язаних із

використанням застарілих методик (коригуюча); інформуванні, агітації педагогів щодо провадження досягнень науки, передового досвіду [3;5;7].

Отже, основними компонентами і головним завданням системи післядипломної освіти є підвищення кваліфікації педагогічних кадрів як цілеспрямований, спеціально організований процес систематичного оновлення професійної компетентності працівників освіти. Головна мета цього процесу – приведення професійної компетентності вчителів і вихователів до відповідності з визнаними стандартами, що передбачає розвиток їхнього творчого потенціалу, педагогічної майстерності, підвищення інтелектуального і загальнокультурного рівня [8]. Професійний розвиток педагога має йти по всій площині його характерних особливостей як спеціаліста.

По-перше, щодо його педагогічної спрямованості (постійної психологічної готовності), показниками якої є: ставлення до педагогічної діяльності як процесу навчання і виховання; ставлення до дитини як суб'єкта (активного учасника) навчально-виховного процесу; ставлення до себе як суб'єкта, відповідального організатора педагогічного процесу і спілкування, що базується на міцному підґрунті бажання навчати і виховувати, інтересі до суті педагогічної діяльності, орієнтації на суспільно значущий результат, на любові, повазі і вимогливості до дітей, тобто гуманних почуттях як рушіях педагогічної активності, орієнтації на власний прогрес, реалізацію потенційних можливостей, саморозвиток. *По-друге*, щодо педагогічних здібностей (педагогічної готовності, компетентності, майстерності). *По-третє*, це група особливостей учителя, що має враховуватися в роботі з ним – це *індивідуально-типологічні властивості* (особливості темпераменту, характеру вчителя, які прямо чи опосередковано впливають на успішність педагогічної діяльності).

Методична робота покликана стимулювати підвищення наукового рівня вчителів, їхню підготовку до засвоєння змісту нових програм і технологій, реалізації досягнень психолого-педагогічних дисциплін і методик викладання, передового педагогічного досвіду.

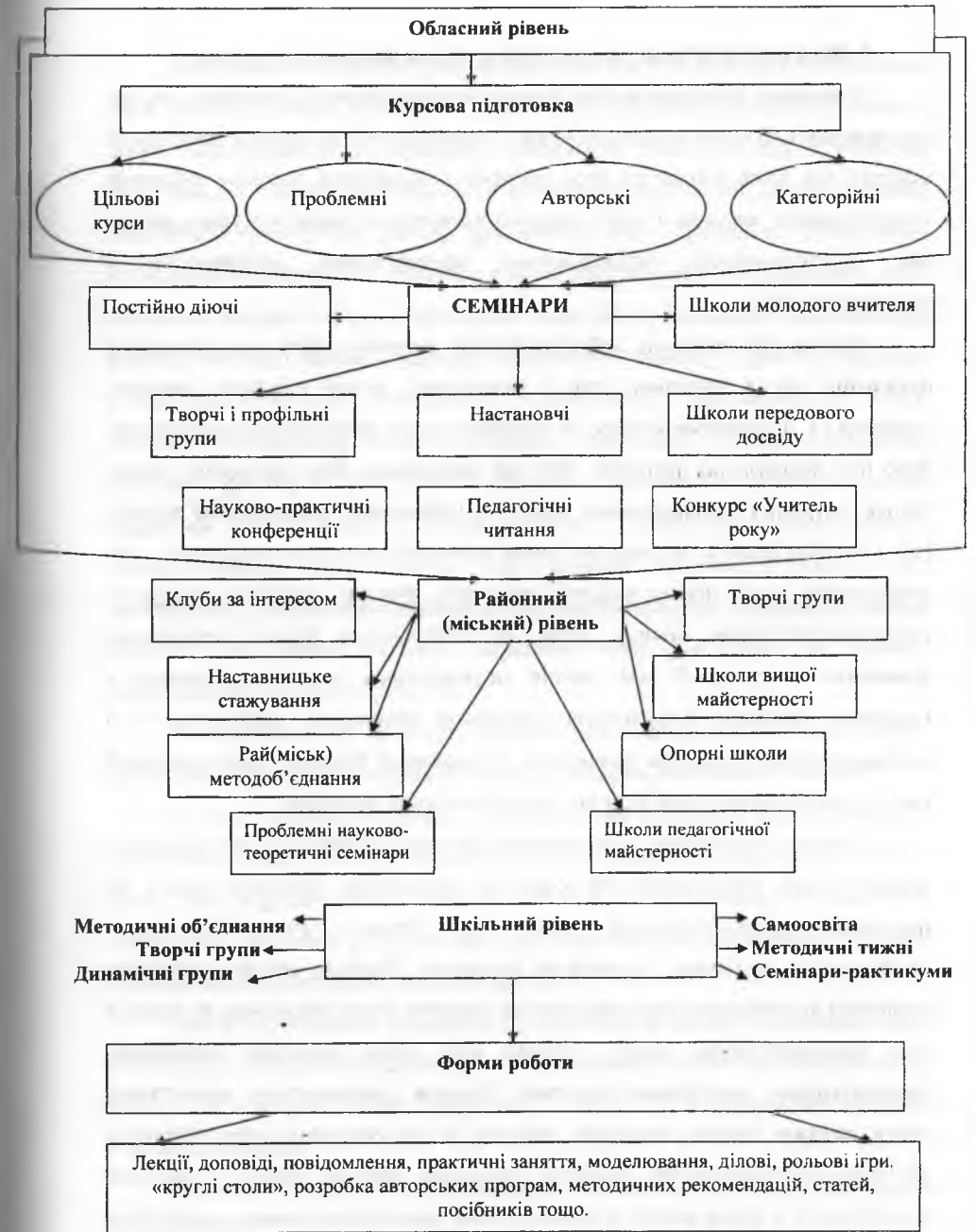

Рис. 23. Структура методичної роботи системи післядипломної освіти.

2. Посадові обов'язки та атестація вчителя фізичної культури

Основними посадовими обов'язками учителя фізичної культури є те, що він проводить фізичне виховання учнів у відповідності до чинних програм та методик для дітей шкільного віку, зокрема з гімнастики, ритміки, плавання тощо; визначає завдання і зміст кожного конкретного заняття з урахуванням віку, підготовленості, індивідуальних психофізичних особливостей і самопочуття дітей.

Педагог дає необхідну диференційовану допомогу дітям при оволодінні навичками гри в спортивні ігри з гімнастики, легкої атлетики, ритміки, плавання і т. д.; розвиває інтерес до систематичного фізичного удосконалення, дбає про формування вольових якостей вихованців. Він забезпечує повну безпеку дітей під час спортивних занять на майданчику, у спортивній кімнаті (залі), басейні (ванні), не допускає їхньої перевтоми чи переохолодження, при необхідності надає першу медичну допомогу. Учитель постійно слідкує за санітарно-гігієнічним станом місць, де здійснюється фізичне виховання; проводить консультації для членів педагогічного колективу, батьків з методики навчання фізкультурно-спортивної діяльності, знайомить із її профілактично-оздоровчим значенням і правилами безпеки, дає пропозиції щодо удосконалення рівня фізичної підготовленості школярів.

Спільно з медичними працівниками фахівець контролює стан фізичного здоров'я дітей. Наставами та особистим прикладом утверджує повагу до принципів загальнолюдської моралі, до батьків, жінки, культурно-національних, духовних, історичних цінностей України, виховує дбайливе ставлення до навколишнього середовища. Педагог готує вихованців до життя в дусі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами. Учитель дотримується педагогічної етики, поважає гідність школярів, захищає їх від будь-яких форм фізичного або психічного насильства, запобігає шкідливим звичкам, пропагує здоровий спосіб життя, а також постійно підвищує свій професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру.

Для вирішення педагогічних завдань учитель фізичної культури повинен мати знання в обсязі відповідної вищої або середньої спеціальної освіти і добре знати предмет та методику викладання шкільного курсу «Фізична культура», а також: дисципліни психолого-педагогічного циклу, зокрема педагогіку, психологію, вікову фізіологію; цілі, принципи, організацію, нормативне забезпечення шкільної освіти, зокрема стосовно предмета, який викладає; навчальні плани, програми, підручники; методичні рекомендації; форми, методи, засоби навчально-виховного процесу, вимоги до його матеріально-технічного оснащення; індивідуальні характеристики учнів, проблеми формування різних учнівських колективів і керівництва ними; соціальні, культурні, інші умови навчання і виховання; принципи, якими керуються провідні вчителі; основні напрямки і перспективи розвитку освіти; Закони України «Про освіту», «Про фізичну культуру і спорт», інші законодавчі і нормативно-правові акти, документи, що стосуються питань фізичного виховання школярів, державну мову відповідно до чинного законодавства про мови в Україні.

Учитель фізичної культури повинен знати бездоганно вимоги чинних навчальних програм та теорію і методику фізичного виховання школярів.

Учитель фізичної культури повинен вміти ефективно використовувати професійні знання у різних формах фізичного виховання учнів різних вікових груп. Він повинен мати ціннісні орієнтації, спрямовані на фізичний, культурний, духовний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, творчу педагогічну діяльність.

Для стимулювання професійної діяльності вчителя, підвищення його кваліфікації, методичної майстерності, спрямованості до якісних результатів у навчанні й вихованні учнів, починаючи з 1972 р., запроваджено атестацію педагогічних кадрів.

Атестація педагогічних працівників – це визначення їхньої відповідності займаній посаді.

Атестація вчителів фізичної культури – це комплексна перевірка, яка здійснюється спеціальною атестаційною комісією з метою визначення рівня кваліфікації педагога, що дає їм змогу претендувати на присвоєння більш високого кваліфікаційного рівня.

Відповідно до Типового положення про атестацію педагогічних працівників України, (затверджене *Наказом Міністерства освіти України від 20 серпня 1993 р. № 310, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 2 грудня 1993 р.)* зі змінами і доповненнями, затвердженими *Наказом Міністерства освіти України від 1 грудня 1998 р. № 419*) визначається відповідність фахівців фізичної культури займаній посаді, рівню кваліфікації, залежно від якого та стажу педагогічної роботи їм призначається категорія та відповідний посадовий оклад (ставка заробітної плати) у межах схеми посадових окладів [10].

Атестація здійснюється на основі комплексної оцінки рівня кваліфікації, педагогічної майстерності, результатів їхньої педагогічної діяльності шляхом проведення контрольних робіт, зрізів знань учнів, тестування; відвідування уроків, позакласних заходів; здійснення аналізу освітнього процесу в загальноосвітніх школах.

Атестація педагогічних працівників поділяється на **чергову та позачергову**.

Чергова атестація проводиться один раз на п'ять років згідно з графіком, складеним безпосередньо в навчальному закладі.

Педагогічним працівникам, які пройшли чергову атестацію, визначається відповідність (відповідність за умови, невідповідність) посаді, яку займають, встановлюється або підтверджується (не підтверджується) одна з кваліфікаційних категорій, посадовий оклад (ставка заробітної плати), а також може бути присвоєне, підтверджене (не підтверджене) педагогічне звання.

Не розглянуті атестаційною комісією (не підтверджені або не змінені) протягом 5-ти років з дня встановлення (присвоєння) кваліфікаційної

категорії посадові оклади (ставки заробітної плати), педагогічні звання втрачають чинність.

Якщо педагогічні працівники з поважних причин або незалежних від них причин не можуть пройти чергову атестацію, то за погодженням з атестаційною комісією вищого рівня термін дії попереднього рішення атестаційної комісії при навчальному закладі може бути подовженим на один рік.

Педагогічним працівникам, які відмовилися від чергової атестації, встановлюється кваліфікаційна категорія на ступінь нижча від тієї, яку вони мали за наслідками попередньої атестації (кваліфікаційна категорія «спеціаліст» у такому випадку залишається без змін); працівникам, для яких не передбачені кваліфікаційні категорії, призначається оплата праці за нижчим посадовим окладом (ставкою заробітної плати); для працівників з педагогічним званням припиняється чинність відповідного звання. Не допускається відмова від атестації педагогічних працівників, щодо яких постало питання про їхню невідповідність займаній посаді.

Позачергова атестація проводиться не раніше як через рік з дня видання керівником навчального закладу, органом державного управління освітою відповідного наказу за підсумками атестації після попередньої атестації для осіб, які:

- виявили бажання підвищити раніше встановлену їм кваліфікаційну категорію (для працівників, яким не передбачені кваліфікаційні категорії, – підвищити посадовий оклад (ставку заробітної плати);

- порушили питання про присвоєння їм педагогічного звання за умов, зазначених у пункті 5.5. розділу V Типового положення [10];

- знизили в міжатестаційний період рівень своєї професійної діяльності (за наявності аргументованого подання керівника або ради навчального закладу).

Для осіб, які раніше не атестувалися, позачергова атестація допускається за умови роботи в даному навчальному закладі не менше року.

Ця вимога не поширюється на педагогічних працівників, які мають вчені звання або наукові ступені за наявності трирічного науково-педагогічного стажу.

3. Присвоєння кваліфікаційних категорій та педагогічних звань

За результатами атестації учителям фізичної культури присвоюються такі кваліфікаційні категорії: «спеціаліст», «спеціаліст II категорії», «спеціаліст I категорії», «спеціаліст вищої категорії»; присвоюються педагогічні звання: «старший учитель».

Атестація педагогічних працівників проводиться атестаційними комісіями, що створюються при: навчальних закладах, незалежно від відомчої підпорядкованості та форми власності щороку до 20 вересня і наділяються повноваженнями на весь навчальний рік. Кількість і персональний склад атестаційної комісії при навчальному закладі, органі державного управління освітою визначається і затверджується наказом їхнього керівника за погодженням з радою та комітетом профспілки навчального закладу, органу державного управління освітою. Так, кваліфікаційна категорія «спеціаліст вищої категорії» встановлюється вчителям фізичної культури, які виявили високий рівень професіоналізму, ініціативи, творчості, досконало володіють ефективними формами і методами організації навчально-виховного процесу, забезпечують високу результативність, якість своєї праці. Враховується, що стаж безпосередньої педагогічної роботи становить не менше 8 років. Як виняток, він може бути скорочений до 5 років. Для педагогів із вченими званнями та науковими ступенями враховується стаж їхньої безпосередньої педагогічної роботи у вищому навчальному закладі.

Кваліфікаційна категорія «спеціаліст I категорії» встановлюється вчителям фізичної культури, які виявили ґрунтовний рівень професіоналізму, добре володіють ефективними формами, методами педагогічної діяльності, досягли значних результатів у вирішенні навчально-виховних завдань шкільного курсу «Фізична культура».

Стаж безпосередньої педагогічної роботи – не менше 5 років.

Кваліфікаційна категорія «спеціаліст II категорії» встановлюється педагогічним працівникам, які виявили достатній рівень професіоналізму, використовують сучасні форми методи навчання та виховання, досягли вагомих результатів у педагогічній діяльності.

Стаж безпосередньої педагогічної роботи – не менше 3 років.

Кваліфікаційна категорія «спеціаліст» підтверджується педагогічним працівникам, які професійно компетентні, забезпечують нормативні рівні і стандарти навчання та виховання.

Педагогічне звання «старший учитель» може присвоюватися лише тим учителям фізичної культури, які мають кваліфікаційну категорію «спеціаліст вищої категорії» або «спеціаліст I категорії» і за наявності освіти в обсязі вищого навчального закладу I-II рівня акредитації, училища та іншого навчального закладу еквівалентного рівня акредитації – стаж безпосередньої педагогічної роботи не менше 8 років та найвищий відповідний посадовий оклад (ставка заробітної плати). Педагогічні звання «вчитель-методист», «викладач-методист» присвоюється педагогічним працівникам, які мають кваліфікаційну категорію «спеціаліст вищої категорії», відповідають вимогам для присвоєння звань «старший учитель», «старший викладач», а також запроваджують у навчально-виховний процес найбільш ефективні форми і методи роботи, узагальнюють передовий педагогічний досвід, беруть активну участь у розробленні шкільного компонента змісту освіти, діяльності професійних педагогічних об'єднань, асоціацій, навчальних закладів в освоєнні досвіду провідних педагогів і мають власні методичні розробки, які пройшли апробацію та схвалені науково-методичними установами відповідного рівня.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. Розкрийте основні завдання системи післядипломної освіти.
2. Яка роль методичних служб у системі післядипломної освіти?

3. Проаналізуйте можливі зв'язки між різними формами методичної роботи в системі післядипломної освіти обласного, районного та шкільного рівнів (рис.23).

4. Розкрийте посадові обов'язки учителя фізичної культури.

5. Яку роль відіграє атестація у підвищенні професійного рівня вчителя?

6. Розкрийте професійний портрет учителя фізичної культури таких кваліфікаційних категорій: «спеціаліст», II кваліфікаційна категорія; I кваліфікаційна категорія, вища категорія.

7. Кому присвоюються звання «старший учитель», «учитель-методист»?

Література

1. Волкова Н. П. Педагогіка /Н. П. Волкова. – К., 2001. – С. 293–402.

2. Гончаренко С. І. Методика як наука /С. І. Гончаренко // Шлях освіти.– 200. – № 1. – С. 2–6.

3. Данилова Г. С. Методичні служби України: проблеми управління, професійна підготовка: Навч.-метод. Посібник /Г. С. Данилова. – К.: ІЗММ, 1997. – 256 с.

4. Коновальчук І. С. Психодіагностика в роботі керівника школи /І. С. Коновальчук. – Івано-Франківськ: ІППО, 1996. – 70 с.

5. Кремень В.І. Освіта і наука: шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи) /В. І. Кремень. – К: Грамота, 2003. – 216 с.

6. Основні стратегії навчання дорослих. Семінар для викладачів вищих учбових закладів – Пуща-Озерна: Міжнародний фонд «Відродження», 1997. – С. 15-17.

7. Остапчук О. Методична система: педагогічні роздуми без упередженого ставлення /О. Остапчук //Відкритий урок. – 2002. – № 1-2. – С. 31–35.

8. Руссол В. М. Вивчення рівня професійної культури і потреб учителів як умова оптимізації післядипломної освіти /В. М. Руссол //Обрії. – 2001. – №2. – С. 3–12.

9. Руссол В. М. Врахування професійної культури і потреб учителів у післядипломній освіті /В. М. Руссол //Вісник Прикарпатського університету: Педагогіка. –2000. – Вип.IV. – С. 29-36.

10. Типове положення про атестацію педагогічних працівників України. Наказ Міністерства освіти України від 20 серпня 1993 р. – №310.

*Той, хто бажає навчати повинен
перш за все сам добре вивчити те,
що хоче викладати іншим.*

О. Духнович

Тема 16. Самоосвіта вчителя фізичної культури як засіб підвищення його педагогічної майстерності

1. Сутність поняття «самоосвіта», її принципи.
2. Основні компоненти самоосвітньої діяльності.
3. Концепція самоосвітньої діяльності вчителя.
4. Вимоги та етапи організації самоосвіти учителя

Ключові слова: самоосвіта, рефлексія, самооцінка, самовизначення, самоорганізація, самоконтроль.

1. Сутність поняття «самоосвіта», її принципи

Удосконалення рівня професійної компетентності – один з основних напрямків реформування системи освіти. Головні нормативно-правові документи Міністерства освіти і науки України свідчать:

Педагогічні та науково-педагогічні працівники зобов'язані постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру» (*Закон України «Про освіту»*).

«Підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників, їхнє професійне самовдосконалення – важлива умова модернізації освіти» (*Національна доктрина розвитку освіти*).

Виходячи з цього, основним напрямом удосконалення рівня професійної компетентності вчителя є професійне самовдосконалення шляхом цілеспрямованої самоосвітньої діяльності.

Аналіз планів самоосвітньої діяльності вчителів фізичної культури свідчить, що більша частина педагогів не мають системи планування, зорієнтованого на досягнення кінцевих якісних результатів. А. Є. Радченко

підкреслює, що, за результатами анкетування, 38 % учителів не володіють знаннями з теорії самоосвіти та засобами вивчення потенційних можливостей учнів, не вміють відстежувати результати свого впливу на розвиток учнів [5]. Таким чином, третина педагогів працюють на репродуктивному рівні самоосвітньої діяльності.

Якщо людина не знає, до якої мети вона рухається, для неї жоден вітер не буде попутним.

Сенека

Сучасна педагогіка має потребу у висококваліфікованих спеціалістах, які здатні творчо підходити до організації навчально-виховного процесу та досягати високих якісних результатів.

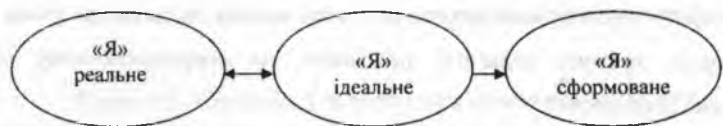
Отже, можна зробити висновок про потребу досконалої організації та управління самоосвітньою діяльністю педагогів.

Завдання удосконалення професійної компетентності педагогічних кадрів, підвищення їхнього наукового та загальнокультурного рівня вирішуються через систему методичної діяльності. У створенні особистісно орієнтованої системи професійного зростання вагому роль відіграє організація самоосвітньої діяльності. Завдяки моніторингу особистої педагогічної діяльності йде накопичення інформації про рівень якості самоосвіти педагога. Таким чином, у кожного педагога з'являється можливість прогнозувати та моделювати особистий розвиток, забезпечуючи безперервне професійне зростання.

Самоосвіта – це безперервний процес саморозвитку та самовдосконалення педагогів.

Самоосвіта вчителя є основною формою підвищення професійної педагогічної компетентності, яка складається з удосконалення знань та узагальнення педагогічного досвіду шляхом цілеспрямованої самоосвітньої роботи [2].

Механізм самоосвіти – це самоформатування (яким я себе зроблю, яким «Я» себе уявляю). Самоосвіта – це усвідомлений рух від:

Принципи самоосвіти вчителя

1. Принцип цілісності (системність самоосвітньої діяльності).
2. Принцип діяльності (практична спрямованість роботи).
3. Принцип мобільності (відповідність змісту самоосвіти рівню професійної компетентності).
4. Принцип самореалізації (впровадження в життя своїх внутрішніх можливостей та здібностей).
5. Принцип самоорганізації (здатність особистості раціонально організувати свою діяльність).

Адекватне, наскільки це можливо, знання ступеня та характеру розбіжностей між ідеальними образами та реальною ситуацією «я – в – професії» є постійним чинним стимулом до самовдосконалення, особистого та професійного зростання педагога, і в цьому бачиться значення професійної рефлексії.

Професійна рефлексія – це виведення на когнітивний рівень, об'єктивація суб'єктивних переживань, пов'язаних з професійною діяльністю.

Одним із важливих аспектів рефлексивних характеристик особистості є здатність її до саморозвитку. Виявити здатність до саморозвитку допоможе вчителю тест Н. П. Лукашевича «Самооцінка здібностей до самоосвіти й саморозвитку особистості».

Становлення особистісної професійної рефлексії відбувається не стихійно, а за індивідуальним цілеспрямованим планом.

Основні компоненти самоосвітньої діяльності відображені на схемі (рис. 24).

Рис. 24. Основні компоненти самоосвітньої діяльності.

2. Основні компоненти самоосвітньої діяльності

Досконала організація самоосвіти залежить від багатьох чинників. Багато залежить від мотивів самоосвіти, об'єктивної і суб'єктивної значущості, теоретичної і практичної підготовки, ступеня оволодіння вміннями здійснювати самоосвітню роботу, фізіологічного й емоційного стану та інших факторів [5].

1. Стартовий інтелектуальний потенціал – це певний обсяг знань, умінь та навичок, набутих учителем.

Сучасна педагогіка вважає, що змістом самоосвіти мають бути базові професійні ЗУН (знання, уміння та навички), що сприяють розвитку мислення та пізнавальної активності вчителів. Знання – фундамент пізнавальної діяльності. При постійному саморозвитку вчителя постійно удосконалюється рівень його інтелектуальної компетентності, а саме: стан науково-теоретичної підготовки; стан психолого-педагогічної підготовки; стан методичної підготовки; стан технологічної підготовки.

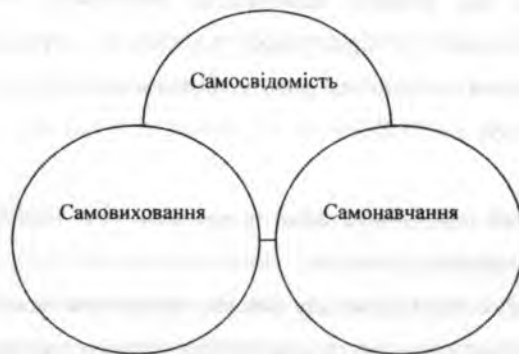
II. Мотиви формування безперервної самоосвіти

Під мотивацією розуміють сукупність внутрішніх та зовнішніх сил, які збуджують педагога до діяльності та надають їй певного смислу. Мотивація саморозвитку обумовлена професійними освітніми потребами – бажанням удосконалити педагогічну діяльність або уникнути зайвих проблем для того, щоб стати більш професійним.

Мотиви формування безперервної освіти дуже різноманітні. Серед них частіше зустрічаються: прагнення до постійного самовдосконалення; прагнення до самовираження; прагнення самореалізації та самоствердження особистості; професійне зростання; розширення кругозору; підвищення рівня розвитку всіх видів компетентностей; наявність пізнавальної зацікавленості; створення позитивного іміджу серед учнів, батьків, колег; підвищення кваліфікаційної категорії під час атестації; отримання нагород; підвищення особистісного рейтингу на різних рівнях підпорядкування.

Психологи виділяють в структурі мотивації самоосвіти такі компоненти:

Структура мотивації самоосвіти

I. Самосвідомість: усвідомлення близьких і віддалених цілей; усвідомлення мотивів свого «я»; усвідомлення своїх реальних і бажаних якостей; пізнавальні та когнітивні уявлення про себе; емоційно-чуттєве уявлення про себе.

2. Самонавчання: соціальне визначення; усвідомлення самоосвіти як суспільного та особистого обов'язку; переконання в можливості особистого розвитку; вивчення своєї професійної спрямованості; творчі мотиви.

3. Самовиховання: самозобов'язання; самонавіювання; самоконтроль; самоаналіз; самооцінка.

III. Навички самостійного оволодіння знаннями – це навички, набуті людиною на підставі власних психофізіологічних особливостей та удосконалені у процесі життєдіяльності: читання; слухання; спостереження; експеримент.

IV. Уміння розумової діяльності: чуттєве пізнання; техніка мислення; вибір проблем та шляхів рішення.

V. Уміння самоорганізації пізнавальної діяльності – це вибір джерел пізнання: вибір форм самоосвіти; планування; організація робочого місця; самоорганізація; самоаналіз; самоконтроль

Ніколи не залишайте Вашої самоосвітньої роботи і не забувайте, що скільки би Ви не вчилися, скільки би не знали, знанням та освіті немає ні кордонів, ні меж.

Н. А. Рубакін

3. Концепція самоосвітньої діяльності вчителя.

Самоосвіта здійснюється індивідуально. Суто індивідуально її може виконувати високорозвинена особистість, діяльність якої продуктивна і творча.

Л. Бровкіна відзначає, що в основі ефективної педагогічної діяльності лежить позитивна «Я-концепція» вчителя [5], бо прийняття себе, розуміння себе, оптимістичне життєрадісне світосприймання – чи не головний провідний принцип забезпечення соціально-психологічних умов для зміцнення і збереження сприятливих тенденцій у самовдосконаленні та самореалізації особистості педагога. Позитивну «Я-концепцію» слід розглядати через взаємозв'язок, взаємозумовленість когнітивного, емоційно-цілісного й

поведінкового компонентів. На емпіричних показниках цих складників базується самоосвітня діяльність педагога як життєтворча його сила.

Важливою рисою самоосвіти педагога є те, що результатом його роботи виступає не лише власне самовдосконалення в особистому та професійному плані, а й фізичний розвиток учнів. Учитель повинен досягнути успіху, щоб його досягли учні, а учні повинні досягнути успіху, щоб його досягло суспільство.

Н. В. Бухлова пропонує розглядати самоосвітню діяльність як сукупність декількох «само» [5]: самооцінка – вміння оцінювати свої можливості; самооблік – вміння брати до уваги наявність своїх якостей; самовизначення – вміння вибирати своє місце в житті, в суспільстві, усвідомити свої інтереси; самоорганізація – вміння знайти джерело пізнання й адекватні своїм можливостям форми самоосвіти, планувати, організовувати робоче місце та діяльність; самореалізація – реалізація особистістю своїх можливостей; самокритичність – вміння критично оцінювати переваги та недоліки власної роботи; самоконтроль – здатність контролювати свою діяльність; саморозвиток – результат самоосвіти.

Шляхом досконалої організації самоосвітньої діяльності постійно вдосконалюється професійна майстерність вчителя фізичної культури, як

наслідок, формується авторитет педагога серед учнів, батьків, колег. «Творчість – це виживання», – вказує К. Роджерс. Таким чином, творчий педагог сам створює свій особистий імідж.

Як відзначає М. Скрипник, імідж педагога – образ, знакова характеристика його особистості, що включає і форму, і зміст, завдяки чому в суспільстві формується авторитет, престиж особистості педагога.

Як наслідок – продуктивність; зростання професійного рівня; сучасність та ефективність виконання прийнятих рішень; високий ступінь навченості учнів; високий рівень вихованості учнів.

Для управління особистісним іміджем педагог має здійснювати постійну рефлексію.

Можливості педагога можуть вступати в суперечність із потребами освітніх завдань та задоволенням учасників освітнього процесу. Щоб привести можливості педагога до основних характеристик іміджу, необхідно оволодіти знаннями про етапи професійного становлення, працювати над собою, використовуючи психологічні методики самовдосконалення, зробити об'єктом самоуправління ті особистісні якості, які суперечать вимогам позитивного іміджу педагога.

Хто бажає змінити світ, той хай починає з себе.

Сократ

Організацію самоосвітньої діяльності неможливо здійснити без використання рефлексивної діяльності.

Р. Й. Тур формулює педагогічну рефлексію як усвідомлення вчителем себе самого як суб'єкта діяльності: своїх особливостей, здібностей, того, як його сприймають учні, батьки, колеги, адміністрація [1;6]. Водночас це усвідомлення цілей та структури своєї діяльності, засобів її оптимізації. Рефлексія є психологічним механізмом, спрямованим на самовдосконалення. А. Я. Розен розглядає рефлексію як важливий компонент розвитку особистості.

4. Вимоги та етапи організації самоосвіти учителя

Рушійною силою, джерелом самоосвіти є потреба особистості у самозмінненні, самовдосконаленні (рис. 25).

Підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників, їхнє професійне самовдосконалення – важлива умова модернізації освіти. Національна доктрина розвитку освіти України XXI століття

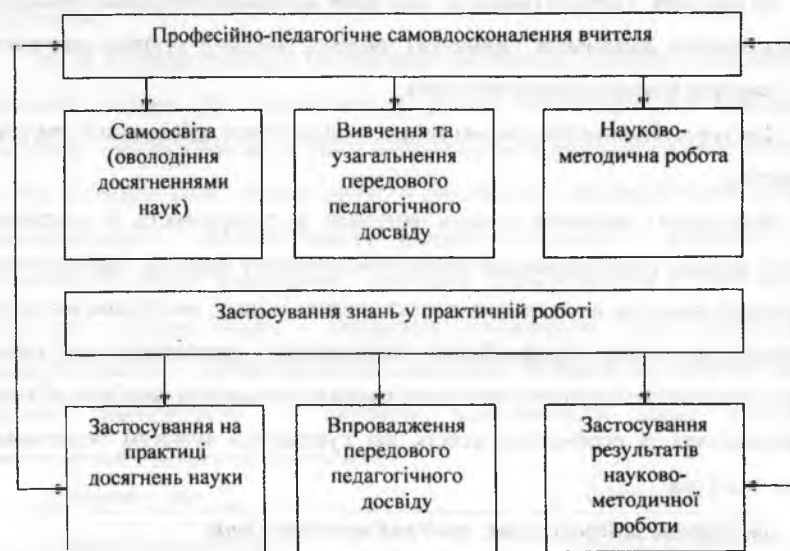

Рис. 25. Структура і головні напрями професійно-педагогічного самовдосконалення вчителя.

Самоосвіта – це своєрідний імпульс, який породжує наступні дії фахівця до самовдосконалення і впливає на формування та розвиток освітніх потреб. У процесі організації самоосвітньої діяльності І. П. Жерносек радить дотримуватись таких вимог:

1. *Зв'язок самоосвіти з практичною діяльністю педагога.* Результатом самоосвітньої роботи вчителя фізичної культури має стати поліпшення якості викладання предмета, виховання та розвитку учнів за допомогою різних форм фізичного виховання.

2. *Систематичність і послідовність самоосвіти, неперервний характер роботи, постійне ускладнення змісту та форм самоосвіти.* Для фахівця фізичної культури принцип неперервності має виявлятися у трьох напрямках: теоретична підготовка зі своєї спеціальності; практичне удосконалення методів навчання та виховання учнів; вивчення результатів свого психолого-педагогічного впливу на учнів.

3. *Комплексний підхід до добору змісту й організації обраної теми з самоосвіти.* Впровадження принципів комплексності надає педагогам змогу не замикатися на одній якійсь галузі знань (наприклад, методичній), а орієнтуватися на вивчення різних галузей науки: педагогіки, психології, фізіології, соціології, філософії, політології тощо. Комплексний підхід має проявлятися також у відборі форм і методів самоосвіти, в орієнтації на самостійність і активність педагогів, що сприяє всебічному, творчому розвитку. Такого підходу вимагає також і праця педагога над загальношкільною науково-методичною темою (проблемою).

4. *Індивідуальний характер самоосвіти* як найгнучкішої форми отримання знань педагогів. Сутність індивідуалізації полягає в тому, що зміст, форми та методи самоосвіти мають бути підпорядкованими особливостям особистості педагога, наявності в нього професійно вагомим якостей, умовам його шкільної роботи, реальним можливостям, спрямованості професійних інтересів, ступеню свідомості щодо необхідності самоосвіти для себе та користі для різних форм шкільної фізичної культури. Індивідуальний характер самоосвіти не виключає колективних форм роботи.

5. *Гнучкість і наочність результатів самоосвітньої роботи у педагогічному колективі школи міст, району, області.* Саме цим створюються можливості для об'єктивного аналізу досягнень і недоліків у фізичному вихованні школи з позиції сучасних наукових вимог обміну досвідом, зближення з наукою, що допоможе самому педагогу краще зрозуміти суть своєї праці.

6. Створення в школі певних умов спонукає педагогів спонукає педагогів звертатись до нових наукових досягнень і фактів передового педагогічного досвіду. Цьому сприяє відвідування й аналіз відкритих уроків, оздоровчих заходів у режимі навчального дня, форм позакласної роботи (секцій, оздоровчих гуртків), різних змагань, Днів здоров'я тощо.

1. *Завершеність самоосвітньої роботи на певному етапі* (участь у семінарі, інформація на засідання методичного об'єднання вчителів фізичної культури, кафедри, складання реферату або доповіді, участь у педагогічних читаннях, науково-практичних конференціях тощо).

Самоосвітня діяльність учителя – це тривалий процес, який проходить у декілька етапів, а саме:

Перший етап – установчий. Передбачає створення певного настрою у педагога до самоосвітньої роботи. Педагогу важливо правильно обрати мету своєї роботи, від чого залежатиме і вибір змісту самоосвіти; виходячи з науково-методичної теми (проблеми) школи, слід сформулювати особисту педагогічну проблему в індивідуальну тему, осмислити послідовність своїх дій.

Другий етап – навчальний. Зміст роботи педагога не зводиться до вивчення психолого-педагогічної та методичної літератури з обраної проблеми самоосвіти. Ознайомлення педагога зі станом розглядуваної проблеми в сучасній педагогічній науці допоможе конкретно визначити її для себе.

Третій етап – практичний. Це головна ланка роботи кожного педагога, оскільки вона пов'язана із накопиченням педагогічних фактів: їхнім добором, аналізом, перевіркою нових методів роботи, постановкою експерименту. Практична робота має обов'язково супроводжуватися систематичним вивченням літератури. Необхідним елементом роботи на цьому етапі є й відвідування уроків у своїх колег, які працюють над аналогічними проблемами. Тут потрібна особлива увага керівництва школи до педагога, підтримка його пошуків, створення доброзичливої атмосфери.

Четвертий етап – рефлексивний. Передбачає теоретичне осмислення, аналіз і узагальнення накопичених у ході третього етапу педагогічних фактів. Робота педагога має супроводжуватися засвоєнням психолого-педагогічної, науково-методичної літератури та спеціальної літератури з предмета. Доцільно залучити в роботу принцип колективності: колективне обговорення прочитаної педагогічної літератури; творчі звіти про хід роботи з самоосвіти на засіданні методичного об'єднання чи кафедри, на районних методичних об'єднаннях; відвідування з наступним обговоренням відкритих уроків з обраної проблеми та інші колективні форми роботи. За такої організації науково-теоретичні знання, якими володіє один вчитель, стають надбанням багатьох вчителів, а сам доповідач під час підготовки до виступу глибше засвоює теорію питання.

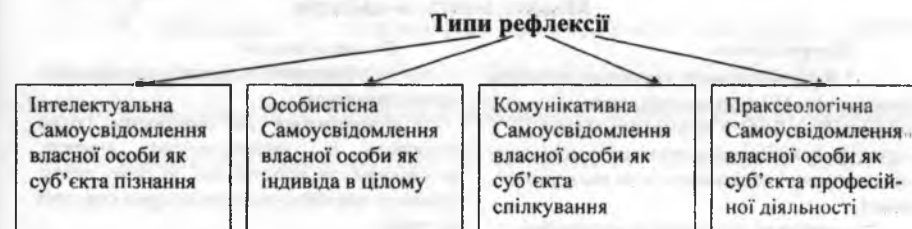

Рис. 26. Типи рефлексії.

П'ятий етап – підсумково-контрольний. Підбиття підсумків роботи, узагальнення та спостереження, оформлення результатів самоосвітньої роботи. На цьому етапі головним є опис проведеної роботи й установлених фактів. Їхній аналіз, теоретичне обґрунтування результатів, загальні висновки та визначення перспектив у роботі. Від керівництва школи вимагається гласності та наочності результатів педагога-фахівця фізичної культури.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. Розкрийте сутність поняття «самоосвіта».
2. Які освітньо-нормативні документи актуалізують потребу самоосвіти вчителя?
3. Що таке «рефлексія», які типи рефлексії ви знаєте?
4. На яких принципах базується самоосвіта вчителя фізичної культури?
5. Дайте характеристику основним компонентам самоосвітньої діяльності.
6. Опрацюйте нижче подану модель учителя-майстра. Які якості передусім будете розвивати у своїй самоосвітній діяльності?

Модель вчителя-майстра

Професійність

• Знання предмета діяльності (учитель повинен вільно і гнучко оперувати інформацією, бачити зв'язки в складній структурі доказів, вміти легко подавати учням знання і націлювати їх на оволодіння ними);

• любов до дітей (віра у потенційні можливості учнів);
• розумна вимогливість (дисциплінує учня);

• педагогічний такт (створення толерантних стосунків);

• педагогічна прозорливість (уміння визначити можливі утруднення);

• інноваційність науково-педагогічного мислення

Компетентності

• Інтелектуальна компетентність (наукові знання);

• психологічна компетентність;
• управлінська компетентність (базові вміння);

• мотиваційна компетентність;
• комунікативна компетентність;
• проєктивна компетентність;
• дидактична компетентність;
• методична компетентність

Особисті якості

• Високий рівень соціальної відповідальності;

• прагнення до самоосвіти (тісно пов'язане із зацікавленістю вчителя, натхненням до роботи, що, у свою чергу, підвищує емоційно-вольовий вплив педагога на учнів);

• духовна культура, справжня інтелігентність;

• гуманність, оптимізм, почуття гумору;

• критичність і самокритичність;
• креативність мислення

Творчі якості

• Креативність (здібність виробляти нові ідеї);

• інтуїція (виявлення суттєвості);
• дивергентність (здібність мати декілька підходів до рішення однієї проблеми);

• оригінальність (наявність творчої уяви та підходу);

• асоціативність (вміння проводити аналогію)

Література

1. Бібік Н. М. Проблеми професійного вдосконалення вчителя /Н. М. Бібік //Післядипломна освіта в Україні. – 2002. – №2. – С. 16–18
2. Масликова І. Модель педагогічного керівництва самоосвітньою діяльністю педагогів у системі методичного менеджменту /І. Масликова //Управління школою. – 2004. – С. 10–14.
3. Педагогічна майстерність вчителя: Навчальний посібник /За ред. проф. В. М. Гринькової, С. П. Золотухіної. – Вид. 2-е випр. і доп. – Харків: «ОВС», 2006. – С. 35–56.
4. Радченко А. Є. Організація самоосвітньої діяльності вчителя на моніторинговій підставі /А. Є. Радченко //Управління школою. – 2005. – № 6 – С. 26–30.
5. Наливайко Г. Керівництво самоосвітньою діяльністю вчителя /Г. Наливайко //Освіта і управління. – 1999. – Т.3. – №3. – С. 192–197.
6. Тимченко О. В. Управління самоосвітою педагога як засіб підвищення його професійної компетентності /О. В. Тимченко //Управління школою. – 2005. – № 19–21. – С. 54–57.

Список використаних джерел

1. Аверін М. Метод самоорганізації особистості та його соціально-педагогічні перспективи /М.Аверін //Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: Наук. метод. збірник [Ред. кол. Н. Софій, І. Єрмакова ін.]. – К.: Контекст, 2000. – С. 166–169.

2. Амонашвили Ш. А. Психологические основы педагогики сотрудничества /Ш. А. Амонашвили. – К., 1991. – С.63, 103.

3. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности /В. И. Андреев. – М., 1985. – С. 22-74.

4. Анцупов А. Конфликтология /А.Анцупов, А. Шипилов. – М., 1999. – 263 с.

5. Бабанский Ю. К. Педагогическая наука и творчество учителя /Ю. К. Бабанский //Сов. педагогика. – 1987. – № 2. – С. 12-15.

6. Бібік Н. М. Проблеми професійного вдосконалення вчителя /Н. М. Бібік //Післядипломна освіта в Україні. – 2002. – №2. – С. 16-18.

7. Богоявленская Д. Б. Путь у творчеству /Д. Б. Богоявленская. – М.: Знание, 1981. – 96 с.

8. Бойченко Ю. Б. Як зацікавити учнів фізичною культурою /Ю. Б. Бойченко, Н. В. Богдановська //Основи здоров'я та фізична культура. – 2007. – №2. – С. 19–21.

9. Бочелюк В. Й. Педагогічна психологія. Навчальний посібник /В. Й. Бочелюк, В. В. Зарицка. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – С. 60–88.

10. Виленский М. Я. Физическое воспитание как фактор формирования социальной активности будущих учителей /М. Я. Виленский //Формирование социально активной личности учителя [под ред. В. А. Слестеника]. – М.: МГПИ, 1993. – С. 141-150.

11. Волкова Н. П. Педагогіка /Н. П. Волкова. – К., 2001. – 469 с.

12. Волкова Н. П. Педагогіка /Н. П. Волкова. – К., 2001. – С. 293–402.

13. Ганчева Г. І. Всеукраїнський конкурс на кращий інноваційний урок фізичної культури та урок фізичної культури з елементами футболу /Г. І. Ганчева //Фізичне виховання в школі. – 2008. – №1. – С. 6–8.

14. Гончаренко С. І. Український педагогічний словник /С. І. Гончаренко – К.: Либідь, 1997. – 251 с.

15. Гончаренко С. У. Методологічні характеристики педагогічних досліджень /С. У. Гончаренко //Вісник АПН України. – 1993. – №1. – С. 11–23.

16. Гриньова В. М. Педагогічна культура /В. М. Гриньова //Науково-методичні матеріали для студентів та викладачів. – Харків: ХДПУ, 2000. – Ч. 1. – 248 с.

17. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя /В. М. Гриньова – Харків: Основа, 1998. – 130 с.

18. Данилова Г. С. Методичні служби України: проблеми управління, професійна підготовка: Навч.-метод. Посібник /Г. С. Данилова. – К.: ІЗММ, 1997. – 256 с.

19. Джини Грецем Скотт. Конфликты. Пути их преодоления /Джини Грецем Скотт. – К., 1991. – С. 22.

20. Дубогай А. Д. Физкультура, мы и дети /А. Д. Дубогай, Л. М. Мовчан. – К., 1989. – С. 47–52.

21. Єдинак Г. А. Виховання інтересу до занять фізичною культурою з урахуванням індивідуально-типологічних особливостей моторики юнаків 15-17 років /Г. А. Єдинак //Фізичне виховання в школі. – 2001. – № 4. – С. 30–34.

22. Єрмолова В. Досвід роботи з організації фізичного виховання школярів загальноосвітньої школи /В.Єрмолова // Фізичне виховання в школі. – 2007. – №1. – С. 23–25; 33–35. – № 2. – С. 14–16.

23.Єрмолова Є. А. Психологический анализ жестов как знаковых средств общения /Є. А. Єрмолова //Психосемиотика познавательной деятельности и общения. – М., 1983. – 79 с.

24. Загвяздинский В. И. Учитель как исследователь /В. И. Загвяздинский. – М.: Знание, 1980. – 96 с.

25. Закон України «Про загальну середню освіту» //Освіта України. Нормативно-правові документи. – К., 2001. – С. 103.
26. Здоров'я дітей та молоді: програмні підходи та пріоритетні напрями фізичного виховання. Виступ В. А. Шаповалової на конференції //Валеологія. – 1999. – №7. – Квітень. – С. 12.
27. Зубалій М. Д. Учитель фізичної культури Богородчанської ЗОШ Василь Долотко /М. Д. Зубалій //Фізичне виховання в школі. – 2001. – №1. – С. 42.
28. Зубалій М. Д. Учитель фізичної культури Лариса Мокринська /М. Д. Зубалій // Фізичне виховання в школі. – 2008. – №2. – С. 3–15.
29. Зязюн І. А. Основи педагогического майстерства /І. А. Зязюн. – К., 1987. – С. 87.
30. Зязюн І. А.. Краса педагогічної дії /І. А. Зязюн, Г. М Сагач. – К., 1997. – 159 с.
31. Зязюн І. А.. Педагогічна майстерність як мистецька дія /І. А. Зязюн //Рідна школа, 1995. – № 7-8. – С. 39-41.
32. Иванова Т. В. Культура педагогического общения /Т. В. Иванова //За ред. І. А. Зязюна. – К., 1999. – С. 15–17.
33. Ішмуратов А. Т. Конфлікт і згода /А. Т. Ішмуратов. – К., 1996. – 109 с.
34. Кан-Калик В. А. Педагогическое творчество /В. А. Кан-Калик, Н. Д. Никандров. – М., 1990. – С. 97.
35. Кан-Калик В. А. Учителю об педагогическом общении /В. А. Кан-Калик. – М.: Просвещение, 1997. – С. 97–100.
36. Кант Й. К. К вечному миру /Й. К Кант //Собр. соч. в шести томах. – Т. 6.
37. Книга вчителя фізичної культури: Довідково-методичне видання /упоряд. С. І. Операйло, В. М. Єрмолова, Л. І. Иванова. Вид. 2-ге, доповн. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – С. 44–450.
38. Козленко Н. А. Школьникам – привычку заниматься физкультурой /Н. А. Козленко. – К.: Рад. Школа, 1985. – 118 с.
39. Коновальчук І. С. Психодіагностика в роботі керівника школи /І. С. Коновальчук. – Івано-Франківськ: ІППО, 1996. – 70 с.

40. Корнелиус Х. Выиграть может каждый /Х. Корнелиус, С. Фейр. – М., 1992. – С.14.
41. Кравчук П. Ф. Формирование развитой творческой личности /П. Ф. Кравчук. – К.: Вища школа, 1994. – 155 с.
42. Кремень В.І. Освіта і наука: шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи) /В. І. Кремень. – К: Грамота, 2003. – 216 с.
43. Кремень В. Г. Освіта України: стан і перспективи розвитку /В. Г. Кремень //Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Зб. наук. праць. – К., 2001.– Ч. 1. – С. 5–14.
44. Круцевич Т. Ю. Методы исследования индивидуального здоровья детей и подростков в процессе физического воспитания /Т. Ю. Круцевич. – К., 1999. – 230 с.
45. Крушельницька О. В. Методологія й організація наукових досліджень: Навчальний посібник /О. В. Крушельницька. – К.: Кондор. – 2003. – С. 58–68.
46. Кузьмина Н. В. Педагогическое мастерство учителя как фактор развития способностей учащихся /Н. В. Кузьмина //Вопросы психологи. – 1994. – №1. – С. 20–26.
47. Кузьмінський А. І. Педагогіка: Хрестоматія /А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2006. – С. 593-600.
48. Курбатов В. Й. Как успешно провести переговоры / В. Й. Курбатов. – Ростов-на-Дону, 1997. – С.41.
49. Линенко А. Ф. Готовність майбутніх учителів до педагогічної діяльності /А. Ф. Линенко //Педагогіка і психологія. – 1995. – №1. – С. 125–132.
50. Львова Ю. Л. Творческая лаборатория учителя /Ю. Л. Львова. – М.: Просвещение, 1980. – С. 102–139.
51. Мазоха Д. С. Педагогіка: Навчальний посібник /Д. С. Мазоха, Н. І. Опанасенко. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – С. 174–178.
52. Масликова І. Модель педагогічного керівництва самоосвітньою діяльністю педагогів у системі методичного менеджменту /І. Масликова //Управління школою. – 2004. – С. 10–14.

53. Махова Д. С. Педагогіка: навчальний посібник /Д. С. Махова, Н. І. Опанасенко. – Київ, Центр навчальної літератури, 2005. – С. 27–31.
54. Мицкан Б. М. Здоровий спосіб життя в контексті ноосферного мислення /Б. М. Мицкан //Актуальні проблеми розвитку руху «Спорт для всіх» у контексті європейської інтеграції України: Матеріали міжнар. наук.-практ. конференції – Тернопіль. – 2004. – С. 4–7.
55. Мокринська Л. Ф. організація фізкультурно-оздоровчої системи в школі /Л. Ф. Мокринська //Фізичне виховання в школі. – 2008. – №6. – С. 8–10.
56. Мороз О. Г. Молодий учитель і шкільний колектив /О. Г. Мороз. – К.: Т-но Знання УРСР, 1981. – 48 с.
57. Мудрик С. Б. Ефективність застосування національних рухливих ігор на уроках фізичної культури у початковій школі: автореферат дис. канд. пед. наук /С. Б. Мудрик. – Луцьк, 1999. – С.13.
58. Наливайко Г. Керівництво самоосвітньою діяльністю вчителя /Г. Наливайко //Освіта і управління. – 1999. – Т.3. – №3. – С. 192–197.
59. Національна доктрина розвитку освіти. Указ Президента України від 17.04. 2002. – № 347.
60. Ниренберг Дж., Валеро Г. Как читать человека, словно книгу /Дж. Ниренберг, Г. Валеро. – Казань: Нива, 1991. – С. 144–146.
61. Новосельський В. Ф. Професія: вчитель фізичної культури /В. Ф. Новосельський. – К., 1991. – С. 5.
62. Омеляненко С. В. Педагогіка: Тестові завдання. Навчальний посібник /С. В. Омеляненко. – К.: Знання, 2008. – С. 169–183.
63. Основи педагогічної майстерності: навчально-методичний посібник [Є. І. Федорчук, Т. І. Конкова, В. В. Федорчук, В. О. Заремба]. – Кам'янець-Подільський: АБЕТКА, 2006. – 240 с.
64. Основні стратегії навчання дорослих. Семінар для викладачів вищих учбових закладів – Пуща-Озерна: Міжнародний фонд «Відродження», 1997. – С. 15-17.

65. Основы педагогического мастерства: учебн. пособие для пед. спец. высш. учеб. заведений /[И. А. Зязюн, И. Ф. Кривонос, Н. Н. Тарасович и др.]; под. ред. И. А. Зязюн. – М.: Просвещение, 1989. – С. 67–68.
66. Остапчук О. Методична система: педагогічні роздуми без упередженого ставлення /О. Остапчук //Відкритий урок. – 2002. – № 1-2. – С. 31–35.
67. Островерхова Н. М. Аналіз уроку /Н. М. Островерхова. – Київ: Фірма «ІНКОС», 2003. – С. 7–34.
68. Панок В. Г. Формування здорового способу життя дітей і підлітків /В. Г. Панок. – К.: Ніка-Центр, 2001. – С. 93–99.
69. Педагогіка і психологія формування творчої особистості, проблеми і пошуки //Зб. наук. праць. /Ред. кол.: Т. І. Сущенко (відп. ред.) та ін. – Київ. Запоріжжя. – 2002. – Вип. 25. – С. 123.
70. Педагогіка: завдання і ситуації. Практикум [В. Л. Омельченко, А. І. Кузьмінський, Л. П. Вовк]. – 2-ге вид. – К., 2006. – С. 355–374.
71. Педагогічна майстерність /за ред. І. А. Зязюна. – К., 1997. – С. 30.
72. Педагогічна майстерність вчителя. [А. А. Сидоров, М. В. Прохорова, Б. Д. Синюхин] – М., 2000. – 61 с.
73. Педагогічна майстерність вчителя: Навчальний посібник /За ред. проф. В. М. Гриньової, С. Т. Золотухіної. – Вид. 2-е. – Харків: «ОВС», 2008. – 224 с.
74. Педагогічна майстерність: Підручник /[І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.]; за ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища школа, 2004. – С. 112-128.
75. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс: 32 кн. /И. П. Подласый. – М., 1999. – Кн. 1. – С. 232. – К., 2002. – С. 161–170.
76. Пономарев Я. А. Психология творчества и педагогика /Я. А. Пономарев. – М., 1976. – С. 76.
77. Презлята Г. В. Заняття фізкультурою та здоров'я /Г. В. Презлята, А. Я. Шпільчак. – Київ: Шкільний світ, 2006. – С. 5–47.
78. Презлята Г. В. Здоровий спосіб життя: шляхи реалізації в умовах сучасної школи /Г. В. Презлята //Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої

діяльності населення: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Львів: ЛДІФК; 2004. – С. 81–82.

79. Презлята Г. В. Народні ігри та забави /Г. В. Презлята. – Івано-Франківськ: ОІППО, 2007. – С. 7–14.

80. Презлята Г. В. Педагогічна підтримка учнів у формуванні здорового способу життя /Г.В. Презлята //Джерела: науково-методичний вісник. – 2002. – №2. – С. 41–44.

81. Презлята Г. В. Про реалізацію оздоровчої функції освіти засобами навчального предмета «Основи здоров'я і фізична культура»: методичні рекомендації /Г. В. Презлята, А. Я. Шпільчак //Обрії: науково-методичний журнал. – Івано-Франківськ: ОІППО, 2002. – С. 96–99.

82. Презлята Г. В. Формування здорового способу життя у сім'ї /Г. В. Презлята //Обрії: науково-методичний журнал. – 2006. – №1. – С. 32–36.

83. Приступа Є. Н. Система народних знань і уявлень про фізичне виховання людини /Є. Н. Приступа //Традиції фізичної культури в Україні. – К.:ІЗМН, 1997. – С. 131–146.

84. Радченко А. Є. Організація самоосвітньої діяльності вчителя на моніторинговій підставі /А. Є. Радченко //Управління школою. – 2005. – № 6 – С. 26–30.

85. Руссол В. М. Вивчення рівня професійної культури і потреб учителів як умова оптимізації післядипломної освіти /В. М. Руссол //Обрії. – 2001. – №2. – С. 3–12.

86. Руссол В. М. Врахування професійної культури і потреб учителів у післядипломній освіті /В. М. Руссол //Вісник Прикарпатського університету: Педагогіка. – 2000. – Вип. IV. – С. 29–36.

87. Ручка А. А. Очерки истории социологической мысли /А. А. Ручка, В. В. Танчер. – К., 1992. – 227 с.

88. Рыбакова М. М. Конфликт и взаимодействие в педагогическом процессе /М. М. Рыбакова. – М., 1991. – С. 12–15.

89. Савенкова Л. О. «Комунікативна атака», у формуванні навичок педагогічного спілкування /Л. О. Савенкова //Педагогіка і психологія. – К., 1998. – № 4. – С. 101.

90. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності: Навч. Посіб /В. А. Семиченко. – К.: Вища школа, 2004. – 335 с.

91. Сичов С. О. Формування у школярів і студентів потреби фізичного вдосконалення /С. О. Сичов //Фізичне виховання в школі. – 2001. – №4. – С. 22–26.

92. Сінгаєвський С. М. Формування позитивного ставлення школярів до фізичного виховання /С. М. Сінгаєвський //Фізичне виховання в школі. – 2001. – №1. – С. 33–36.

93. Скотт Д. Г. Конфликты. Пути их преодоления /Д. Г. Скотт. – К., 1991. – 186 с.

94. Скульський Р. П. Підготовка майбутніх учителів до педагогічної творчості /Р. П. Скульський. – К., 1992. – С. 10.

95. Словник-довідник термінів з конфліктології. – К.: КВП, 1997. – 125 с.

96. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка /М. Г. Стельмахович. – К., 1996. – С. 178–182.

97. Сухомлинський В. А. Как воспитать настоящего человека /В. А. Сухомлинський. – К., 1975. – С. 12–13, 56.

98. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи /В. А. Сухомлинський //Вибрані твори: В 5-и томах. – К.: Рад. школа, 1997. – Т. 4. – С. 637.

99. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям /В. О. Сухомлинський. – К., 1988. – С. 6.

100. Терлецький Г. Українське довкілля: навчальний посібник /Г. Терлецький. – Краків, 1941. – С. 3–4.

101. Тимченко О. В. Управління самоосвітою педагога як засіб підвищення його професійної компетентності /О. В. Тимченко //Управління школою. – 2005. – № 19–21. – С. 54–57.

102. Типове положення про атестацію педагогічних працівників України. Наказ Міністерства освіти України від 20 серпня 1993 р. – №310.

103. Традиції фізичної культури в Україні: збірник наукових статей /Заг. ред. С. В. Кириленко, В. А. Старкова, А. В. Цюся. – К.: ІЗМН, 1997. – С. 115–186.

104. Тынянов Ю. Смерть Вазир-мухтара. Роман / Ю. Тынянов. – К.: Дніпро, 1998. – С. 30.

105. Ушинский К. Д. Родное слово /К. Д. Ушинский //Собр. соч.: В. 11 п. – М., 1949. – Т. 6. – С. 259.

106. Ушинський К. Д. Собр. Соч. В 11 т. /К. Д. Ушинський. – М., 1959. – С. 63–66.

107. Федорчук Є. І. Основи педагогічної майстерності /Є. І. Федорчук. – Кам'янець-Подільський: АБЕТКА, 2006. – 240 с.

108. Фишер Р. Переговоры без поражения /Р. Фишер, У. Юри //Прикладная конфликтология. – Мн., 1999. – 340 с.

109. Фридман Л. М. Педагогический опыт глазами психолога /Л. М. Фридман. – М.: Просвещение, 1987. – С. 65-98.

110. Ходорова Т. О. Майстер педагогічної справи /Т. О. Ходорова //Основи здоров'я та фізична культура. – 2007. – №12. – С. 18.

111. Царик А. В. Актуальные проблемы формирования потребности человека в занятиях физической культурой и спортом: автореф. дис...канд. пед. наук /А. В. Царик. – М. – 18 с.

112. Цюрупа М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів /М. В. Цюрупа. – К., 2004. – С. 81–92.

113. Чернокозов И. Ч. Профессиональная этика учителя /И. Ч. Чернокозов. – К.: Рад. школа, 1988. – С. 181.

114. Шаталов В. Ф. Эксперимент продолжается /В. Ф. Шаталов. – М.: Педагогика, 1990. – 188 с.

115. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання /Б. М. Шиян. – Ч.2. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. – С. 204, 210–215.

116. Щербань П. М. Прикладна педагогіка: Навч. метод. посібник /П. М. Щербань. – К.: Вища школа. 2002. – 205 с.

117. Ягулов В. В. Педагогіка /В. В. Ягулов. – К., 2002. – С. 178–185.

118. Якса Н. В. Основи педагогічних знань /Н. В. Якса. – К., 2007. – С. 81.

119. Яценко Т. С. Активная социально-психологическая подготовка учителя к общению с учащимися /Т. С. Яценко. – К.: Освіта, 1993. – 208 с.

РОЗШИРЕНИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

«Педагогічна майстерність учителя фізичної культури»

(за В. Сидоренко)

А

Авторитет (від лат. *autoritas* – влада, вплив) – загальновизнаний вплив окремої людини або колективу, організацій у різних сферах суспільного життя. Авторитет – визнання значущості, престижності певної посади, відповідності особи, яка її обіймає.

Авторитет учителя – загальновизнана учнями та їхніми батьками значущість достоїнств учителя й заснована на ньому сила його виховного впливу на дітей. До таких достоїнств належать висока духовність, культура, інтелігентність, ерудиція, високі моральні якості, педагогічна майстерність.

Активізація процесу навчання – удосконалення методів та організаційних форм фізичного виховання учнів, яке забезпечує активну й самостійну діяльність школярів у всіх ланках навчального процесу.

Альтернативне навчання – процес спрямований на більш широке задоволення потреб учнів шляхом індивідуального добору нетрадиційних навчальних закладів, змісту, форм і методів освіти на протигау офіційній загальноосвітній школі. Поняття альтернативного навчання може бути досить широким і включати приватні та авторські школи, школи зі спеціалізованим нахилом (мистецтво, природничі науки, мови, математика тощо), школи для серйозно мотивованих учнів, школи для обдарованих, школи для малоздібних, школи з акцентом на основні предмети і школи для учнів, які відрізняються озлобленістю і деструктивністю.

В

Вербальний (від лат. *verbum* – слово) – словесний, мовний, усний.

Види педагогічних конфліктів – 1) конфлікти діяльності, що виникають у ході виконання учнями навчальних завдань; 2) конфлікти поведінки, учинків), що виникають з приводу порушення учнем правил

поведінки в школі, на уроках, поза школою; 3) конфлікти стосунків, що виникають в емоційно-особистих стосунках учнів і вчителів.

Вирішення конфлікту – відновлення нормального спілкування між партнерами за спілкуванням.

Г

Геніальність (від лат. *genius* – притаманний генієві, плідний) – особистісна характеристика людини, найвищий ступінь її обдарованості, таланту.

Геній (від лат. *genius* – геній, дух) – людина, якій притаманна найвища творча обдарованість – геніальність.

Гуманізація освіти – 1) центральна складова нового педагогічного мислення, яка передбачає перегляд, переоцінку виховних компонентів педагогічного процесу у світлі їхньої людинотворчої думки; 2) гуманістичний напрям у педагогіці, олюднення, утвердження особистості як найвищої соціальної цінності, прагнення виховувати людину з усіма атрибутами, що належать феномену людства.

Д

Діяльність – це система взаємодії суб'єкта зі світом, що постійно змінюється, і в процесі якої формується, втілюється в об'єкті психічний образ і реалізуються відносини суб'єкта.

Дидактичні ігри – це різновид пізнавальних, спеціально створених дорослими чи успадкованих від попередніх поколінь ігор, що використовуються в навчальному процесі під безпосереднім керівництвом педагога. До дидактичних ігор належать настільно друковані, словесні ігри, загадки, шаради, ребуси, головоломки, ігри-забави, сюжетно-дидактичні та ділові ігри, їхня головна особливість – наявність, крім ігрової (для вихованців), чітко визначеної дидактичної мети (для вчителя), регламентування ігрової діяльності спеціально-визначеними правилами. Ігровий задум та ігрові дії допоможуть зберегти високу активність і самостійність дітей, наповнити навчання радісними, позитивними інтелектуальними емоціями.

Динамізм особистості – професійно-педагогічна риса особистості вчителя, що характеризує його «вміння володіти іншими», здатність учителя активно впливати на учня.

Динамізм особистості вчителя – здатність активно впливати на учнів, володіти їхньою увагою, що забезпечується багатством внутрішньої енергії, ініціативності, гнучкості, різноманітності впливів.

Динаміка конфлікту – складається із 3-ох фаз: 1 – нарощування, 2 – реалізація, 3 – затухання. Для блокування конфлікту необхідно перевести його з площини комунікативної взаємодії у площину предметної взаємодії.

Е

Еврика (з гр. «знайшов») – раптове знаходження нової ідеї, рішення.

Евристика (від гр. «знаходжу, відкриваю») – спеціальні методи розв'язання задач (евристичні методи), які звичайно протиставляються формальним методам розв'язування, що спираються на точні математичні моделі.

Евристичні методи навчання – це система евристичних правил діяльності педагога (методи викладання) та діяльність учня (методи навчання), яка сприяє розвитку інтуїтивних процедур діяльності учнів у розв'язанні творчих задач.

Емпатія (з гр. співпереживання) – розуміння людиною емоційного стану іншої людини, співпереживання і відповідний вияв свого розуміння цих почуттів.

Емпатійна культура – сукупність знань, переконань, умінь і навичок, які характеризують здатність однієї людини підтримувати почуття іншої таким чином, щоб у процесі співпереживання дане почуття від його змісту, форми, часу, необхідності ставало глибшим, доцільнішим або нейтралізувалося.

Ж

Жести (від лат. gesta – діяння) – 1) виражальні рухи рук, пальців. Жести використовуються як допоміжний засіб спілкування людей; 2) рухи тіла

(переважно, рух), якими супроводжується мова для надання їй більшості виразності.

І

Ідентифікація (від лат. identicus – тотожний і facio – роблю) – прийом наукового пізнання, при якому встановлюється тотожність, подібність об'єктів завдяки спільності певних рис, ознак. Ідентифікація тісно пов'язана з моделюванням як методом пізнання.

Імідж педагогічний (з англ. image) – професійний образ, який створює вчитель відповідно до його уявлень про зовнішній вигляд, поведінку і характер діяльності в заданій ситуації.

Імпровізація педагогічна (від лат. improviso – несподіваний, раптовий) – діяльність учителя чи вихователя, що здійснюється в ході педагогічного спілкування без попереднього обдумування.

Індивідуальний стиль діяльності – 1) усталене поєднання особливостей виконання різних видів діяльності однією й тією ж людиною. Індивідуальний стиль дає змогу людям з різними індивідуально-типологічними особливостями нервової системи, різною структурою здібностей, темпераменту й характеру досягати однакової ефективності у виконанні тієї чи іншої діяльності різними засобами; 2) це обумовлена типологічними особливостями стійка система засобів, що складається в людини, яка намагається якнайкраще здійснити дану діяльність. Індивідуально-своєрідна система психологічних засобів, до яких свідомо чи стихійно звертається людина в цілях урівноваження своєї індивідуальності з предметними зовнішніми умовами діяльності.

Інноваційний процес – це комплексна діяльність зі створення, освоєння, використання і розповсюдження нововведень.

Інновація (лат. in – в, novus – новий) – 1) нововведення, цілеспрямовані зміни, що вносять у середовище нові стабільні елементи, котрі призводять до переходу системи з одного стану в інший; 2) нововведення у педагогічній системі, що покращують перебіг і результати навчально-виховного процесу.

Інтегроване навчання – комплексне навчання – метод навчання, який припускає, що викладач, за можливості, чітко визначає реакції, поняття, ідеї та навички, які мають бути засвоєні учнем, а потім за допомогою багатостороннього підходу допомагає учневі спрямувати власну діяльність на досягнення цих цілей. При цьому учень може діяти у власному темпі, заповнюючи прогалини у своїх знаннях або пропускаючи те, що вже засвоєно.

Інтелект – 1) система психічних процесів, що забезпечує реалізацію здатності людини оцінювати ситуацію, приймати рішення і регулювати поведінку; 2) (від лат. *intellectus* – розум, глузд) розумові здібності людини.

Інтуїція – 1) це прихований, несвідомий першопринцип творчості (З. Фрейд), стихійне, безпосереднє почуття, яке засноване на попередньому досвіді і підказує правильне розуміння, здатність осягати істину безпосереднім шляхом, без доведення; 2) (від лат. *intuito*, від *intueor* – уважно дивлюся) – процес безпосереднього одержання знання за допомогою цілісного охоплювання проблемної ситуації без його деструктивного виведення й доведення.

К

Комунікабельність (від лат. *communico* – з'єдную, повідомляю) – риса особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми, товариськість.

Комунікація (від лат. *communico* – спілкуюся, роблю загальним) – фундаментальна ознака людської культури, яка полягає в інтенсивному взаємодіюванні людей на основі обміну різного роду інформацією.

Конфлікт – зіткнення особистостей, їхніх ідей, інтересів, потреб, оцінок, рівня прагнень, а також якнайвище загострення протиріч, що пов'язані з гострим емоційним переживанням.

Конфліктна ситуація – стан загострення суперечностей у соціальній групі, колективі.

Конфлікти поведінки (учинків) – виникають з приводу порушення учнем правил поведінки у школі та поза нею.

Конфлікти стосунків – виникають у сфері емоційно-особистих стосунків учнів і вчителів, у сферах спілкування у процесі педагогічної діяльності.

Кульмінація творчого процесу – момент відкриття, що містить підсвідому, інтуїтивну роботу психіки і напругу пошукового мислення, її багатство емоцій та переживань.

Креативність (з англ. *creation* – створення) – сутність якостей психіки, що забезпечують продуктивні перетворення в діяльності особи, а також засоби до створення якісно нового.

Культура мови – дотримання ustalених норм вимови, слово- та формовживання й побудови фраз.

Л

Ліворукість – переважне використання лівої руки при виконанні життєво важливих, практичних дій, буває природна і вимушена.

М

Майстерність – це комплекс якостей особистості, що забезпечує високий рівень самоорганізації професійної діяльності.

Мета – діяльність учителя по рефлексивному управлінню діяльності учнів.

Метод занурення – це метод із застосуванням елементів релаксації, навіювання та гри; навчання методом занурення – (сугестопедія) знімає з викладача відповідальність за виставлення оцінок, основний акцент припадає на переконання, тому головним знаряддям учителя є слово.

Метод інциденту – спрямований на подолання вікової та особистої інерційності та вироблення адекватних способів поведінки у стресових ситуаціях: у момент дефіциту інформації, часу, в аварійних обставинах.

Метод конкретної ситуації – розвиває в учнів здібності до аналізу нетрадиційних задач та вміння формулювати задачу самостійно, стимулює звернення до літературних джерел, консультацій, підсилює потяг до набуття додаткових теоретичних знань.

Метод навчання – це знаряддя праці в руках учителя, необхідні для передачі учням знань, умінь, навичок щодо розвитку фізичних якостей.

Метод тренування – чуйності або сенситивний метод (чи метод програвання ролей) формує вміння керувати стилем своєї поведінки за рахунок усвідомлення того, як вона сприймається оточенням, розвиває певні особистісні якості.

Н

Навіювання, сугестія – 1) у широкому розумінні – будь-який психічний вплив однієї людини на іншу (прохання, наказ, порада), внаслідок якого в людини, яка зазнає навіювання, усупереч (а іноді й проти) її волі та свідомості виникають певні уявлення, судження, учинки; 2) спосіб педагогічного спілкування, що тісно взаємодіє з переконанням, характеризується як передача психічного стану вчителя учням, вплив на їхній емоційно-чуттєвий рівень свідомості.

Натхнення – особливий стан людини, що характеризується піднесенням її творчих сил, активізацією всіх психічних процесів.

Нейрофізіологічний механізм творчості – це детектори новизни (так звані), які вловлюють саме факт новизни як у зовнішньому, так і у внутрішньому світі.

Новаторство (від лат. novator – оновлений – вияв ініціативи, творення нового в науці, мистецтві). Новаторство як специфічний вид діяльності, у ході якого досягається вихід за межі існуючого, творення нових зразків матеріальної та духовної культури. Виникнення задуму; суперечливий процес творення нового, апробація його, впровадження і масовість, психічні феномени, які діють при цьому, – усе це є об'єктом вивчення психології творчої діяльності.

Новаторський педагогічний досвід – шляхи, засоби, методи виховної діяльності педагога, що становлять цілісну систему роботи, яка забезпечує психологічні умови для активної життєвої діяльності вихованців, їхній

творчий розвиток, формування кожного учня як особистості. Створена система відрізняється новизною, оригінальністю та високою результативністю.

О

Обдарованість – 1) високий рівень задатків, схильностей. Обдарованість є результатом і свідченням високого рівня інтелектуального розвитку. Існує загальна і спеціальна обдарованість. Обдарованість виявляється в конкретних психічних процесах. Розрізняють моторну, сенсорну, перцептивну, інтелектуальну обдарованість тощо. Обдарованість є сплавом природженого і набутого досвіду; 2) індивідуальна потенціальна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності.

Обдаровані діти – діти, в яких у ранньому віці виявляються здібності до виконання певних видів діяльності.

Особистість учителя – специфічне утворення, що є результатом функціонування системи професійно-значущих стосунків, у які він вступає у період шкільної, а потім вищої освіти, а також у ході всієї наступної фахової життєдіяльності.

Оригінальність (від лат. originalis – первісний, природжений) – морально-психологічна риса особистості, означає її несхожість на інших, неповторність, самотність духовного світу.

Осяяння – психічний стан високої орієнтованості на відкриття, раптове прозріння, розв'язання наукової, технічної чи художньо-творчої проблеми. Осяяння не завжди до кінця усвідомлене, найчастіше воно виникає на ґрунті передчуттів, інтуїції. Осяяння є таким психічним станом, коли на основі великого досвіду людина відкриває те, що осягається розумом унаслідок тривалих пошуків, узагальнення пізнання і практики.

П

Пантоміма – виражальні рухи тіла людини.

Пантоміміка – немовний засіб, прийом професійного спілкування, форма організації поведінки вчителя у процесі педагогічної взаємодії з учнями

(зовнішній аспект). Невербальна поведінка вчителя за допомогою пантоміміки відбиває його думки, емоційний стан, настрої за допомогою м'язів обличчя, рухів тіла, жестів, пози, ходи.

Педагогічна діагностика – комплекс методів, прийомів, правил і засобів педагогів для виміру динаміки процесів і результатів виховної роботи.

Педагогічна діяльність – це взаємодія між учителем та учнем (або колективом учнів), при якій та в результаті якої відбувається розвиток як учнів, так і вчителя.

Педагогічна емпатія – здатність вчителя до емоційної ідентифікації себе з учнем, уміння співпереживати дітям, віддзеркалювати у власній психіці їхні радощі та смутки, проблеми та інтереси, виявляти можливість поставити себе на місце інших.

Педагогічна імпровізація – 1) творче використання особистих і професійних рис в організації навчально-виховного процесу; 2) знаходження нового, неочікуваного задуму чи рішення («освянення») та його миттєве втілення.

Педагогічна інноватика – сфера науки, що вивчає процеси розвитку школи, пов'язані зі створенням нової практики освіти.

Педагогічна інновація – 1) результат (продукт) процесу створення нового, що відповідно оновлює педагогічну теорію і практику, оптимізуючи досягнення поставленої перед суспільством освітньої мети; 2) новий підхід до організації народної освіти, пов'язаний з вимогами економічного, соціального, політичного та культурного життя народу, і реформування на цій основі теоретико-методологічних засад, концептуальних підходів, структури, створення оригінальних технологій навчання і виховання, методів управління, впровадження у практику наукових досягнень і поширення передового досвіду.

Педагогічна інтуїція – 1) специфічна здатність учителя передбачати нахили, поведінку, учинки дитини за певних умов у відповідному середовищі, неможлива без значного досвіду, творчості, глибоких знань учителя про

дитину та світ, що її оточує; 2) здатність учителя здобувати істину шляхом її безпосереднього розгляду за допомогою доказів; 3) один із рівнів передбачення (уміння генерувати нові оригінальні ідеї). Характерна для більшості. Результат – педагогічний винахід; 4) здатність приймати педагогічне рішення без розгорнутого усвідомлення аналізу; 5) фрагмент педагогічної діяльності, що містить суперечності між досягнутим і бажаним рівнями вихованості учнів і колективу, які враховує вчитель, добираючи способи впливу, стимулюючи розвиток особистості.

Педагогічна креативність – внутрішня передумова творчої педагогічної діяльності, що полягає у творчій активності вчителя і не стимулюється ззовні.

Педагогічна культура – 1) сутнісна характеристика особи вчителя, що відображає динамічну систему професійних цінностей діяльності та поведінки викладача; 2) предметно-ціннісна форма освоювально-перетворювальної діяльності, в якій відображається історично визначений рівень розвитку суспільства і людини, породжується і утверджується людський сенс буття.

Педагогічна майстерність – 1) комплекс властивостей особистості, що забезпечують високий рівень самоорганізації професійної педагогічної діяльності; 2) характеристика високого рівня педагогічної діяльності; 3) сукупність певних якостей особистості вчителя, які обумовлені високим рівнем його психолого-педагогічної підготовленості, здатністю оптимально вирішувати педагогічні задачі; 4) доведена до вищого ступеня досконалості навчальна та виховна вправність, що відбиває особливу відточеність методів і прийомів застосування психолого-педагогічної теорії на практиці, завдяки чому забезпечується високий рівень ефективності навчально-виховного процесу; 5) фрагмент педагогічної діяльності, що містить суперечності між досягнутим і бажаним рівнями вихованості учнів і колективу, які враховує вчитель, добираючи способи впливу, стимулюючи розвиток особистості.

Педагогічна придатність – сукупність мінімальних психічних, психофізіологічних, соціально-особистісних якостей людини для здійснення педагогічної діяльності.

Педагогічна рефлексія – усвідомлення співрозмовником того, як він сприймається партнером зі спілкування; процес дзеркального відображення один одного, зміст якого полягає у відтворенні внутрішнього світу партнера, де одночасно відтворюється і свій внутрішній світ.

Педагогічна ситуація – 1) фрагмент педагогічної діяльності, що містить суперечності між досягнутим і бажаним рівнями вихованості учнів і колективу, які враховує вчитель, добираючи способи впливу, стимулюючи розвиток особистості; 2) конфлікт, який порушує систему взаємовідносин між учителем та учнем.

Педагогічна спостережливість – 1) уміння усвідомити, визначити можливі ускладнення при зустрічі з учнями, а також у процесі безпосереднього спілкування з метою запобігання чи нейтралізації небажаних чинків учнів; 2) розуміння вчителем суті за зовнішніми незначними ознаками, проникнення у внутрішній світ учня за нюансами його поведінки.

Педагогічна творчість (як новація) – пошук і знаходження принципово нових, раніше відсутніх і не описаних задач, засобів і способів праці (це знахідки і педагогічні винаходи, які можуть бути локальними – стосуватися окремих методів, форм чи системи – призводити до усвідомлення нових високоефективних систем навчання та виховання); у широкому розумінні слова «відкриття» учителем відомих у науці й досвіді співвідношення методів, прийомів і умов їхнього застосування, бачення деяких варіантів вирішення однієї задачі, оновлення відомого відповідно з новими вимогами.

Педагогічна творчість – 1) оригінальний високоефективний підхід учителя до навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики виховання і навчання; 2) діяльність, що породжує дещо якісно нове і відрізняється неповторністю, оригінальністю й суспільно-історичною

унікальністю; 3) діяльність, яка спрямована на постійне вирішення цілої низки навчально-виховних задач в обставинах, що змінюються, під час якої педагог виробляє і втілює у спілкуванні з дітьми оптимальні, органічні для даної педагогічної індивідуальності не стандартизовані педагогічні рішення, опосередковані особливостями об'єкта-суб'єкта педагогічного впливу.

Педагогічна техніка – сукупність мовних і немовних засобів і прийомів професійного спілкування, форм організації поведінки вчителя у процесі педагогічної взаємодії з учнями.

Педагогічна технологія – напрям у зарубіжній педагогіці, який ставить за мету підвищити ефективність освітнього процесу, гарантувати досягнення учнями запланованих результатів навчання.

Педагогічне мислення – вияв зовні прихованих ознак і властивостей педагогічної ситуації, розпізнавання у процесі порівняння та класифікації причинно-наслідкових зв'язків, прийняття педагогічних рішень.

Педагогічне покликання – вищий рівень професійно-педагогічної спрямованості. Яскраво виражене позитивне емоційне ставлення особистості до педагогічної професії.

Педагогічне спілкування – 1) форма навчальної взаємодії, співробітництва вчителя та учнів, передавання суспільного та професійного досвіду (знань, умінь, навичок) від учителя учням; 2) професійне спілкування викладача з учнями на уроці чи поза ним (у процесі навчання й виховання), що має певні педагогічні функції і спрямоване (якщо воно повноцінне й оптимальне) на створення благодатного психологічного клімату, а також на іншого роду психологічну оптимізацію навчальної діяльності і відносин між педагогом та учнями і всередині учнівського колективу; 3) взаємодія педагога і вихованців з метою обміну інформацією та виховного впливу на них. Це цілеспрямований творчий процес, у ході котрого створюються умови для вирішення завдань виховання, освіти і розвитку учнів.

Педагогічні здібності – 1) сукупність психічних рис особистості, необхідних для успішного оволодіння педагогічною діяльністю, її ефективного

здійснення; 2) елементи структури педагогічної майстерності – здатності до педагогічної діяльності. Вказуються особливості перебігу психічних процесів, що сприяють успішності педагогічної діяльності; 3) уміння вчителя прогнозувати поведінку учня на основі постійно отримуваної інформації про нього, уміння аналізувати інформацію, яку сприймає учень, а також бачити засоби просування учнів до заданого рівня навченості; 4) стійкі індивідуально-психічні особливості людини, що сприяють успішному виконанню педагогічної діяльності та полягають у специфічній чуйності до об'єкта, засобів, умов педагогічної праці та здатності до створення продуктивних моделей формування шуканих рис та формування особистості; 5) здібності вчителя, які характеризують його як особистість із високим рівнем педагогічної креативності (див. **Креативність**), відповідним рівнем знань предмета, набутими психолого-педагогічними знаннями, уміннями, навичками.

Педагогічні уміння – це набута людиною здатність на основі знань і навичок виконувати певні види діяльності у змінних умовах... не механічна комбінація навичок, а кожен раз новий «сплав» знань, навичок, цілеспрямованості і творчих можливостей учителя.

Педагогічний досвід – 1) сукупність знань, умінь і навичок, які набуває вчитель у процесі практичної навчально-виховної роботи, основи педагогічної майстерності вчителя; одне з важливих джерел розвитку педагогічної науки; 2) ідеалізація реального педагогічного процесу: абстрагування від випадкових, неістотних елементів і конкретних умов педагогічної діяльності, що набуваються вчителем у процесі практичної навчально-виховної діяльності; 3) учитель на основі аналізу свого досвіду, конкретних умов своєї педагогічної діяльності вносить корективи у свою роботу, удосконалює, модернізує деякі елементи наявних рекомендацій, методик, досвіду відповідно до нових знань. У зв'язку зі створенням сприятливих умов для розвитку педагогічної творчості вчителів і підвищення на цій основі результативності навчально-виховного процесу, створюються нові ідеї, а також використовуються напрацювання

досвідчених педагогів для керівництва творчими процесами: оволодіння алгоритмами творчого процесу й побудова відповідних моделей різноманітних творчих вирішень і найсприятливіших умов для творчої діяльності педагогів, самореалізації особистості учня.

Педагогічний імідж – 1) індивідуальна манера поведінки, яка формується на професійно-особистих якостях і допомагає забезпечити емоційний контакт та ефективне засвоєння пізнавальної інформації учнями; 2) полісемантична категорія, що характеризує стиль педагогічної діяльності, спілкування, уміння індивідуалізувати свій образ, надавати йому виразності, презентувати свою особистість через свідоме оволодіння спеціальними технологіями формування образу власного «я».

Педагогічний потенціал виховання – мета виховання, здійснювана відповідними виховними засобами.

Педагогічний талент – відображається через почуття, в основі якого лежить інтерес до людей, любов до них, уміння віднайти психологічну гармонію з кожним вихованцем. Найкращий педагог – той, хто все обмірковував, організовував, передбачив так, що його роль на уроці непомітна, а діти творчо, із захопленням працюють. Найважливіше вміння педагога – уміння швидко і легко створювати в собі стійку домінуючу педагогічної зосередженості, здатність швидко і легко захоплювати свою увагу об'єктами педагогічного життя; учитель на уроці не має права чекати, коли прийде натхнення, він повинен створювати його, викликати його в собі, коли необхідно.

Переконання – 1) метод виховання, який передбачає цілеспрямований вплив на свідомість вихованця з метою формування в нього позитивних морально-психологічних рис, спонукання до суспільно корисної діяльності або подолання негативної поведінки; 2) спосіб професійно-педагогічного спілкування, комунікативний вплив на свідомість учнів, результат педагогічної взаємодії знань, поглядів, форм поведінки. Одночасно це і спосіб формування поглядів учнів, що базується на аргументованості, чіткості,

послідовності, упевненості повідомлень; 3) комунікативний вплив на свідомість учнів, результат педагогічної взаємодії знань, поглядів, норм поведінки і одночасно спосіб формування поглядів учнів; будується на аргументованості, чіткості, послідовності, упевненості.

Перцепція (від лат. *perception* – сприймання) – відображення речей та явищ у свідомості людини за допомогою органів чуття.

Поліфункціональність педагогічного спілкування – охоплення різних сторін взаємин учителя й учнів і стимуляція пізнавальної активності учнів, мотивація пізнання свого предмета, установа статусно-рольових відносин як нормативних.

Покликання – життєве призначення і спрямування людини, що надає доцільності, осмислення й перспективності її діяльності.

Проблемна ситуація – ситуація, для оволодіння якою окремих суб'єкт (або колектив) має знайти та застосувати нові для себе знання і способи дій.

Професійно-педагогічна компетентність – поінформованість учителя про знання, уміння, навички та їхні нормативні ознаки, які необхідні для його праці; знання психолого-педагогічних основ реальної педагогічної діяльності відповідно до її нормативних еталонів.

Професійно-педагогічна спрямованість особистості вчителя – сукупність стійких мотивів педагогічної діяльності, установок учителя, відносно незалежних від ситуації.

Професійно-педагогічне спілкування – система (прийоми і навички) органічної соціально-психологічної взаємодії педагога і вихованців, змістом якої є обмін інформацією, здійснення виховного впливу, організація взаємовідносин за допомогою комунікативних засобів.

Професіограма – 1) перелік і опис загально трудових і спеціальних умінь і навичок, необхідних для успішного виконання певної професійної діяльності. На базі професіограми визначається професійна придатність; 2) технологія вивчення вимог, які ставить професія до особистісних якостей, психічних здібностей, психолого-фізичних можливостей людини.

Професіоналізм особистості вчителя – полягає у здатності розрахувати перебіг педагогічних процесів, передбачити їхні наслідки, спираючись на знання загальних умов і конкретних причин.

Психологічна культура вчителя – система антропологічних, психологічних знань, умінь і навичок учителя, його особлива здатність розуміти психіку інших людей, уміння спілкуватися з ними. Передумовами психологічної культури вчителя є його інформованість як особистості, внутрішня настроєність на виховну діяльність.

Р

Релаксація (від лат. *relaxation* – зменшення, ослаблення) – перехід системи у стан рівноваги, розслаблення. Релаксація є компонентом регуляції глибоких психофізіологічних процесів, засобом зняття нервово-психічної напруги (аутогенне тренування), психогігієнічного очищення.

Репродуктивна пізнавальна діяльність – пізнавальна діяльність відтворювального виконавчого характеру за готовою інструкцією.

Рефлексія (з лат. *reflexio* – звернення назад) – 1) усвідомлення співрозмовником того, як він сприймається партнером зі спілкування. Це процес дзеркального відображення один одного, зміст якого полягає у відтворенні внутрішнього світу партнера, де одночасно відтворюється і свій внутрішній світ; 2) осмислення людиною передумов, закономірностей і механізмів власної діяльності, соціального й індивідуального способу існування, самоаналіз; 3) один із механізмів людського взаєморозуміння як здатності уявляти себе на місці іншої людини, подумки бачити, «програмувати» за неї ту чи іншу ситуацію.

Робоче самопочуття вчителя – внутрішній стан, необхідний для природного й органічного виконання творчого задуму вчителя.

С

Самовиховання – усвідомлювана діяльність людини, спрямована на вдосконалення самої себе, на вироблення в собі позитивних якостей, звичок і подолання негативних.

Самоконтроль – у психології один із виявів усвідомлюваної регуляції людиною власної поведінки та діяльності, з метою забезпечення відповідності їхніх результатів поставленим цілям, висунутим вимогам, нормам, правилам, зразкам.

Самоосвіта – один із напрямків самовиховання, самостійне здобуття знань, умінь, навичок.

Самооцінка – судження людини про наявність у неї тих чи інших якостей, властивостей у співвідношенні їх з певним етапом, зразком. Самооцінка – вияв оцінного ставлення людини до себе.

Самопізнання – дослідження, пізнання самого себе. Здатність до самопізнання притаманна лише людині; здійснюється за допомогою розуму.

Саморегуляція – здатність людини керувати собою на основі сприймання й усвідомлення актів своєї поведінки та власних психічних процесів.

Самосвідомість – усвідомлення людиною себе самої як особистості: своєї діяльності як члена суспільства, стосунків з іншими людьми, рис характеру, власних дій та вчинків, їхніх мотивів, цілей, розумових, моральних, фізичних якостей тощо. Самосвідомість відзначається різноманітністю форм вияву. Такі форми, як самовідчуття, самоаналіз, самооцінка тощо, пов'язані переважно з пізнавальною стороною психічної діяльності особистості, її самоконтроль, самодисципліна тощо.

Самосвідомість учителя – комплекс уявлень учителя про себе як професіонала, формується під впливом усвідомлених педагогом норм, моделей засвоєного досвіду складає професійне кредо вчителя, його особистісну концепцію педагогічної праці на основі самопізнання, самооцінювання, вироблення індивідуальних стратегій професійного розвитку та самовдосконалення.

Спілкування – один з універсальних способів вияву групової форми буття людей. Спілкування є необхідним елементом групової діяльності людей.

Спілкування – дистанція – суб'єктивне підкреслювання різниці між партнерами (вікової, службової); незважаючи на позитивне ставлення до учнів, учитель тяжіє до авторитарності.

Спілкування – дружнє ставлення – стиль, коли вчитель на особистісно-позитивному ставленні до учнів (повага, інтерес) будує навчально-виховний процес.

Спілкування – загравання – стиль спілкування, коли вчитель за будь-яку ціну намагається сподобатися, отримати авторитет.

Спілкування – залякування – стиль, коли вчитель унаслідок особистої невпевненості або авторитаризму недобррозичливо ставиться до учнів (у творчому плані безперспективний).

Спілкування на основі спільної творчої діяльності – стиль спілкування, основу якого становить єдність високого професіоналізму вчителя та його етичних настанов.

Стиль спілкування – індивідуально-типологічні особливості соціально-психологічної взаємодії педагога й учнів. У стилі спілкування знаходять вираження:

- а) особливості комунікативних можливостей учнів;
- б) характер стосунків педагога і вихованців;
- в) творча індивідуальність педагога;
- г) особливості учнівського колективу.

Стиль педагогічної діяльності – інтегративна її характеристика, що відображає стиль керівництва, стиль стимулювання і когнітивний стиль учителя (викладача).

Стрес (від англ. stress – букв. – тиск, напруження) – 1) емоційний стан організму; виникає в напружених обставинах у відповідь на невизначені для організму подразники; 2) комплексна психофізична реакція для організму людини, яка складає сукупність стереотипних, неспецифічних реакцій, що ведуть до фізичної та психічної активності, напруги. Його фази: 1) реакція збудження – фаза мобілізації сил організму, 2) напруження, 3) виснаження.

Структура педагогічного конфлікту – складається із внутрішньої позиції (цілей, інтересів і мотивів) і впливає на хід конфліктної ситуації, знаходиться ніби «поза кадром», і зовнішньої позиції, що виявляється в умовній поведінці конфліктних сторін, відображає їхню точку зору, думки, пропозиції.

Структура творчого процесу – включає виникнення стану потреби, задум, його визрівання, практичне втілення рішення.

Сугестивна педагогіка – сугестопедія (з латинської мови suggestum – навіювання, нашіптування).

Т

Такт (тактовність) (від лат. tactus – дотик, дія) – почуття міри, що підказує людині найделікатнішу лінію поведінки у відношенні до когось, чогось, уміння особи вести себе належним чином, виявляючи повагу до інших, зберігаючи почуття власної гідності.

Такт педагогічний – тактовність педагогічна (від лат. tactus – дотик, відчуття, почуття) – почуття міри в застосуванні засобів педагогічного впливу на дітей. Проявляється в умінні вчителя поводитися належним чином, просто і переконливо розмовляти з вихованцями, поважати їхню гідність, ставити розумні й педагогічно обґрунтовані вимоги. Основою педагогічного такту є глибоке знання психології дітей, індивідуальний підхід у навчанні і вихованні. Прояв педагогічного такту – важлива умова дотримання авторитету вчителя, одне з джерел сили й ефективності його впливу на дітей.

Талант – 1) природний хист, вища здатність людини до певного виду діяльності (творчої, наукової, політичної), фізіологічні джерела таланту слід шукати у фізичній організації людини (особливості нервової системи, гостроті органів чуття, неповторному баченні світу, гнучкості пальців, тіла, швидкості реакції). Однак як не природжена, а набута здатність людини, він формується і розвивається під впливом соціальних умов; 2) (з гр. терези) – якісно вищий рівень здібностей особистості.

Творча діяльність – діяльність, яка спрямована на вирішення протиріччя (розв'язання творчого завдання), для якої необхідні об'єктивні (соціальні, матеріальні) умови та суб'єктивні особистісні умови (знання, уміння, творчі здібності), результат якої має новизну й оригінальність, особисту та соціальну значимість, а також прогресивність.

Творча особистість – 1) індивід, який володіє високим рівнем знань, потягом до нового, оригінального, який уміє відкинути звичайне, шаблонне, потреба у творчості для неї – життєво необхідна, а творчий стиль діяльності – найбільш характерний; це такий тип особистості, для якої характерна стійка, високого рівня спрямованість на творчість, мотиваційно-творча активність, яка поєднується з високим рівнем творчих здібностей і дозволяє їй досягти суспільно та особистісно значимих результатів в одному чи декількох видах діяльності.

Творчий акт – умовна одиниця творчого процесу.

Творчий процес – послідовність творчих актів у мозку людини, поєднання нормативних та евристичних компонентів.

Творчі здібності – синтез якостей особистості, який характеризує ступінь їхньої відповідності.

Творчість – 1) складне і водночас комплексне явище, зумовлене всім розмаїттям соціально-психологічних і психолого-фізіологічних передумов.

Вона є умовою становлення, самопізнання і розвитку особистості. Вирішальну роль у творчому процесі відіграє розумова діяльність, що органічно поєднує в собі логічне мислення й уявлення. Творчій особистості властивий ансамбль, своєрідне поєднання здібностей. У цьому – у загальних рисах психолого-педагогічна суть даного феномена; 2) важлива форма соціальної практики людини, активізація творчого потенціалу суб'єкта у процесі особистісних змін передбачає «посилення його чутливості», що зумовлює цю особливу роль у системі особистісних характеристик; 3) продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріали та духовні цінності суспільного значення.

Темп мовлення (від лат. *tempus* – час) – швидкість усного мовлення, яка вимірюється кількістю звуків або складів, що вимовляються за секунди.

Тест – 1) завдання стандартної форми, за якими проводяться випробування для визначення розумового розвитку, здібностей, вольових якостей та інших психофізичних характеристик людини; 2) запитальник, що розповсюджується для конкретних соціологічних досліджень.

У

Учення про надзавдання – один з головних принципів системи К. С. Станіславського; це те, до чого мусять бути спрямовані творчі пошуки автора і його сценічна майстерність.

Увага – форма психологічної діяльності людини, що виявляється в її спрямованості й зосередженості на певних об'єктах при одночасному абстрагуванні від інших.

Урок бінарний – вид нестандартного уроку, який проводять з учнями фахівці різних предметів або різних галузей науки.

Урок із різновіковим складом учнів – вид нестандартного уроку, що надає можливість показати перспективу розвитку порушеної проблеми, виховувати прогностичне мислення, прилучати до колективної творчої діяльності.

Урок інтегрований – синтез змісту (способів пізнання) з декількох тем, предметів або видів діяльності навколо однієї проблеми.

Урок нестандартний – вид уроку, структурний зміст і форма якого викликає інтерес в учнів і сприяє їхньому розвитку та вихованню.

Уява – психічний процес, що полягає у створенні людиною нових образів, уявлень, думок на базі її попереднього досвіду.

Уявлення – чуттєво-наочний образ предметів чи явищ дійсності, який зберігається і відтворюється у свідомості без безпосереднього впливу самих предметів на орган чуття.

Ф

Фонаційне дихання – 1) мовленнєве дихання, що дає змогу раціонально використовувати повітряний потік під час мовлення. Його основа – діафрагмально-реберне дихання; 2) складова педагогічної техніки, яка впливає на культуру мовлення вчителя. Порівняно зі звичайним, йому притаманні більш скорочений та енергійний вдих і відповідний видих на м'язовій опорі дихальної системи, зокрема її діафрагмального та реберного відділів. Творення голосу в гортані потребує вміння використовувати головні та грудні резонатори, від якого залежить рівень музичних якостей голосу.

Функції педагогічного спілкування – комунікативна (обмін інформацією), інтерактивна (регуляція взаємодії партнерів зі спілкування), перцептивна (сприйняття однією особою іншої), виховна, організаційна.

Х

Харизма (від гр. милість, благодать, божий дар, подарунок) – приписування особистості властивостей, які викликають поклоніння перед нею і беззастережну віру в її можливості.

Харизми – система найбільш привабливих якостей людини, котрі асоціюються з її індивідуальністю і включають соціально-персональні характеристики, а також символи, завдяки чому вчитель досягає успіху, визнання й авторитету.

Ч

Чарівність – психологічна риса особистості. Термін «чарівність» вживається для позначення високих природних якостей людини – її вродливості, зовнішньої привабливості у поєднанні з довершеністю внутрішнього світу.

Ш

Школа передового досвіду – одна з форм передавання й поширення кращого педагогічного досвіду школам, безпосередньої демонстрації зразків навчальної і виховної роботи (особливо були поширені в 60-ті роки).

Педагогічні ситуації**Ситуація 1**

У діяльності вчителя фізичної культури велике значення має похвала. Ви хочете похвалити учня за зайняте перше місце в загальношкільному кросі або учня, що досяг значних зрушень у фізичній досконалості. Яким чином ви розраховуєте це зробити? Як ви скористаетесь цим способом на уроці фізичної культури в тому класі, де навчаються учні, що заслуговують на похвалу?

Зробіть коментар ситуації.

Ситуація 2

Багатьом доводиться зустрічатися з таким початком уроку фізичної культури: діти вишикувалися в шеренгу, вчитель розказує завдання уроку, пояснює, чим учні будуть займатися. В цей час один із учнів голосно запитує: «А ми сьогодні будемо грати в баскетбол?». Більшість дітей підтримують запитання учня. Це призводить до зниження уваги, порушення порядку в строю.

Як ви відреагуєте в такому випадку? Зробіть коментар ситуації.

Ситуація 3

Учитель проводить урок фізкультури у 8 класі. В основному учні навчаються добре, але частина дітей не проявляє інтересу до уроку фізкультури, тому дисципліна слаба. Одна із дівчат час від часу розмовляє в строю і вчитель з окриком називає її прізвище. На це дівчина відповідає вчителю: «Підлікуйте нерви». Як ви вчините в такому випадку?

Доведіть доцільність ваших дій. Зробіть коментар ситуації з позиції продуктивності й ефективності педагогічного спілкування. Визначте стиль спілкування між учителем й ученицею.

Ситуація 4

Згідно календаря спортивно-масових заходів, ви проводите змагання з баскетболу на першість школи. Всі восьмі класи подали заявки для участі в

змаганнях, але у перший день змагань прийшов капітан 8-а класу і повідомив, що учасники його команди відмовилися брати участь у змаганнях.

Як ви поставитесь до цього повідомлення і яку оцінку дасте такому вчинку? Якими якостями та вміннями повинен володіти вчитель, спілкуючись у цій ситуації?

Зробіть коментар ситуації.

Ситуація 5

Багато вчителів фізичної культури вимагають, щоб діти, яким з різних причин не рекомендовані заняття фізичні навантаження, були присутні на уроках і за можливості брали участь у навчально-виховному процесі. Вчитель починає урок в 7 класі. Один з учнів прийшов у зал у повсякденному одязі і сказав, що погано себе почуває. Під час уроку, коли вчитель дозволив йому бути присутнім і пояснював виконання вправи, учень вийшов із залу. Учні це бачили, але ніхто не сказав. Учитель помітив відсутність учня через кілька хвилин.

Як ви відреагуєте на такий вчинок учня? Прокоментуйте ситуацію з позиції попередження конфліктної ситуації. Якими якостями та вміннями повинен володіти учитель, спілкуючись з учнем?

Ситуація 6

Ви проводите урок фізичної культури у 8 класі. Завданням уроку передбачено провести естафету з м'ячами. Клас поділений на команди, і діти змагаються у швидкості виконання вправи. Один з учасників навмисне біг повільно і, як наслідок, команда програла. Клас обурений діями учня. Як ви будете реагувати в такому випадку? Виберіть стиль поведінки вчителя у цій конфліктній ситуації.

Поясніть доцільність ваших дій.

Ситуація 7

Після встановлення перших контактів з учителем, учень у більшості випадків стає відвертішим, працює більш свідомо, у нього з'являється довіра до вчителя. Ви вперше починаєте працювати в 7 класі.

Які засоби, методи, форми встановлення індивідуальних контактів ви будете застосовувати на уроці фізичної культури, у процесі позакласної та позашкільної роботи?

Ситуація 8

За розкладом в 10 класі повинен бути сьомий урок фізкультури. На перерві, перед уроком, до вчителя підійшли учні цього класу і попросили відпустити їх з уроку у зв'язку з тим, що в цей час по телевізору показують Олімпійські ігри. Вчитель сказав, що він нікого не відпускає, треба готуватися до шкільних змагань із баскетболу, урок відбудеться за розкладом.

Учні переглянулися і попрямували до роздягальні. Але коли вчитель зайшов у зал, там нікого не було. Як ви вчините в такому випадку? Поясніть доцільність ваших дій, адже виникла передконфліктна ситуація.

Ситуація 9

Одним з необхідних елементів у процесі фізичного виховання є питання спортивної форми. Це не тільки вимога, що стосується зовнішнього вигляду дітей на заняттях фізичною культурою, а й важлива передумова якісного вивчення фізичних вправ, дотримання гігієнічних норм. Вчитель проводить урок фізичної культури. Один з учнів з'явився на урок без спортивної форми.

Як ви поставитесь до такого випадку, щоб запобігти конфлікту?

Зробіть коментар.

Ситуація 10

Ви проводите туристичний похід з учнями шостих класів. Зранку діти зібралися з рюкзаками і готові до походу. Ви перевірили готовність і сказали, що потрібно ще взяти на всіх кілька кілограмів картоплі. Порадившись з учнями, вирішили доручити нести цей вантаж хлопчику, в якого був найлегший рюкзак. Але той зразу відмовився. Діти обурилися його відмовою, а він взяв свій рюкзак і пішов додому.

Як ви оціните вчинок учня? Зробіть коментар ситуації з позиції різновидів шкільних конфліктів.

Ситуація 11

В 10 класі навчається учень, який показує високі спортивні результати, але за загальноосвітні дисципліни отримує «задовільно». У складі збірної команди з дозволу дирекції він виїхав на змагання до іншого міста. Вчителька математики, зустрівши вчителя фізкультури в учительській, підвищеним тоном попередила: «Я вашому спортсмену поставлю «2». Після змагань учень на уроці математики отримав «2». При зустрічі з учителем фізкультури учень з обуренням назвав прізвисько вчительки математики і сказав, що оцінка виставлена несправедливо.

Як ви сподіваєтесь вирішити цю ситуацію? Зробіть коментар.

Ситуація 12

Одним із завдань уроку фізичної культури є закріплення елементів техніки баскетболу. Вчитель проводить двосторонню гру в баскетбол. Гравець команди, яка програє, допустив порушення правил гри, але в азарті не помітив цього. Вчитель подав свисток і зупинив гру. Учень, що порушив правила, і учасники його команди почали виражати незадоволення рішенням судді і відмовлятися від продовження гри.

Вирішити поставлене завдання на уроці вчителю не вдалося. Який вихід із такої ситуації ви пропонуєте? Доведіть спрямованість ваших дій.

Ситуація 13

Знайомство з навчальною документацією вчителів фізичної культури свідчить про те, що значна їх частина формулює завдання на урок таким чином:

1. Стрибок у висоту способом «переступання».
2. Низький старт.
3. Крос та ін.

На уроці фізкультури присутній завуч школи. Аналізуючи урок, він констатує, що діти погано виконують стрибок у висоту. Вчитель пояснює, що це другий урок з цієї теми, і діти не встигли засвоїти.

Які вимоги до формування освітніх завдань висуваються до уроку фізичної культури? Як слід було б сформулювати завдання в такому випадку?

Ситуація 14

Вчитель проводить урок фізкультури в 7 класі. Одне із завдань, що заплановане на урок, сформульовано так: «Закріпити техніку виконання стрибка у висоту способом «переступання». Планка піднята на висоту 80 см. Більшість учнів без особливих зусиль перестрибують планку і після 3-4 спроб їхня активність значно зменшується.

Який принцип навчання порушено, як активізувати діяльність учнів у такому випадку? Зробіть коментар ситуації.

Ситуація 15

Відомо, що навчальний процес з фізичного виховання необхідно планувати так, щоб в достатній мірі узгодити вирішення освітніх завдань із розвитком фізичних якостей. Згідно з програмою, у 8 класі вивчається стійка на голові і руках. Виконання цієї вправи потребує значних м'язових зусиль і незвичного положення тіла. Вчитель констатує, що значна частина дітей за 5-6 уроків не змогла виконати цю вправу і заслуговує незадовільної оцінки.

Які організаційно-методичні прорахунки допустив вчитель у навчальному процесі у зв'язку з вивченням такої вправи? Зробіть коментар ситуації.

Ситуація 16

На уроці фізичної культури вивчається нова фізична вправа. Вчитель якісно показав і пояснив техніку виконання вправи. Після цього він звернувся до класу із запитанням, чи всі зрозуміли. Діти хором відповіли, що зрозуміли. Але під час виконання вправи більшість учнів допустили помилки. Вчитель звертається до кількох учнів з проханням пояснити, як слід виконувати вправу. Учні не змогли цього зробити.

Чи вважаєте ви, що учень здатен правильно виконати вправу тільки тоді, коли знає і усвідомлює, як її необхідно виконувати? Як контролювати знання з фізичної культури? Зробіть коментар ситуації.

Ситуація 17

Вчитель проводить урок на тему: «Стрибок у висоту способом «переступання». На попередніх уроках фізкультури діти вивчили тему «Стрибок у довжину». Вчитель бачить, що частина учнів допускає помилку, виконуючи мах за планку зігнутою ногою.

Які найбільш вірогідні причини, на вашу думку, лежать в основі цієї помилки в такому випадку? Як слід будувати навчальний процес, щоб уникнути подібних ситуацій. Зробіть коментар.

Ситуація 18

Учитель проводить відкритий урок з фізичної культури. В його обговоренні взяли участь колеги та адміністрація школи.

Завуч у своєму виступі зробив зауваження за те, що на уроці не було тиші, вчитель не реагував на випадки, коли діти розмовляли. Ці недоліки знижують якість уроку. Коли черга дійшла до виступу самого вчителя, він так і не зміг дати аргументованого пояснення з цього приводу.

Чи згодні ви з цією оцінкою завуча? На які моменти слід звернути увагу при аналізі? Зробіть коментар.

Ситуація 19

Відомо, що для продуктивної діяльності на уроці фізичної культури важливе значення має організований і чіткий його початок. З першої хвилини необхідно створити в класі робочу атмосферу. Діти прийшли на урок фізичної культури після уроку математики, на якому вони писали контрольну роботу. Зрозуміло, що вони збуджені, багато розмовляють, сперечаються. Вчитель пояснює завдання уроку, але більшість учнів не уважні, він робить зауваження кільком учням, але це не допомагає. Як ви організуєте початок уроку в такому випадку?

Зробіть коментар ситуації.

Ситуація 20

Вчитель проводить урок у 7 класі. Під час виконання вправ у підготовчій частині уроку він дуже уважно фіксує помилки окремих учнів. Помітивши

помилку, зупиняє виконання вправи всіма учнями, знову фіксує вихідне положення і т.д. На уроці був присутній завуч школи і йому сподобалася така вимогливість учителя, хоча за таких умов на підготовчу частину було витрачено 20 хвилин.

Як ви ставитесь до оцінки завуча?

Зробіть коментар ситуації.

Ситуація 21

Ви проводите урок у 5 класі, на другій половині залу займається 10 клас. Під час проведення підготовчої частини один із старшокласників своєю поведінкою відволікає увагу п'ятикласників. Ви не знаєте прізвища цього учня.

Як ви будете реагувати у такому випадку? Які особливості та вимоги до проведення занять у таких умовах? Зробіть коментар ситуації.

Ситуація 22

Ви провели урок у 7 класі, використавши нові спеціальні вправи при вивченні техніки стрибка у висоту. Після продовженого вами уроку відзначаєте, що діти працювали з більшим інтересом, тому поставлене завдання виконане повністю.

Які висновки для себе ви зробили в зв'язку з цим?

Ситуація 23

Проглядаючи журнал «Фізичне виховання в школі», вашу увагу привернули прийоми вчителя, спрямовані на застосування змагального методу при вивченні фізичних вправ.

Ви скористалися цим на своєму уроці, але багато ефекту не було. Чому так вийшло? Зробіть коментар ситуації.

Ситуація 24

Одним із об'єктивних показників ефективності уроку фізичної культури є висока моторна щільність. Згідно сучасних вимог до уроку, вона повинна знаходитись у межах 70%. Ви проводите урок, на якому основний зміст складають гімнастичні вправи. На уроці присутній завуч школи. Аналізуючи

урок, він зробив зауваження щодо того, що моторна щільність уроку була майже в 2 рази менша від загальних вимог. Яке пояснення ви дасте в такому випадку? Які шляхи підвищення моторної щільності уроку фізичної культури ви знаєте?

Ситуація 25

У школі традиційною стала така організація діяльності на уроці, коли вчитель розбиває клас на декілька груп (відділень), передбачаючи підвищену моторну щільність уроку. При цьому деякі вчителі часто перебігають від однієї групи до іншої, наспіх показуючи необхідну вправу. В кінці заняття стає очевидним, що ні одне заплановане завдання не вирішене.

Які організаційно-методичні вказівки та рекомендації ви можете дати в такому випадку?

Зробіть коментар ситуації.

Ситуація 26

Ви розучуєте стрибок через козла. Одна з дівчат вже котрий раз розбігається, але навіть з помилками не може виконати вправу. В такому стані вона сідає на лаву і відмовляється робити наступну спробу. Вчитель наказує встати і виконувати стрибок. Дівчина знову розбігається, але виконати вправу так і не може.

Як ви організуєте навчання в такому випадку?

Зробіть коментар ситуації.

Ситуація 27

Відомо, яке значення в школі відіграє оцінка. Вам необхідно оцінити успішність учнів на уроці. В кінці навчального року ви провели повторне тестування учнів 7 класу. Результати більшості учнів в окремих вправах значно зросли і перевищують програмові вимоги. В одного з учнів показники в тестах майже не змінились, але більшість програмових вимог він виконав на «відмінно», і учитель виставив за семестр оцінку «4». Учень не згоден з такою оцінкою.

**АЛЬТЕРНАТИВНА ПРОГРАМА
ТРЕТЬОГО УРОКУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ.
НАРОДНІ РУХЛИВІ ІГРИ
(Початкові класи)**

Пояснювальна записка

Альтернативна програма третього уроку «Народні рухливі ігри» для учнів початкових класів побудована на використанні основних концептуальних положень Національної доктрини розвитку освіти України в XXI столітті, які актуалізують потребу реформування навчально-виховного процесу сучасної школи на національному ґрунті: збереження й продовження українських культурно-історичних традицій; виховання шанобливого ставлення до державних святинь; формування культури міжособистісних відносин, навичок здорового способу життя. Враховано психофізіологічні особливості дітей молодшого шкільного віку; взято до уваги кращі зразки фізичного виховання зі спадщини українського народу, узагальнені в науково-педагогічних працях І. Боберського, К. Трильовського, В. Верховинця, О. Суховерської; переосмислено матеріали наукових досліджень щодо використання народних ігор і традицій у фізичному вихованні учнів молодшого шкільного віку, котрі висвітлені в дисертаційних працях Г. Воробей (1997); Є. Приступи (1995); С. Мудрика (2000); К. Огністої (2003) та інших.

Мета програми: створити для дітей природовідповідне ігрове середовище, спроможне забезпечити збереження і зміцнення здоров'я, формування національної свідомості та підвищення інтересу до занять фізичною культурою.

Завдання

Чи правий вчитель в такому випадку? Як розв'язати конфліктну ситуацію?

Ситуація 28

З одного боку, вчителі фізичної культури недооцінюють значення теоретичної підготовки, однак для частини учнів єдиним джерелом знань стають розповіді та пояснення вчителя на уроках. Які шляхи поповнення знань ви можете рекомендувати учням?

Як ви організуєте навчальний процес на уроках фізичної культури, щоб ефективно сприяти поповненню теоретичних знань учнів?

Ситуація 29

Учитель проводить урок фізичної культури в 9 класі. В середині уроку заходить учитель фізики і звертається до вчителя фізкультури з проханням відпустити 10 хлопців для розвантаження машини з шкільним обладнанням. Однак ніхто з учнів не погодився. Тоді вчитель назвав прізвища учнів і спрямував їх на розвантаження.

За якими ознаками ви б обрали 10 хлопців у такому випадку?

Зробіть коментар ситуації.

Ситуація 30

Стан фізичного виховання в кожній школі у вирішальній мірі залежить від цілеспрямованої діяльності всього педагогічного колективу. Добре відомо, що в тих школах, де за цю справу вболіває директор, успіхи будуть. Але, на жаль, часто на фізичну культуру дивляться, як на другорядний предмет.

Які ви бачите виходи із подібних ситуацій? Як підняти інтерес до шкільного курсу «Фізична культура»?

Ситуація 31

Вам необхідно виступити на батьківських зборах із питання координації зусиль школи і сім'ї з фізичного виховання дітей.

Які поради ви дасте в такому випадку батькам? На що ви звертаєте увагу при цьому? Які форми роботи з батьками можна використати з метою вирішення завдань фізичного виховання дітей?

• ознайомити школярів із різними видами народних ігор і забав, що є елементами національної культури; забезпечити передавання дітям кращих взірців народного досвіду щодо формування тіла й духу;

• сприяти підвищенню працездатності учнів упродовж навчального дня через оновлення ігровими засобами змісту різних форм їхнього активного відпочинку;

• розвивати основні рухові якості в школярів відповідно до вимог Положення про державні тести і нормативи оцінки фізичної підготовленості населення України з урахуванням можливостей організму дітей;

• утверджувати морально-вольові якості: доброзичливі стосунки між гравцями, що сприяє вихованню солідарності, комунікативності, співчуття, взаємодопомоги, сміливості, терпеливості; спонукає школярів до самоаналізу фізичних можливостей;

• формувати переконання в необхідності систематичних занять фізичними вправами та внутрішню установку до самовдосконалення.

Для реалізації намічених завдань програма пропонує ігровий матеріал у трьох частинах.

У *першій* – відібрані народні рухливі ігри й забави для фізкультурно-оздоровчих заходів у режимі навчального дня. Вони покликані підняти продуктивність навчальної праці, запобігти гіподинамії, де перевага надається колективним сюжетним іграм з імітаційними рухами та пісенно-речитативним супроводом, який у своєму змісті відповідає конкретній порі року. Це дасть можливість забезпечити в комплексі реалізацію виховних, освітніх й оздоровчих завдань. Ігри привчать школярів до спільних узгоджень дій певного ритму, прискорять розвиток моторної пам'яті, яка відіграє важливу роль у формуванні рухових умінь і навичок. Вони позитивно вплинуть на інші її види (образну, словесно-логічну, емоційну); розвиватимуть опорно-рухову систему, запобігатимуть порушенню постави; зміцнять органи дихання (збільшується життєва ємкість легенів), а

їхній емоційний фон простимулює активність, що забезпечить удосконалення функціональних можливостей організму в цілому.

До *другої* частини ввійшли різні види народних рухливих ігор і забав, що створюють умови для комплексного виховання як рухових, так і морально-виховних якостей.

У *третьій* – пропонуються ігри для домашніх завдань. Вони сприятимуть підвищенню рівня фізичної підготовленості дітей, так як беруться до уваги можливості організму та фізичного розвитку.

Ігровий матеріал у навчальному році доцільно використовувати відповідно до вимог чинних навчальних програм шкільного курсу «Фізична культура»: I чверть – для розвитку швидкості й витривалості (ігри з елементами бігу); II – вироблення гнучкості й сили (ігри з елементами імітаційних рухів та опору); III – забезпечення спритності швидкісно-силових якостей (ігри з елементами стрибків, метання, подолання перешкод); IV – закріплення основних рухових навичок і фізичних якостей шляхом повторення ігор, які використовувались упродовж навчального року.

Розподіл навчального ігрового матеріалу

№ з/п	Навчальний ігровий матеріал	Кількість годин
1	Теоретична підготовка	2
2	Імітаційні ігри з елементами загальнорозвивальних вправ у пісенно-речитативному супроводі	6
3	Рухливі ігри з розвитку фізичних якостей (з елементами бігу, стрибків, метання, додання опору)	12
4	Ігри з координації рухів	4
5	Ігри з розвитку уваги	4
6	Календарно-обрядові ігри (матеріал для підготовки свят народного календаря)	6
	Усього	34

Уроки народних ігор і забав повинні мати освітнє, виховнє, оздоровчє та пізнавальнє спрямування. У їх підготовчій частині здебільшого використовуються вправи невисокої рухливості й складності. Цим вимогам відповідають ігри із загальнорозвивальними елементами (імітаційні) у пісенно-речитативному супроводі та календарно-обрядові.

Для основної частини заняття підбираються рухливі ігри, котрі сприяють формуванню фізичних, морально-вольових та етичних якостей. Учитель, складаючи поурочний план, чітко визначає, які педагогічні завдання планує розв'язати засобом кожної гри.

Заклучна частина будується на ігрових вправах незначної та середньої рухливості. У більшості використовуються ті, що сприяють розвитку уваги та координації рухів.

Для домашніх завдань пропонуємо ігри, які доцільно проводити в позашкільних умовах. При їхньому доборі враховується рівень фізичного розвитку школярів (за формулою ІФР – ріст (маса тіла + окружність грудної клітки)).

Зміст народних ігор і забав, що пропонуються в навчальній програмі, розкритий у таких навчально-методичних матеріалах:

Верховинець В. Весняночка. – К.: Музична школа, 1989. – 337 с.

Воробей Г. В. Народні ігри та забави – К.: ІЗМН, 1995. – 775 с.

Довженко Г. В. Літала сорока по зеленім гаю. – К.: Веселка, 1990. – 146 с.

Титаренко С. Дитяча розвага. – К.: Музична Україна, 1993. – 99 с.

Навчальний матеріал

Перша частина. Народні рухливі ігри для оздоровчих заходів у розпорядку навчального дня

Гімнастика до уроків. Сприяє організованому початку навчального дня, активізації обмінних процесів, поліпшує самопочуття, знімає сонливість, підвищує ефективність першого уроку. Комплекси будуються з шести-восьми

загальнорозвивальних вправ на народному ігровому матеріалі (два комплекси на навчальний семестр).

Учителі-класоводи самостійно розробляють моделі гімнастики до уроків, використовуючи на міжпредметній основі різні примовки, приспівки, речівки та народні ігри із збірок В.Верховинця «Веснівочка», С.Титаренка «Дитяча розвага», Г.Воробей «Народні ігри та забави». Пропонуємо природовідповідний за змістом народний ігровий матеріал, на основі якого можуть розроблятися моделі гімнастик до уроків.

Осінь – «Павук сірий», «Ой Василю, товаришу», «Два півники», «Плнуть за хмарами», «Відліт пташок».

Зима – «Білесенькі сніжиночки», «Щебетали горобці», «Метелиця», «Чом, сіренький горобчику», «Ой у полі на роздолі».

Весна – «Сонечко», «Гляньте, діточки малі», «А вже красне сонечко», «Сонечко, сонечко», «Іди, іди, дощику», «Голуб-голубочок».

Руханкові хвилинки. Проводяться під час загальноосвітніх уроків і сприяють відновленню розумової працездатності, запобігають наростанню втоми, знижують психоемоційне напруження. Комплекси складаються класоводами з трьох-чотирьох гімнастичних вправ, що сприяють розвитку постави, функцій органів зору, формуванню м'язів кисті рук, побудованих на ігровому матеріалі, який висвітлює трудові процеси, притаманні етнокультурним традиціям місця проживання дітей. Можуть бути використані такі найбільш поширені народні рухливі ігри, як «Мак», «Шевчик», «Ріпа», «Печу, печу хлібчик», «Вийшли в поле косарі», «Куй, куй, ковалі».

Руханкові перерви. Забезпечують активний відпочинок учнів, зменшують негативний вплив гіпокінезії та забезпечують відновлення розумової працездатності.

Доцільно використати такі народні рухливі ігри, забави з пісенним супроводом і примовками відповідно до пори року, а також ігри-гаївки, найбільш поширені в конкретних етнографічних регіонах, зокрема: *осінь* – «Ходить гарбуз», «Ой у полі жито», «Росте буряк», «Гуси», «Пень»; *зима* –

«Іваночку, покинь схованочку», «У лісі під сосною», «Ведмедик», «Лісові звірята», «Заїнько», «Петре, де ти», «Моргання»; *весна* – «Весна», «Весно, наша, весно», «Та це ж весна», «Весна зиму проганяє», «Розлилися води», «Ой виytesя, огірочки», «Шумить, гуде сосонка».

Друга частина. Навчальний матеріал для уроків народної рухливої гри

№ з/п	Формування знань, розвиток рухових навичок і фізичних якостей	Зміст навчального матеріалу				Методичні рекомендації
		1 клас	2 клас	3 клас	4 клас	
1.	Теоретична підготовка	Вплив народних рухливих ігор і забав на організм школяра. Правила безпеки під час занять рухливими іграми. Класифікація народних рухливих ігор і забав				Матеріал подається у вигляді бесід, розповіді
2.	Вивчаються комплекси ЗРВ, розвивається гнучкість на основі імітаційних ігор з пісенно-речитативним супроводом	«Прилетіли журавлі», «Ой виytesя, огірочки», «А ми просо сіяли», «Горобчику, сватку», «Женчичок-бренчичок», «Пташка маленька», «Мак», «Подоланочка»	«Міст», «Літала сорока», «Горобейко», «Вийшли в поле косарі», «Іваночку, покинь схованочку», «Шевчику», «Гоп-скою»	«Батько й діти», «Дідусь Макар», «Варені рибки», «Король», «Була в лісі»	«У грушки», «У горіхового ящика», «Гуси»	Розробляються комплекси загальнорозвивальних вправ (по дві для тулуба, рук, ніг); приділяється увага якості виконання рухів. Здебільшого використовуються у підготовчій частині уроку
3.	Швидкісні здібності (з елементами бігу)	«Просо», «Гречка», «Коваль», «Баран», «Горшечки», «У гусей»	«Лис», «Шикало», «Бузьок», «Лисиця і заць», «Варена рибка»,	«Оса», «Птиці», «Вивірка, шишка, горіх», «Муляр», «Бездомна лисиця»	«Крута линва», «Попід руки», «Мисливці і зайці», «Третій	Матеріал для основної частини уроку. До кожної гри визначаються конкретні навчально-виховні завдання (мораль-

					зайвий», «Козел», «Сірий вовк»	но-вольові, рухові). Учні залучаються до порівняльного аналізу й самооцінки рухових можливостей, що спонукає до фізичного самовдосконалення. Виховні завдання забезпечуються шляхом дотримання учнями «Правил чесної гри»: перемога цінується за умови чесної гри; у грі всі рівні; умій програвати; не радій, коли програв товариш; якщо виграв, радій, але не зазнавайся; навчи іншого того, що вмій сам.
4.	Витривалість (тривалий біг)	«Передавай іншому», «Ластівка»	«Квач», «Передай іншому», «Блоха», «Ластівка»	«Ворони», «Угадушилка», «Рибалки і рибки»	«У струга», «Борони», «У покотила»	
5.	М'язова сила	«Хрін», «Буряк», «Ріпка»	«Лисичка», «Перетяжка», «Петрушка», «Редька», «Дзвіночок»	«Ворота», «Король», «Тягнути бука», «Чий батько дужчий», «Спробуй, встань»	«Хвостач», «У залізного ключа», «Шупак», «У коня», «Китайський мур», «Дзвін»	
6.	Швидкісно-силові якості	«Пускайте нас», «Журавель», «Мушка», «Лоза», «Яструб»	«Вуж», «Вовк і юзи», «Лоза», «Журавель»	«Захист кріпості», «Переправа через річку», «Забивання сокири»	«Швигалка», «Косарі», «Перепелиця», «Лавина», «Мета», «Цілянка», «У довгої лози»	
7.	Спритність	«Кіт і мишка», «Сірий вовк», «Ой летіла зозуленька»	«Мур», «Свічка», «Квочка», «У бобра», «Сірий вовк»	«Трампежа», «Двоє воріт», «Крук», «Ямка», «Рак», «Шило»	«Яструбі курчата», «Високий дуб», «Пиж», «Дучковий м'яч», «Вовк і хорт»	Повторюються правила техніки безпеки, розкривається прикладне значення ігор.
8.	Координація рухів	«Лисиця», «Ополонник»	«Жук», «Дрібушка», «Каша», «Кури»,	«Вернигорова», «Блудько», «Рампа»,	«З коня на коня», «Кічка», «Лабіринт»	Диференціюються домашні завдання відповідно

			«Козачки», «Гори»,	«Кравець»	«У сурки- палки»	до фізичного розвитку шко- лярів.
9.	Увага	«Чий голос», «Моргання», «Панас», «Петре, де ти»	«Перстень», «Сміхога», «Жмурки», «Фант»	«Сад і горобці», «Стінка», «Море», «Пошивай» «Баба- сліпунка», «Рай»	«Сторони світу», «Фірман», «Пасти свинку», «Стінка складна»	Переважно використову- ються в за- ключній час- тині уроку. Окремі з них можуть бути включені у програму те- матичних уч- нівських свят, ранків тощо.

Третя частина. Домашні завдання

Учням *першої* групи, що мають надмірну масу тіла (більше 15%), пропонуються ігри для поліпшення: координації рухів («Дрібушка», «Ополонник», «Рампа»); спритності («Стінка», «Камінці»); зміцнення опорно-рухової системи («Тягнути бука», «Когутик»).

Для *другої* (надмірна маса тіла 15%) – рекомендуються ігри з розвитку: швидкісних («Муляр», «Повінь», «Оса»); швидкісно-силових здібностей («Лоза», «Ділянка»).

Школярам *третьої* групи, які мають оптимальний ріст і масу тіла, доцільними будуть ігри для підвищення швидкісно-силових здібностей («Гречка», «Півник», «Косарі»).

У *четвертій* групі, що характеризується нормальним співвідношенням довжини і маси тіла при значному об'ємі грудної клітки доцільно використати такі ігри для: розвитку м'язової сили («Хрін», «Щупак», «Ворона»); координації рухів («Зайчик», «Лисиці», «Дрібушка»).

Учням *п'ятої* групи (з дефіцитом маси тіла, вузькою грудною кліткою і слабо розвиненою м'язовою силою) рекомендуються ігрові вправи: «Тягнути бука», «Чий батько дужчий», «Спробуй, встань», «Китайський мур», «Дзвін».

Вимоги:

Учні повинні знати: правила поведінки під час занять народними рухливими іграми; наслідки порушення техніки безпеки; класифікацію народних рухливих ігор; рівень своєї фізичної підготовки; народні ігри і забави, які сприяють формуванню основних рухових навичок та розвитку фізичних якостей.

Учні повинні вміти: виконувати комплекси загальнорозвивальних вправ, моделей руханкових хвилин, побудованих на ігровому матеріалі із словесно-пісенним супроводом; провести до трьох ігор відповідно до кожної пори року та ті, котрі сприяють розвитку однієї з фізичних якостей; використовувати народні ігри в домашніх умовах відповідно до стану своєї фізичної підготовленості.

Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з уроку «Народні рухливі ігри».

Рівень навчальних досягнень	Бал	Критерії навчальних досягнень учнів
I. Початковий	1	Володіє знаннями з правил техніки безпеки під час проведення народних рухливих ігор
	2	Має уявлення про наслідки порушень техніки безпеки
	3	Може розпізнати класифікаційний вид народних ігор
II. Середній	4	Уміє виконати комплекс загальнорозвивальних вправ, побудований на ігровому матеріалі з пісенно-речитативним супроводом
	5	Уміє виконати дві-три моделі рухливих хвилин із словесно-пісенним супроводом Знає зміст трьох рухливих ігор, що використовуються під час рухливих перерв
III. Достатній	7	Знає й уміє провести до трьох рухливих ігор відповідно до пір року
	8	Знає зміст і правила гри (до трьох рухливих ігор), що сприяє формуванню основних рухових навичок
	9	Називає ігри, котрі сприяють розвитку фізичних якостей
IV. Високий	10	Упевнено класифікує народний ігровий матеріал
	11	Використовує народні ігри в домашніх умовах відповідно до стану своєї фізичної підготовленості
	12	Знає, уміє організувати й проводити з групою однокласників гру, що сприяє розвитку однієї з фізичних якостей

ПЛАН-КОНСПЕКТ ІННОВАЦІЙНОГО УРОКУ

ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

№ пор.	Зміст уроку	Дозування	Організаційно-методичні вказівки	Коментар по сюжету
I. Підготовча частина (15 хв)				
1.	Шикування, рапорт, привітання	1 хв		В одну шеренгу Рапорт здає черговий
2.	Повідомлення завдань уроку Теоретичні відомості Перевірка домашнього завдання	1 хв	Націлити учнів на основні завдання уроку. Звернути увагу на позитивний вплив на організм людини тих вправ, які виконуватимуться на уроці	Повідомити про те, що прийшов лист від Хагрідта, в якому запрошення в школу «Магії та Чаклунства»
3.	Вимірювання ЧСС за 10 с Нагадати про дотримання правил техніки безпеки	1 хв	Перевірити готовність класу до роботи	«Чи готові ви до подорожі?» Попередження від професора Дамблдора
4.	Стройові та організуючі вправи	30с	Повороти на місці праворуч, ліворуч, кругом. Стежити за чітким виконанням поворотів	
5.	Ходьба в обхід залу: • стройовим кроком; • на носках, руки вгору; • на п'ятках, руки за голову; • з високим підніманням стегон, руки на поясі; • перекатом з п'ятки на носок, руки в сторону; • спортивна ходьба	1 хв 30с	Дистанція 2 кроки, стежити за поставою (спину тримати прямо, а підборіддя трохи підняти).	«Хто буде старанним, той зможе навчатися в школі «Магії та Чаклунства». Ось ми й прийшли на вокзал. Платформа 9 ^¾ – Сміливіше! Проходимо через стіну». Імітація руху потягу
6.	Біг «змійкою»	1 хв	Стежити за дистанцією, правильним диханням та поставою	«Експрес до Хогварта вирушає в дорогу»
7.	Ходьба з одночасним виконанням дихальних вправ	1 хв	Стежити за дистанцією, правильним диханням	«Експрес до Хогварта вирушає в дорогу»

			та поставою	
8.	Перешикання з колони по одному в колону по два послідовним поворотом ліворуч	15с	Через центр залу	«Привіт, першокурсники!»
9.	Взяти гімнастичні палиці, розімкнутися. Півоберту ліворуч	30с	Дистанція 2 м	«Ласкаво просимо в «косий провулок!». Візьміть свої чарівні палички. Цікаво-цікаво, вони призначені саме для вас! Зараз ви будете чаклувати над своїм тілом, щоб зробити його гнучким, струнким та витонченим»
10.	<i>Комплекс загальнорозвивальних вправ з гімнастичними палицями:</i> 1. <i>Нахили голови</i> В. п. — о. с., палиця внизу. 1 — нахил голови вперед; 2 — те саме, назад; 3—4 — те саме, праворуч, ліворуч 2. <i>Потягування</i> В. п. — о. с., палиця в руках хватом зверху на ширині плечей. 1 — піднятися на носки, руки вгору; 2 — опуститися на всю ступню, палиця за голову; 3 — піднятися на носки, руки вгору; 4 — в. п. 3. <i>Напівприсідання з поворотами палиці</i> В. п. — о. с., руки зігнуті перед грудьми. 1 — напівприсідання, руки випрямити з одночасним поворотом палиці ліворуч; 2 — в. п.; 3 — 4 — те саме, праворуч 4. <i>Нахили праворуч</i> —	7 хв 3 — 4 рази 6 — 8 разів	Під музичний супровід 3 максимальною амплітудою прогнутися і подивитися на палицю	Приспали триголову собаку. «Нагадую! У нашій школі «Магії та Чаклунства» відбуватимуться змагання між факультетами. За успіхи буду давати вам бали, а за порушення і поразки — знімати їх»

<p><i>ліворуч.</i> В. п. — палиця горизонтально вгорі. 1 — стійка на лівій нозі, праву вбік на носок, нахил вправо; 2 — в. п.; 3 — 4 — те саме, ліворуч 5. <i>Нахили з поворотами праворуч і ліворуч</i> В. п. — ноги нарізно, палиця притиснута за спиною на згинах ліктьових суглобів. 1 — повернути тулуб ліворуч; 2 — нахил вперед; 3 — випрямитися; 4 — повернути тулуб у в. п.; 5 — 8 — те саме праворуч 6. <i>Нахили вперед — назад</i> В. п. — те саме. 1 — 3 — три пружних нахили тулуба вперед; 4 — в. п.; 5 — 7 — три пружних нахили тулуба назад; 8 — в. п. 7. <i>Присідання з нахилами</i> В. п. — о. с., палиця внизу, хват на ширині плечей. 1 — присідання, палицю покласти на підлогу; 2 — в. п.; 3 — нахил, взяти палицю; 4 — в. п. 8. <i>Махи</i> В. п. — о. с., палиця вертикально спереду на підлозі. 1 — стійка на лівій нозі, праву відвести</p>	<p>6 — 8 разів</p> <p>6 — 8 разів</p> <p>6 — 8 разів</p> <p>6 — 8 разів</p> <p>По 8 разів кожною ногою</p> <p>6 — 8 разів</p> <p>і</p> <p>6 — 8 разів</p>	<p>Зберігати рівновагу, нахили виконувати у лицьовій площині, плечі вбік не повертати</p> <p>Під час нахилу голову не опускати, а ноги не згинати у колінних суглобах</p> <p>Прогнувшись</p> <p>Голову повернути луворуч Нахили виконувати енергійно, не згинаючи колін, випростовуючись,</p> <p>прийняти вертикальне положення, розправити плечі</p> <p>Мах ногою виконувати з широкою амплітудою, ногу тримати прямою з відтягнутим носком, зберігаючи вертикальне положення</p> <p>Руки в ліктях не згинати</p> <p>Не випускати палицю з рук</p>	
---	---	---	--

	<p>назад-вправо; 2 — в. п.; 3 — стійка на правій нозі, ліву відвести назад-вліво; 4 — в. п. 9. <i>Стрибки у випаді</i> В. п. — випад правою, руки вперед. 1 — 2 — два пружних рухи у випаді правою; 3 — 4 — два пружних рухи у випаді лівою; 5 — 8 — чотири стрибки, змінюючи положення ніг у випаді 10. <i>Переступання</i> В. п. — о. с., палиця внизу. 1 — переступити правою через палицю вперед; 2 — переступити лівою; 3 — 4 — те саме, в зворотному напрямку 11. <i>Переведення палиці</i> В. п. — о. с. 1 — 2 — повільно перевести палицю назад за спину; 3 — 4 — перевести палицю із-за спини у в. п.</p>	6 разів		Дотримуватися правильної постави
11.	Ідучи, покласти палиці та вишикуватися перед гімнастичними матами	15с		Праве плече вперед
II. Основна частина (25 хв)				
1.	<p><i>Підготовчі вправи:</i> • перекид вперед у групуванні; • два послідовних перекиди вперед</p>	2 хв		Поточний метод. Використати дидактичний матеріал
				Одне з найпростіших місцев та магії — лібітація (здатність заставляти предмети літати), а ми почнемо з найпростіших гімнастичних вправ. «Левіоско!»
2.	<i>Естафета «Перекопило»</i> Перший	3 хв		Змагальний метод. Звернути увагу на
				«Швидше-швидше! Щоб випередити

<p>голову прямо; 8 — в. п. 5. <i>Дотик вгору і вниз</i> — основний Підхід — з краю. В. п. — те саме. Цикл — 4 рахунки. 1 — П вгору; 2 — Л дотик вгору; 3 — Л вниз; 4 — П дотик вниз</p> <p>6. <i>Крок з підйомом коліна</i> — основний Підхід — спереду. В. п. — ноги нарізно, руки на пояс. Цикл — 4 рахунки. 1 — П вгору по діагоналі; 2 — Л коліно вгору; 3 — Л вниз; 4 — П вниз</p> <p>7. <i>Випади назад</i> — поперемінний крок Підхід спереду. 8. п. — ноги нарізно, руки на пояс. Цикл — 8 рахунків. 1 — П вгору; 2 — Л вгору; 3 — П вниз; 4 — Л вниз-назад, випад; 5 — Л вгору; 6 — П вгору;</p>			
<p>7 — Л вниз; 8 — П вниз — назад, випад 8. <i>Крок зі стрибками</i> — основний. Підхід — спереду. 8. п. — о. с. руки на пояс. Цикл — 8 рахунків. 1 — П вгору; 2 — Л вгору; 3 — П вниз; 4 — Л вниз; 5 — стрибок ноги нарізно; 6 — стрибок в о. с.; 7 — 8 — два стрибки вгору, піджавши ноги</p> <p>9. <i>Крок із сплесками в долоні</i> — основний Підхід — по боках. В. п. — ноги нарізно. Цикл — 8 рахунків. 1 — П вгору; 2 — Л вгору; 3 — 4 — два перекатних кроки на місці; 5 — 6 — два сплески в долоні; 7 — П вниз; 8 — Л вниз</p> <p>10. <i>Крок ноги нарізно вгору</i> — основний Підхід — по боках.</p>		<p>Кроки робити в ритм музики</p> <p>Дотримуватися правильної постави</p> <p>Темп повільний</p>	

	<p>В. п. — ноги нарізно. Цикл — 4 рахунки. 1 — П вгору, П руку вниз; 2 — Л вгору, Л руку вниз; 3 — П нарізно вниз, П руку вниз; 4 — Л нарізно вниз, Л руку вниз</p> <p>11. <i>Через гору</i> — поперемінний Підхід — збоку. В. п. — ноги нарізно, руки зліва вниз. Цикл — 8 рахунків. 1 — 2 — П, Л вгору, руки вгору; 3 — П вниз; 4 — Л дотик вниз, руки вниз; 5 — 8 — те саме з Л</p> <p>12. <i>Вправа для зниження навантаження</i> В. п. — о. с., на відстані 10—15 см від платформи. 1 — 4 — крок Л в сторону, стійка ноги нарізно, руки дугами назовні вгору-схресно (вдих); 5 — 6 — приставляючи П, півприсідання з округлою спиною руки вниз-схресно (видих); 7 — 8 — в. п.; 9 — 16 — те саме з П</p>			
8.	Вимірювання ЧСС за 10 с	30с	Перевірити реакцію організму на навантаження	«Ви подолали вже багато перешкод. А чи готові ви йти далі?»
9.	Перехід від платформ до гімнастичних матів	30с		«Драбина змінила напрямок»
III. Заключна частина (5 хв)				
1.	<p><i>Вправи для зниження навантаження.</i> 1. <i>Поза «Риби»</i> В. п. — лежачи на спині, притулити долоні до крижів. 1 — 2 — вигнути грудну клітку вгору, вдих; 3 — 7 — затримати повітря; 8 — повернутися у в. п., повільний видих</p> <p>2. <i>Поза «Лук»</i> В. п. — лежачи на животі.</p>	<p>2 хв 3 — 4 рази</p> <p>2 — 3 рази</p>	<p>Таз не відривати від підлоги</p> <p>Намагатися перебувати у позі «лука»</p>	<p>«Диявольські сілця вас відпустять, коли ви розслабитесь — наука травологія»</p>

	<p>1 — 2 — зігнути ноги в колінах, обхопити руками ноги за голімки. Прогнутися максимально назад, вдих;</p> <p>3 — 7 — затримати повітря та зробити кілька погойдувань вперед-назад;</p> <p>8 — відпустити ноги, видих, повернутися у в. п.</p>		<p>якогога довше. Ця поза сприяє зміцненню хребта, розвиває його стійкість, зміцнює всі нервові центри, активізує залози, скорочує м'язи, запобігає ожирінню. Поза «лука» чудовий засіб проти будь-якої втоми. Вправу виконувати повільно під музичний супровід.</p>	
	<p>3. Вправа на розслаблення. В. п. — лежачи на спині. По черзі піднімання та опускання прямих рук і ніг</p>	6 — 8 разів		
2.	Підбиття підсумку уроку	1 хв 30 с	Відзначити кращих учнів, дати рекомендації тим, хто відстає. Нагородити команду-переможця	«Серед вас є містер Поттер! Герміона! Рон! Та інші герої-чарівники. Кубок переможця отримує команда ...»
3.	Вимірювання ЧСС за 10 с	30с	Визначити ступінь відновлення	
4.	Домашнє завдання (див. додаток)	30с	Виконання вправ для розвитку різних фізичних якостей за індивідуальними картками	«Совина пошта». «Нагадую! Неповнолітнім чаклунам забороняється вдаватися до магії за межами школи!»
5.	Організований вихід із зали		Черговому навести порядок у спортивному залі	

Додаток

Картка 1 (для розвитку гнучкості)

1. Нахил тулуба вперед з положення сидячи, руки вперед (коліна не згинати).
2. Акробатична вправа «міст».

Картка 2 (для розвитку гнучкості)

1. Акробатична вправа «міст».
2. Із положення стоячи біля опори махи ногою вперед – назад з максимальною амплітудою.

Картка 3 (для розвитку швидкісно-силових якостей)

Стрибки у довжину з місця (10 – 12 разів щодня)

Картка 4 (для розвитку координації рухів)

Комплекс загальнорозвивальних вправ з гімнастичними палицями, вивчених на уроці.

Картка 5 (для розвитку сили)

Згинання та розгинання рук в упорі лежачи:

- дівчата: від гімнастичної лави 12 – 15 разів;
- хлопці: від підлоги 15 – 20 разів.

Картка 6 (для розвитку спритності)

Стрибки на скакалці:

- дівчата: 2х100 разів;
- хлопці: 2х80 разів

Комплексно-цільова програма
«Педагогічна підтримка учнів у формуванні здорового способу життя»

№ з/п	Етапи	Зміст роботи			Масові заходи		
		Загальні цілі етапу	Координаційно-управлінська діяльність	Педагогічний колектив		Учні	Батьки
1	Організаційно-інформаційний (квітень-жовтень)	Вивчення готовності та можливостей педагогів до сприятливих для здоров'я впливів на поведінку дітей	Аналіз успішності (фізкультура, валерологія, безпека життєдіяльності) за семестр, рік. Анкетування, індивідуальні бесіди з педагогами, психологічний клімат у стосунках учитель-учень тощо.	Вивчення потреб, запитів, пропозицій учителів щодо організаційно-методичного забезпечення сприятливих для здоров'я впливів на школярів.	Анкетування, аналіз матеріалів методичного обстеження, рівня фізичної підготовленості	Лекція «Формування здорового способу життя особистості у взаємозв'язку учитель-учень-батьки»	Вечір запитань і відповідей «Здоровий спосіб життя – запорука довголіття»
2	Аналітично-прогностичний (вересень-листопад)	Розробка теми інформаційно-просвітницьких заходів з опорою на нормативно-правові документи щодо регулювання здорового способу життя, використанням науково обґрунтованих новітніх технологій та зразків набутого досвіду	Розробка та затвердження наказом по школі комплексно-цільової програми підтримки у формуванні здорового способу життя	Обговорення, пересмислення та визначення конкретних шляхів реалізації комплексно-цільової програми педагогічної підтримки у формуванні здорового способу життя	Ознайомлення з основними складниками, потребами та шляхами його змінення (здобуття знань, умінь і навичок самостійного вдосконалення), руховий режим для школяра	Рекомендації щодо організації підтримки дітям у збереженні та зміцненні здоров'я	Організація медико-педагогічного просвітництва: лекторії, «круглі столи», тренінги, дискусії, конференції, публікації з теми організації здорового способу життя
3	Аналітично-прогностичний (вересень-листопад)	Розподіл учнів на рівневі групи для занять фізичною культурою, самовдосконалення до діагностичного	Аналіз стану здоров'я дітей класу, сприяння поглибленому медичному обстеженню учнів із	Аналіз стану здоров'я дітей класу, сприяння поглибленому медичному обстеженню учнів із	Ознайомлення з індивідуальними програмами самовдосконалення (включення в шкolenня).	Консультації з питань підтримки дітей під час використання індивідуальних програм самовдосконалення	Прогностично-інтерактивні ігри для молоді «Здоровий спосіб життя: що це?»

312

особистісно орієнтованого підходу до змінення здоров'я школярів. Розробка механізму впровадження засобів для змінення здоров'я у практику школи.	обстеження за тестами програми «Школяр». Розробка тематички педагогічних рад, шкільних методоб'єднань, постійно чинних семінарів, класних годин, розклад рухового режиму для школи з порушеної проблеми.	низьким рівнем фізичного здоров'я. Забезпечення підготовки інструкторів для проведення рухового режиму дня. Підбір валерологічних матеріалів, розробка оздоровчих моделей.	Проведення педагогічних рад, засідань методоб'єднань, творчих звітів, обміну думками з проблем формування здорового способу життя. Виставка оздоровчих моделей-програм «Здоровий спосіб життя», проведення відкритих класних годин, внутрішкільних оздоровчих заходів.	використання індивідуальних програм та фізкультурно-оздоровчих засобів у режимі навчального дня школяра.	Практикум використання індивідуальних програм самовдосконалення	Практикум використання споряджених для здоров'я засобів у побуті, сім'ї.	Фестиваль народних ігор та забав (весняний та осінній цикли) для різномовного населення.
Інноваційно-модельований (експериментальний), упродовж кількох років	Напрацювання та апробація просвітницько-оздоровчої системи короткотермінових шкільних курсів, методичних об'єднань, батьківських всеобучів.	Координація та допомога в плануванні самоосвітніх програм, засідань, методоб'єднань, семінарів-практикумів. Практичне використання регіональних програм «Формування здорового способу життя засобами фізичної культури». Апробація обласного Положення огляду-конкурсу «Краща школа здорового способу життя».	Проведення шкільної картогеки до занять, рухових перерв, руханкових хвилин, індивідуальне самовдосконалення. Огляд-конкурси між класами, тиждень здоров'я, вікторини тощо. Ведення внутрікласних екранів фізичного самовдосконалення. Загальношкільна дитяча акція «Бережемо здоров'я змолоду».	Оновлення змісту (створення шкільної картогеки) до занять, руханкових перерв, руханкових хвилин, індивідуальне самовдосконалення. Огляд-конкурси між класами, тиждень здоров'я, вікторини тощо. Ведення внутрікласних екранів фізичного самовдосконалення. Загальношкільна дитяча акція «Бережемо здоров'я змолоду».	Фізкультурно-оздоровче свято «Тато, мама, учитель і я – здорова школа та сім'я».	Практикум використання споряджених для здоров'я засобів у побуті, сім'ї.	Фестиваль народних ігор та забав (весняний та осінній цикли) для різномовного населення.

313

4 Узагальнюючий (серпень)	Проведення та узагальнення підсумків діяльності з проблем ЗСЖ; оцінка впливу сприятливих для здоров'я засобів на поведінкові прояви дітей та рівень фізичної підготовленості; загальні підсумки школи, виявлення найефективніших моделей ЗСЖ.	Аналіз підсумкової інформації за минулий рік. Підготовка та проведення педради за підсумками роботи школи із ЗСЖ (за рік).	Підсумкове засідання методоб'єднань. Добір найефективніших оздоровчих моделей до видавничих матеріалів. Узагальнення кращого досвіду роботи класу із ЗСЖ. Підготовка й участь у педагогічній раді.	Анкетування, медичне обстеження. Відзначення кращих учнів, класів за активну працю у ЗСЖ (аналіз показників екранів фізичного самовдосконалення учнів класу), матеріалів медичного обстеження, пропусків учнів днів через простудні захворювання.	«Круглий стіл», «Співробітництво батьків і школи – шлях до успіху», «Формування здорового способу життя учнів» (за матеріалами експерименту).	Інформація «Комплексний підхід до формування здорового способу життя громадянськості».
---------------------------------	---	--	--	---	---	--

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Ігор ВИПАСНЯК, Галина КОВАЛЬЧУК, Ганна ПРЕЗЛЯТА,
Олександр ФОТУЙМА

**ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ**

За загальною редакцією Презлятої Г. В.
Верстка: Зімірський Р. О.
Дизайн обкладинки: Кушнір В. Я.

Здано до складання: 22.09.2011. Підписано до друку: 23.09.2011.
Формат 60x84/8. Папір офсетний. Гарнітура "Times New Roman".
Друк цифровий.
Наклад 300 примірників

Підприємство «ЦСТПРІ «ІНІН» ВОІ «СОІУ»
76000, м. Івано-Франківськ
вул. С. Височана, 18
тел. 57-03-05